

TEXTKRITIK SOM ANALYSEMETOD

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter

ISSN 1601-1562

1. *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser*, red. av Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1999.
ISBN 91-7230-087-6
2. *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere*, red. af Johnny Kondrup & Karsten Kynde. København: C.A. Reitzels Forlag 2000. ISBN 87-7876-200-6
3. *Bok og skjerm. Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse*, red. av Jon Gunnar Jørgensen, Espen S. Ore & Vigdis Ystad. Oslo: Fagbokforlaget 2001. ISBN 82-7322-171-7
4. *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, red. av Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2002.
ISBN 91-7230-107-4
5. *Varianter och bibliografisk beskrivning*, red. av Pia Forssell & Rainer Knapas. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2003. ISBN 951-583-102-4
6. *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper*, red. af Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde. København: C.A. Reitzels Forlag 2005. ISBN 87-7876-447-5
7. *Filologi og hermeneutikk*, red. av Odd Einar Haugen, Christian Janss og Tone Modalsli. Oslo: Solum Forlag 2007. ISBN 978-82-560-1576-4
8. *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, red. av Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2009. ISBN 978-91-7230-149-8
9. *Digitala och tryckta utgåvor. Erfarenheter, planering och teknik i förändring*, red. av Pia Forssell & Carola Herberts. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2011. ISBN 978-951-583-228-3
10. *Editionshistorie*, red. af Johnny Kondrup & Klaus Nielsen. København: Museum Tusulanums Forlag 2014. ISBN 978-87-635-4243-2
11. *Filologi og sensur*, red. av Hilde Bøe, Christian Janss & Stine Brenna Taugbøl. Oslo: Novus forlag 2015. ISBN 978-82-7099-828-9
12. *Textkritik som analysmetode*, red. av Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2017.
ISBN 978-91-7230-187-0

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 12

TEXTKRITIK SOM ANALYSMETOD

Bidrag till en konferens anordnad av
Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer
2–4 oktober 2015

Redigerad av
Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund

sVs

SVENSKA VITTERHETSSAMFUNDET
STOCKHOLM

2017

Utgiven med bidrag från Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Abstract

Textkritik som analysmetod, red. Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund (*Textual Criticism as Analysis Method*, ed. by Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund), Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 12, 212 pp., Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 2017. ISBN 978-91-7230-187-0.

This volume consists of ten papers presented at a conference arranged by the Nordic Network for Textual Critics (Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer) in Gothenburg, Sweden, October 2–4 2015. The volume starts with the topic of computer-aided analysis. Peter Leonard discusses the future of well-curated editions of authorships in the age of mass digitization. Christian-Emil Smith Ore in his contribution expands on the notion of distant reading in relation to textual criticism, while Katrine F. Baunvig and Kristoffer L. Nielbo report from their experiments on the digital edition of N.F.S. Grundtvig (1783–1872). The second section is devoted to textual genetic analysis. It commences with a contribution by Anders Juhl Rasmussen, whose topic is the work of Peter Seeberg (1925–1999). The issue of textual variation and its impact on literary analysis is continued by Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, focussing on Olav H. Hauge (1908–1994). Ståle Dingstad further develops our understanding of variants in an article which gathers examples from four authors of the 19th and early 20th centuries. The question of literary analysis and book history is introduced by Klaus Nielsen's parole for a "Material poetics". It is continued in Jon Haarberg's text about editing the Early Modern writer Petter Dass, and concluded by Karl Berglund's examination of the covers of contemporary Swedish crime fiction. The book ends with considerations regarding the history and function of Nordic Network for Textual Critics in connection with its twentieth anniversary, presented by Johnny Kondrup.

Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer, nredit.org

Svenska Vitterhetssamfundet, www.svenskavitterhetssamfundet.se

© Varje enskild författare

Sättning: Michael Ernst, Textassistans

Tryckning: Bulls Graphics

Innehåll

Förord	7
Peter Leonard: <i>Text mining och digitala författarskap. Förädlade arkiv och semantisk uppmärkning i de stora råtextsamlingarnas tid</i>	13
Christian-Emil Smith Ore: <i>Edisjonsfilologi, fjernlesning och digitala utgaver</i>	26
Katrine F. Baunvig & Kristoffer L. Nielbo: <i>Kan man validere et selvopgør? En fjernlæsning af Grundtvigs forfatterskab og en vurdering af Kaj Thanings reception</i>	45
Anders Juhl Rasmussen: <i>"Spadsereture, bitter forvirring og lange hvilepauser på en sofa". Exo- og endogenetik hos Peter Seeberg</i>	68
Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy: <i>"Fram og attende". Hvordan analysere og utgi Olav H. Hauges reviderte dikt?</i>	89
Ståle Dingstad: <i>Varianter til besvær. Collett, Garborg, Skram og Hamsun</i>	108
Klaus Nielsen: <i>Materiel poetik. Om filologien som litteraturanalytisk metode</i>	131
Jon Haarberg: <i>Den lesbare tekstens pris. Sluttstrek for utgivelsen av Petter Dass' Katekismesanger</i>	151
Karl Berglund: <i>Bokanalyser bortom verk och författarauktorisering. Exemplet recensjonsutdrag på samtida svenska pocketdeckare</i>	168
Johnny Kondrup: <i>Nordisk Netværk for Editionsfilologer – i anledning af et 20-årsjubilæum</i>	189
Författare och redaktörer	202
Personregister	206

Förord

Konferensen *Textkritik som analysmetod* hölls i Göteborg den 2–4 oktober 2015 och markerade 20-årsjubileet för Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Under de två decennierna har miljön för editionsfilologi i Norden utvecklats avsevärt: verksamma utgivare har fått ett forum för utveckling, debatt och stöd, en rad nya utgivare har introducerats i verksamheten, ett antal stora och välförankrade utgivningsinitiativ har vuxit fram och flera har framgångsrikt avslutats. Editionsfilologins situation i Norden är en helt annan nu, och det avspeglades också i konferensens tema.

En ambition som hela tiden har varit central för Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer är att utveckla den litteraturteoretiska förståelsen genom de perspektiv och frågor som textkritiken bearbetar. När nu en rad stora utgivningsprojekt har etablerat utomordentliga textversioner av en mängd viktiga verk, är vägen också öppen för att bearbeta tidigare ställda forskningsfrågor på nya sätt och att med teknikens hjälp formulera helt nya frågor.

Möjligheterna – och utmaningarna – är omvälvande för en rad discipliner inom humaniora och samhällsvetenskap: textkritiken har på senare år etablerat sig som utgångspunkten för fundamentala insikter kring mediets betydelse för vår kunskapsproduktion och vår förståelse av historien. Den fruktbara utvecklingen inom bokhistoria och mediehistoria har till stor del inspirerats av editionsfilologiska utgångspunkter. Den genetiska analysen, förstädd i bred mening, har parallellt visat fördelarna med att inte betrakta verket som en statisk enhet utan i stället som en processuell och föränderlig artefakt. Dessa frågor är av central vikt för framtidens forskning, och därtill lyftes under konferensen fram ett nytt forskningsområde som möjliggörs av de stora databaser som byggts upp kring författarskap: så kallad fjärrläsning – maskinell analys och struktu-

rering av många texter samtidigt. Meningen är inte att ersätta traditionell analys, men att ge den ny kraft och nya möjligheter genom noggrann avvägning mellan kvantitativa och kvalitativa metoder. Det är följdriktigt att ett stort antal editionsfilologiska forskare också återfinns i de nya samarbeten som börjar byggas upp inte minst kring de två välbesökta konferenser som föreningen Digital humaniora i Norden (dig-hum-nord.eu) hittills arrangerat.

Vid konferensen *Textkritik som analysmetod* formulerades alltså frågan hur vi utifrån editionsfilologin kan utveckla bland annat bokhistoria, genetisk kritik och olika former för fjärläsning eller ”text mining”. Ett dussin föredrag presenterades, varav de flesta återfinns i utvidgad och bearbetad form i denna bok.

Peter Leonard anställer i sitt bidrag en betraktelse över den roll editionsfilologin kan spela i ett skede då mycket stora textmängder digitaliseras. En stor del av den tekniska utvecklingen på senare år har handlat om att utveckla metoder att utnyttja ”råa” texter, sådana där ingen eller mycket begränsad uppmärkning har gjorts och där ingen korrekturläsning eller liknande kontroll har företagits. Leonard visar med en rad exempel och belegg att de förädlade arkiv som författarskapsutgivningarna utgör har en viktig plats också i massdigitaliseringens tid: det bearbetade och pålitliga materialet behövs för utvecklandet av nya teknologier och metoder. Central i Leonards resonemang är den *domänexpertis* som är knuten till utgivningsfilologin och litteraturforskningen, och som behövs för framtidens metodologiska utveckling.

Christian-Emil Smith Ore fokuserar i sin uppsats på användningen av digitala textsamlingar och utgåvor inom litteraturvetenskap och språkforskning. Han visar exempelvis hur detaljerad textkodning kan ge felaktiga statistiska utfall för datorlingvister. Behovet av utbildning i statistisk analys vid forskning i stora digitala textsamlingar påtalas. Ore konstaterar att vid fjärläsning är editionsfilologens noggranna textetableringsarbete inte alltid relevant, men ju färre texter som används i forskningen, och särskilt vid närläsning, desto viktigare blir textetableringen. Vikten av länkbara data mellan digitala utgåvor och textsamlingar understryks.

Katrine F. Baunvig och Kristoffer L. Nielbo prövar i sitt bidrag ett antal olika sätt att utforska den korpus som utgörs av utgivningsprojektet *Grundtvigs Værker*. De tar avstamp i forskningens bild av olika skeden i författarskapets och personens utveckling, och prövar statistiska meto-

der att verifiera eller falsifiera bilden. Det vill säga: hur kan moderna tiders *fjärrläsning* relateras till äldre tiders *närläsning*? Genom en rad experiment pekar de ut ett antal olika vägar som framtida studier kan tänkas följa.

Anders Juhl Rasmussens artikel anlägger ett genetiskt perspektiv på Peter Seebergs författarskap, framför allt i anslutning till roman- och novellprojektet *Eftersøgningen*. Med hjälp av begreppen *exogenetik* och *endogenetik* – de externa källor som författaren anlitat i sin arbetsprocess respektive deras interna transformation i samma process – visar han hur Seebergs skrivprocess går i dialog med världslitteraturen. Han visar också hur författaren genom sin arbetsprocess aktiverar ett inre, subjektivt arkiv, där intrycken gradvis mognar och aktualiseras.

Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy visar i sin uppsats i hur hög grad författaren Olav H. Hauge ändrade i sina dikter, mellan olika upplagor och publiceringstillfällen. Det kunde handla om enstaka ord, ändring, strykning eller tillägg av versrader och strofer, ändring av titlar och även om strykningar och tillägg av dikter, i nya upplagor av hans diktsamlingar. Tolkningar av Huges dikter och forskningen kring dem påverkas förstas av detta, vilket Bjørkøy ger exempel på. Ändringarna komplicerar också textkritiskt utgivningsarbete och Bjørkøy förordar versionering, när så är möjligt.

Ståle Dingstad diskuterar i sin artikel de textuella varianternas plats i litteraturhistorien, med särskilt fokus på fyra författarskap: Camilla Collett, Arne Garborg, Amalie Skram och Knut Hamsun. Han framhåller hur digitaliseringen av litteraturen gör varianter mellan olika upplagor av ett verk tillgängligare än förr, och pekar på hur studiet av varianter också ger ett nytt perspektiv på studiet av litteraturen i samhället. Ändringarnas karaktär och tendens visar hur författarskapen utvecklas, men också hur reaktioner eller förväntningar från omvärlden påverkar de litterära verkens utformning.

Klaus Nielsens bidrag är en paroll för den filologiska och bokhistoriska förstståelsens betydelse för litteraturforskningen över lag. Han visar först den undanskymda roll perspektivet haft i traditionella handböcker, och går sedan över till att visa behovet och vidden av det. Grundläggande är distinktionen mellan *verk* och *text*, en distinktion som kraftigt försummas. Nielsen tecknar grunderna för en metodik för framtidens litteraturforskning och undervisning: en ”materiell poetik”.

Jon Haarbergs artikel utgör en återblick på och reflexion över utgåvan av Petter Dass *Katekismesanger*, som Haarberg gav ut i digitalt format 2013. Bakgrunden är den textkritiska utveckling under 2000-talets första decennium som också kom att präglade utgåvans utformning, och den föranleder en diskussion av den vetenskapliga utgåvans mottagare. En av hans slutsatser är att mötet mellan den traditionella historisk-kritiska utgåvan och det digitala mediet har framtiden för sig, framför allt när det gäller tillgänglighet och användarvänlighet. Textkritisk kunskap måste ibland vara esoterisk, men Haarberg framhåller att editionsfilologins yttersta målgrupp ändå är allmänheten.

Karl Berglunds artikel behandlar ett specifikt fenomen: recensionsutdrag och andra citat på omslagen till pocketutgivna svenska deckare vid 2000-talets början. En utgångspunkt är Jerome McGanns begrepp *bibliografisk kod*, men Berglund vill problematisera McGanns förståelse av böckers utformning genom att anlägga ett bokmarknadsperspektiv på recensionsutdragen. Detta innebär att han inte ser dessa inslag på bokens omslag som en del av det litterära verket, och att han skiljer på faktisk auktorisering (vem som i realiteten ligger bakom utdragen) och framställd auktorisering (vem läsaren kan tänkas uppfatta som utdragens avsändare).

Johnny Kondrup avslutar antologin med en historisk tillbakablick över Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer, med anledning av att det vid tiden för konferensen var 20 år sedan nätverket grundades, närmare bestämt den 24 november 1995. Kondrup konstaterar med en viss förundran att nätverket har förmått att vidmakthålla sin omfattande och stabila verksamhet, även om det ända sedan starten har haft en löst sammanhållen organisation. Utan stadgar, utan anställda, utan fasta ekonomiska tillgångar och utan medlemsavgifter har det förmått skapa ett viktigt forum för vetenskapligt utbyte och har varit betydelsefullt för att stärka editionsfilologin som vetenskaplig disciplin i Norden.

*

Sedan 1996 har Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer arrangerat 14 konferenser. Fram till 2003 hölls de varje år, därefter vartannat. Tillfälle och tema har varit:

- 1996: Datorteknikens möjligheter för editionsfilologin (Schæffergården, Köpenhamn)
- 1997: Brev- och dagboksutgåvor (Lysebu, Oslo)
- 1998: Val av grundtext (Börssalen, Stockholm)
- 1999: Realkommentering (Schæffergården, Köpenhamn)
- 2000: Förhållandet mellan bokutgåvor och elektroniska utgåvor (Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo)
- 2001: Textedering och kanonbildning (Lidingö, Stockholm)
- 2002: Variantapparater och bibliografisk beskrivning (Hanaholmen, Helsingfors)
- 2003: Utgåvetyper och målgrupper (Sandbjerg gods, Sønderborg)
- 2005: Hermeneutik och filologi (Voksenkollen, Oslo)
- 2007: Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi (Carolina Rediviva och Museum Gustavianum, Uppsala)
- 2009: Digitala och tryckta utgåvor (Villa Gyllenberg och Fiskartorpet, Helsingfors)
- 2011: Editionshistoria och editionsfilologins vetenskapliga status (Sandbjerg gods, Sønderborg)
- 2013: Censur och editionsfilologi (Lysebu, Oslo)
- 2015: Textkritik som analysmetod (Hotell Elva, Göteborg)

Principen blev snart att konferensernas bidrag bearbetades och utkom som en volym i Nordiskt Nätverk för Editionsfilologers skriftserie, som nu omfattar tolv volymer. Bidragen granskas numera alltid genom peer review: redaktörerna framför sitt varma tack till de kolleger som utfört detta värdefulla arbete. Nätverkets skriftserie finns tillgänglig digitalt på webbsidan: nredit.org.

Konferensen arrangerades med stöd av Riksbankens Jubileumsfond, Sven och Dagmar Saléns stiftelse, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet samt Litteraturbanken. Sättning och tryckning av denna bok har finansierats av Sven och Dagmar Saléns stiftelse.

Paula Henrikson, Mats Malm och Petra Söderlund

PETER LEONARD

Text mining och digitala författarskap

Förädlade arkiv och semantisk uppmärkning
i de stora råtextsamlingarnas tid

Tjugo år har gått sedan Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer höll konferensen *Elektronisk databehandling – teknikkens muligheter for editionsfilologen* i Köpenhamn. Under åren sedan 1996 har många digitala projekt startats – och en del även avslutats. Olika tekniker och metoder har utvecklats, testats och byggts på, och flertalet har säkerligen förkastats. Google har skapat världens största digitala bibliotek – eller åtminstone det bibliotek som utgör det största hotet mot de kommersiella förläggarnas möjligheter att göra ekonomisk vinst.¹ Nya ideella organisationer har grundats: HathiTrust,² som ger forskare tillgång till Google Books-arkivet och Authors Alliance,³ som erbjuder författare hjälp med att göra sina elektroniska texter fritt tillgängliga. För att hantera dessa textmängder har nya tekniker och metoder, ofta hämtade från naturvetenskapen, diskuterats och tillämpats allt mer inom humaniora. *Text mining* omfattar ett antal processer, metoder och typer av mjukvara för att urskilja latent mönster i ostrukturerade texter: *n-gram*-sökning, *topic modeling*, *vector space models*, och så vidare.⁴ De framsteg som gjorts inom både hårdvara och algoritmer har medfört att *text mining* numera kan tillämpas på omfattande textmassor, såväl vad avser antal texter som volym på enskilda texter. Nya bidragsformer har tillkommit för att stödja olika typer av digitala forskningsprojekt, som USA:s National Endowment for the Humanities *Digital Humanities Start-Up* och *Implementation*-program samt de i Norge som riktas mot Bokhylla.no.

Alla dessa framsteg medför också nya risker. Inte bara i det att enskilda projekt riskerar att välja fel mjukvara eller tekniska standarder, eller att editionsfilologiska projekt allt mer tvingas överväga de relativa förde-

larna med digital publicering *contra* traditionell publicering – ”bok eller skärm”. Den helt påtagliga risken är snarare att *massdigitaliseringen i sig* hotar att undergräva välplanerade och genomtänkta elektroniska textprojekt, framför allt sådana som drivs inom editionsfilologiska ramar. Det spelar egentligen ingen roll om det finns 20 eller 30 miljoner böcker i Google Books: det finns helt enkelt så många fler böcker än i något annat projekt att det är näst intill obegripligt.

Denna ofattbara kvantitet är ingen garanti för kvalitet. Min egen forskning om danska böcker i Google Books 1860–1870, utförd i samarbete med Tim Tangherlini (University of California, Los Angeles), har visat att såväl tid som kunskap krävs för att undvika alltför många ickelitterära texter när de inte passar in i undersökningen.⁵ Det stora antalet ordböcker, kataloger, byråkratiska rapporter med mera som ingår i vad Margaret Cohen kallade ”the great unread” är i sig argument för att det kanske skall vara just oläst.⁶ Ändå finns i Det stora olästa väldiga mängder potentiellt värdefullt material. Att Google Books uppenbarligen inte riktar sig till editionsfilologer har framhållits sedan 2009, då Geoff Nunberg i *Chronicle of Higher Education* skrev att Google Books var nära nog ”en katastrof för forskare” på grund av brist på (eller helt felaktiga) metadata.⁷

Trots alla dessa svårigheter och olösta problem är det just Google Books som kommer att vara framtidens digitala arbetsyta och råmaterial, åtminstone i den engelskspråkiga världen och i varje fall för dem som har intresse av texter i stora mängder. Det har lagts ner så mycket tid och satts så mycket pengar på bokinskaning och datainfrastruktur att det är näst intill otänkbart att ett annat projekt skulle kunna åstadkomma något motsvarande. Även om andra organisationer som Digital Public Library of America och Internet Archive ligger närmare många akademikers värderingar, är deras digitala textprojekt i nuläget så mycket mindre att det är svårt att föreställa sig hur de skulle kunna nå volymer som Google Books. Därför är frågan inte längre bara hur digitala metoder kan vara användbara för editionsfilologin, och inte heller hur och när den enskilda digitala texten bör användas i stället för den ursprungliga analoga (även om diskussionerna kring dessa frågor fortfarande är aktuella och intressanta). Snarare är nutidens utmaning denna: att säkra editionsprojektens fortsatta position i den flod av ”Big Data” som massdigitaliseringen framkallat.

Denna utmaning kan tyckas större än frågorna kring bland annat TEI

och e-böcker som har diskuterats de senaste decennierna – och den är definitivt viktig. Den är svårare, eftersom den egentligen angår hur den litteraturvetenskapliga kunskapen kan garanteras i en värld där datastorlek och beräkningshastighet ofta värderas högre än fokus och insikt. Den är betydelsefull, eftersom det är det litterära fältets ”domänexpertis” vi talar om: århundraden av samlad kunskap. Och även inom datavetenskap och statistik betraktas domänexpertis som en oumbärlig del av den seriösa forskningen. Texterna som redigerats och presenterats vid NNE-konferenser och andra tillfällen representerar en hittills outnyttjad resurs i stor skala, väl lämpad att använda som utgångspunkt för ”distant reading”. Jag skulle vilja peka på några möjligheter att utnyttja texterna genom att använda en smart konstruerad mjukvara som förvandlar semantisk kod till ett gränssnitt.

Många inlägg i NNE:s volymer hanterar förhållandet mellan kanoniska texter och editionsfilologiska utgåvor. Konferensen 2001 handlade om precis denna relation mellan textutgivning och kanon. Boken som utkom följande år tog hänsyn till de dubbelriktade linjer som sammanbinder dessa två begrepp. Johnny Kondrup noterade det nästan tautologiska sambandet mellan de två:

Der kan normalt opnås enighed om, at editionsfilologiens opgave er at sørge for videnskabelig, tekstkritisk genudgivelse af klassiske tekster. Det store spørgsmål er dernæst, hvilke tekster der er klassiske. Mit synspunkt tilbyder et pragmatisk svar på dette spørgsmål ved at vende faktorernes orden om: Klassiske tekster er den del af litteraturens masser, som findes værdig til at blive genudgivet i kritiske udgaver.⁸

Med denna starka koppling mellan klassiker och dagens välutvecklade TEI-filer (i de flesta projekt), skulle man kunna tänka att det inte finns några problem alls. Vem behöver bry sig om att det finns 30 miljoner osorterade böcker i Google Books så länge som forskare har tillgång till förädlade arkiv i form inte minst av författarskapsutgåvor?

En anledning att ägna de stora osorterade samlingarna uppmärksamhet är att det gjorts omfattande investeringar i kulturarv genom massdigitalisering (HathiTrust, Bokhylla.no, osv.). Det kommer säkerligen att tillkomma allt starkare drivkrafter för forskare inom humaniora att arbeta mer storskaligt nu när miljontals böcker finns att tillgå. På samma sätt

kommer kombinationen av offentliga och privata verksamheter som planerat och bekostat Google Books att förvänta sig att resursen används i framtiden. (Mitt eget postdoktorala stipendium stöddes av Google.)

En annan impuls kommer från ett antal litteraturforskare, som ser in-terna, teoretiska anledningar att arbeta med olästa böcker. Dessa humanister menar att det är bäst om representanter från humaniora deltar i samtalet kring ”Big Data”, inte minst för att de anser att nuvarande för-ädlade textarkiv är otillräckliga. Franco Moretti skriver i artikeln ”The Slaughterhouse of Literature”:

The majority of books disappear forever – and ”majority” actually misses the point: if we set today’s canon of nineteenth-century British novels at two hundred titles (which is a very high figure), they would still be only about 0.5 percent of all published novels.¹⁰

Det finns någonting nästan moraliskt i det Moretti skriver, en plikt att berika litteraturens historia med en mer heltäckande analys. Han överför Margaret Cohens fras ”the great unread” (ett uttryck som främst rik-tades mot tryckta böcker som ignorerats i materiella bibliotek) till be-skrivningen av nya, digitala bibliotek och deras e-böcker. Och han på-pekar hur digitala metoder kan utnyttjas för att läsa dem på ett nytt sätt, ”Distant Reading”. *Distant reading* kan endast existera i en tid som denna, när både miljontals digitaliserade böcker och den tekniska förmågan att hantera dem finns. Men det krävs också en anledning att utveckla *distant reading*. Önskan att vidga forskningsperspektiven utöver den litterära ka-non är en sådan.

För att undvika en alltför teknisk-deterministisk berättelse om nuläget för digitala bibliotek och e-texter, hänvisar jag till Per Dahl, som i sitt in-lägg vid 2001 års NNE-konferens diskuterade fyra ”avgörande övergangs-faser” som bakgrund för frågan om kanonbildning och klassiska texter: (i min egen formulering) den antika skriftkulturen, den efterföljande mate-riella skriftproduktionen, boktryckarkonsten och den digitala tidsåldern.¹¹

Jag menar att vi nu befinner oss i en ny fas – en femte fas. Precis som i Dahls fyra första faser handlar denna fas om *tradering*, överföring. Men i stället för enklare tillgång till de digitala texterna för läsare (den fjärde), handlar den femte fasen om hur vi kan analysera de stora textdatabaser-na – som på grund av sin omfattning är oläsbara – med hjälp av *välkända texter*.

För att förstå materialet i dessa databaser måste vi ta hjälp av andra källor – källor vi förstår bättre. Om den fjärde fasen handlade om hur ett urval gamla texter kunde göras mer tillgängliga för läsare, kretsar den femte fasen kring hur den stora mängden texter som är dolda i ”Big Data” kan analyseras. Ett av de mest intressanta områdena för forskning kommer säkerligen att vara i just denna komplexa förening av kanon och de stora olästa mängderna i det digitala rummet.

Det kommer inte som en överraskning för någon inom fältet att editionsfilologiska projekt representerar några av de mest välundersökta och begripliga litterära källorna i en upplyst kulturtradition. Och det betyder att projekt av de slag som har beskrivits i NNE:s volymer kanske är det främsta hoppet för att tillgodogöra sig kunskap i Google Books-epoken.

Men i likhet med de fyra faser Dahl pekar ut, krävs det diskussion och medvetna val kring hur editionsfilologiska texter och insikterna kring dem skall överföras till nya sammanhang. Det sker inte med automatik att XML/TEI-filer belyser Google Books. Det krävs två saker: abstrakta begrepp och digitala verktyg.

För att precisera både begrepp och verktyg kan man låta sig inspireras av Martin Muellers *Letter to the TEI Board and Council* från 2011.¹² Brevet är fortfarande en av de starkaste och bäst formulerade uppmaningarna om e-texternas framtid. Få har bättre fångat problemen kring förädlade arkiv i de stora råtextsamlingarnas tid.

Bland de frågor Mueller lyfte fram var 1) bristen på verktyg som kan hjälpa forskare att dra nytta av strukturell kodning, och 2) förhållandet mellan TEI och ”Big Data”. Mueller noterar att det finns alltför få verktyg och processer att bearbeta TEI-kodade texter med:

The point of any encoding is decoding at the other end [...]. Scholarly end users who encounter TEI-encoded texts almost never encounter them in an environment where they can take advantage of the distinct affordances of that encoding.

Innan editionsfilologiska projekt kan bidra till meningsproduktion i stora råtextsamlingar, måste de först förverkliga sin potential. Det betyder att de måste sättas i samband med mjukvara som klargör deras komplexitet och fullständighet. Figuren nedan visar hur den semantiska kodning som utgör ett TEI-projekt omvandlas till gränssnittet i Philologic,¹³

Searching database for Export results

Bibliography criteria: **None**

Hits 1 - 25 of 2014

View occurrences with context View occurrences line by line (KWIC) Display frequency by Speaker ▾

Absolute Frequency	Relative Frequency
Frequencies per 1,000,000 words	
Player Queen (Hamlet, Prince of Denmark)	31746
Juliet (Measure for Measure)	27777
mem-boy. (Measure for Measure)	23809
Thisbe (A Midsummer Night's Dream)	20408
Silvius (As You Like It)	18998
Priests (Twelfth Night or What You Will)	17241
Proteus (Two Gentlemen of Verona)	16216
Lysander (A Midsummer Night's Dream)	15530

1. The First Part of King Henry t
 2. The First Part of King Henry t
 3. The First Part of King Henry t
 4. The First Part of King Henry t
 5. The First Part of King Henry t
 6. The First Part of King Henry t
 7. The First Part of King Henry t
 8. The First Part of King Henry t
 9. The First Part of King Henry t
 10. The First Part of King Henry t
 11. The First Part of King Henry t
 12. The First Part of King Henry t
 13. The First Part of King Henry t
 14. The First Part of King Henry t
 15. The First Part of King Henry t
 16. The First Part of King Henry t
 17. The First Part of King Henry t
 18. The First Part of King Henry t
 19. The First Part of King Henry t
 20. The First Part of King Henry t

phn sueth to thee thus . Pucelle I must not yield to any rites of love , For my professio
 : truth , Pluck a red rose from off this thorn with me . Warwick I love no colours , and v
 not live to be accounted Warwick . Meantime , in signal of my love to thee , Against f
 | would prevail , if prayers might prevail , To join your hearts in love and amity . O , wh
 dead . Begin again . Gloucester Stay , stay , I say ! And if you love me , as you say y
 fo ? Winchester Well . Duke of Gloucester , I will yield to thee ; Love for thy love and h
 ster Well , Duke of Gloucester , I will yield to thee ; Love for thy love and hand for hanc
 | to be crowned in France : The presence of a king engenders love Amongst his subj
 grown betwixt the peers Burns under feigned ashes of forged love And will at last br
 i that would be combatants : Henceforth I charge you , as you love our favour , Quite
 re incline to Somerset than York ; Both are my kinsmen , and I love them both : As w
 is we hither came in peace , So let us still continue peace and love . Cousin of York
 , stately and air-braving towers , If you forsake the offer of their love General Thou om
 t have sent and had the horse ; I owe him little duty , and less love ; And take foul sc
 y name Talbot ? and am I your son ? And shall I fly ? O , if you love my mother , Dish
 thou tell she will deny thy suit , Before thou make a trial of her love ? Margaret Why s
 thou wilt condescend to be my — Margaret What ? Suffolk His love . Margaret I am u
 s , my good lord , a pure unspotted heart , Never yet tainted with love , I send the king .
 ived ; my child is none of his : It was Alencon that enjoyed my love . York Alencon ! I
 stonished me : Her virtues graced with external gifts Do breed love 's settled passion

Figur 1. Semantisk uppmärkning som sökprisma.

en sökmotor från The Project for American and French Research on the Treasury of the French Language (ARTFL)¹⁴ vid University of Chicago. En enkel sökning efter det engelska ordet *love* i Shakespeares verk nyttjar semantisk XML-kodning: användaren får välja bland alla Shakespeares karaktärer och välja bland absoluta och relativa frekvenser för att hitta den karaktär som använder ordet mest, oavsett hur många repliker han eller hon har.

Man kan lätt föreställa sig ytterligare exempel – kvinnliga rollfigurer mot manliga, högstatus mot lågstatus, och så vidare. Det viktiga är att Philologic-mjukvaran låter forskare utnyttja de distinkta användningsmöjligheter, för att försöka återge Martin Muellers uttryck *affordances*, som ligger i TEI-uppmärkning där talande karaktär, akt, scen med mera kan anges.

Teaterstycken lämpar sig särskilt bra för denna typ av experiment. Genrer som romaner avgränsar inte samtalen lika tydligt. Men de nordiska länderna har många dramatiska TEI-projekt, inklusive några författare som onekligen tillhör en global litterär kanon. Det vore intressant att se Strindberg och/eller Ibsen-pjäser i ett sådant system, som gör det möjligt att använda dramakaraktärer som sökprisma. Utan sådana gräns-

snittsfunktioner har TEI-projekt svårt att konkurrera med Google Books; med dessa, är de lysande exempel på hur domänexpertis finns inbäddad i koden.

Att till fullo utnyttja deras latent potential är nödvändigt, men inte tillräckligt för digitala editionsfilologiska projekt. De måste också söka efter dynamiska förbindelser mellan de egna förädlade texterna och den stora olästa massan. Ett aktuellt exempel är ett gemensamt experiment mellan den akademiska tidskriftsdatabasen JSTOR och The Folger Shakespeare Library: *Understanding Shakespeare*.¹⁵

I detta experiment är det Folgers egna versioner av Shakespeares pjäser som representerar domänexpertisen, medan JSTOR:s samling av artiklar från 2 000 akademiska tidskrifter står för ”det stora olästa”, omkring 50 miljoner sidor i JSTOR:s artikeldatabas.

För varje rad i varje Shakespearepjäs finns en siffra som representerar antalet citat som upptäcktes algoritmiskt i vetenskapliga artiklar i JSTOR:s databas. Syftet är inte bara att bläddra igenom de fraser som har citerats mest, utan att finna oupptäckta spår av en text i en större textsamling – i det här fallet bestående av vetenskapliga artiklar. En hypotetisk vidareutveckling av mjukvaran kunde ta hänsyn till varianterna som

Folger's Digital Text for Hamlet - Act 1 Scene 4			# of articles	Articles on JSTOR quoting "Something is rotten in the state of Denmark."
55	<i>Hamlet</i>	ACT 1, SC. 5		
	HAMLET			What Happens in Vegas: Hunter S. Thompson's Political Philosophy JASON VREDENBURG, <i>Journal of American Studies</i> , 2013 Countercultures Novels State of nature Sovereignty Citizenship Journalism Fear Political power War Literary criticism
FTLN 0703	It waxes me still.—Go on, I'll follow thee.		4	
	MARCELLUS			
FTLN 0704	You shall not go, my lord. <i>(They hold back Hamlet.)</i>		1	Review: Hamlet's Arab Journey: Shakespeare's Prince and Nasser's Ghost by Margaret Litvin Mark Bayer, <i>Shakespeare Quarterly</i> , 2012 Political particularism Theater Cultural appropriation Political legitimacy Moral character Wordplay Political reform International politics
	HAMLET	Hold off your hands.		
	HORATIO			
FTLN 0706	Be ruled. You shall not go.		5	Common Sense, Uncommon Knowledge and Fighting Words 18 Carolyne Ali-Khan, <i>Counterpoints</i> , 2010 Fighting words Common sense Muslims Movies Terrorism Classrooms Textbooks Students United States history War
FTLN 0707	HAMLET	My fate cries out	8	
FTLN 0708	And makes each petty arture in this body		5	
FTLN 0709	As hardy as the Nemean lion's nerve.		6	
FTLN 0710	Still am I called. Unhand me, gentlemen.		19	
FTLN 0711	By heaven, I'll make a ghost of him that lets me!		4	
FTLN 0712	I say, away!—Go on. I'll follow thee.	<i>Ghost and Hamlet exit.</i>		
	HORATIO			
FTLN 0713	He waxes desperate with imagination.		12	Pro Patria: An Essay on Patriotism Margaret Gilbert, <i>The Journal of Ethics</i> , 2009 Patriotism Politics Political institutions Political particularism Self interest Academic motivation Judgment Love Morality War
	MARCELLUS			
FTLN 0714	Let's follow. 'Tis not fit thus to obey him.		1	
	HORATIO			
FTLN 0715	Have after. To what issue will this come?		11	The History of Air: Hamlet and the Trouble with Instruments Carlo Mazzio, <i>South Central Review</i> , 2009 Air Theater Vapors Breathing Clouds Engraving Liquids Metaphysics Weather Tobacco smoking
	MARCELLUS			
FTLN 0716	Something is rotten in the state of Denmark.		63	
	HORATIO			
FTLN 0717	Heaven will direct it.		8	

Figur 2. Återanvändning av text.

förekommer i XML-filer (ord, stavning, varianter mellan olika textversioner) och belysa hur en förändring spritts i tidskriftsartiklar och böcker. (Som Sture Allén nämner i sitt bidrag till *Text och tradition*, har moderniseringen av Strindbergs stavning i Nationalupplagan varit kontroversiell.¹⁶ Men samtidigt kunde den vara till hjälp när det gäller att finna spår av precis när en moderniserad text började bli accepterad, genom metoder att algoritmiskt upptäcka textåteranvändning, det vill säga hur texterna citeras i andra texter.) Detta tillvägagångssätt kombinerar abstrakta begrepp och digitala verktyg för att belysa Shakespeares *Nachleben* i citat, parafras, plagiat med mera.

Informationssökningsfältet brukar vara platsen för en avvägning mellan ”precision” (noggrannhet) och ”recall” (täckning, träffyta). Det vill säga att ju mer precis en sökning är, desto större är risken att man utelämnar träffar som inte faller helt inom ramarna men ändå kan vara viktiga. Och omvänt: öppnar man för alla möjliga resultat, är risken att sökträffarna är av alltför låg kvalitet.

Det kan vara av intresse att notera några medvetna val i *Understanding Shakespeare* som kan ha påverkat resultatet. Sökningen är begränsad till litterära tidskrifter och artiklar och träffarna måste innehålla en pjästitel innan de blir valbara för vidare sökning. Med andra ord: man har fokuserat på precision i stället för täckning. Bättre att säkerställa att alla resultat är relevanta, även om det innebär att man missar några äkta Hamlet-citat. I ett verktyg som riktar sig till allmänheten är kraven på täckning lägre, även om det kan medföra en begränsad vidd i resultaten. Ett rimligt antagande är att en forskare med specialiserad ämnesinriktning ställer krav på större täckning i sökresultaten – han eller hon hinner bläddra igenom resultaten och sortera bort dem som inte är av intresse.

Avvägningen mellan precision och täckning påminner oss om att digitala verktyg som *Understanding Shakespeare* alltid uppkommit ur ett särskilt perspektiv, med dolda (eller explicita) ställningstaganden. I stället för att ge oss ett definitivt svar, reflekterar svaren de frågor som ställs – och hur de ställs. Det är viktigt för oss som litteraturforskare att förstå detta. Det hjälper oss att conceptualisera och bygga mer användbara verktyg. Fler sådana kommer säkerligen. JSTOR håller på att söka stöd för att utvidga *Understanding Shakespeare* till ett bredare, mer heltäckande verktyg som alla kan få tillgång till. Och är man inte nöjd med JSTOR/Folgers kompromiss angående relationen mellan precision och täckning,

finns annan mjukvara som man kan använda för egna textkällor.

Vid University of Chicago arbetar sedan länge en grupp forskare med franska texter. För några år sedan lånade de begrepp och metoder från genomik: Sequence Alignment, en teknik för att spåra mönster i DNA-sekvenser. I stället för att söka gemensamma biologiska arv, kan man urskilja återanvändning av text ("text reuse") genom att identifiera överlappande ordsekvenser.

Inom projektet *Svensk prosafiktion 1800–1900* vid Göteborgs universitet har det utförts ett experiment på 300 svenska texter med Sequence Alignment. Som förutsett fick vi en mängd enkla sökresultat (uttryck som "våga lif och blod för konung och fädernesland"), men dessa enkla fraser visade oss att den grundläggande tekniken fungerade på svenska och svensk 1800-talslitteratur.

Sedan upptäckte vi ett slående exempel på intertextualitet som låg dolt i *Svensk prosafiktion*: relationen mellan Magnus Jacob Crusenstolpes *Morianen* (1840–1844) och Karl Benzons *Mamsellerna Blanck* (1900). En nyligen publicerad artikel går djupare in i frågorna kring texterna och deras roll i Bellmans kanonisering.¹⁷ Även om Crusenstolpe och Benzon knappast tillhör "det stora olästa" (den förstnämnda återfinns i *Svenskt biografiskt lexikon*) och 300 texter är långt ifrån 30 miljoner, är det fortfarande ett uttryck för hur algoritmiska metoder kan leda till intressanta närläsningar. När projekt som *Litteraturbanken* och *Svensk prosafiktion 1800–1900* (som är på väg in i *Litteraturbanken*) blir mer kompletta, lär spännande resultat framkomma.

Ett sista exempel handlar om min och Tim Tangherlinis forskning i Google Books databas. Det fanns många maskininlärningmetoder som vi kunde använda för att sortera, organisera och gruppera samlingen. Vårt problem var att vi saknade en arkimedisk punkt *utanför* korpusen för att mäta den. Vi hade domänexpertis bara i kanon, inte i det stora olästa.

Vi visste att även om våra tusentals böcker var olästa, var de på ett sätt en supermängd av alla litterära genrer som man brukar läsa. Det fanns med andra ord en inneboende passiv relation mellan litterära domäner och det stora olästa. Vårt mål var att förvandla den till en aktiv relation.

Vi valde att utnyttja en relativt ny metod i datavetenskapen. *Topic Modeling* är en metod som används för att upptäcka dolda ämnen och teman i stora texter eller samlingar av texter. Vårt mål var inte att använ-

da Topic Modeling på Google Books material direkt, utan att välja texter som vi trodde skulle representera viktiga intellektuella strömningar på 1800-talet. De valda böckerna skulle utgöra en subkorpus av välkända texter och vår domänexpertis skulle då kunna användas för att tolka resultaten. De valda ämnena, *topics*, skulle sändas ut i det stora olästa som en trål för att fånga in textstycken i Google Books-havet. Till skillnad från Sequence Alignment behöver Topic Modeling ingen ordagrann överensstämmelse för att visa på samband mellan olika texter.

I en artikel i *Poetics* 2013 visar vi några exempel på hur denna metod, så kallad Sub-Corpus Topic Modeling, fungerar.¹⁸ Ett exempel var J.P. Jacobsens egna översättningar av Charles Darwin, vilka vi menade gav en unik möjlighet att fånga en del av tidsandan kring det moderna genombrottet. Vi fick bland annat fram ämnet ”sociala instinkter bland djur” ur Darwinöversättningarna, och kunde automatiskt knyta det till textsegment från Google Books, till exempel en diskussion i tidskriften *Det nye århundrade* kring kriminalitet och moralkänsla i det danska samhället. Vi kunde så finna en rad konkreta belägg för den vetenskapliga världsbild som etablerades vid tiden för det moderna genombrottet och som var så viktig för en lång rad författare och samhällseliga diskussioner, genom att fånga upp textsegment från Google Books-korpusen som matchade ordbruket i Jacobsens översättningar. Det var bara för att vi visste att Jacobsens översättningar av Darwin var viktiga och för att vi hade dem till hands, som vi kunde navigera i det stora olästa.

Syftet med dessa exempel – det semantiska sökprismat, Sequence Alignment och Sub-Corpus Topic Modeling – har varit att skissera möjligheter för hur editionsprojekt och den domänexpertis de representerar kan spela en fortsatt roll i den flod av ”Big Data” som massdigitaliseringen har inneburit. Vi kan utnyttja den expertkodning som ofta ligger dold i TEI-filer och omvandla den till gränssnitt som vi har sett med *Philologic* 4. Vi kan söka efter textåterbruk, som vi har sett med *Understanding Shakespeare* och ARTFL:s mjukvara för Sequence Alignment tillämpad på *Svensk prosafiktion 1800–1900*. Och vi kan låta vår kunskap och domänexpertis användas till vår fördel med metoder som Sub-Corpus Topic Modeling, vilken använder välkända texter som arkimediska punkter utför det stora olästa.

Det finns ett implicit budskap i samtliga exempel som har diskuterats här: att utvecklingen av lämplig mjukvara och gränssnitt bör betraktas

som en nödvändig del av alla framtida digitala projekt med förädlade arkiv. Detta ställer krav på både målmedveten fokusering och pengar – två företeelser som knappast finns i övermått kring digitala projekt. Men om de drivs i denna anda, kan editionsfilologiska projekt inte bara överleva i de stora råtextsamlingarnas tid, utan också försäkra sig om en central roll för humanister i Big Data-epoken.

NOTER

1. Edward Wyatt, "Writers Sue Google, Accusing it of Copyright Violation", *The New York Times*, 21 sept. 2005. <http://www.nytimes.com/2005/09/21/technology/writers-sue-google-accusing-it-of-copyright-violation.html>.
2. <https://www.hathitrust.org>.
3. <http://www.authorsalliance.org>.
4. En god översikt över *word embedding models* och hur denna metod skiljer sig från *topic modeling* finns på Ben Schmidts blogg: <http://bookworm.benschmidt.org/posts/2015-10-25-Word-Embeddings.html>.
5. Bland de böcker vi tog bort ur materialet fanns titlar som *Dansk-Latinsk ordbog*, *Tabeller vedkommende folkemængdens bevægelse* och *Tidsskrift for matematikk*.
6. Margaret Cohen, *The Sentimental Education of the Novel*, Princeton 1999, s. 23.
7. Geoffrey Nunberg, "Google's Book Search: A Disaster for Scholars", *The Chronicle of Higher Education* 31 aug. 2009. <http://www.chronicle.com/article/Googles-Book-Search-A/48245>.
8. Johnny Kondrup, "Litterær traditionsdannelse gennem videnskab", *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 2002, s. 28. <http://nncedit.org/vol.html>.
9. "Our Commitment to the Digital Humanities", *Official Google Blog*. <https://googleblog.blogspot.com/2010/07/our-commitment-to-digital-humanities.html>.
10. Franco Moretti, "The Slaughterhouse of Literature", *Modern Language Quarterly* 61:1, 2000, s. 207–228.
11. Per Dahl, "Kanon, klassikere og kritiske udgaver", *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 2002, s. 77–100. <http://nncedit.org/vol.html>.
12. Martin Mueller, *To the members of the TEI-C Board and Council*, 4 aug. 2011. <http://bistro.northwestern.edu/mmueller/teiletter.pdf>
13. <https://github.com/ARTFL-Project/PhiloLogic4>.
14. Project for American and French Research on the Treasury of the French Language, <https://artfl-project.uchicago.edu>.
15. <https://labs.jstor.org/shakespeare>. För fler exempel på ARTFL:s arbeten se <http://artfl-project.uchicago.edu/content/philologic4-databases>.
16. Sture Allén, "Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien", *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 2002, s. 146–154. <http://nncedit.org/vol.html>.

17. Peter Leonard & Mats Malm, "Marknadens intertextualitet. Kulturarv och återbruk 1840–1900", *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland et al., Hedemora 2016, s. 28–36.
18. Timothy R. Tangherlini & Peter Leonard, "Trawling in the Sea of the Great Unread: Sub-Corpus Topic Modeling and Humanities Research", *Poetics* 41:6, 2013, s. 725–749. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304422X13000648>.

LITTERATUR

- Allén, Sture, "Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien", *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 2002, s. 146–154. Tillgänglig på: <http://nredit.org/vol.html>.
- Cohen, Margaret, *The Sentimental Education of the Novel*, Princeton 1999.
- Dahl, Per, "Kanon, klassikere og kritiske udgaver", *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 2002, s. 77–100. Tillgänglig på: <http://nredit.org/vol.html>.
- Kondrup, Johnny, "Litterær traditionsdannelse gennem videnskab", *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 4, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 2002, s. 25–41. Tillgänglig på: <http://nredit.org/vol.html>.
- Leonard, Peter & Mats Malm, "Marknadens intertextualitet. Kulturarv och återbruk 1840–1900", *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland et al., Hedemora 2016, s. 28–36.
- Moretti, Franco, "The Slaughterhouse of Literature", *Modern Language Quarterly* 61:1, 2000, s. 207–228.
- Mueller, Martin, *To the members of the TEI-C Board and Council*, 4 aug. 2011. <http://bistro.northwestern.edu/mmueller/teiletter.pdf>.
- Nunberg, Geoffrey, "Google's Book Search: A Disaster for Scholars", *The Chronicle of Higher Education* 31 aug. 2009. <http://www.chronicle.com/article/Googles-Book-Search-A/48245>.
- Tangherlini, Timothy R. & Peter Leonard, "Trawling in the Sea of the Great Unread: Sub-Corpus Topic Modeling and Humanities Research", *Poetics* 41:6, 2013, s. 725–749. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304422X13000648>.
- Wyatt, Edward, "Writers Sue Google, Accusing it of Copyright Violation", *The New York Times*, 21 sept. 2005.

ANDRA REFERENSER

Authors Alliance=<http://www.authorsalliance.org>, läst 23/5 2017.

ARTFL=<https://github.com/ARTFL-Project/PhiloLogic4>, läst 23/5 2017.

ARTFL Databases=<http://artfl-project.uchicago.edu/content/philologic4-databases>, läst 23/5 2017.

Ben Schmidts blogg=<http://bookworm.benschmidt.org/posts/2015-10-25-Word-Embeddings.html>, läst 23/5 2017.

Hathi Trust=<https://www.hathitrust.org>, läst 23/5 2017.

Our Commitment to the Digital Humanities=Official Google Blog.
<https://googleblog.blogspot.com/2010/07/our-commitment-to-digital-humanities.html>, läst 23/5 2017.

Project for American and French Research on the Treasury of the French Language=<https://artfl-project.uchicago.edu>, läst 23/5 2017.

Understanding Shakespeare=<https://labs.jstor.org/shakespeare>, läst 23/5 2017.

Edisjonsfilologi, fjernlesning og digitale utgaver

Innledning

Høsten 2015 arrangerte Nordisk nettverk for edisjonsfilologi (NNE) sin toårige konferanse. Temaet for mitt innlegg var edisjonsfilologi og digital humaniora. Edisjonsfilologien har en tradisjon tilbake til det helle-nistiske Alexandria. Termen digital humaniora ble skapt for 15 år siden, men fagfeltet bak denne termen, digitale anvendelser i humaniora, har en tradisjon tilbake til de første datamaskinene ble tilgjengelige rundt 1950. Edisjonsfilologi og digital humaniora er således temmelig forskjellige tradisjoner. I denne artikkelen har jeg ikke stilt de to tradisjonene opp mot hverandre, men har prøvd å se hvordan edisjonsfilologien kan dra nytte av digitale metoder og hvordan digitale utgaver forholder seg til andre viktige områder som for eksempel språkforskningen. Et vesentlig formål med tekstutgaver har tradisjonelt vært å gi blant andre språkforskere og historikere tilgang til pålitelige ”originaltekster” uten å måtte transkribere manuskripter. Det er derfor interessant å betrakte i hvilken grad den moderniserte og digitale edisjonsfilologien er egnet som tekstleverandør til for eksempel datalingvistikk.

En annen faktor som angår og nær sagt angriper edisjonsfilologien, er oppbyggingen av til dels gigantiske samlinger av digital tekst med tilhørende statistiske analyseverktøy. Eksempler på slike tekstsamlinger er Hathi Trusts digitale bibliotek, Google Books (2016) og den norske bokhylla.no.¹ Den minste av disse tre, bokhylla.no, består av i underkant en halv million digitaliserte bøker. Å anvende statistiske metoder på store og små tekstsamlinger er ikke noe nytt. Argumentene som ble brukt på 1990-tallet er forbausende like dem vi ser i dag. Den største forskjellen

ligger i at diskusjonen om nærlesning kontra statistiske metoder er flyttet fra de små særgruppene og ut i den store humanistiske offentligheten. Men et viktigere moment er at tilgangen til det nye havet av elektronisk tekst kan bli en faktor som dreier finansieringen og dermed forskningen mot problemstillinger som forutsetter bruk av statistiske metoder og tung regnekraft. En seriøs og vitenskapelig bruk av statistikk vil enten kreve at humanistiske studenter og forskere gjennomgår et kursopplegg på om lag en årsenhet i statistiske metoder, eller at en samarbeider med statistikere og lager felles publikasjoner. Det førstnevnte er kanskje ikke sentralt i interessefeltet til dagens humanistiske studenter. Det sistnevnte vil kunne etablere interessante tverrfaglige prosjekter.

Den siste faktoren er hvordan en kan utforme digitale utgaver slik at de kan utfylle hverandre og lenkes sammen. Den tradisjonelle digitale tekstutgaven over et forfatterskap blir gjerne publisert som en lukket enhet der en kan søke i en forfatters verk og få informasjon om personer og steder som har relevans for forfatterskapet. De fleste av de store utgavene inneholder et vell av ensyklopedisk informasjon. Det er ytterst sjelden at en aktivt prøver å organisere de digitale utgavene med krysskopling for øye – noe som kunne vært svært interessant for de store utgaveprosjektene for nordiske forfattere i det 19. og tidlige 20. århundret. Men å vite hvordan det skal gjøres, dvs. hvordan modellere dataene hensiktsmessig, er en egen fagdisiplin som dessverre ofte sees som en hjelpedisiplin som utføres av ikke-filologer som bibliotekarer og informatikere.

I denne artikkelen prøver jeg å belyse disse faktorene. Først vil jeg diskutere den tradisjonelle tekstfilologien og digital edisjonsfilologi og om digitale utgaver uten videre er egnet for anvendelser. Deretter vil jeg se på store tekster og statistiske metoder. Til slutt vil jeg diskutere hvordan en bør modellere metadata og den ensyklopediske informasjonen en finner i utgavene.

Tradisjonell og digital edisjonsfilologi

Tekststudier har alltid vært en sentral del av humaniora. Å utgi rediger-te tekster basert på studiet av eldre forelegg representerer en flere tusen år gammel tradisjon. Denne edisjonsfilologien eller tekstkritikken fikk et kraftig oppsving på 1800-tallet, en periode der ønsket om å finne det opprinnelige stod sterkt innenfor mange fag, blant andre filologi og antikva-

risk virksomhet. Den tradisjonelle tekstkritikken har, noe grovt formulert, som formål å etablere en tekst som skal ligge nærmest mulig opp til en (tenkt) opprinnelig tekst for et verk. Dette gjøres på grunnlag av tekstene i (noen) av de overleverte tekstvitnene. En slik (re)etablert tekst kan dermed være en syntetisert tekst som ikke finnes i noen av de overleverte tekstvitnene. En tradisjonell tekstkritisk utgave er et trykt verk som gjerne består av den etablerte teksten med et note- og kommentarapparat som begrunner valgene som er tatt og som gjør rede for de viktigste variantene. Den kan altså sees som en vitenskapelig publikasjon med en begrunnet konklusjon – den etablerte teksten. Tekstkritikk eller edisjonsfilologi er på sitt beste en fortolkningsvitenskap på linje med historiefaget eller arkeologien.

I tillegg til den tradisjonelle retningen finnes det, spesielt innenfor middelalderforskning, en manuskriptnær retning der hvert manuskript eller tekstvitne i prinsippet er innbyrdes like viktig. Utgaveteksten vil da følge et gitt manuskript med bare de mest nødvendige rettelser. Dette er en tradisjon som er utbredt i nordisk middelalderfilologi. Nær opp til dette finner vi den såkalte ny-filologien (New/Material Philology) der en mener at hvert enkelt manuskript må sees som et selvstendig kulturhistorisk objekt.² Den tekstlige variasjonen skyldes mer skriftradisjonen i middelalderen enn slurvefeil.³ I nyfilologien slik den formuleres av Nichols, inngår studiet av de fysiske tekstbærerne. Den tradisjonelle middelalderfilologien har ensidig fokusert på teksten og har ”glemt” de fysiske sidene ved manuskripter og andre tekstbærere som for eksempel forholdet mellom illuminasjoner og teksten. Derav kommer den alternative betegnelsen ”materiell filologi”.

Det er i ettertid litt uklart i hvilken grad nyfilologene fikk et gjennomslag eller om de slo inn åpne dører. 1980-tallet var også en tid da det ble fart i utviklingen av datamaskinelle metoder for tekststudier generelt og litteraturvitenskapen spesielt. Her kan nevnes statistisk stilometri, tekstkoding og hypertext. Hypertext-studiene hadde en klar kopling til litteraturstudier.⁴

Grunnlaget for TEI, Text Encoding Initiative,⁵ ble lagt på et møte i 1987 arrangert av ACH, Association for Computers and the Humanities.⁶ TEI har utviklet seg til en medlemsorganisasjon med årlige konferanser. Men det viktigste resultatet er et omfattende sett av anbefalinger om hvordan en kan kode alt fra håndskrifter til moderne tekster. TEIs anbe-

falinger er ingen lukket standard, og det er et viktig poeng at den kan utvides etter behov. Sett fra digital humaniora og fra elektronisk tekstkodingsperspektiv er nyfilologien en bekreftelse på at den detaljerte tekstkodingen basert på det enkelte tekstvitnet og sammenstillingen av mange tekstvitner i en digital utgave er den korrekte veien å gå. Tekstkoding, hypertekst og nyfilologi hører på mange måter sammen. I tidlig hypertextteori ble det argumentert med at en henvisningsfotnote ikke bare skulle være en tekstlig referanse, men en lenke til teksten det blir henvist til, altså en kryssreferanse. Det kritiske apparatet er derfor ikke bare noter knyttet til en etablert hovedtekst, men referanser til de transkriberte tekstene fra andre tekstvitner.

Bernard Cerquiglinis polemiske essay fra 1989⁷ inspirerte nyfilologene i 1990 gjennom utsagn som "medieval writing does not produce variants; it is variance"⁸. I essayet hevder Cerquiglini at tekstbegrepet er et resultat av trykkteknologien og at filologien heller bør bruke et tekstbegrep basert på den digitale tekstens plastisitet. Det mest interessante er kanskje hvordan dette synet blir behandlet i to anmeldelser av den engelske oversettelsen som kom i 1999. Den ene ble skrevet av en ung nyetablert forsker, Melinda Menzer. Menzer gjør et nummer ut av hvor fort ting kan bli utdatert etter bare 10 år og konkluderer med at Cerquiglinis visjoner nå er standard praksis.⁹ Den andre er skrevet av den veletablerte forskeren William D. Padden som mer lar seg provosere og mener at det bare er spørsmål om to teknologier der den ene er nyere enn den andre og at de ikke er bestemmende for tekstbegrepet. Han er åpen for digitale utgaver, men skriver: "Any thinking philologist must be attentive to the developing field of electronic editions, but there are more complications in it than Cerquiglini was able to anticipate a decade ago".¹⁰

I bibliotekfaget har en utviklet en modell, FRBR, med fire abstraksjonsnivåer med stigende grad av abstraksjon: eksemplar → manifestasjon → uttrykk → verk.¹¹ Modellen bør helst tenkes som en gradvis generalisering. Det laveste nivået representerer de fysiske tekstbærerene, det vil si de masseproduserte bøkene i et moderne bibliotek. Et bibliotek katalogiserer standardsamlingen på det nest laveste nivået, kalt manifestasjon. Dersom en utlånt bok blir ødelagt, kan en bare kjøpe inn en ny av samme opplag (om mulig) uten å endre katalogen. Et ISBN-nummer identifiserer en manifestasjon. Uttrykksnivået brukes til å gruppere manifestasjoner med samme abstrakte tekst. Det vil si at en heftet og en innbundet

utgave av en roman er to ulike manifestasjoner, men hører til samme uttrykk. Verksnivået er i biblioteksektoren ment å brukes til å gruppere ulike uttrykk. Et typisk verk vil være *Odysseen*, *Hamlet*, *Peer Gynt* eller hagiografien over Thomas Becket. Verksnivået er svært abstrakt og brukes i bibliotekfaget som et praktisk grep for å muliggjøre søk etter alle utgaver, oversettelser, filmatiseringer av for eksempel *Hamlet*. Leser en FRBR-modellen fra det abstrakte nivået mot det konkrete, kan en lett få ontologiske problemer. Finnes et verk selv om det ikke er realisert i en fysisk tekstbærer? Når blir et verk skapt?

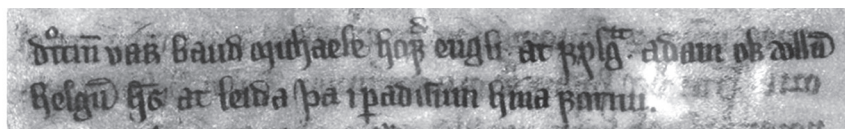
Selv om FRBR er ment å være en praktisk modell for katalogisering av åndsverk, så kan den også brukes til å lette analysen i edisjonsfilologien. Masseproduserte tekstbærere er eksemplarer av en manifestasjon. Spesielt for middelalderhåndskrifter er tekstvariasjon regelen, så en må regne ett og bare ett eksemplar (håndskrift) for både en manifestasjon og et uttrykk. Forholdet mellom ulike manuskripter vil dermed være forholdet mellom deres uttrykk i FRBR-forstand. I den tradisjonelle edisjonsfilologien skal alle overleverte tekster høre til verk manifestert gjennom en "urtekst" som det er et mål å gjenskape. I nyfilologien tar en ikke stilling til "urteksten", men studerer variasjonen gjennom tekstvitnene og forholdet mellom dem. Å si at de hører til et felles verk, er mer et uttrykk for en bibliografisk gruppering enn en påstand om at de er manifestasjoner av en abstrakt ide, platonsk eller aristotelisk.

I nyere skandinaviske tekstkritiske utgaver synes det å være et pragmatisk syn som råder. Det store prosjektet *Henrik Ibsens skrifter* har en stor nyfilologisk komponent. En har transkribert og kodet alle kjente tekstvitner og på den måten lagd et tekstarkiv med kryssreferanser mellom de digitale tekstene. Hovedteksten eller utgaveteksten er etablert ved å velge et "beste" tekstvitne og emendere det forsiktig. Det er altså ikke noe forsøk på å (re)konstruere en beste tekst, mer filologens valg av en blant mange. Tilsvarende pragmatikk synes å gjelde utgaver av norske og islandske middelalderhåndskrifter på 1990-tallet, i følge Driscoll.¹² En velger det eller de håndskrifter en synes er best (i forhold til en tenkt original) og lager en forsiktig justert utgavetekst der valgene går tydelig frem.

Innenfor digital humaniora er praksis for tekstutgaver å kode de transkriberte tekstene i henhold til anbefalingene til TEI. Et minimum er å kode tekstoppsettet som linjeskift, spalter, sideskift (folio) og markere rettelsler som tillegg og strykninger. I prinsippet kan en lage en så detaljert koding

som helst. Arbeidet som ble gjort med tekstene i Wittgensteins Nachlass, er et eksempel på en ekstremt detaljert koding.¹³ Tekstkoding kan ha flere formål. Paginering og linjeskift er viktig for leksikografer for å stedfeste sitater. Tilføyd tekst som for eksempel ekspanderte forkortelser og morfologiske opplysninger må kunne skilles fra originalteksten. I det nordiske MENOTA-nettverket er det for eksempel utviklet en trenivås fortolkning av tekst, faksimilært, diplomatarisk og normalisert, se figur 1.¹⁴ I en menotisk koding tolkes en tekst som en rekke av ord der hvert ord kan gjengis på tre nivåer. Det faksimilære er nærmest det grafiske bildet på forelegget, mens det diplomatariske svarer til det vi finner i tradisjonelle tekstutgaver der ulike bokstavrealiseringer er standardisert og utskrevne forkortelser er markert med kursiv. Det normaliserte nivået svarer til å velge en gitt ortografisk standard. Ingen av nivåene er uproblematisk, og alle representerer en sterk fortolkning av originalen. En bør forestille seg at en tekst i menota-formatet, også TEI-kodete tekster generelt, ligger i et kompakt arkivformat. Teksten må pakkes ut og lastes inn i søke- og fremvisningssystemer for å kunne brukes.

En tekst med overstrykninger og tilføyelser er ikke bare en lineær rekke av ord, men en rettet graf med flere mulige "lesestier" gjennom teksten. De aller fleste lingvistiske systemer forlanger en enkelt sti. Det er dermed en iboende motsetning mellom tekstfilologens ønske om å få med alt på tekstforelegget og lingvistens behov for en lineær tekst som kan analyseres. I en avansert xml-koding av en tekst vil en prøve å ta hensyn til dette slik at brukeren av en elektronisk utgave kan se teksten gjen-


```
<w xml:id="1" lemma="dróttinn" me:msa="xNC gM nS sl">
<choice><me:fac>&drot;<am>&osup;</am>tin<am>&bar;</am></me:fac>
<me:dipl>d<ex>ro</ex>tin<ex>n</ex></me:dipl><me:norm>Dróttinn</me:norm></choice></w>
<w xml:id="2" lemma="várr" me:msa="xDP gM nS">
<choice><me:fac>vá&rsapdot;</me:fac><me:dipl>vár</me:dipl><me:norm>várr</me:norm>
</choice></w> ...
```

Figur 1. Menotisk koding av tekst i tre nivåer, eksemplet er fra AM 233a fol, 28v, l. 1–2. Niðrstigningar saga (Evangelium Nicodemi).

nom ulike filtre. Et godt eksempel på en slik løsning finner en i den digitale utgaven av Wittgensteins Nachlass.¹⁵ Men all slik koding er mest gjort for å kunne lage en visuell gjenskaping av teksten for å se ulike lesemåter.

Det paradoksale er at for lingvistiske anvendelser er den tradisjonelle trykte tekstutgaven å foretrekke fremfor den moderne xml-kodete digitale teksten. Satt på spissen kan en si at resultatet av tekstfilologens anstrengelser er støy for lingvisten. Om en skal bruke de transkriberte tekstene til statistisk stemmaanalse, det vil si sammenlikne tekstene på en rekke vitner ved hjelp av statistiske metoder, er også kodingen overflødig og faktisk i veien.

Et stort antall tekstvitner med mindre varianter vil kunne påvirke en statistisk analyse av en forfatters språk. Det er antakelig bedre og enklere å bruke den publiserte hovedteksten *Henrik Ibsens skrifter* som grunnlag for en analyse av Ibsens ordforråd enn å ta med alle variantene. Alternativt må en justere frekvensene for hvert verk i forhold til antallet tekstvitner for verket. Det svarer til den problematiske feilkilden en får i et omfattende korpus av avistekster. Mindre distriktsaviser bringer videre saker fra riksavisene og alle skriver av meldingene fra nyhetsbyråene. Dette er avisenes svar på middelaldersk tekstvarians og gjør den relative frekvensen til lingvistiske og leksikologiske observasjoner skjev.

Den detaljerte kodingen av tekstvitner må sees som oppbygging av en råvare for mange anvendelser. Mange tekstvitner for samme verk kan være overflødig for formål der en ønsker å betrakte verket som en helhet. En skal også huske at tekstkoding må ha et formål. Dersom tekstkodingen bare skal brukes til tilgjengeliggjøring av teksten for forskere og andre, det vil si, hvis formålet med kodingen bare er å gjenskepe det grafiske bildet av originalteksten, kan en utgave med bare faksimiler av manuskriptene være mer regningsvarende. Som historikeren Manfred Thaller har formulert det:

A million-page collection [of facsimiles] with catalogue metadata is, to be precise, considerably more useful than a collection of ten volumes with complete transcriptions encoded according to an elaborate markup scheme developed for the occasion.¹⁶

Samtidig som ny teknologi har muliggjort detaljert kodete tekster, har den samme teknologien gjort det svært mye enklere og mindre kostbart å redigere tradisjonelle tekstkritiske utgaver beregnet for trykk. Det er der-

for ikke overraskende å se at mange filologer velger den tradisjonelle utgaven fremfor en digital utgave kodet etter alle TEI-kunstens regler.

Store tekstsamlinger, nær- og fjernlesning

Også før introduksjonen av informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT) fantes det enorme mengder tekst i verdens biblioteker. Den eneste måten å nyttiggjøre seg innholdet var ved å lese tekstene og enhver systematisering måtte gjøres manuelt. I redigeringen av *Oxford English Dictionary* sendte hovedredaktøren James Murray ut utvalg av oppslagsord til sine informanter som så leste de tildelte bøkene, fant gode bruks-eksemplar og returnerte sedler med opplysningene.¹⁷ Men listen over bøker som skulle undersøkes var valgt med omhu. Tilsvarende har det vært gjort mange undersøkelser av forfatterskap basert på manuell tilrettelegging for statistiske undersøkelser. Et av de tidligste digitale korpusene, Brown Corpus opprinnelig fra 1964, består av mindre tekstutsnitt fra et representativt utvalg av (kjente) verk.¹⁸ Pioneren innenfor datamaskinell tekstforskning, Roberto Busa,¹⁹ arbeidet med digitale versjoner av tekstene til Thomas Aquinas allerede fra 1950-tallet. Man har alltid vært klar over ”The Great Unread”, den alt overveiende delen av verdens tekster som aldri har vært underlagt noen form for litterær, leksikologisk eller lingvistisk analyse. Men man har stort sett alltid fokusert på tekster fra den litterære kanon i det enkelte land. Kanskje etableringen av en begrenset kanon nettopp skyldes at det er begrenset hva som kan leses gjennom et forskerliv?

Statistisk basert stilometri har vært brukt lenge for eksempel i forsøk på å påvise mulig forfatter av et verk. Et relativt tidlig eksempel på dette er arbeidet til den norske slavisten Geir Kjetsaa i forbindelse med en plagiattanklage mot Mikhail Sjolokhov. Blant andre hevdet Aleksander Solsjenitsyn at Sjolokhavs roman *Stille flyter Don* var et plagiat av en tekst skrevet av kosakkforfatteren Fjodor Krjukov. På bakgrunn av ganske enkle metoder som setningslengde og forholdet mellom ord og ordforekomst (type/token ratio) basert på uomstridte tekster av de to forfatterne mente Kjetsaa å kunne vise at det på ingen måte var usannsynlig at Sjolokhov hadde skrevet romanen.²⁰ Det var derimot temmelig usannsynlig at Krjukov hadde skrevet teksten. Da jeg i forbindelse med et studentprosjekt i kurset *Databehandling og samfunn* intervjuet Kjetsaa om

arbeidet i 1982, spurte jeg ham om bruken av datamaskin til dette arbeidet. Kjetsaa svarte tørt at det ikke hadde vært noe i veien for å gjøre undersøkelsen manuelt, men det hadde tatt litt lengre tid.

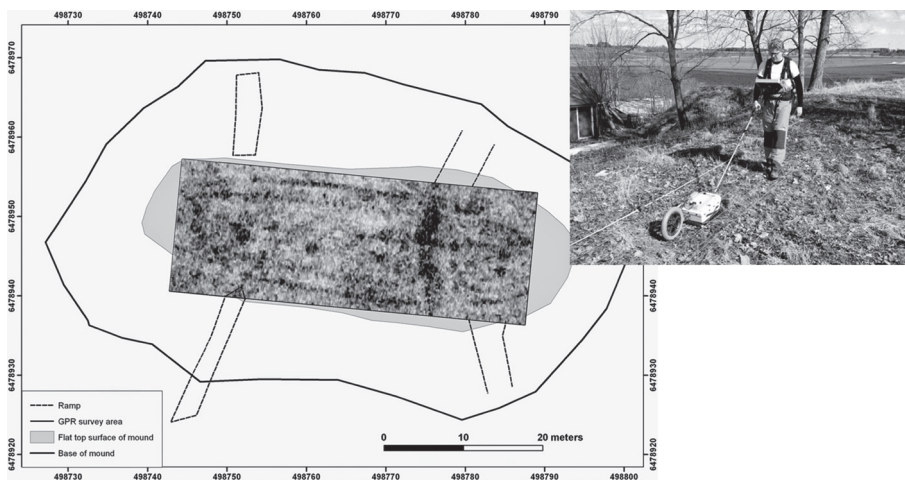
Det er mange eksempler på både manuell og senere IKT-basert statistisk analyse av tekst og da ikke bare rent lingvistiske, men også litterære analyser. Den voldsomme arbeidsinnsatsen en manuell analyse krever og senere den begrensede tilgang til digitalt materiale er to åpenbare grunner til at statistiske metoder ikke har vært mer utbredt. I tillegg kommer fagkulturelle forhold og utdanning. Daniel Apollon ved Universitet i Bergen kom med noe en vel kan kalle en programmatisk uttalelse i sin artikkel ”Dataanalytiske metoder” fra 1990.²¹ Den er spissformulert, men verdt å lese 26 år etter:

Grunnen til at mange filologer allikevel ikke utnytter tilgjengelige data eller tar skrittet til å generere nye data, har sammenheng med at den aktive delen – dataanalysen – ennå er et underutviklet felt i humaniora. Mens innsamlingsarbeidet i hovedsak er tekniskmekanisk preget, er dataanalysen en utpreget teoretisk aktivitet, hvor statistikk, matematikk, logikk og informatikk spiller en sentral rolle og hvor filologens erfaring og omgang med sitt materiale må inngå et slags ekteskap med formelle modeller. Dessverre blir filologiske problemstillinger ofte formulert slik at de unngår den utfordringen som ligger i å analysere data på et høyere generaliseringsnivå. Man påberoper seg spesielle ”betraktningmåter”, og begrenser filologien til fromme meditasjoner – f.eks. om hvorfor og hvordan hovedpersonen i Marcel Prousts roman *À la recherche du temps perdu* plutselig kom sin barndom i hu da han dypet sin *madeleine* i kaffen ... (s. 191)

Allerede i 1990 fantes det store spesialsamlinger av digitale tekster, for eksempel *Thesaurus Linguae Graecae* (TLG) med klassiske greske tekster.²² Dette arbeidet ble påbegynt i 1972 og omfatter i dag alle kjente greske tekster fra antikken og fra bysantinsk periode. Selv deltok jeg i oppbyggingen av en digital kanon til bruk for *Det norske litterære ordboksverk*.²³

Det som er helt nytt de siste femten årene, er den brede digitaliseringen som Google startet og som for eksempel det norske Nasjonalbiblioteket har fulgt opp. Her tar en ikke hensyn til utvalg, men digitaliserer alt. Dermed blir alt tilgjengelig, også det som før ikke ble under-

søkt fordi det ikke hørte til det kjente, til kanon. Dermed er det heller ingen grunn til å ikke studere disse andre verkene. Dette er et av de viktigste poengene til Franco Moretti.²⁴ Å anvende statistiske metoder på store tekstmengder er ikke nytt i seg selv, men en klart underutnyttet metode i litteraturstudier. Det er ingen motsetning mellom nærlesning ("close reading") og fjernlesning ("distant reading").²⁵ Valget mellom nær- eller fjernlesning er et spørsmål om hva en ønsker å undersøke. Bak den polemiske termen "fjernlesning" skjuler det seg statistisk baserte studier av store tekstmasser. Om en ønsker å finne signifikante mønstre i skriftkulturen, kan en applisere statistiske analyser på hele den tilgjengelige litteraturen i Norge gjennom de 470 000 bøkene i bokhylla.no og eventuelt så sjekke interessante tilfeller ved nærlesning. Men det er også godt mulig å bygge opp et statistisk representativt utvalg av tekstutdrag og gjøre en analyse på et slikt begrenset materiale. Litteraturvitenskapen har på mange måter først nå kommet dit hvor andre fag, som for eksempel arkeologi, har vært lenge. I arkeologi bruker en fjernmålingsteknikker som jordradar (se figur 2) og lasergenererte høydemodeller (LIDAR) for å finne mulige kulturminner og distribusjonen av slike (fjernlesning). Spesielt interessante funn kan så graves ut (nærlesning). Om en skal ta parallellen

Figur 2. Arkeologisk undersøkelse ved Vadstena. Bildet til venstre består av mønstre fra jordradaren fortolket som langhus fra yngre jernalder (gjengitt med tillatelse fra Martin Rundkvist og Andreas Viberg).

til arkeologi et hakk videre: Som stedfesting (georeferering) er helt nødvendig i arkeologi, er bibliografiske data nødvendig for fjernlesning. Vi må kunne velge ut deler av den totale tekstmassen, og vi må kunne vite i hvilke og hva slags tekster vi finner mønstrene. Her er vi svært heldig stilt i Norge siden bokhylla.no er koplet til nasjonalbibliografien. Det er bare noen år siden Google innså at Google Books også måtte ha en ordentlig bibliografisk database, men mest for å slippe å skanne samme boken flere ganger.²⁶

I bokhylla.no og tilsvarende store samlinger, er hele verk skannet og OCR-lest. Det betyr at for alle norske tekstkritiske utgaver er både den etablerte teksten og det kritiske apparatet skannet. Men for slike virkelig store tekstsamlinger, som bokhylla.no med nå 40 milliarder ord, vil den støyen som noter og OCR-feil representerer, være liten i forhold til signifikante mønstre. Fjernlesning har den fordel at tekstene er så langt unna at detaljene ikke synes. For en n-gramanalyse basert på store tekstmengder vil også OCR-feil spille mindre rolle. En skal også huske på at om lag 93 % av tekstene som er registrert i den norske bibliotekskatalogen, bare er utgitt en gang og aldri oversatt. Så antallet duplikater er relativt lite. Om en erstatter de maskinelt leste tekstene i bokhylla.no med alle tekstene en finner i nyere digitale utgaver som for eksempel bokselskap.no, vil det neppe gjøre noen forskjell. Tekstfilologens arbeid med tekstetablering har dermed liten signifikans i et fjernlesningsparadigme. I rendyrkede tekstsamlinger som *Theasurus Linguae Graecae* er situasjonen motsatt. Her er alle tekstene basert på tekstkritiske utgaver, men det tekstkritiske apparatet i dem er ikke tilgjengelig. Dette gjelder mange slike spesialkorpus ut fra den enkle grunn at den etablerte teksten som oftest ikke har verkshøyde i lovens forstand og dermed ikke er underlagt opphavsrett, mens det kritiske apparatet ikke kan brukes fritt. Det er kanskje verre siden et samlet kritisk apparat kan gi viktig informasjon om hvordan tekstene er fortolket over tid.

Om en nær sagt ønsker å zoome inn til et mindre antall tekster som for eksempel ulike utgivelser av et manuskript vil kvaliteten på tekstgrunnlaget og også det kritiske apparatet ha en betydning. Om tekstene skal brukes som historisk kildemateriale, må de nærleses. Da er en tilbake i det tradisjonelle tekstkritiske arbeidet.

Utgaver, metadata og ensyklopedisk informasjon

En tekstkritisk utgave er mer enn den eller de etablerte tekstene. Spesielt vil utgaver av hele forfatterskap og (kultur)historisk viktige persons brevsamlinger ofte inneholde omfattende kontekstkommentarer samt sted- og personregister som setter tekstene inn i en kulturhistorisk sammenheng, jevnfør *Henrik Ibsens skrifter* (2016) eller den elektroniske utgaven av *Edvard Munchs tekster* (2016).²⁷ I et akademisk perspektiv gir ikke den etablerte teksten i seg selv uttelling. Det er redegjørelsene i det kritiske apparatet, innledninger og kommentarer som er av akademisk verdi. I det lange løp vil det i de fleste tilfeller være den etablerte teksten som vil være i fokus og bli brukt både ved alminnelig lesning og i digital tekstanalyse, jevnfør den manglende tekstkritiske informasjonen i TLG. Det kan synes paradoksalt at det som i sin tid ga akademisk kreditt, forsvinner.

De digitale utgavene forsterker ofte situasjonen beskrevet over. For det første vil retrodigitaliserte utgaver av nyere tekstutgaver gjerne ikke ha med kommentarer og det tekstkritiske apparatet nettopp fordi disse er åndsverk og krever eksplisitt tillatelse for å bli gjengitt. Det kreves ikke for Henrik Ibsens egne skrifter. Også for nylagde digitale utgaver er det fortsatt de etablerte tekstene som er i sentrum. En kan søke og hente frem forfatterens tekster, se kommentarer om personer, steder og andre forhold som er relevante for tekstene. Innholdet i det kritiske apparatet og informasjonen i kommentarverket er ofte bare et vedheng til teksten. De digitale utgavene blir seg selv nok og fungerer dermed som det en de siste 15 årene har kalt informasjonssiloer.

Ved Universitetet i Oslo finner vi både nettstedet for *Henrik Ibsens skrifter*, HISE, og nettstedet *IbsenStage* som tar mål av seg til å inneholde informasjon om alle oppførelser av Ibsens drama.²⁸ De fleste av Ibsens dramaer ble også oppført i hans levetid og det finnes mye korrespondanse fra Ibsen i den forbindelse. Det er ikke unaturlig å se dramatekstene, deres forfatter og ulike iscenesettelser av dem som om ikke et felles hele, så i alle fall noe som er tett forbundet. Men mellom de to nettstedene er det ingen forbindelser. Det er unektelig noe å undres over.

Å organisere nettsteder og informasjonssystemer som lukkede 'siloer' er dessverre svært vanlig. I museer og andre samlingsinstitusjoner er det tradisjonelt samlingsobjektene som er i sentrum. Informasjonen en fin-

Henrik Ibsens skrifter: Brev > Personer (A)

Brev sortert etter mottager

Brevene er sortert alfabetisk etter navn på mottager/omtalt person. Institusjoner og organisasjoner er listet etter personoversikten.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z Æ Ø Å

Liste over personer på valgt bokstav

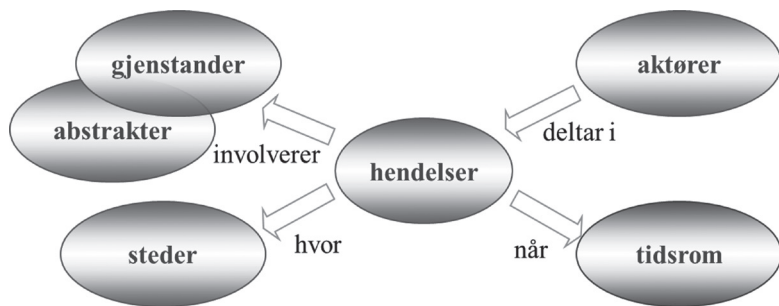
Person *	Omtalt i	Mottaker av
A	0 brev	1 brev
AALBERG, IDA	5 brev	3 brev
AAMODT, CARL SIGVARDTH	1 brev	0 brev
AARS, HENRIETTE ANDERSEN	1 brev	1 brev
AARS, [JACOB] JONATHAN	1 brev	0 brev
AAS, INGEBORG [se BJØRNSON]	0 brev	6 brev
AASEN, IVAR	1 brev	1 brev
ABD AL-QADIR eller: ABD EL-KADER	1 brev	0 brev

Figur 3. HISE, nettstedet for Henrik Ibsens skrifter: Skjerm bilde for brevsamlingen.

ner i institusjonene er organisert som attributter som beskriver gjenstandene som fysiske objekter. Informasjon om konteksten gjenstandene har inngått i finnes i beste fall i publikasjoner som utstillingskataloger. Men disse er sjelden lenket til objektdatabasene. Denne todelingen har sin bakgrunn i det faktum at samlingsoppbygging ikke sees som et merittende akademisk arbeid, mens innledninger, fylldige utstillingskataloger og andre kommentarverk regnes som akademisk publikasjon.

Problematikken rundt såkalte informasjonssiloer er velkjent og mye diskutert i faglitteraturen. Det refereres som oftest til Tim Berners-Lees korte tekster om det semantiske nett, Semantic Web, og om lenkede data, Linked Data.²⁹ Ideen er at en skal kunne lenke sammen informasjon på internett ved hjelp av standardisert teknologi og formater, for eksempel RDF (Resource Definition Framework). Det krever at digitale utgaver har egnede grensesnitt som gjør en slik kopling mulig. Siden tanken er at en skal kunne publisere sine data i dette felles formatet slik at andre skal kunne bruke dem i sine nettsteder, bør en kanskje heller kalle teknikken *lenkbare data* og ikke lenkede data.

Nordens kulturhistorie er tett sammenvevd, og det har i uformelle

Figur 4. Hendelsesorientert analyse og modellering (cidoc-crm.org).

samtaler vært foreslått å lenke kommentarer og realia i de store utgaveprosjektene sammen til et slags felles register og leksikon. For å få til dette er det nærliggende å bruke lenkete data. Men selv om teknikken er besnærende enkel, er den ikke uproblematisk. For å åpne for meningsfulle koplinger, må en også ha en felles ontologisk forståelse av måten en har organisert informasjonen i de ulike utgavene. Vi trenger altså en felles datamodell for informasjonen om verk, personer, steder og hendelser.³⁰

For de kulturhistoriske museene i Norge og Sverige finnes det en felles nettjeneste kalt *KulturNav* for å lenke sammen de ulike museumsregistre for steder, personer, viktige hendelser og gjenstandstyper.³¹ Informasjonen i denne nettjenesten er organisert i henhold til to hendelsesorienterte begrepsmodeller for bibliotek og museer, FRBROO og CIDOC-CRM.³² FRBROO er en harmonisering av den omtalte biblioteksmodellen FRBR. IbsenStage-databasen er basert på den australske oppsetningsdatabasen AusStage som følger FRBROO.³³ Så alt ligger til rette for å kunne bruke en variant av *KulturNav* til å lage et felles søkbart register ikke bare for HISE og IbsenStage, men også for de andre digitale tekstutgavene i Norden. Dette kunne realiseres i regi av NNE, det nordiske nettverket for edisjonsfilologer.

Sluttord

Edisjonsfilologien er en svært tradisjonell del av humaniora. Fortsatt er det slik at et stort antall, kanskje de fleste, tekstkritiske verker realiseres som trykte utgaver godt forankret i 1800-tallets trykkteknologi. Det er flere grunner til det. En hovedgrunn er det akademiske krediteringssystemet

der digitale utgaver ennå ikke teller. En annen vesentlig grunn er at informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) har gjort det svært lett å produsere tradisjonell trykksats. Det krever mindre forkunnskaper og oppleves som mindre arbeidskrevende enn å lage en digital utgave basert på TEI-koding. Men det siste er neppe korrekt. Digitale utgaver kan på sin side lett bli avhengig av bestemte teknologiske løsninger som blir hurtig foreldet, og det finnes ennå ikke sikre tjenester som tilbyr langtidslagring av digitale utgaver. På den andre siden er IKT-baserte metoder for tekststudier kommet for å bli. Det er derfor viktig at det finnes digitale tekster som holder høy edisjonsfilologisk standard. Hvordan en etablerer slike digitale tekster bør inngå som en del av undervisningen ved universiteter og høyskoler. I utgaveprosjekter bør en forlange at originaltekster transkriberes i et standardformat som TEI. De elektroniske tekstene kan da samles i større repositorer.

Tekstsamlinger basert på edisjonsfilologiske utgaver vil aldri bli så store at de kan kvalifisere som "big data". Men en samling som *Theasurus Linguae Graecae* har for øyeblikket noe over 100 millioner ord og er godt egnet for ulike fjernlesningsstrategier. Men det forutsetter at det finnes lett anvendelige verktøy³⁴ og at studenter og forskere forstår hovedtrekkene i verktøyenes virkemåte. Vi må altså kunne tilby undervisningsopplegg i statistisk metode, fjernlesningsverktøy samt ontologisk analyse og datamodellering. Å få det innplassert i de humanistiske studieprogrammene er nok den største utfordringen.

NOTER

1. Hathi Trust Digital Library <https://www.hathitrust.org>; Google Books, <http://books.google.com>.
2. Stephen G. Nichols, "Introduction: Philology in a Manuscript Culture", *Speculum* 1990:1, s. 1–10.
3. Se Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant. A Critical History of Philology*, overs. Betsy Wing, Baltimore 1999 (orig. *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris 1989).
4. Se for eksempel *Hypermedia and Literary Studies*, red. Paul Delany & George P. Landow, London 1991. En bredere og tidstypisk beskrivelse finnes i Jeff Conklin, "Hypertext. An Introduction and Survey", *Computer* 1987:9, s. 17–41, doi:10.1109/MC.1987.1663693.
5. *Text Encoding Initiative, Guidelines to Text Encoding (P5)*, <http://www.tei-c.org>.
6. Se Nancy Ide & Michael Sperberg-McQueen, "The TEI: History, Goals, and Future, I", *Computers and the Humanities* 1995:1, s. 5–15; *Text Encoding Initiative. Background and contexts*, red. Nancy Ide & Jean Veronis, *Computers and the Humanities* 1995: 1–3 og ACH: Association for Computers and the Humanities, se <http://ach.org>.
7. Cerquiglini 1999.
8. Nichols 1990.
9. Melinda Menzer, "Review of Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant. A Critical History of Philology*", *Bryn Mawr Review of Comparative Literature* 2001:2. Tilgjengelig på <http://www.brynmawr.edu/bmrc/Spring2001/Cerquiglini.html>.
10. William D. Padden, "Review of Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant: A Critical History of Philology*", *Speculum* 2001:2, s. 405–408, tilgjengelig på <http://www.jstor.org/stable/2903463>.
11. *FRBR, Functional Requirements for Bibliographic Records*, <http://www.ifa.org/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>.
12. Matthew Driscoll, "The Words on the Page. Thoughts on Philology, Old and New", *Creating the medieval saga. Versions, variability, and editorial interpretations of Old Norse saga literature*, red. Judy Quinn & Emily Lethbridge, Odense 2010, s. 87–104.
13. Claus Huitfeldt, *Editing Philosophy: Wittgenstein's Nachlass – The Bergen Electronic Edition*, tilgjengelig på <http://web.dfc.unibo.it/buzzetti/corsoSFI/11febbraio/huitfeldt.pdf>.
14. MENOTA, Medieval Nordic Text Archive, <http://www.menota.org>.
15. Se WAB, Wittgenstein Arkivet ved Universitetet i Bergen, <http://wab.uib.no/index.page>.
16. Manfred Thaller, "From the Digitized to the Digital Library", *D-Lib Magazine* 2001:2, tilgjengelig på <http://www.dlib.org/dlib/february01/thaller/02thaller.html> (upagineret).
17. Simon Winchester, *The Meaning of Everything. The Story of the Oxford English Dictionary*, Oxford 2003.
18. W. Nelson Francis & Henry Kucera, *Brown Corpus Manual*, 1979, tilgjengelig på <http://clu.uni.no/icame/brown/bcm.html>.
19. For en beskrivelse av Busas arbeid se Thomas Nelson Winter, *Roberto Busa, S.J., and the Invention of the Machine-Generated Concordance*, DigitalCommons@University of Nebraska – Lincoln, Faculty Publications, Classics and Religious Studies. <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1069&context=classicsfacpub>.
20. Geir Kjetsaa, Sven Gustavsson, Bengt Beckman & Steinar Gil, *The Authorship of The Quiet Don*, Oslo 1984.

21. Daniel Apollon, "Dataanalytiske metoder", *Den filologiske vitenskap*, red. Odd Einar Haugen & Einar Thomassen, Oslo 1990, s. 182–208.
22. *Thesaurus Linguae Graecae* <http://stephanus.tlg.uci.edu>.
23. *Fra skuff til skjerm. Om universitetenes databaser for språk og kultur*, red. Knut Aukrust & Bjarne Hodne, Oslo 1998.
24. Franco Moretti, *Distant Reading*, London 2013.
25. Se Timothy Tangherlinis beskrivelse av arbeidet med det danske folklorematerialet fra 1800-tallet i Timothy Tangherlini, "The Folklore Macroscope", *Western Folklore* 2013:1, s. 7–27.
26. Steve Crossan, *Google's approach to knowledge encoding and text annotation*, Google Cultural Institute, foredrag TEI medlemsmøte, Würzburg 2011, http://www.tei-c.org/Vault/MembersMeetings/2011/tei_mm_2011.
27. Henrik Ibsens skrifter <http://ibsen.uio.no>; eMunch Edvard Munchs tekster, digitalt arkiv <http://www.emunch.no>.
28. *IbsenStage, The Ibsen Stage Performance Database* <http://ibsenstage.hf.uio.no>.
29. Tim Berners-Lee, James Hendler & Ora Lassila, "The Semantic Web", *Scientific American*, May 2001 s. 35–43; Tim Berners-Lee, *Linked Data*, blog post, publisert 2006. Tilgjengelig på <https://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>.
30. For en mer detaljert diskusjon se Domenic Oldman, Marin Doerr & Stefan Gradmann, "Zen and the Art of Linked Data. New Strategies for a Semantic Web of Humanist Knowledge", *A New Companion to Digital Humanities*, red. Susan Schreibman, Ray Siemens & John Unsworth, Chichester 2016, s. 251–273.
31. KulturNav, <http://kulturnav.org>.
32. *CIDOC Conceptual Reference Model* <http://www.cidoc-crm.org>, sjekket 31/7 2016.
33. AusStage, <http://www.ausstage.edu.au>.
34. Katy Börner, "Plug-and-play macroscopes", *Communications of the ACM* 2011:3, s. 60–69.

LITTERATUR

- Apollon, Daniel, "Dataanalytiske metoder", *Den filologiske vitenskap*, red. Odd Einar Haugen & Einar Thomassen, Oslo 1990, s. 182–208.
- Börner, Katy, "Plug-and-play macroscopes", *Communications of the ACM* 2011:3, s. 60–69.
- Berners-Lee, Tim, *Linked Data*, blog post, publisert 2006. Tilgjengelig på <https://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>, lest 30/7 2016.
- , James Hendler & Ora Lassila, "The Semantic Web", *Scientific American*, May 2001, s. 35–43.
- Cerquiglioni, Bernard, *In Praise of the Variant. A Critical History of Philology*, overs. Betsy Wing, Baltimore 1999 (orig. *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris 1989).
- Conklin, Jeff, "Hypertext: An Introduction and Survey", *Computer* 1987:9, s. 17–41, doi:10.1109/MC.1987.1663693.

- Crossan, Steve, *Google's approach to knowledge encoding and text annotation*, *Google Cultural Institute*, foredrag TEI medlemsmøte, Würzburg 2011, http://www.tei-c.org/Vault/MembersMeetings/2011/tei_mm_2011, lest 30/7 2016.
- Driscoll, Matthew, "The Words on the Page. Thoughts on Philology, Old and New", *Creating the medieval saga. Versions, variability, and editorial interpretations of Old Norse saga literature*, red. Judy Quinn & Emily Lethbridge, Odense 2010, s. 87–104.
- Fra skuff til skjerm. Om universitetenes databaser for språk og kultur*, red. Knut Aukrust & Bjarne Hodne, Oslo 1998.
- Francis, W. Nelson & Henry Kucera, *Brown Corpus Manual*, 1979, tilgjengelig på <http://clu.uni.no/icame/brown/bcm.html>, lest 25/8 2016.
- Huitfeldt, Claus, *Editing Philosophy: Wittgenstein's Nachlass – The Bergen Electronic Edition*, tilgjengelig på <http://web.dfc.unibo.it/buzzetti/corsoSFI/11febbraio/huitfeldt.pdf>, lest 25/8 2016.
- Hypermedia and Literary Studies*, red. Paul Delany & George P. Landow, London 1991.
- Ide, Nancy & Michael Sperberg-McQueen, "The TEI: History, Goals, and Future. I", *Computers and the Humanities* 1995:1, s. 5–15.
- Kjetsaa, Geir, Sven Gustavsson, Bengt Beckman & Steinar Gil, *The Authorship of The Quiet Don*, Oslo 1984.
- Menzer, Melinda, "Review of Bernard Cerquiglini, In Praise of the Variant. A Critical History of Philology", *Bryn Mawr Review of Comparative Literature* 2001:2. Tilgjengelig på <http://www.brynmawr.edu/bmrcl/Spring2001/Cerquiglini.html>, lest 10/8 2016.
- Moretti, Franco, *Distant Reading*, London 2013.
- Nichols, Stephen G., "Introduction: Philology in a Manuscript Culture", *Speculum* 1990:1, s. 1–10. Tilgjengelig på <http://www.jstor.org/stable/2864468>, lest 27/8 2016.
- Oldman, Domenic, Martin Doerr & Stefan Gradmann, "Zen and the Art of Linked Data. New Strategies for a Semantic Web of Humanist Knowledge", *A New Companion to Digital Humanities*, red. Susan Schreibman, Ray Siemens & John Unsworth, Chichester 2015, s. 251–273.
- Padden, William D., "Review of Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant: A Critical History of Philology*", *Speculum* 2001:2, s. 405–408, tilgjengelig på <http://www.jstor.org/stable/2903463>, lest 21/1 2017.
- Tangherlini, Timothy, "The Folklore Macroscope", *Western Folklore* 2013:1, s. 7–27. *Text Encoding Initiative. Background and contexts*, red. Nancy Ide & Jean Veronis, *Computers and the Humanities* 1995: 1–3.
- Thaller, Manfred, "From the Digitized to the Digital Library", *D-Lib Magazine* 2001:2, tilgjengelig på <http://www.dlib.org/dlib/february01/thaller/02thaller.html> (upaginert), lest 20/1 2017.

Winchester, Simon, *The Meaning of Everything. The Story of the Oxford English Dictionary*, Oxford 2003.

Winter, Thomas Nelson, Roberto Busa, S.J., and the Invention of the Machine-Generated Concordance DigitalCommons@University of Nebraska – Lincoln, Faculty Publications, Classics and Religious Studies, 1999. Tilgjengelig på <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1069&context=classicsfacpub>, lest 19/7 2016.

ANDRE REFERANSER

ACH=Association for Computers and the Humanities, se <http://ach.org>, lest 29/8 2016.

AusStage=<http://www.ausstage.edu.au>, lest 3/8 2016.

Bokhylla=<http://www.bokhylla.no>, lest 20/1 2017.

CIDOC-CRM=CIDOC *Conceptual Reference Model* <http://www.cidoc-crm.org>, lest 31/7 2016.

eMunch=eMunch *Edvard Munchs tekster, digitalt arkiv* <http://www.emunch.no>, lest 25/8 2016.

FRBR= *Functional Requirements for Bibliographic Records*, <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>, lest 29/8 2016.

Google Books=<http://books.google.com>, lest 1/11 2016.

HATHI=Hathi Trust Digital Library <https://www.hathitrust.org>, lest 1/11 2016.

HISE=Henrik Ibsens skrifter <http://ibsen.uio.no>, lest 25/8 2016.

IbsenStage=IbsenStage, *The Ibsen Stage Performance Database* <http://ibsenstage.hf.uio.no>, lest 25/8 2016.

IFLA=Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records (1998) *Functional requirements for bibliographic records: final report* München: K.G. Saur, UBCIM publications; new series, vol. 19, 1998.

KulturNav=<http://kulturnav.org>, lest 25/8 2016.

MEDIEVALIST.NET=<http://www.medievalists.net/2014/12/08/viking-hall-discovered-sweden>, lest 30/8 2016.

MENOTA=Medieval Nordic Text Archive, <http://www.menota.org>, lest 20/1 2017.

TEI=Text Encoding Initiative, *Guidelines to Text Encoding (P5)*, <http://www.tei-c.org>, lest 19/7 2016.

TLG=Thesaurus Linguae Graecae <http://stephanus.tlg.uci.edu>, lest 19/7 2016.

WAB=Wittgenstein Arkivet ved Universitetet i Bergen <http://wab.uib.no/index.page>, lest 20/1 2017.

Kan man validere et selvopgør?

En fjernlæsning af Grundtvigs forfatterskab og en vurdering af Kaj Thanings reception

I denne artikel ønsker vi at udforske, hvorledes redskaber hentet fra den digitale humanioras subgenre *text mining* kan bringes i anvendelse i forskningen af det nyligt digitaliserede korpus skrevet af den danske præst, poet, politiker og pædagogiske tænkner, N.F.S. Grundtvig (1783–1872).¹

Grundtvigforskningen har siden sin etablering som egentlig akademisk disciplin i årene efter anden verdenskrig været præget af en lyst til at periodisere forfatterskabet.² Således vil der for den indforståede forsker ligge et tæt rodnet af associationer under årstallene 1810, 1825, 1832, 1835, 1838, 1848 og så videre, ligesom man har mulighed for at positionere sin faglige profil ved at fremhæve det ene år og ikke det andet. 1810 er således et væsentligt år for folk med et biografisk fokus på Grundtvigs mentale tilstand eller på forholdet mellem kristendom og nordisk religion i hans tænkning. Derimod vil en forsker, der sætter streg under 1825, formodentlig være interesseret i den afgørende rolle som menigheden spiller i Grundtvigs kirkedefinition – en pointe, der fremkom i den polemiske tekst *Kirkens Gienmæle*. En forsker, der sætter streg under 1838, vil for sin del antageligvis have en historisk interesse for Grundtvigs ”gennembrud” i en bred offentlighed med *Mands Minde*-foredragene på Borchs kollegium (manuskripterne til hvilke udgives med forord af sønnen Svend Grundtvig i 1877). Eksempler på sådanne emnemæssige udgrænsninger og forskellige former for årstals-fili er legio. I denne artikel er vi optagede af præsten og Grundtvig-forskeren Kaj Thanings understregning af 1832, som et vendepunkt i Grundtvigs liv, tænkning og skrifter. Det er vi, fordi det er vanskeligt at fremhæve andre forskere, som i samme grad har arbejdet for udbredelsen af viden om og inte-

resse for Grundtvig.³ Men også fordi Thanings slagkraftige grundtese, at Grundtvig i 1832 foretager et eksistentielt selvopgør, er omstridt i forskningslitteraturen – ligesom hans ”menneskelige” interesse for personen bag myten i sig selv er det. Endelig er vi også tiltrukket af 1832-tesens digitale enkelthed – det vil sige at den bryder forfatterskabet op i to diskrete enheder. Herved tilbyder den sig som efterprøvelsesvenlig hypotese og afsæt for en *text mining* af Grundtvig-materialet. I det følgende skal vi derfor 1) give en kort introduktion til *text mining* og ”fjerne læsestrategier” inden for digital humaniora 2) kritisk præsentere og kontekstualisere Thanings tese, og 3) undersøge, om man ved hjælp af såkaldt computerdrevne undersøgelser af informationsniveauet i Grundtvigs tekster for det første kan se periodiseringstendenser og for det andet om disse i så fald be- eller afkræfter Thanings idé.

”Fjernlæsning”, substrukturer og afstandsbestemmelse

Inden for kulturvidenskabelige discipliner har interessen for strukturer og mønstre af og i menneskelige frembringelser af forskellig værenstaksonomi været en vigtig undersøgelseshorizont siden deres oprindelse i sidste halvdel af 1700-tallet.⁴ Semiotikken er naturligvis et uomgængeligt eksempel fra det 20. århundrede på et særligt fokuseret raffinement af denne tilgang til det empiriske materiale. På den baggrund kommer det måske ikke som en overraskelse, at kulturanthropologen og strukturalisten Claude Lévi-Strauss allerede i 1958 sukkede efter et computationelt udvidelsesapparat, der kunne erstatte de tavler, som var hans afgørende hjælperedskaber. Det nye instrument skulle kunne forøge den logisk-efektive fordøjelseskapacitet i håndteringen af de mange relationelle niveauer, han fandt i sit amerikanske myte-materiale. Han forestillede sig en maskine,

consisting of a series of two-metre-long, and one-and-a-half-metre-high upright boards, on which cards containing mythic elements could be ”pigeon holed and moved at will”. As the analysis moved into three dimensions, the cards would need to be perforated and fed through IBM equipment. The whole operation would require a substantial atelier, along with a team of dedicated technicians working to divine ”the generic law of the myth”.⁵

I sin interesse for teksternes substrukturer og i sit ønske om at benytte kunstig intelligens til at fremvriste disse mønstre kan man opfatte Lévi-Strauss' tanker som en foregribelse af fremgangsmåder inden for den række af metodiske teksthåndteringsprocesser, som undertiden kaldes *data mining* og *textual analytics*, men som vi her refererer til som *text mining*, hvorved vi følger konsensus inden for digitalt orienteret humanvidenskab. Dette er et felt uden skarpe fagmæssige konturer, som repræsenterer en række teknologiske redskaber til behandling af stadig større datamængder, hvorfor det også ofte sættes i forbindelse med refleksioner over begrebet og behandling af fænomenet 'big data'. I denne sammenhæng er det imidlertid den tværgående omstændighed, at tekster forstås som beholdere for substrukturer – der ikke umiddelbart træder frem ved den kronologiske læsning af et dokument, men som derimod er afhængige af teoretiske og metodiske greb for at vise sig – vi forsøger at stille skarpt på. Strukturerne kan udgøres af alt fra Lévi-Strauss' logiske oppositionspar til de netværk og tematiske klynger, som efterforskes i den aktuelle litteratur, hvor der er en stor interesse for for eksempel 'Topic Modeling'.⁶

Ambitionen om at sætte en digital forstærker til denne "teksters subsoniske tale" er tydeligt tilstede i litteraturhistorikeren og den digital-humanvidenskabelige *first mover* Franco Morettis arbejde. Under begrebet 'distant reading' og som leder af Stanfords Literary Lab har han gjort sig til talsmand for tekstbehandlinger, der lægger afstand til dokumenters umiddelbare kvaliteter tilgængelig gennem fortløbende læsning. Han lægger ikke afstand til denne traditionelle læsemodus i en normativ forstand. Tværtimod opfatter han sit bidrag som et (effektivt) supplement, skønt formuleringen 'distant reading' er konciperet op imod nykritikkens ideal om 'close reading'. I det tætteste, han kommer på en definition af strategien, knytter han den til den praksis, at bestemme "a discrete formal trait, and then following its metamorphoses through a whole series of texts".⁷ I overensstemmelse hermed indeholder de indtil videre tolv LitLab-"pamfletter"⁸ redegørelser for studier af formale og stilistiske træk samt temporale dynamikker i korpusser af varierende, men betragtelige størrelser. Hvis vi dvæler lidt ved disse korpora, er det interessant, at man til trods for Morettis imødekommenhed over for den traditionelle forskning samtidig kan spore en positivistisk tone angående netop nye typer af empirisk materiale, som er i hastig vækst og som hans tilgang benytter sig af.⁹ Marti Hearst fremhævede i "Untangling Text Data Mining"

fra 1999 store, digitale tekstsamlinger som et uopdyrket land, der lover ny viden ”about the world itself”¹⁰ Denne holdning er desuden dybt integreret i projekter som Google Books. Hos Moretti viser den sig for eksempel i hans forsøg på at lirke ny information om mentalitetshistoriske skred forbundet med kapitalistiske markeds kræfter og protestantiske ideer om moralsk habitus ud af grammatisk-syntaktiske og specifikke nøgleords (’Useful’, ’Efficiency’, ’Comfort’, ’Serious’, ’Influence’, ’Earnest’) udviklingstendenser i romanlitteratur i 1700- og 1800-tallet. Sådan kunne en overordnet beskrivelse af hans seneste monografi *The Bourgeois. Between History and Literature* fra 2014 lyde. Bogen kan således betragtes på den ene side som en art operationalisering af Max Webers teorikonglomerat¹¹ og på den anden side som beslægtet med Reinhart Kosellecks begrebs-historiske kortlægninger. Men det afgørende nye er, at der er tale om afprøvninger på det (relativt) nyetablerede genstandsfelt, som de store digitaliserede korpora udgør. De oplagte mastodont-eksempler er det førnævnte Google-initiativ og HathiTrusts Digital Library.

Vores materiale har et mere beskedent omfang end disse arkiver på flere millioner titler. *Grundtvigs Værker* har stillet de 968 titler, 33 000 standardsider eller (næsten) 8 millioner ord fra perioden 1804–1872 som indtil videre er blevet digitaliseret, til rådighed i xml-format. Dette udgør Grundtvigs trykte forfatterskab og må betragtes som et vigtigt online kanon-arkiv, der forventes færdigt i 2030¹² og som inviterer til undersøgelser af dansk kulturhistorie, men også, mener vi, af Grundtvigs livshistorie. Så hvor Moretti med sine subtile Hegel-henvisninger antyder, at han i de omfangsrige litteratursamlinger søger et måleudstyr til udforskningen af skiftende tiders *Zeitgeist*,¹³ må vi nøjes med mere mådeholdne aspirationer og tentativt foreslå at rehabilitere interessen for ”Grundtvigs person” i Grundtvigforskningen – et forskningsmiljø, som de sidste 15 år har været vært for dekonstruktive forsøg på at afmontere myter,¹⁴ destabilisere forfatterets sammenhængskraft¹⁵ og fremskrive historiske magtstrukturer som afgørende for Grundtvigs virke.¹⁶ Vi mener nemlig i kraft af det komplette trykkorpus og en række leksikale undersøgelser med efterfølgende statistiske behandlinger at have fundet *la bonne distance*, hvorfra vi kan få greb om visse træk ved det levede menneske Grundtvig uden at gøre os sårbare over for de introspektive og/eller intentionelle fejlslutninger,¹⁷ som forskere før os har begået. Det vil vi forsøge at demonstrere i de følgende afsnit ved at tage udgangspunkt i netop en sådan forsker, Kaj Thaning.

Selvopgør, sekularisering og hermeneutik

Kaj Thaning (1904–1994) udgav i 1963 sin trebindsdisputats *Menneske først. Grundtvigs opgør med sig selv*. Den indeholder det arbejde, han siden 1920'erne havde fremført i danske tidsskrifter som for eksempel *Tidehverv*. Den røde tråd i udgivelsen er argumentationen for, at Grundtvig under sine tre første rejser til England 1829–1831 blev påvirket af engelsk pragmatisme og *common-sense* til at ændre sin livsholdning på en gennemgribende måde.¹⁸ I Thanings terminologi hedder det, at Grundtvig blev ”omvendt til virkeligheden”,¹⁹ til nutiden og fra da af kunne karakteriseres som realist.²⁰ Helt konkret var Thaning af den opfattelse, at ’nu’ blev et nøgleord for Grundtvig i 1832.²¹ Kvintessensen af omvendelsen var et nyt syn på forholdet mellem ”den menneskelige tilværelse” og kristendom.²² Han mente således at finde tegn på, at Grundtvig fra da af adskilte menneskeligt-verdslige og kristne-religiøse domæner fra hinanden. Disse tegn fandt han først og fremmest i Grundtvigs forarbejde til samt revisioner og gennemskrivninger af værket *Nordens Mythologi* fra 1832. Med andre ord: Grundtvig var sekulariseringstænkter, konkluderede Thaning og henviste i den forbindelse til den tyske, protestantiske teolog Friedrich Gogarten (1887–1967). Gogarten var del af den dialektiske og eksistensteologiske bevægelse, som opstod og voksede i betydning i løbet af de første årtier af det 20. århundrede i Central- og dele af Nordeuropa. Hans betydning for Thanings anvendelse af sekulariseringstermen fremgår af dette citat:

Jeg har hentet det [sekulariseringsbegrebet] i Gogartens sprogbrug om den sækularisering, ”die eine Folge des christlichen Glauben ist”. I modsætning til den ”secularisme”, der betyder afskaffelse af Gud, idet verden eller mennesket i stedet bliver Gud, forstås ”sækularisering” ud fra sin oprindelige betydning som en beslaglæggelse af kirkens eller klostrets ejendom, som gøres til verdslig ejendom. På samme måde tog Grundtvig efter 1832 område efter område ud af kirkens favntag og ud af kristendommens herredømme i verden som et værgeløst ord, der ikke kunne blive ”norm” i verden eller få ydre magt. Han forstod det ikke længere som ”lov”, men som evangelium, godt budskab. Hvad skal man sige i stedet for ”sækularisering”?²³

Dette er den artikulerede og metodisk selvrefleksive side af historien. Under hovedparten af sin omgang med Grundtvig-stoffet opererer Thaning imidlertid implicit med en let forskudt betydning af sekularisering. Mikkel Crone Nielsen antyder denne omstændighed i sin artikel ”at tale med de døde ...’ Om sækularisering og hermeneutik i Kaj Thanings forfatterskab” ved at fremhæve, hvorledes Thaning adskilte sig fra Gogarten: Hvor sekulariseringsudvikling for den sidste var ”en specifik kristelig konsekvens” – det vil sige en systematisk-teologisk pointe spundet ind i en lang akademisk tradition – var processen for den første en ”anerkendelse af skaberværkets godhed” – det vil sige en historisk-eksistentiel pointe funderet i en menneskelig erfaring.²⁴ Disse nuancer spillede imidlertid ingen væsentlig rolle i den reaktion, som Thanings behandling af Grundtvigs forfatterskab fremkaldte. Thanings tese var kontroversiel. Ikke mindst denne fremstilling af Grundtvigs syn på den historiske udvikling af forholdet mellem ”den menneskelige tilværelse” og kirken var omdiskuteret. Den gennemgående indvending var, at Thaning på dette punkt begik en anakronisme ved at introducere en problemstilling for et materiale, som den ganske enkelt ikke havde været relevant for.²⁵ Andre indvendinger angik selve 1832-interessen, som visse forskere anfægtede. De fandt, at den første halvdel af 1820’erne var mindst ligeså afgørende for Grundtvigs tanke-mæssige udvikling med dens klimaks i den såkaldt ”mageløse opdagelse” i 1825 af, at menigheden og ritualerne er kirkens fundament.

En måske mere prekær kritik samlede sig om Thanings hermeneutik og hans metodiske fremgangsmåde i disputatsen. Inkonsekvent ”cherry picking” og uvidenskabelig interesse for ”det virkelige” menneske Grundtvig. Dette var den svenske teolog Harry Aronsons dom over Thanings grundtvigtolkning i 1964. ”Indforstået og overfladisk”, men tydelig ”praktisk anvendelse” hedder det senere og mere formildende hos Nielsen om metode-spørgsmålet i Thanings læsning.²⁶ For Thaning selv var der tale om et forsøg på at arbejde sig ind på ”den levende Grundtvig”, som lå skjult bag virkningshistorien – ”bag mange lag Grundtvigianisme”.²⁷ Og vejen til Grundtvig begyndte med en afklaring af hans ”grundproblem”.²⁸ Dette problem var netop afstemningen af forholdet mellem den umiddelbare menneskelige erfaring og tilværelse på den ene side og kristendommens budskab og tradition på den anden. Med denne afsløring mente Thaning at have aktualiseret og gjort Grundtvig tilgængelig for sin samtid: Grundtvig var optaget af et problem, som også var

presserende for et menneske født i det 20. århundrede, og ”derfor blev han værd at bides med den dag i dag”,²⁹ lød det underliggende ræsonnement. Om muligheden for ”at tale med de døde” overordnet set, sagde Thaning derfor ikke overraskende:

[...] jo mere almenmenneskeligt det problem er, som et forfatter-skab fra fortiden beskæftiger sig med, jo større chance er der for at også vi, der lever nu, kan berøres af det. Også vi er jo mennesker. Selve den menneskelige tilværelse deler vi med dem, der er døde, uanset de vidt forskellige forhold, vi har levet under.³⁰

For at gøre en lang historie kort, må disse formuleringer opfattes som en implementering af teologen Rudolph Bultmanns (1884–1976) afmytologiseringsprogram, den såkaldt ”eksistentiale interpretation” og ”sagskritik”.³¹ At Thaning var optaget af dette emnefelt fremgår af en række artikler udgivet i 1970’erne og 1980’erne.³² Det, som vi kun her kan antyde, er, at det var disse eksistensteologiske hermeneutiske principper, som fik Thaning til at opgive ambitionen om ”videnskabelig neutralitet” og i stedet udforske tilværelsens konstante forudsætninger, som Bultmann kaldte livsforhold (*Lebensbezug*), for at nå Grundtvig.

I forsøget på at skitsere disse forudsætninger og livsforhold lænede Thaning sig imidlertid op ad den danske religionshistoriker Vilhelm Grønbech (1873–1948). For nærværende fremstilling er det interessante ved Grønbechs arbejde hans syn på den kristne ”pilgrims-mentalitet”, som han mente kulminerede i 1800-tallets evolutionisme efter den havde domineret menneskers livserfaringer og -stemninger i omtrent to årtusinder. Logikken i livssynet er, at der er en grundkonflikt mellem sjæl og legeme – himlen og jorden. Denne tankegang ligger for eksempel indlejret i det velkendte tekststykke fra *Ny Testamente*, hvor Jesus opfordrer potentielle medlemmer af sin bevægelse til asketisk at bryde med vante rammer og forlade hjem og familie for at følge ham.³³ Idehistorisk samler disse negativt opbyggelige tanker sig til en opfattelse af livet som ”en march” og mennesket som en pilgrim, der søger lykken som et mål, som ”kun halvt eller mindre end halvt kan virkeliggøres i det verdslige samfund”.³⁴ Thanings grundpointe er, at Grundtvig i 1832 gennem et selvopgør og en ”omvendelse til jorden” gjorde op med dette verdensafvisende ”pilgrims-sind” og i en vis forstand foretog et metaopgør med den negati-onslogik, som lå indlejret i den kristne tradition.³⁵

Således fremtræder hovedlinjerne i Thanings tese. I det følgende ønsker vi at se, om vi ved hjælp af *text mining*-redskaber kan teste denne opfattelse af 1832 som en demarkationslinje i forfatterskabet.

Text mining af Grundtvig-samlingen

Thaning baserede sit arbejde på omfattende nærlæsning af Grundtvigs tekster. Men det, han anså for sine fældende beviser, hentede han først og fremmest i kortlægningen af Grundtvigs forstudier og revisioner af udkast til bogen *Nordens Mythologi* fra 1832. At der er tale om en revision fremgår i øvrigt allerede på titelniveauet: Grundtvig udgav sin første *Nordens Mythologi* i 1808. Det afgørende er i denne sammenhæng, at Thaning således benyttede sig af utrykt stof. Den fuldt tilfredsstillende afprøvning af Thanings tese ville naturligvis sikre sig adgang til dette materiale. Da vores udgangspunkt som nævnt er et korpus bestående af Grundtvigs udgivne tekster alene, har dette imidlertid ikke vist sig praktisk muligt. I stedet har vi dækket os ind under det forhåndenværende søms princip og afsøgt overordnede temporale dynamikker, det vil sige tidsmæssige forskydninger i trykstoffet. Med andre ord har vi med forskellige greb forsøgt at se, om der foregår noget påfaldende omkring 1832. Hvad vi mener med ”foregår” og ”påfaldende”, vil fremgå af følgende redegørelse.

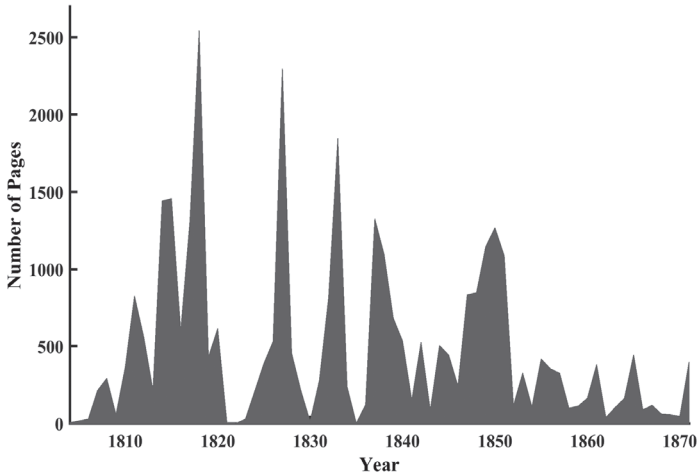
Vores undersøgelser bevæger sig langsomt nærmere teksternes indholdsniveau fra et begyndelsespunkt i udkanten af det semantiske domæne, hvorfra man har adgang til viden om tekstlængder, tekstdistributioner, titellængder og vokabular-profil etc. Dette skal betragtes som et metodisk benspænd i sig selv: Under parolen ”less is more” har vi ønsket at se, hvor meget information om Grundtvigs forfatterskab man kan høste på afstand. Det vil sige: vi begynder med oversigter over korpusets kontur og overflade og zoomer langsomt ind på indhold, ord og sprog. Men først et par tekniske bemærkninger om vores udstyr og fremgangsmåde.

Tekstrensning, -segmentering, og visualisering blev udført med et individuelt tilpasset program skrevet i MATLAB. Samtlige bogstaver blev transformeret til små bogstaver og tegnsætning fjernet fra hele samlingen. Når længdenormalisering af teksterne viste sig nødvendig, anvendte vi et vindue på 100 ord. Vi har forsøgt at holde sådanne transformationer til et absolut minimum, så teksterne fremstod så ”naturlige” som muligt.

Og så til sagen: Vores første delstudie bestod ganske enkelt i en op-

gørelse af de 33 000 normalsiders fordeling over tid. Den underliggende præmis var her, at der sommetider er en sammenhæng mellem tanke og adfærd, hvorfor vi var interesserede i at se, om man i første omgang kunne spore signifikante ændringer i tekstproduktionen, og om disse i anden omgang kunne siges at spejle ændringer i tanken. Tidsperioden strækker sig fra 1804, hvor Grundtvig som 21-årig udgav sin første tekst ”Et Særsyn i det nittende Aarhundrede”, til den sidste publikation, en prædiken, i september 1872 – det år, hvor han døde som 89-årig.

Man ser af nedenstående diagram, at årene 1832–1833 repræsenterer en af de tre mest afgørende maksima i mængden af udgiven tekst, men også at der er 16–17 af disse i alt. Grundtvigs aktivitetsniveau i perioden af interesse synes altså at have været relativt højt. Samtidig kan man se, at dette lokale maksimum er skarpt afgrænset af to udgivelsesmæssige minima; 1830, der kun bød på subscriptionsindbydelsen *Bibliotheca Anglo-Saxonica* og 1835, hvori der ikke udkom noget. Dette understøtter i et vist omfang Thanings ide om, at Grundtvig efter hjemkomsten fra rejserne til England i 1831 fremviste en bemærkelsesværdigt fokuseret arbejdsiver og ”usædvanlig vitalitet”, som så omsattes til ord, sider og udgivelser i 1832.³⁶ Det er imidlertid vanskeligt at foretage nogen håndfast slutning fra denne

Figur 1. Årlig mængde af udgiven tekst opgjort i sideantal.

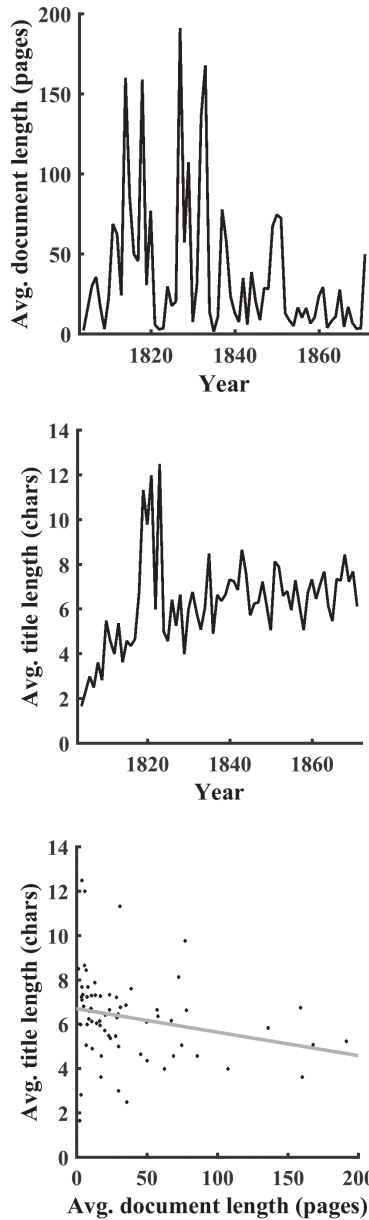
opgørelse til levet liv. For det første fordi samlingen som nævnt ikke inkluderer utrykte aktiviteter, og for det andet fordi den repræsenterer en kumulativ beregning per år. Vi kan dermed ikke på dette grundlag sige præcis, hvor meget Grundtvig faktisk skrev, eller hvornår Grundtvig udfærdigede de tekster, der udkom i et bestemt år. Til udredninger af spørgsmål relateret til ”hvornår”, kan man imidlertid søge hjælp i den grundige biografiske og bibliografiske forskningslitteratur. Det fremgår således af Steen Johansens *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter* udgivet 1948–1954 og tidslinjereds-kabet på grundtvigsvaerker.dk, at Grundtvig kun udgav en enkelt tekst, ”Subskriptionsplan for Nordens Mythologi” (20/10 1831), i tidsrummet mellem sin hjemkomst den 31/8 1831 og den næste udgivelse over et år senere ”Subskriptionsplan for Haandbog i Verdenshistorien” (4/9 1832).³⁷ 1832 synes med andre ord at være gået med at producere *Nordens Mythologi*, hvis fortale er dateret den 12/8 skønt den først udkom 22/12 1832. Disse forhold kan imidlertid ikke betragtes som enestående i Grundtvigs virksomhed. Eksempelvis er 1826 som højdepunkt for tidsrummet 1820–1830 et beslægtet tilfælde. For som ovenstående diagram indikerer, består Grundtvigs forfatterskab – måske især de første 50 år – af en række konvulsioner af udgivelsesmæssigt lav- og højintense perioder. Vi nærmer os her den banale pointe, at Grundtvig som mange andre forfattere sandsynligvis har vekslet mellem researchmodus og skriveraptus. Sådanne spekulative biografiske skitser er imidlertid ikke i sig selv interessante. I denne sammenhæng tjener de som kontekst for overvejelser over, om Thaning kunne have ret i, at der i 1832 fandt et kvalitativt omslag sted i Grundtvigs tænkning og arbejde. Målt alene på publikationsniveau synes dette imidlertid ikke entydigt at være tilfældet; 1832 var ét blandt adskillige betydningsfulde år.

Efter denne undersøgelse faldt det os ind at se på udviklingstendenser inden for antallet af de enkelte dokumenter og disse dokumenters fluktuationer i længde. Måske fandtes der her et afgørende skred, som kunne understøtte Thanings tese? Men billedet viste sig hurtigt i store træk at svare til det, der var skabt på baggrund af den absolutte tekstmængde. Antallet af dokumenter følger med andre ord mængden af tekst, således at Grundtvig skrev langt, når han udgav få ting, og kort, når han udgav mange. Dette hverken chokerer eller viser noget nyt endsige påfaldende vedrørende Grundtvigs person, forfatterskab eller året 1832. Måske var der slet og ret ikke noget at komme efter.

I forbifarten kan det desuden nævnes, at vi i denne forbindelse også gennemlyste Grundtvigs titellængder, der fremviste en overbevisende negativ korrelation med længden på dokumenterne, hvilket altså svarer til, at lange udgivelser blev understøttet med korte titler og korte udgivelser med lange, som fremgår af nedenstående figur 2.

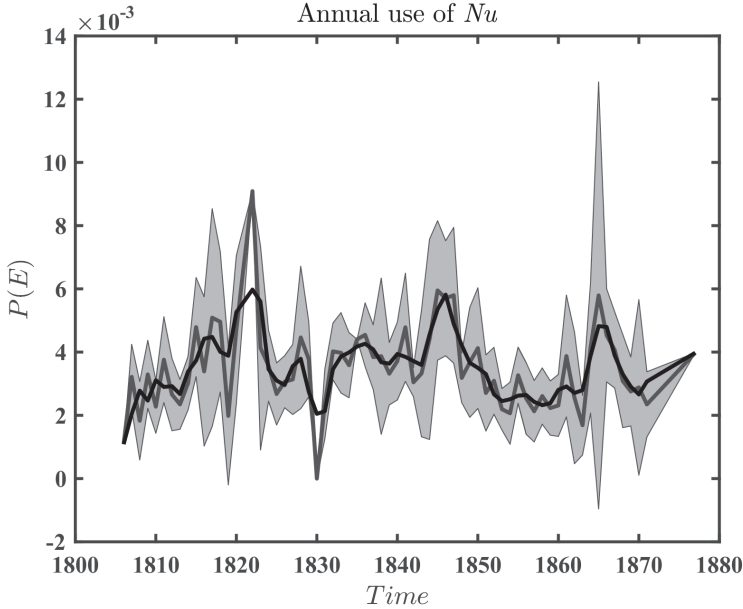
Dette var et egentligt og særdeles interessant fund, der bekræfter studier af den historiske udvikling på bog- og tidsskriftsmarkedet i 17- og 1800-tallet.³⁸ En voldsom stigning i mængden af bogpublikationer førte på dette tidspunkt til et bemærkelsesværdigt fald i bøgernes titellængder, mens dette omvendt ikke gjorde sig gældende for titler til artikler, der hørte til under titlen på et tidsskrift. I forlængelse heraf antydede dette resultat, at Grundtvig i hvert fald i sin udgivelsespraksis strategisk indordnede sig under skik og brug (dikteret af markedskræfterne) i langt højere grad end den almenlige fremstilling af ham som en institutionelt kontrær, polemisk-idiosynkratisk og egenrådig figur, der dominerer den brede, folkelige og den forskningsmæssige litteratur, har givet anledning til at formode. Frugtbare overvejelser, som var værd at forfølge. De sagde bare hverken noget om Thaning eller om 1832. Måske kunne vi finde noget ved at stille materialet nogle mere nærgående spørgsmål?

Vi besluttede os for at bevæge os tættere på det tekstuelle indhold og at gribe til et andet redskab. Vi fandt på med Thaning at spørge, om der i 1832 faktisk ”Nu oprinder en ny tid”?³⁹ Det vil sige, vi fandt på at spørge, om der faktisk skete en forøgelse af Grundtvigs brug af ordet ’nu’ i 1832. Vi ønskede altså at se, om man mon kunne måle dét, som Thaning tænkte på som Grundtvigs ”omvendelse til nutiden”, ved at tælle tilfælde af den deiktiske markør ’nu’ i det samlede korpus? Denne nøgleordsorienterede forskningstilgang er ikke ualmindelig i Grundtvigforskningen, ej heller i de discipliner, denne forskning ofte relaterer sig til, historievidenskaben og teologien i det hele taget. Man aner således et slægtskab med bibelstudiernes hang til lister og kategoriseringer i form af konkordanser i flere grundtvigforskeres systematiske fokus på bestemte ords eller ordklyngers tilsynkomst og behandling i udvalgte tekster. Helge Toldbergs *Grundtvigs symbolverden* fra 1950 er et godt, oplagt og klassisk eksempel. På samme måde er Sune Aukens interesse for ”gåden” og Ole Nyborgs klyngestudie i kærlighedsrelaterede ordnet i Grundtvigs prædikener gode og aktuelle repræsentanter.⁴⁰ Et fokus på bestemte ords optræden i Grundtvig-teksterne er således ingenlunde nyt i forsknings-

Figur 2. Korrelation mellem dokument- og titellængde fordelt på år.

sammenhæng. Nyt er imidlertid digitaliseringsprojektet, som gav os mulighed for at basere søgningen på det komplette trykte forfatterskab og software-redskaberne, der satte os i stand til at skabe overblik over ordets distribution over tid. Og her er, hvad vi fandt:

Figur 3. Relativ frekvens af ordet 'nu' i Grundtvigs skrifter beregnet per år. Den mørkegrå linje er den gennemsnitlige relative frekvens, den sorte linje er udjævnet relative frekvens (glidende gennemsnit for 3 års intervaller) og det lysegrå bånd betegner spredning eller variation i brugen af 'nu' i enkelte værker indenfor hvert år.

Grundtvigs anvendelse af 'nu' kan opfattes som relativt stabil. 'Nu' optræder 2–4 gange for hver 1 000 ord udgivet i det pågældende år.⁴¹ Måske en besynderlig slutning, når man tager de påfaldende bølgetoppe omkring 1820–1822, 1845 og 1865 med en gennemsnitlig hyppighed på 5–6 gange per 1 000, samt den tydelige dal i 1830, hvor 'nu' er lig nul, i betragtning? Når vi så at sige har rensset disse årstal ud af vores analyse, skyldes det ganske enkelt, at Grundtvig næsten intet sendte til tryk i disse år (jf. figur 1). I 1830 udkom som nævnt en enkelt subscriptionsindbydelse, som

altså ikke indeholder noget 'nu'. I begyndelsen af 1820'erne fik Grundtvig for første gang egentligt fast arbejde som præst – han blev ansat som sognepræst i Præstø og Skibinge kirker på Sydsjælland i februar 1821, for i november 1822 at blive ansat som bosiddende kapelan ved Vor Frelses Kirke i København. I samme periode udgav han kun tre korte tekster, som henholdsvis er et "gotisk helte-digt" (*Bjowulfs Drape* fra 1820), en salme ("Et Barn er født i Bethlehem" fra 1820) og et mindedigt over moderen, som døde i 1822. Det fulde antal 'nu'er' i denne periode er 564 ud af 27 121 'nu'er' fordelt over hele forfatterskabet.

Hvis man kan udlede noget af disse tal – andet end en illustration af den lille prøves tendens til at disproportionere og skævvride et givent resultat – kunne det være en overvejelse over, om 'nu' er hyppigere forekommende i Grundtvigs lyrik end i hans prosa? Dette ville stemme særligt godt overens med hensyn til salmerne, som udgør langt hovedparten af denne genre. Jørgen Elbek og Christian Thodberg har således peget på Grundtvigs inspiration fra græsk hymnologi, hvis salmer udtrykte tanker om guddommeligt nærvær, ligesom de bar præg af den opfattelse, at den kollektivt-rituelle begivenhed, søndagsgudstjenesten, blev opfattet som en reaktualisering af Kristus' opstandelse fra de døde: "Det kommer i den græske liturgi til udtryk i alle de hymner, som begynder med ordet *simeron* (idag), der lader den bibelske begivenhed ske *nu*".⁴² Sådanne forestillinger lå på linje med Grundtvigs forståelse af henholdsvis det kirkelige fællesskab, den kollektive forsamlings betydning for dette fællesskabs opretholdelse og fællessangens afgørende betydning i den konkrete forsamlingsituation.⁴³ Derfor skrev Grundtvig ofte sine salmer i første person pluralis og i præsens. Derfor skrev han i den sammenhæng relativt ofte 'nu', som i 1820–1822. Og derfor er der også en påfaldende stigning i 'nu'er' i midten af 1840'erne: Her udgav Grundtvig nemlig en række digte, sange og salmer og ikke meget andet. På dette punkt kunne man måske undre sig over, hvorfor den vigtige fembinds-salmeudgivelse *Sang-Værk*, der indeholder 90 % af Grundtvigs samlede 1 500 salmer, ikke har sat sig spor i ovenstående graf. Dette skyldes formodentlig, at Grundtvig drypvist sendte bindene på markedet fra 1836 og fremefter, hvorved salmesærheden "forsvinder" i den store mængde af prosaudgivelser. Endelig ser det ud som, at historien gentager sig i midten af 1860'erne. Den 'nu'-stigning, der forekommer i 1865, har med andre ord også rødder i lyriken. Dette er ikke et publikationsstærkt år: Et mindedigt om Ansgar ("Til

Ansgars Minde”) og en genudgivelse af *Bjovulfs-Drapen* fra (netop) 1820 står til ansvar for grafudsvinget. Dette var uden tvivl et interessant resultat, som kaldte på fremtidige genreudspaltende undersøgelser af salmer og prosa for sig og i forhold til hinanden. Men det var endnu engang et resultat, der ikke indikerede noget omsving i Grundtvigs skriveform og tænkning i 1832.

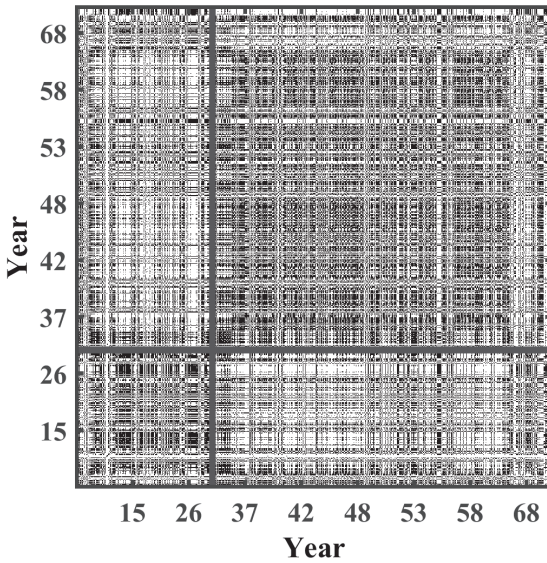
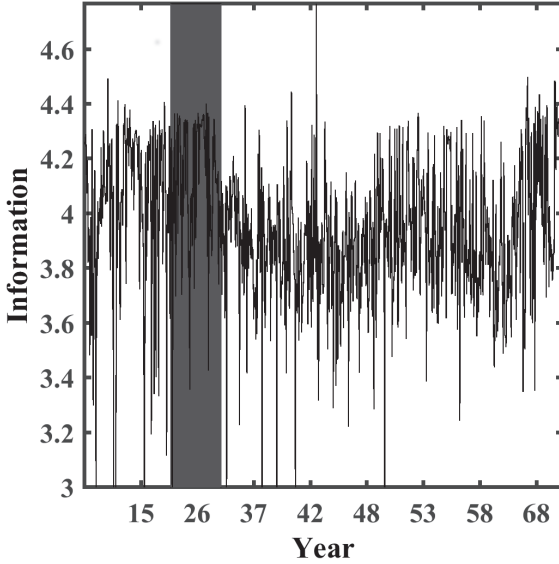
I et sidste forsøg på at afprøve Thanings tese forlod vi derpå ordniveaueu og zoomede ind på teksternes subsemantiske strukturer. Vi brugte en simpel informationsteoretisk metrik, specifikt ”Shannon entropi”, til at beregne den gennemsnitlige mængde information indeholdt i hvert værk, hvilket resulterede i tidsserien vist i figur 4. Shannon entropi er et mål for usikkerheden eller forudsigeligheden af en sætning, således at højere grad af forudsigelighed i en sætning betyder mindre information ’Entropi’ blev som matematisk måleredskab oprindeligt opfundet af fysikeren R. Clausius, men blev siden udviklet til et anvendeligt begreb til brug i informationsteoretisk sammenhæng af matematikeren C.E. Shannon.⁴⁴ Shannon Entropi (H) måler det gennemsnitlige informationsniveau indeholdt i en informationssekvens, som i vores tilfælde for eksempel kan være sætninger eller andre fortløbende tekstmængder. Det gør den ved så at sige at stille skarpt på graden af uforudsigelighed i forholdet mellem denne sekvens som helhed og de enkeltdele, den består af (disse dele kan for eksempel være bogstaver eller enkeltord). Information måles i ’bits’, der dækker over det gennemsnitlige antal af binære, digitale enheder, som er udgangspunktet for at man kan kode en enhed. I grene af den lingvistiske forskning synes der at være konsensus om, at dette mål H med visse forholdsregler kan anvendes som model for en given teksts leksikale diversitet.⁴⁵ Denne konsensus følger vi. En teksts leksikale diversitet vil være tæt knyttet til dens grad af forudsigelighed. Tillad en illustration: Informationsindholdet af sætningen ’Grundtvig elskede at *tale*’ (sætning 1) er 3,7 bits, mens ’Grundtvig elskede at *tale* og *syng*’ (sætning 2) har 3,83 bits information og ’Grundtvig elskede at *tale* og *tale*’ (sætning 3) har 3,69 bits. Der er mere information i, at Grundtvig både elsker at *tale* og *syng* i sætning 2, end blot at *tale* i sætning 1. Der er imidlertid ingen ekstra information i at gentage *tale* i sætning 3 fordi *tale* blot er redundant. Faktisk sænker det informationsindholdet en anelse, fordi sætningen 3 er mere forudsigelig i forhold til dens længde end både sætning 1 og sætning 2. Omvendt ser vi, at graden af forudsigelighed ændres,

dvs. informationen stiger, når sekvensen 'tal' i sætning 3 bliver til 'syng' i sætning 2. Leksikal diversitet og entropi står i en invers relation til tekstens forudsigelighed. Fordi H udregnes per tekstenhed, vil enhedslængden endvidere påvirke målingen, hvorfor længden af tekstmaterialet typisk normaliseres. I dette studie baserede vi målingerne på baggrund af tekststykker bestående af omtrent 1 000 ord. Endelig bør det fremhæves, at H ikke er et semantisk mål. Det indfanger snarere en fysisk egenskab ved tekstens leksikale struktur. Volapyk-sætningen 'redGlv eagedau kte-it ltsn', som er en tilfældig sammensætning af de bogstaver, der indgår i 'Grundtvig elskede at tale', har således samme H -værdi, nemlig 3,7. Derfor forudsætter vi slet og ret, at teksten er meningsfuldt struktureret, når vi anvender H som mål for leksikal diversitet.

I tillæg til entropi-målingerne brugte vi efterfølgende et såkaldt 'auto recurrence plot' (figur 4b) til kvalitativt at identificere faser i forfatterskabets informationsudvikling.⁴⁶ 'Auto recurrence plot' viser de tidspunkter, hvor Grundtvigs informationstidsserie omtrentligt indtager samme værdier. Perioder der har samme værdi over længere tid vil således fremtræde som rektangulære former i plottet.

I dette studie synes der faktisk at fremtræde et kvalitativt skred i 1832 (angivet med det mørkegrå kors i figur 4b). Det vil sige, at forfatterskabet, hvad angår graden af tekstuel forudsigelighed, synes at dele sig op i to overordnede og afgrænsede enheder: før og efter 1832 – med de sidste alderdomsår som en mulig undtagelse. Disse fund synes at indikere, at Grundtvig i den første del af sit forfatterskab har tendens til at "presse" mere information ind i sine tekster end senere; de tidlige tekster er med andre ord mere uforudsigelige end de senere viser sig at være. I en vis forstand kan dette fænomen udlægges som ungdommelig usikkerhed eller kreativitet. Grundtvig er til at begynde med tilbøjelig til at lege med stil og ordkonstruktioner, men på et givent tidspunkt "finder han sin form" og stabiliserer sig. Der synes endvidere at være belæg for en særligt kreativ eller i hvert fald omskiftelig og afprøvende periode fra omtrent 1824–1825 med et klimaks i 1832 (angivet med mørkegrå bjælke i figur 4a). Skønt der her ingenlunde er tale om en håndfast validering af Thanings tese og da slet ikke inden for Thanings egen undersøgelseshorisont, styrker dette forsøg ikke desto mindre grundfornemmelsen af, at 1832 er et særdeles afgørende årstal i Grundtvigs tekstproduktion.

Denne kaskade af uforløste delundersøgelser stiller således flere spørgs-

Figur 4a–b. Informationsniveau og 'auto recurrence plot' i Grundtvigs samlede skrifter.

mål end den giver svar. Trods det slørrede og uafgjorte ved disse separate fund synes der dog at samle sig en række områder, som indbyder til videre studier. Kortlægningen af genredistributionen i forfatterskabet og en undersøgelse af forskelle imellem træk ved de etablerede genrer som lyrik og monografiske fremstillinger er nogle af de mest oplagte.

Gammel kritik og ny, fjern læsning

Til trods for den mådeholdne grænsende til slukørede konklusion håber vi i det foregående at have anskueliggjort, at de digitale redskaber og korpora tilbyder en ”fjern” position, hvorfra man kan bevæge sig tilbage til biografiske problemstillinger uden at begå de introspektive fejlslutninger, som klassiske analysemodeller fra tiden før nykritikken lagde op til. Ved at have adgang til de knap 8 millioner ord, som udgør Grundtvigs trykte forfatterskab, mener vi med andre ord at være i stand til lødigt at undersøge træk ved hans personlighed og udviklingen af disse over tid. Denne artikels fremgangsmåde er med andre ord udtryk for et ønske om at genoptage den videnskabelige interesse for personen Grundtvig som supplement til den store interesse for Grundtvig som historisk fænomen. Ingen vil i en dansk offentlighed bestride hans status af ”kanonforfatter” og kulturhistorisk referencepunkt, der for eksempel indgår i samtlige af folketingets partiers programskrivelser med kun et enkelt (Enhedslisten) som undtagelse. Grundtvig synes på én og samme tid at betragtes som noget nær landsfader og kirkefader. Han har for eksempel skrevet 253 af de 791 salmer, der udgør den danske folkekirkes officielle salmebog fra 2002. Hertil kommer, at han ligger nummer 16 på den danske demokratikanon, som det danske undervisningsministerium udarbejdede i 2008. Grundtvig bliver endvidere ofte taget til indtægt for både jubelliberale og stok-solidariske synspunkter i politiske læserbreve og interviews. ”Kampen om Grundtvig” er således den træffende titel på indtil flere skitseringer af denne debat. Han fungerer med andre ord tilsyneladende som et kulturhistorisk *brand*, der borger for noget i retningen af oprigtighed, ligefremhed, oplysning og ikke mindst danskhed. Al denne offentlige interesse kan jo give enhver forsker behov for at beskytte sit fagrevir, hvorfor det er logisk, forventeligt og nødvendigt, at historikeres, teologers og litteraters indlæg ofte bryder med det konventionelle billede og indvender, at ”Grundtvig slet ikke var demokrat”; at ”Grundtvig over-

hovedet ikke grundlagde folkehøjskolen”; at ”Grundtvig ikke var tilnærmelsesvist solidarisk med samfundets svageste” og så videre.⁴⁷ Men disse (ofte korrekte) traditionsnedbrydende nuanceringer kalder på opbyggelig støtte fra ”gammelkritiske” studier i Grundtvigs person på nye digitale vilkår. Det er netop en sådan forskningsretning, vi har forsøgt at give en smagsprøve på i denne artikel.

NOTER

1. Se beskrivelse og retningslinjer på <http://www.grundtvigsværker.dk>.
2. Kim Arne Pedersen, ”Den teologiske grundtvigforskning siden anden verdenskrig”, *Grundtvig – Nyckeln till det danska?*, red. Hanne Sanders & Ole Vind, Göteborg 2003, s. 150–179.
3. Mikkel Crone Nielsen, ”at tale med de døde ...’ Om sækularisering og hermeneutik i Kaj Thanings forfatterskab”, *Grundtvig Studier* 53, 2002, s. 121–141. Kim Arne Pedersen, ”Nekrolog over Kaj Thaning”, *Grundtvig Studier* 45, 1994, s. 8–15.
4. Peter Burke, *A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot*, Cambridge 2000, s. 1–19.
5. Patrick Wilcken, *Claude Levi-Strauss: The Father of Modern Anthropology*, London 2010, s. 265.
6. Se for eksempel David M. Blei, ”Topic Modeling and Digital Humanities”, *Journal of Digital Humanities* 2:1, 2012, s. 8–11 og Megan R. Brett, ”Topic Modeling: A basic introduction”, *Journal of Digital Humanities* 2:1, 2012, s. 12–16.
7. Franco Moretti, *Distant Reading*, London 2013, s. 65.
8. Tilgængelige på <http://litlab.stanford.edu/pamphlets>.
9. For en introduktion til Moretti og datavæksten, der fokuserer på den kvalitative ændring, som følger den kvantitative, se Mads Rosendahl Thomsen, ”Meget fjern læsning. Litteraturen, de store data og Google Ngrams”, *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 70, 2013, s. 133–146. Et mere kunstnerisk og kritisk udgangspunkt kunne være Kenneth Goldsmith, *Uncreative Writing*, New York 2011.
10. Marti Hearst, ”Untangling Text Data Mining”, 1999, <http://people.ischool.berkeley.edu/~hearst/papers/acl99/acl99-tdm.html>.
11. Denne kondenserede formulering henviser til den omstændighed, at Moretti blandt andet i sine store romankorpora vil måle udkrystalliseringen af det, som Weber kalder målrationalitet. Let forsimplet dækker ’målrationalitet’ over den institutions- og tankemæssige logik, der fører til standardiseringer og effektiviseringer i arbejds- og produktionsgange. Den kulturhistoriske baggrund er den protestantiske arbejdsmorals parløb med kapitalismen, som for alvor slår igennem i 1800-tallets industrisamfund. Moretti argumenterer for, at fremvæksten af konsekutive og final-sætninger i 1700- og 1800-tallets romanlitteratur kan ses som en håndgribelig bekræftelse af Webers socio-kulturelle beskrivelse af interessen for målsætning.
12. Grundtvig-projektet må således med litteraturforskeren Matthew Wilkens ord forstås som en repræsentant for den første generation af digitale arkivetableringer. Disse er netop kendetegnet ved deres velafgrænsede og kanon-understøttende status, idet de

- typisk vil være baserede på kulturelt betydningsfulde forfatterskaber (Matthew Wilkens, "Canons, Close Reading, and the Evolution of Method", *Debates in the Digital Humanities*, red. Matthew K. Gold, Minnesota 2012, tilgås på: <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/17>).
13. Moretti 2013, s. 65 og Moretti 2014, s. 35, 38, 62, 74, 76, 127, 174 og 181.
 14. Thorstein Balle, "Myten om Grundtvigs indflydelse på den danske folkeskole", *Grundvig Studier* 65, 2014, s. 65–98. Jes Fabricius Møller, "Grundtvig og folkehøjskolen i dag: Grundtvig og 'Grundtvig' anno 2004", *Grundvig Studier* 55, 2004, s. 87–91.
 15. Sune Auken, "Grundtvig og genererne. En introduktion", *Ved Lejlighed. Grundtvig og genererne*, red. Sune Auken & Christel Sunesen, København 2014.
 16. Ove Korsgaard, *Politikeren Grundtvig*, København 2012. Jeppe Nevers, *Fra skældsord til slagord*, Odense 2012.
 17. Denne formulering er ladet med klassiske overvejelser fremsat af Wimsatt og Beardsley i *The Verbal Icon* fra 1954 i et opgør med biografistisk entydigt fokus på forfatterens liv og levned som eneste gyldige hermeneutiske nøgle i tekstfortolkningen.
 18. Kaj Thaning, *Menneske først. Grundtvigs opgør med sig selv*, København 1963, s. 107–114.
 19. Thaning 1963, s. 342.
 20. Thaning 1963, s. 373–378. Se Henrik Wigh-Poulsen, *Hjemkomsten og det åbne land – Jakob Knudsens forfatterskab og den grundtvigske realisme*, København 2001, s. 13–19 og s. 55–58 for en belysning af Thanings forståelse af realismebegrebet. Men allerede Frederik Rønning fremlægger Grundtvigs hjemkomst fra England således: "Grundtvig var vendt tilbage fra fabrikksskorstenes land som realist". Frederik Rønning, *N.F.S. Grundtvig. Et Bidrag til Skildring af Dansk Åndsliv i det 19. Århundrede*, København 1912, tredje bind, anden del, s. 48.
 21. Thaning 1963, s. 342 og s. 353–359.
 22. Thaning 1963, s. 13.
 23. Kaj Thaning, "Kristen først ...?", *Menneske først, kristen så, Helge Grells Grundtvig-disputats til debat*, red. Jens-Holger Schjørring, Aarhus 1988, s. 67–84, s. 55.
 24. Nielsen 2002, s. 129.
 25. Anders Pontoppidan Thyssen er en afgørende repræsentant for dette synspunkt. "Menneske først: Om Kaj Thanings Grundtvig-disputats" fra 1991, der er en gengivelse af en opposition udgivet i 1964 i *Kirkehistoriske Samlinger*, giver et godt indblik. Inden for de senere år er der dog set modsatrettede eksempler. Her vil man opfatte Grundtvig som en tænker, der agerer på baggrund af en allerede fremskredne sekulariseringsudvikling og derfor indvende, at Thaning var på rette vej uden at være radikal nok. Anders Pontoppidan Thyssen, "Menneske først – Om Kaj Thanings Grundtvig-disputats", *Grundtvig og den grundtvigske arv*, red. Jakob Balling, Hans Raun Iversen, Jens Holger Schjørring & Christian Thodberg, Frederiksberg 1991, s. 143–186.
 26. Nielsen 2002, s. 130. Harry Aronson, "Kaj Thanings grundtvigtolkning", *Grundvig Studier* 17, 1964, s. 70–95.
 27. Nielsen 2002, s. 125.
 28. Thaning 1963, s. 13.
 29. Thaning 1963, s. 108.
 30. Kaj Thaning, *For menneskelivets skyld – Grundtvigs opgør med sig selv*, København 1970, s. 279.
 31. Jf. Nielsen 2002, s. 130–132 og Pedersen 1994, s. 13.

32. Jf. Nielsen 2002, s. 140, note 32. For eksempel, se litteraturliste.
33. Matt. 19, 29–30. Den tyske filosof Peter Sloterdijk har udfoldet distributionen og udviklingen af dette opgørs-ideal i vestlig modernitetshistorie i sin seneste bogudgivelse *Die schrecklichen Kinder der Neuzeit*, Frankfurt am Main 2015.
34. Vilhelm Grønbech, *Kampen for en ny sjæl*, København 1963, s. 9.
35. For en parallel pointe vedrørende Grundtvigs kirkeforståelse og udgivelsen *Kirkens Gienmæle* (1825) se Katrine Frøkjær Baunvig, *Forsamlingen først. N.F.S. Grundtvigs og Émile Durkheims syn på fællesskab*, diss., Aarhus 2013, s. 60.
36. Thaning 1963, s. 107.
37. Steen Johansen, *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter*, København 1948–1954.
38. Moretti 2013, s. 181–210.
39. Thaning 1963, s. 342.
40. Sune Auken, ”Gåden”, *Ved Lejlighed. Grundtvig og genererne*, red. Sune Auken & Christel Sunesen, København 2014, s. 276–302. Ole Nyborg, *Grundtvig og kærligheden. Kærlighedsforståelsen i Grundtvigs prædikener*, diss., København 2013. Helge Toldberg, *Grundtvigs symbolverden*, København 1950.
41. Da vi endnu ikke har et dansk referencekorpus for 1800-tallet til rådighed, kan vi ikke afgøre, hvorvidt Grundtvig har en normal, høj eller lav brug af ordet ’nu’ i forhold til den samtidige og almene skriftbrug.
42. Christian Thodberg, *Grundtvig og grundtvigianisme i et nyt lys*, København 1983, s. 181. Forfatterens egen kursivering. Jørgen Elbek, *Grundtvig og de græske salmer*, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 241, København 1960.
43. Dette emne er udfoldet i Baunvig 2013, s. 83–95.
44. C.E. Shannon, ”A mathematical theory of communication”, *The Bell System Technical Journal* 27, 1948, s. 379–423 og s. 623–656.
45. P. Thoiron, ”Diversity Index and Entropy as Measures of Lexical Richness”, *Computers and the Humanities* 20:3, 1986, s. 197–202. Y. Zhang, ”Entropic Evolution of Lexical Richness of Homogeneous Texts over Time: A Dynamic Complexity Perspective”, *Journal of Language Modelling* 3:2, 2015, s. 569–599.
46. N. Marwan, M.C. Romano, M. Thiel & J. Kurths, ”Recurrence plots for the analysis of complex systems”, *Physics Reports* 2007, s. 237–329.
47. Historikeren Jes Fabricius Møllers avisartikel ”Grundtvigs plads i det store billede”, *Weekendavisen*, 20. februar 2015, s. 4, er et godt og kondenseret eksempel.

LITTERATUR

- Aronson, Harry, ”Kaj Thanings grundtvigtolkning”, *Grundtvig Studier* 17, 1964, s. 70–95.
- Auken, Sune, ”Grundtvig og genererne. En introduktion”, *Ved Lejlighed. Grundtvig og genererne*, red. Sune Auken & Christel Sunesen, København 2014, s. 25–65.
- , ”Gåden”, *Ved Lejlighed. Grundtvig og genererne*, red. Sune Auken & Christel Sunesen, København 2014, s. 276–302.
- Balle, Thorstein, ”Myten om Grundtvigs indflydelse på den danske folkeskole”, *Grundtvig Studier* 65, 2014, s. 65–98.

- Baunvig, Katrine Frøkjær, *Forsamling først. N.F.S. Grundtvigs og Émile Durkheims syn på fællesskab*, diss., Aarhus 2013, ph.d.-afhandling ved Aarhus Universitet, til download på: http://grundtvigcenteret.au.dk/fileadmin/www.grundtvigcenteret.au.dk/forskning/forskningspublikationer/Ph.d.-afhandlinger/Baunvig_-_Forsamlingen_foerst.pdf.
- Blei, David M., "Topic Modeling and Digital Humanities", *Journal of Digital Humanities* 2:1, 2012, s. 8–11.
- Brett, Megan R., "Topic Modeling: A basic introduction", *Journal of Digital Humanities* 2:1, 2012, s. 12–16.
- Burke, Peter, *A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot*, Cambridge 2000.
- , *What is Cultural History?*, Cambridge 2008.
- Elbek, Jørgen, *Grundtvig og de græske salmer*, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 241, København 1960.
- Fabricius Møller, Jes, "Grundtvig og folkehøjskolen i dag: Grundtvig og 'Grundtvig' anno 2004", *Grundtvig Studier* 55, 2004, s. 87–91.
- , "Grundtvigs plads i det store billede", *Weekendavisen*, 20. februar 2015, s. 4.
- Goldsmith, Kenneth, *Uncreative Writing*, New York 2011.
- Grundtvig og den grundtvigske arv*, red. Jakob Balling, Hans Raun Iversen, Jens Holger Schjørring & Christian Thodberg, Frederiksberg 1991.
- Grønbech, Vilhelm, *Kampen for en ny sjæl*, København 1963.
- Hearst, Marti, "Untangling Text Data Mining", 1999, <http://people.ischool.berkeley.edu/~hearst/papers/acl99/acl99-tdm.html>, læst 2/8 2017.
- Johansen, Steen, *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter*, København 1948–1954.
- Korsgaard, Ove, *Politikeren Grundtvig*, København 2012.
- Marwan, N., M.C. Romano, M. Thiel & J. Kurths, "Recurrence plots for the analysis of complex systems", *Physics Reports* 2007, s. 237–329.
- Moretti, Franco, *Distant Reading*, London 2013.
- , *The Bourgeois. Between History and Literature*, London 2014.
- Nevers, Jeppe, *Fra skældsord til slagord*, Odense 2012.
- Nielsen, Mikkel Crone, "at tale med de døde ... Om sækularisering og hermeneutik i Kaj Thanings forfatterskab", *Grundtvig Studier* 53, 2002, s. 121–141.
- Nyborg, Ole, *Grundtvig og kærligheden. Kærlighedsforståelsen i Grundtvigs prædikener*, diss., København 2013, ph.d.-afhandling til download på: <http://www.olenyborg.net/texts/nfsgrundtvig.pdf>.
- Pedersen, Kim Arne, "Nekrolog over Kaj Thaning", *Grundtvig Studier* 45, 1994, s. 8–15.
- , "Den teologiske grundtvigforskning siden anden verdenskrig", *Grundtvig - Nyckeln till det danska?*, red. Hanne Sanders & Ole Vind, Göteborg 2003, s. 150–179.

- Rönning, Frederik, *N.F.S. Grundtvig. Et Bidrag til Skildring af Dansk Åndsliv i det 19. Århundrede*, København 1912.
- Shannon, C.E., "A mathematical theory of communication", *The Bell System Technical Journal* 27, 1948, s. 379–423, s. 623–656.
- Sloterdijk, Peter, *Die schrecklichen Kinder der Neuzeit*, Frankfurt am Main 2015.
- Thaning, Kaj, *Menneske først. Grundtvigs opgør med sig selv*, København 1963.
- , "Hvordan er en dialog med fortidens mennesker mulig?", *Dansk Udsyn* 49:4, 1969, s. 270–289.
- , *For menneskelivets skyld – Grundtvigs opgør med sig selv*, København 1970.
- , "Nogle spørgsmål til Wilhjelms", *Tidhverv* 44, 1972, s. 33–45.
- , "Bultmann og humanismen", *Humanitet og eksistens*, red. Bent Hahn, Knud Hansen & Sven Holm-Nielsen, København 1976, s. 91–119.
- , "Bultmann endnu engang", *Tidhverv* 55, 1981, s. 42–47.
- , "Kristen først ...?", *Menneske først, kristen så*, Helge Grells Grundtvig-disputats til debat, red. Jens-Holger Schjørring, Aarhus 1988, s. 67–84.
- Thodberg, Christian, *Grundtvig og grundtvigianisme i et nyt lys*, København 1983.
- Thoiron, P., "Diversity Index and Entropy as Measures of Lexical Richness", *Computers and the Humanities* 20:3, 1986, s. 197–202.
- Thomsen, Mads Rosendahl, "Meget fjern læsning. Litteraturen, de store data og Google Ngrams", *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 70, 2013, s. 133–146.
- Thyssen, Anders Pontoppidan, "Menneske Først: Om Kaj Thanings Grundtvig-disputats", *Grundtvig og den grundtvigske arv*, red. Jakob Balling, Hans Raun Iversen, Jens Holger Schjørring & Christian Thodberg, Frederiksberg 1991, s. 143–186.
- Toldberg, Helge, *Grundtvigs symbolverden*, København 1950.
- Wigh-Poulsen, Henrik, *Hjemkomsten og det åbne land – Jakob Knudsens forfatter-skab og den grundtvigske realisme*, København 2001.
- Wilcken, Patrick, *Claude Levi-Strauss: The Father of Modern Anthropology*, London 2010.
- Wilkens, Matthew, "Canons, Close Reading, and the Evolution of Method", *Debates in the Digital Humanities*, red. Matthew K. Gold, Minnesota 2012, s. 249–258, tilgås på: <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/17>.
- Wimsatt, W.K. & Monroe C. Beardsley, *The Verbal Icon. Studies in the Meaning of Poetry*, Lexington, Kentucky 1954.
- Zhang, Y., "Entropic Evolution of Lexical Richness of Homogeneous Texts over Time: A Dynamic Complexity Perspective", *Journal of Language Modelling* 3:2, 2015, s. 569–599.

ANDERS JUHL RASMUSSEN

”Spadsereture, bitter forvirring og lange hvilepauser på en sofa”

Exo- og endogenetik hos Peter Seeberg

Med denne artikel ønsker jeg at belyse den danske forfatter Peter Seebergs (1925–1999) læsning af James Joyce og Samuel Beckett før og under arbejdet med romanprojektet under arbejdstitlen ”Eftersøgningen”, der befinder sig i forfatterens arkiv, og den publicerede novellesamling *Eftersøgningen* fra 1962. Den genetiske kritiks nye begreber ’exogenetik’ og ’endogenetik’ søges anvendt i en intertekstuel analyse af citater og referencer med henblik på at bestemme forfatterens tanke- og skriveproces så detaljeret som muligt. Det overordnede formål med artiklen er at demonstrere, hvordan metodologien i den genetiske kritik (*genetic criticism*) bidrager til udviklingen af studiet af litteraturens intertekstualitet.

Peter Seeberg var forfatter og igennem mere end 30 år ansat som museumsinspektør ved Stiftsmuseet i Viborg. For Seeberg fandt skrivearbejdet ofte sted langt fra hjemmet i et lejet hus i en fransk eller italiensk (bjerg)landsby under orlov fra det civile arbejde. Han kunne forståeligt nok ikke finde tid til at skrive sine bøger i den sparsomme fritid fra det daglige arbejde på museet siden 1960 og en børnefamilie med tre piger (f. 1957, 1959 og 1961) og siden en søn (f. 1981). Den kortvarige og intensive skriveproces, der kendetegner alle hans ti romaner og kortprosa-samlinger, kan altså forklares ved den kendsgerning, at Seeberg til forskel fra mange andre modernistiske forfattere ikke var levebrødsforfatter. Han kunne velsagtens have taget sin afsked fra museet, men sandsynligvis havde han tidligt erfaret, at hans kunstneriske evner bedst lod sig udfolde under sådanne stærkt begrænsede betingelser. Af samme grund måtte Seeberg nøjes med at længes efter at skrive en monstrøs roman i

stil med James Joyces *Ulysses* (1922) og med tiden indse, at hans blivende bidrag til dansk litteratur findes i rækken af små, dybt originale prosatekster svingende i omfang mellem kortprosaen og den kortere roman på et par hundrede sider. At skriveprocessen tillige var stort set isoleret fra eksterne kilder i kontrær modsætning til eksempelvis James Joyce, havde som konsekvens, at Seebergs værker er langt mindre massivt intertekstuelle end den europæiske prosamodernisme, han på flere måder forlængede og overførte til en dansk prosatradition. Seeberg måtte i sagens natur forlade sig på sit indre ’arkiv’ og sit indre ’bibliotek’ i skriveprocessen. Derfor er der langt færre eksplicite citater og allusioner i hans værker end typisk hos modernisterne, og når intertekstualitet endelig optræder, må den nødvendigvis fortolkes som personligt farvet og fra kilden modificeret. Ikke desto mindre er det narrative og tematiske særpræg ved hans tekster uforståeligt uden et kendskab til den europæiske modernisme.

Litterær arbejdsform

De talrige afbrudte forsøg på at skrive en monstrøs roman i den store europæiske tradition under arbejdstitlen ”Eftersøgningen”, som endte med at blive prosasamlingen *Eftersøgningen og andre noveller*, er atypiske for Seebergs litterære arbejdsform. Det karakteristiske for ham er, at værket er færdigkonciperet i hans tanker, før kladden eller første udkast skrives ned. Derfor eksisterer der i hovedreglen kun to manuskripter i Peter Seebergs arkiv forud for korrekturen til hvert enkelt af hans værker, en kladde og en renskrift, og kladden er sjældent ret forskellig fra renskriften, som ligeledes er næsten identisk med den trykte tekst.¹ Den i høj grad mentale og korte skriveproces beskrev Seeberg på følgende måde i et interview fra 1966:

Det har været sådan, lige siden jeg var barn, at nedskrivningen går lynhurtigt, men det er nogle frygtelige kvaler at komme i gang. Jeg tilbringer umådelig megen tid, når jeg endelig arbejder, med at sove og læse og gå rundt som en syg høne og spekulere på, hvad det dog skal blive til.²

Den tyske filolog Bodo Plachta har i *Editionswissenschaft* (1997) inddelt forfattere i to grundtyper efter deres arbejdsform, den ene type, ’Kopfarbeiter’, udfører det primære arbejde med værket i hovedet, den anden,

'Papierarbejder', arbejder primært med værket på papiret.³ 'Værket' forstås her i betydningen en immateriel entitet, der på forskellig vis materialiseres i manuskripterne til den trykte tekst, uden nødvendigvis at være summen af manuskripterne.⁴ Seeberg kan som udgangspunkt rubriceres inden for den første kategori, og han er dermed beslægtet med prominente forfattere som Goethe og Franz Kafka.

Bodo Plachta benytter Kafka som det klareste eksempel på en forfatter, for hvem al væsentlig kreativitet foregår i hovedet, inden selve materialiseringen af værkintentionen finder sted. Ifølge Max Brod, Kafkas ven og litterære eksekutor, skulle Kafka have beskrevet sin fornemmelse af den immaterielle skriveproces med den følgende metafor: "Man muss ins Dunkel hineinschreiben wie in einen Tunnel".⁵ Kafka-forskere og filologer har siden bekræftet, at ikke bare hans kortere eller længere fortællinger, men selv de tre ufuldendte romaner er nedskrevet mere eller mindre lineært ud fra en forudgående totalvision af værket. Et andet udtryk for denne arbejdsform findes i et af Kafkas breve til veninden Felice Bauer, hvori den tidlige fortælling "Die Verwandlung" af Kafka selv tilskrives en særlig intensitet, et narrativt 'ug', akkurat fordi den var nedskrevet i ét stræk på to gange ti timer med en kort pause imellem.⁶

Dirk Van Hulle har til forskel herfra analyseret den i høj grad materielle skriveproces hos James Joyce og Samuel Beckett på baggrund af omfattende studier i forfatterenes arkiver i blandt andet *Manuscript Genetics* fra 2008. Både Joyces og Becketts arkiver indeholder en næsten uoverskuelig samling af manuskripter, notesbøger og breve med videre, hvormed genetikeren kan rekonstruere skriveprocessen ned i mindste detalje og derefter analysere alle små skridt og store spring fra første udkast til sidste korrektur. En roman som *Ulysses* var syv år undervejs, og den sidste roman, *Finnegans Wake* (1939), var hele sytten år undervejs. Af Joyces breve fremgår det, hvordan han sled med at skrive enkelte af kapitlerne til *Ulysses* igennem op til ni-ti gange, før han var tilfreds med resultatet.⁷ Under den årelange indsamling af notater til sin sidste monstrøse roman udtrykte Joyce en næsten metafysisk tiltro til, at det tålmodige skrivearbejde med version efter version af manuskriptet i sig selv kunne præsentere æstetiske løsninger uafhængigt af forfatterens hoved: "I work as much as I can because these are not fragments but active elements and when they are more and a little older they will begin to fuse of themselves".⁸

De franske genetikere og Dirk Van Hulle har imidlertid plæderet for, at den emfatiske distinktion mellem at skrive værket på papir eller i hovedet er for grovkornet og behøver en modifikation. Det synes også i Seebergs tilfælde at være ønskværdigt. I et brev til forfattervennen Thorkild Hansen 20. december 1969 under arbejdet på *Hyrder* (1970) skriver Seeberg relativt detaljeret om sin arbejdsform. Af brevvekslingen med Thorkild Hansen fremgår det i øvrigt, at vennen, som den eneste, kommenterede manuskriptet til *Hyrder* i korrekturfasen:

Arbejdet har allerede haft et par faser. I første fase frembragte jeg på fjorten dage-tre-uger knap hundrede tryksider af en bog, der aldrig bliver udgivet. Jeg plejer jo gerne at begynde med den slags. Efter usandsynlige kvaler, hvorunder jeg lærte de fleste småveje her på egnen at kende, faldt jeg i eet af de små huller, hvor jeg hører hjemme. Jeg tror nu, jeg er igang med en bog, der er halvt så stor som den anden og som det vil tage fem gange så lang tid at skrive. Bang. Det forbløffende for mig er at opdage, at jeg ikke har ændret mig et hak i min arbejdsform, som kræver spadsereture, bitter forvirring og lange hvilepauser på en sofa, som jeg har fået indrettet mig her på hyblen. Det går langsomt, men det går vist.⁹

Beskrivelsen følger et vigtigt korrektiv til den før-citerede ’officielle’ beskrivelse, Seeberg selv havde givet af sin arbejdsform. Forud for den endelige konception af værket går altså som regel en skrivefase, hvor en eller flere alternative værkintentioner afprøves. Skrivningen har således i en tidlig fase til formål at afprøve blindgyder – eller småveje – og forkaste uholdbare intentioner, en ’negativ’ fremgangsmåde, som åbenbart ikke kunne gennemføres rent mentalt. Først efter denne rekognoscering af det mentale landskab konciperes værket som immateriel entitet – ’jeg faldt ned i eet af de små huller, hvor jeg hører hjemme’ – og nedskrives lynhurtigt i den første kladde.

Dirk Van Hulle har i *Manuscript Genetics* diskuteret den franske genetiker Louis Hays distinktion mellem *écriture à programme*, det vil sige en på forhånd planlagt skrivning, og *écriture à processus*, en skrivning, som er åben over for indskydelser hen ad vejen.¹⁰ Disse kategorier er ikke synonyme med Plachtas, idet de betegner en differentiering af de forskellige arbejds måder inden for kategorien ’Papierarbejder’, og derved bidrager de til at opløse den kategoriale skelnen mellem ’Kopf’ og ’Papier’. Hvis der

således snarere findes et kontinuum mellem forfattere, som arbejder enten materielt eller immaterielt med 'værket', bør Seeberg afgjort placeres i nærheden af polen for den mentale arbejdsproces. Han arbejder med en på forhånd planlagt skrivning uden nævneværdige ændringer mellem kladde og renskrift, men ikke uden en målrettet inddragelse af nedskrivning som et værktøj til at afprøve og udskille værkets konception. Denne udskillelse finder vel at mærke sted *før* tilblivelsen af værkets kladde og renskrift, det vil sige i det til den trykte tekst forkastede materiale, ofte kategoriseret i Peter Seebergs arkiv under andre arbejdstitler eller som i forbindelse med *Eftersøgningen og andre noveller* et 'tillæg'. Ved nærmere eftersyn i arkivet findes der til de fleste skønlitterære værker et betydeligt forkastet manuskriptmateriale, om end *Eftersøgningen* adskiller sig fra samtlige værker ved at have registreret op imod 30 korte, forkastede udkast.

Til forskel fra ustandseligt skrivende levebrødsforfattere som Joyce og Beckett, men i lighed med juristen Kafka ansat i et forsikringsselskab i Prag, havde museumsinspektøren Seeberg ikke ubegrænset tid til sin forfattergerning. Hvor den barnløse Kafka sad hjemme og skrev om natten, og i øvrigt brændende ønskede at kunne hellige sig forfatterskabet, var der for Seebergs vedkommende antageligvis en sammenhæng mellem hans beslutning om ikke at være levebrødsforfatter og hans foretrukne litterære arbejdsform. En forfattertype som Seeberg kalder derfor ikke på en regulær genetisk analyse, simpelthen fordi det til grund liggende arkivmateriale for den trykte tekst generelt er for spinkelt til at rekonstruere det enkelte værks (skrive)proces. Desuden efterlader (resterne af) Seebergs privatbibliotek fra huset i landsbyen Lysgård, lidt uden for Viborg, indtrykket af en forfatter, der var yderst tilbageholdende med at sætte brugsspor i bøgerne, og endelig er hans efterladte notesbøger i arkivet og brevene til forfattervennerne sjældent heller meget bevendt i denne sammenhæng.¹¹

De knap 30 udkast til den aldrig realiserede roman med arbejdstitlen "Eftersøgningen" kan hævdes at materialisere og derved synliggøre en ellers skjult skriveproces. Dog er det karakteristisk, at der heller ikke her kan konstateres nogen progression i denne proces, og derfor kan der knap nok være tale om nogen 'proces'. Det ene udkast bliver ikke genanvendt i det næste udkast, for hvert udkast materialiserer øjensynligt en i princippet forkastet værkintention – eller omvendt, ingen af manuskripterne realiserer tilnærmelsesvis den ønskede værkintention.

Retrospektivt kan vanskelighederne forklares med, at den ambitiøse (roman)form åbenbart ikke sluttede om værkintentionen. Først da Seeberg forlader intentionen om at skrive en monstrøs roman a la *Ulysses* og i stedet vælger at fragmentere stoffet i korte, abstrakt-allegoriske noveller, løses tilsyneladende alle vanskeligheder.

Exogenetik: James Joyces monstrøse roman

Pierre-Marc De Biasi, lederen af Institut des Textes et Manuscrits modernes i Paris, har i en banebrydende artikel fra 1996 introduceret begrebet 'exogenetik' i sin typologi for genetiske manuskript-studier. De Biasi skelner skarpt mellem 'exogenetics' og 'endogenetics': kort sagt hvilke eksterne ('exo') kilder i forhold til manuskriptet forfatteren låner fra under skriveprocessen, og hvordan disse kilder indoptages ('endo') og transformeres igennem manuskripterne. Begreberne er oprindeligt brugt af den franske filolog Raymonde Debray Genette i en artikel fra 1979 om Gustave Flaubert.¹² Det er imidlertid De Biasis definition, som har vundet hævd, og han definerer exogenetik som:

[...] any writing process devoted to research, selection, and incorporation, focused on information stemming from a source exterior to the writing [...]. Comments on things seen, on overheard or reported speech, sketches and drawings made of the subject in hand, friend's letters giving useful information or anecdotes, reading notes, investigatory notebooks, newspaper cuttings, transcripts of interviews or conversations, printed textual fragments and marginalia, bibliographical references, confessions, essays and reports, and so on.¹³

Til den opremsning af eksternt materiale i forfatterens skriveproces kan De Biasi selv kommentere: "The exogenetic empire knows almost no bounds, unless they could be said to be the limits that, in good methodological faith, ought to confine it to what is written and depicted"¹⁴ Mere koncist bestemmer Dirk Van Hulle i en begrebsafklarende artikel fra 2011 exogenetik som: "external source texts relating to the creative process"¹⁵ Det er her afgørende at præcisere, at disse eksterne kilder ikke studeres af genetikerne i den trykte tekst, men udelukkende inden for værkets skriveproces, så vidt som den kan studeres i manuskripterne.

Præcis hvordan den genetiske kritik metodologisk adskiller sig fra klassiske kildestudier er et påtrængende og stadig omdiskuteret spørgsmål. Genetikerne har overtaget termen 'kilde' fra de kendte indflydelses- og kildestudier, før Julia Kristeva og Roland Barthes i 1960'erne introducerede teorien om en generel intertekstualitet i litteraturen, hvorved muligheden af at fastslå enkelte kilder og indflydelse i kausale begreber afvistes. Beckett-forskeren Iain Bailey har præciseret forskellen mellem datidens kildestudier og de nye exogenetiske studier på følgende måde: "source criticism is thought to be preoccupied with inert elements in a passive relation to the text at hand, while exogenesis is focused on an active model of incorporation."¹⁶ Hvis det er en dækkende beskrivelse, sker der således i den genetiske kritik en restaurering af kildebegrebet på betingelse af, at kildens intertekstuelle funktion i værket analyseres som transformeret eller modelleret gennem skriveprocessen: "Genetic criticism does not go to the archive in order to pick out concealed correspondences with other texts, but to analyse the compositional processes by which that concealment took place."¹⁷ Joyce-forskeren Scarlett Baron har formuleret forskellen mellem de nært forbundne begreber indflydelse og intertekstualitet sådan, at ideen om indflydelse er defineret kausalt, mens intertekstualitet hos Kristeva og Barthes opløser den binære struktur i en uendelig mangfoldighed.¹⁸ Baron tillader sig dog at mene, at selv Kristeva holdt fast i indflydelsesbegrebet, når hun i praksis skulle illustrere sit nye begreb om intertekstualitet.

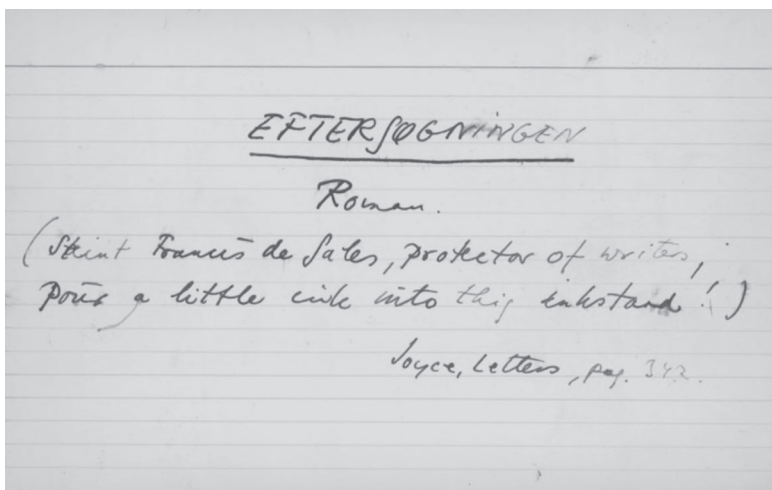
Peter Seebergs arkiv indeholder 210 ark vedrørende romanprojektet "Eftersøgningen". At det nuværende materiale i arkivet måske ikke er helt identisk med, hvad der tidligere har eksisteret hos forfatteren, antydes af det citerede brev til forfatterens daværende hustru, Hanne Seeberg, hvori en forudsigelse om snart at være færdig med et første afsnit på 60 sider fremsættes. Ingen af læggene indeholder manuskripter på mere end cirka 25 sider, og de fleste udkast er på bare 2–3 sider. Når Seeberg i et interview fra 1980 retrospektivt skitserede den oprindelige ambition om en roman på "400–500 sider", må der i forhold til arkivets materiale og oplysningerne i brevene siges at have været forholdsvis langt fra idé til realisering.¹⁹

I det ofte citerede interview med Hanne Marie Svendsen fra 1966 havde Seeberg omtalt projektet som "en storroman [...] som altså begynde sig på alle mulige planer og var et projekt a la *Der Mann ohne*

Eigenschaften”.²⁰ Robert Musils navn er ingen steder nævnt i arkivets breve, notesbøger eller manuskripter, men denne ene udtalelse i interviewet er tilsyneladende nok til, at Marianne Juhl i sin monografi om Peter Seebergs arkiv og forfatterskab (1999) vier et par sider til en jævnføring af de to ufuldendte romanprojekter. Rent kvantitativt kan det virke tvivlsomt at sammenligne godt 200 manuskript-sider bestående af en serie kortere og helt korte udkast med et af modernismens monstroser, men ganske vist ufuldendte hovedværker, hvis tre første digre bind udkom i 1930–1933, mens det fjerde bind på cirka 700 siders noter og næsten færdige kapitler er udgivet posthumt, således at værket i sin helhed tæller næsten 1.300 sider. For en æstetisk betragtning er slægtskabet mellem de to romanprojekter endnu mere overskueligt. Kun to, korte maskinskrevne udkast, et meget tidligt med arbejdstitlen ”Grænsen”, og et noget senere med titlen ”Eftersøgningen. Roman” kan til nød siges at forsøge sig med den langstrakte og vidt forgrenede syntaks i Musils værk.²¹ At Seeberg tilsyneladende havde besvær med en langstrakt, hypotaktisk syntaks, antydes her af de forholdsvis mange rettelser på ordniveau sammenlignet med de øvrige udkast.

En nærmere, tendentielt genetisk undersøgelse af Seebergs skriveproces i forbindelse med det forkastede romanprojekt ”Eftersøgningen” vil derimod afsløre en hidtil ukendt exogenetisk kilde i form af James Joyces *Ulysses*. Joyce optræder nemlig med navns nævnelser hele to gange i de tidlige udkast, og således er det Joyce, ikke Musil, der er den exogenetiske kilde til det ambitiøse romanprojekt fra omkring 1960. Det er vel at mærke cirka 20 år før, den hidtidige Seeberg-reception første gang har genkendt spor af Joyce, nemlig i romanen *Ved havet* fra 1978. Til samlingen af 23 håndskrevne kartotekskort under titlen ”Eftersøgningen. Roman”, altså i de tidligste udkast til romanen, optræder et motto fra James Joyces breve: ”(Saint Francis de Sales, protector of writers, pour a little ink into this inkstand!), Joyce, Letters, pag. 342.”²² Henvisningen refererer entydigt til Stuart Gilberts udgivelse fra 1957 af Joyces breve i perioden 1901–1940. Seeberg var omkring 1960 med andre ord så optaget af Joyce, at han satte et citat fra Joyces breve som motto for, hvad han forestillede sig skulle blive den nye mægtige roman i forfatterskabet. Pågældende brev fra juni 1934 er skrevet til Lucia Joyce, forfatterens datter. Hun var på en længere rejse og befandt sig på dette tidspunkt i den norditalienske havneby Genova.²³ Det er muligvis citatets påkaldelse af

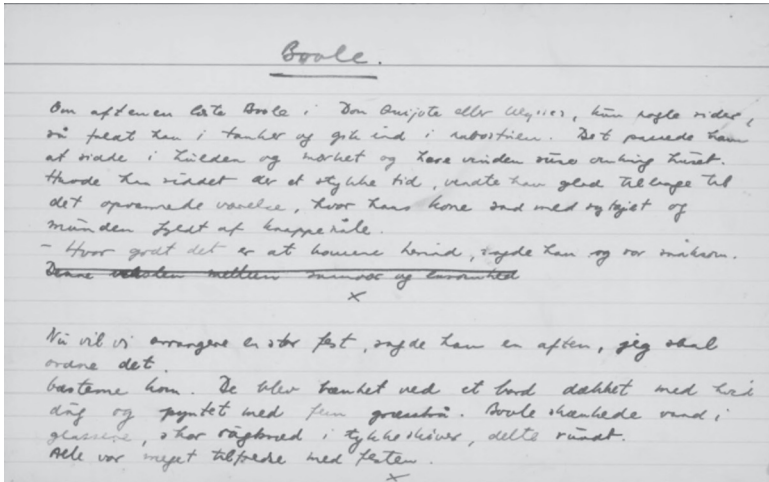
skribenternes skytsånd, Seeberg har ønsket at fremhæve. At han på dette tidspunkt savnede den afgørende inspiration til at skrive romanen, kan der i al fald ikke herske tvivl om.

Figur 1. Kartotekskort til romanprojektet "Eftersøgningen" med en titel og med et motto fra James Joyces breve. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17.

Seks andre håndskrevne kartotekskort i samme læg under arbejdstitlen "Boole" indledes med sætningen: "Om aftenen læste Boole i Don Quijote eller Ulysses, kun nogle sider, så faldt han i tanker og gik ind i nabostuen".²⁴ Det er karakteristisk for Seebergs bredde og udsyn til verdenslitteraturen, at denne Boole læser i både Cervantes' *Don Quixote* (1615–1630) og Joyces *Ulysses*, i en vis forstand er det den moderne litteraturs første og sidste store roman, hvis udgivelser indrammer den moderne epoke i europæisk litteratur. Seebergs livsfilosofiske problem om at være virkeligt til stede i en illusorisk verden reflekteres intenst i Cervantes' parodiske roman om den læsende ridder Quixote, hvis realitetssans fra begyndelsen er gennemhullet af litterære fantasier. *Don Quixote* er desuden en af de betydeligste vandreromaner, et motiv, som tydeligt genkendes i *Ulysses*, om end Joyce med Blooms stadige vandren omkring i Dublin i første omgang havde lånt motivet fra Homers antikke epos *Odysseen* (ca. 800 f.Kr.). Den moderne forfatter har som ramme for (anti-)heltens vagabondering udskiftet landskabet med storbyen. Endelig kunne der læg-

ges betydning i, at Boole kun læser nogle sider i disse hovedværker, hvorefter han går afsides for at tænke for sig selv. Seeberg er, som jeg tidligere har argumenteret for, aldrig en epigon, der kopierer andres ideer, han er tværtimod ’opdraget’ af Friedrich Nietzsches individualisme til at tænke sig egne tanker og skrive sine egne værker.²⁵

Figur 2. Kartotekskort til romanprojektet ”Eftersøgningen” med en tidlig version af begyndelsen på fortællingen. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17.

Det gennemgående navn på en karakter i udkastene til romanen ”Eftersøgningen” er Boole. Et tidligt notat giver en kort refleksion over selve navnet: ”Det første jeg har at sige er at mit navn er Boole. Boole. Måske er der hundrede andre der hedder det, jeg kender ingen af dem”.²⁶ Navnet kunne henvise til den engelske matematiker George Boole (1815–1864), som er kendt for grundlæggelsen af den booleske algebra. Ved en såkaldt boolesk søgning i en database skal enten alle søgeord forekomme, men ikke i rækkefølge, eller blot et af søgeordene. Seeberg har i interviewet med Hanne Marie Svendsen forklaret, at navnet Locke, fra novellen ”Bulen” i *Eftersøgningen*, var en kommentar til hans læsning af den engelske filosof John Lockes *An Essay Concerning Human Understanding* (1689).²⁷ Selvom romanprojektet omhandler en eftersøgning, synes denne dog ikke at have noget tilfælles med booleske søgninger. Med Joyce i baghovedet, og det havde Seeberg dokumenterbart på dette tidspunkt, er der

derimod ikke så langt til hovedpersonen i *Ulysses*, Leopold Bloom.

Forlades romanmanuskriptet et øjeblik til fordel for titelnovellen i *Eftersøgningen* om Boole, kan der på karakter- og handlingsniveau findes diskrete spor af *Ulysses*. Boole, hvis erhverv som avissælger er beslægtet med annonceagenten Blooms, følger en fremmed mand rundt i sin egen by med engelsk-klingende gadenavne som 'Wankley' og 'Wombley', som var ekspeditionen en odysse, hvis endemål synes stadig fjernere. Endvidere lukker handlingen sig om bare en enkelt dag, hvilket selvfølgelig er mere påfaldende i en roman på 700–800 sider end i en novelle på 14 små sider. Novellens to karakterer, Boole og Half, eftersøger under stadig konversation med hinanden sygeplejersken Daisy Belgrave, uden at de finder frem til hende inden for novellens fortalte tid; muligvis eksisterer hun slet ikke. Det er en konstellation ikke helt ulig *Ulysses*, hvor fortællingen – fra set sine talrige og omfattende digressioner – følger Stephen Dedalus og Leopold Bloom rundt i Dublin, med Blooms hustru Molly som den tredje figur, der først bliver nærværende i romanens afsluttende monolog.

Manuskriptmaterialet til romanprojektet i arkivet indeholder et par navnelister, inden for hvilke Boole angiveligt skulle have optrådt som karakter ved siden af balteren og Tom.²⁸ De to fremtrædende karakterer fra Seebergs to forudgående romaner, *Bipersonerne* (1956) og *Fugls føde* (1957), skulle således efter en tidlig intention i skriveprocessen have været ført sammen med Boole i den nye ambitiøse romanfiktion. En sådan praksis, hvor en karakter går igen fra bog til bog, kendes blandt andet fra Joyce, idet Stephen Dedalus, der indtager en mindre rolle i *Ulysses*, fungerede som hovedperson i *A Portrait of the Artist as a Young Man* (1916). Metoden videreudvikles og rendyrkes af Samuel Beckett, der specielt i sin franske romantrilogi fra 1950'erne lader en serie fortællerkarakterer med de enslydende navne Molloy, Moran, Malone osv. dukke op og forsvinde igen fra roman til roman i en nærmest svimlende cirkulation. Det antydes endda i *Malone meurt* (1951), at den litterære karakter Malone er 'forfatteren' til *Molloy* (1951), og at den følgende romans litterære karakter, den unævnelige, i romanen af samme navn *L'Innommable* (1953), er 'forfatteren' til *Malone meurt*, hvorved grænsen mellem forfatter og værk mildt sagt udfordres.²⁹ Da Seeberg måtte opgive sit romanprojekt, kuldsejlede også intentionen om at bringe forfatterskabets centrale karakterer sammen i en monstros roman.

De nævnte iagttagelser af Joyce som exogenetisk kilde i de beskrevne

kartotekskort til ”Eftersøgningen” som roman fra omkring 1959–1960 kan suppleres af et par samtidige breve til forfattervennen Thorkild Hansen, hvori Seeberg tilkendegiver sin begejstring for lige præcis *Ulysses* og dens berømte anvendelse af *stream of consciousness*, dvs. en så vidt muligt direkte gengivelse af karakterernes individualiserede tankestrøm. I et brev fra 3. november 1959 strejfs Joyce flygtigt, og i et brev fra 15. juli 1960 – efter opgivelsen af romanprojektet – lyder det med en udførlighed om læsningen af romanen, som er sjælden for Seeberg:

Det varede fem dage, hvor jeg gjorde svære indhug i *Ulysses*, som er en bog, der synes startet flere gange, men friskt hver gang. Der er uforglemmelige ting, men altid går det bedst, når personerne er mest alene. Man kan spørge: er *stream of consciousness* ikke den vej, der åbner sig for forfattere, for hvem det mennesker har at gøre med mennesker ikke betyder så meget. [...] Jeg må engang læse *Finnegans Wake*, det må være et langt konsekventere værk. [...] Mit eget arbejde ligger dødt, men jeg er ikke ked af det. Det skal nok gå. Mange, mange sider er røget i brokkassen, andre henlagt som tilfældigt spredte kapitler, der måske kan gøres brug af.³⁰

Hans overvejelse om, at *stream of consciousness* måske privilegerer det ensomme menneske, og at novellerne i *Eftersøgningen* mest af alt tematiserer menneskers afhængighed af andre mennesker, forekommer særlig relevant i denne sammenhæng. Som exogenetisk kilde til romanprojektet ”Eftersøgningen” kan det således med belæg i både manuskripter og breve konkluderes, at Seeberg læste (i) *Ulysses* under skriveprocessen, men at den endogenetiske indoptagelse af kilden først for alvor gav sig tilkende henholdsvis ti og tyve år senere i forfatterskabet, i romanerne *Hyrder* og *Ved havet*.³¹ Denne ’forsinkede’ endogenese har formentlig noget at gøre med Seebergs litterære arbejdsform og stærke individualisme, hans grundlæggende behov for at skrive sin *egen* litteratur.

Endogenetik: Samuel Becketts ’denarration’

Forfatterens endogenetiske transformation af den eksterne kilde igennem skriveprocessens gerne mange faser fra nedskrift i notesbog til udkast, kladde, renskrift og korrekturtryk har Dirk Van Hulle formuleret kort og koncist: ”The way these exogenetic elements were incorporated

into the drafts is part of what Debray Genette calls 'endogenesis'.³² Pierre-Marc De Biasi er endnu engang mere udførlig med sin definition af, hvordan de eksterne kilder gradvist indoptages og omformes under skriveprocessen:

I will therefore call endogenetics the process by which the writer conceives of, elaborates, and transfigures pre-textual material, without recourse to outside documents or information, through simple reformulation or internal transformation of previous pre-textual data.³³

Hvad der kan skilles ad i begreber som exogenetik og endogenetik, hænger ofte tættere sammen i forfatterens skrivepraksis, end den emfatiske distinktion foregiver. Det er i al fald Iain Baileys indvending over for Dirk Van Hules præsentation af begrebsdikotomien i *Manuscript Genetics*. Et fællestræk ved både Joyces og Becketts tilegnelse og overtagelse af intertekstuelle kilder er, ifølge Bailey, at kilderne korrumpes, i samme øjeblik de optræder i værkets skriveproces, og dermed er der snarere en flydende overgang fra exo- til endogenetikken.³⁴

Fra et andet perspektiv kunne det indvendes, at den endogenetiske bearbejdelse af den intertekstuelle kilde sjældent kan afgrænses til værket som en enhed. En intertekstuel kilde registreres ofte tidligt i et forfatterskab, evt. som et citat i et udkast, der ikke har fundet anvendelse videre frem i processen af kladder og renskrifter mod den trykte tekst, men som først kommer til udtryk i det følgende eller i et senere værk. Således skal forfatterskabet opfattes som en enhed i kraft af forfatterens bevidsthed og indre 'arkiv' lige så meget eller endda i højere grad, end værket anses for at være en autonom enhed. Det er i øvrigt en værkforståelse, som flugter med genetikernes eget værkbegreb, hvor den trykte tekst snarere opfattes som en afbrydelse af forfatterens fortløbende skriveproces end som fuldstændiggørelsen af den. Også Roland Barthes tænkte – i essayet "De l'œuvre au texte" fra 1971 – forfatteren som en stadig producent af 'tekst', om end Barthes med sin skepsis over for mytologiseringen af forfattersubjektet end ikke antog, at det enkelte forfatterskab principielt kunne skelnes fra litteraturen som sådan. Mens et 'værk' i den romantiske tradition forstås som en organisme, er hans strukturalistiske metafor for 'teksten' netværket, og ifølge Barthes er teksten en uafgrænselig størrelse i sproget. Hvis det er tilfældet, at værkets enhed overlejreres af forfatterskabets enhed,

er der ingen grund til at afgrænse exo- og endogenetikken til det enkelte værks skriveproces, sådan som De Biasi og Van Hulle ellers har foreslået.

At den ’endogenetiske’ bearbejdelse af eksterne kilder kun langsomt giver sig til kende i Seebergs forfatterskab, kan der argumenteres for ved at henlede opmærksomheden på det forhold, at han ifølge egne udsagn læste Becketts *Molloy* i 1951. Skønt Seeberg allerede med debutromanen *Bipersonerne* synes at have overtaget en stilistisk nøgternhed grænsende til det upåfaldende fra Becketts nye franske romanprosa og året efter i *Fugls føde* overtog det meta-fiktive tema i den franske trilogi, må det stadig siges at være en relativt svag afsmitning. Langt stærkere synes paralleliteten mellem Becketts fiktionsprosa og Seebergs at være i *Eftersøgningens* abstrakt-allegoriske noveller, ikke mindst i titelnovellen, hvis eftersøgnings-tematik og narrative strategi faktisk lægger sig tæt op ad Becketts *Molloy*. Den endogenetiske skriveproces inden for forfatter-skabet kulminerer altså først i den tredje bog efter mødet med kilden, cirka ti år senere. Det er med andre ord en forsinkelse, der er nogenlunde parallel med den kronologisk set lidt senere endogenetiske bearbejdelse af Joyce i Seebergs forfatterskab.

Som omtalt i det foregående afsnit handler novellen ”Eftersøgningen” om Half, der tilsyneladende har besluttet sig for at finde en fjern bekendt, Daisy Belgrave, og til det formål engagerer avissælgeren Boole, der kender den by, Half ikke har besøgt længe, som sin egen bukselomme. Boole og Half gør sig betydelige anstrengelser for at finde denne kvinde, som mange af de opsøgte personer har en mere eller mindre klar erindring om, men som ingen kan give den eksakte adresse til. Som tiden går, bliver sporene af hende gradvist mere og mere udviskede, og til sidst forekommer det direkte usandsynligt, at eftersøgerne nogensinde vil nå deres mål. På dette tidspunkt i fortællingen afslører Half, at han ikke hedder Half, at han heller ikke har kørt en mand ned, og at han slet ikke kender nogen ved navn Daisy Belgrave. Booles reaktion herpå er forbløffende nok overbærenhed: ”Boole tænkte, at Half var blevet gal, og blev lidt bedrøvet. Han forsikrede Half, at han ikke et øjeblik tænkte på at opgive sit forehavende.” Uanfægtet af Booles rørende omsorg fnyser Half: ”Half sagde til ham, at han ikke blot var latterlig, fordi han gik en anden mands ærinde, men end mere, fordi han ingens ærinde gik.”³⁵ Boole har tilsyneladende ingen problemer med at søge videre efter nogen eller noget, som selve ophavsmanden til eftersøgningen har afsløret som et bedrag.

Ideen om at eftersøgningen er et mål i sig selv og ikke nødvendigvis forudsætter nogen genstand, når først lidenskabens eftersøgning er tændt, tåler sammenligning med privatdetektiven Morans eftersøgning af vagabonden Molloy i Becketts roman af samme navn. Også Morans eftersøgning ender uden resultat i romanens anden del, idet Molloy er og bliver væk, men samtidig rejser spørgsmålet sig, om Moran og Molloy overhovedet er to individuelle karakterer, eller de skal fortolkes som en allegorisk fordobling af én og samme person. Ifølge Dirk Van Hulle havde Beckett allerede i sit boglange essay om Marcel Proust defineret individet, ikke som en cartesiansk substans, men som en succession af versioner i tid.³⁶ Flere Beckett-kommentatorer har ligeledes noteret sig det besynderlige ved, at Moran, som eftersøgningen skrider frem, overtager flere og flere af Molloy's personlighedstræk, som de genkendes fra romanens første del, for til sidst nærmest at blive ét med Molloy og derved paradoksalt nok nå målet for eftersøgningen.

Det er tilnærmelsesvis den samme logik, der udfoldes på narrativets niveau i Seebergs novelle. Til en begyndelse er det Half, som kommer til byen for at lede efter en sygeplejerske, han hævder at have mødt for år tilbage, siden hen søger Boole og Half sammen, og ved novellens slutning, er det Boole alene, der har overtaget eftersøgningen. Forskellen er umiddelbart, at mens Moran eftersøger Molloy og efterhånden bliver ét med den eftersøgte, så eftersøger Half en tredje person. Men ligheden er, at Boole ved novellens slutning bliver ét med Halfs eftersøgning, samtidig med at den tredje person afsløres som ikke-eksisterende. Begge narrativer flytter således gradvis og umærkeligt perspektivet fra eftersøgningens genstand til selve eftersøgningen.

"Eftersøgningen" har endvidere det formelle lighedstræk med Becketts *Molloy*, at narrativet slutter med et påfaldende skifte i fortælsituationen, som på drastisk vis ændrer læserens opfattelse af den fortalte verden. *Molloy* afsluttes af en sætningskæde, som med Gérard Genettes narrative begreber skifter i fortællerniveau fra intra-diegetisk fortælling til ekstra-diegetisk fortælling: "Then I went back into the house and wrote, It is midnight. The rain is beating on the windows. It was not midnight. It was not raining."³⁷

De to sidste sætninger negerer i første omgang de to forudgående og dernæst hele romanens anden del, idet dennes første sætning lyder: "It is midnight. The rain is beating on the windows."³⁸ Brian Richardson har

udpeget de afsluttende sætninger i slutningen på *Molloy* som en krystallisering af, hvad han i sin post-klassiske narratologi benævner ’denarration’, det vil sige en radikal og sjælden fortælle måde, som bevidst negerer sit eget udsagn og dermed gør romanens narrativ uadskillelig fra romanens narration.³⁹

Tilsvarende afsluttes ”Eftersøgningen” af en sætning, som skifter i fortælle tid fra den gennemgående præteritumsform til pluskvamperfektum, før-datid, hvorved fortællerens position i forhold til det fortalte forskydes drastisk: ”Sådan var den første dag gået.”⁴⁰

Med ændringen af den gennemgående tempus til pluskvamperfektum forskydes fortællerens perspektiv fra samtidighed med til retrospektion på det fortalte. Anderledes formuleret synes fortælleren indtil novellens sidste sætning at have foregivet en samtidighed med det fortalte, og i denne henseende kan Halfs bedrag af Boole på karakterniveau siges at blive fordoblet af fortællerens bedrag af læseren på udsigelsens niveau. Hvis man er nøjeregnende, og det er man nødt til at være i en narrativ analyse, er der i skiftet af grammatisk tempus dog snarere tale om en kraftig modifikation af fortællingens tidsperspektiv end en direkte negation af novellens forudgående udsagn. Novellen indledes nemlig med den følgende sætning: ”På sin vej til den store plads blev Boole, en *foreløbig* ikke ganske modløs mand, antastet af en fremmed ved navn Half.”⁴¹ Tilføjelsen af adverbiet ’foreløbig’ er værd at notere sig, fordi det indikerer et retrospektivt fortællerperspektiv, som fortælleren altså først i den sidste sætning bekræfter eksistensen af. Det er nok de færreste førstegangslæsere, der hæfter sig ved det lille forbehold, hvilket igen kan siges at finde sit modsvar på novellens karakterniveau. Heller ikke Boole synes at hæfte sig ved de små advarsler, der gives undervejs om, at Half er bedragerisk. For eksempel fortæller Half tidligt, uden at Boole lægger noget særligt i det, at han har siddet i fængsel for bedrageri.

På udsagnets niveau sker en lignende ’denarration’ lidt før slutningen på novellen, når Half afslører, at han ikke hedder Half, og at der ikke findes nogen Daisy Belgrave, skønt han tidligere har påstået det modsatte. Men heller ikke denne negation er absolut, eftersom det ikke kan udelukkes, at Halfs løgn om sit navn og den eftersøgte navn i sig selv er en løgn motiveret af hans udtalte ønske om at blive Boole kvit. De personer, som opsøges i den tidlige fase af eftersøgningen, kender i al fald tilsyneladende til navnet Daisy Belgrave, og hvordan skulle det

være muligt, hvis hun er opdigtet af Half?

På trods af disse mindre afvigelser er Seeberg uhyre tæt på at imitere Becketts eksistentielle allegorisering af selve eftersøgningen som meningsgivende aktivitet og den radikale brug af denarration som (selv)dementerende fortællestrategi. Frem for en uoverensstemmelse mellem ud sigelsens og udsagnets niveau finder man i ”Eftersøgningen” en overensstemmelse mellem niveauerne som, ganske subtilt, forstærker tematikken om et bedrag af karakteren/læseren og et heraf afledt selvbedrag.

Forfatterskabets endogentik

Ud fra manuskripterne til ”Eftersøgningen” som roman og novellerne i *Eftersøgningen* kan der således fikseres en signifikant og generel forsinkelse mellem Seebergs læsning og skrivning. Det læste, hvad enten det er Joyce eller Beckett, registreres umiddelbart, men modnes tilsyneladende langsomt i forfatterens værkebevidsthed, før det omsættes i en kunstnerisk selvstændig form, ofte senere i forfatterskabet. Seebergs skriveproces, ikke inden for den enkelte værkenhed, men inden for forfatterskabet som enhed, kan dermed beskrives som en aktivering af et indre ’arkiv’, forfatterens subjektive erindring og tænkning, som til forskel fra det ydre, geografisk lokaliserede arkiv bearbejder materialet, indtil det er klart til aktualisering i værkerne.

En udvidelse af skriveprocessens rum og dermed endogenesens proces fra værkenheden til forfatterskabsenheden kan forsvares under henvisning til den livsfilosofiske enhedstanke inden for Seebergs forfatterskab. I et længere interview fra 1977 blev Seeberg bedt om at forholde sig til sit daværende oeuvre. På spørgsmålet om, hvorvidt han kunne genkende den svenske forfatter Vilhelm Ekelunds formulering om: ”[...] at den, der har oplevet lidet, skriver om meget, men den, der har oplevet alt – i stor intim mening – han skriver ’endast om et[t]!’”, svarede han bekræftende: ”Jeg er meget påvirket af Ekelund her.”⁴² Ekelund, som Seeberg havde læst intensivt i 1940’erne – måske fordi Seeberg i disse år havde en svensk penneven, nemlig Carl-Göran Ekerwald – sigtede antagelig til det forhold, at den forfatter, som bestandigt vender tilbage til det samme tema, ikke gør det af mangel på fantasi, men derimod af et overskud af livserfaring, for det eneste livs- eller eksistensfilosofiske problem, der for Ekelund og Seeberg er værd at skrive om, er

menneskets uendeligt komplicerede forhold til sig selv.

Anders Olsson har i *Ekelunds hunger* (1996) rammende karakteriseret Vilhelm Ekelund som en forfatter, for hvem skrivehandlingen er en uafsluttet aktivitet, hvorfor Ekelund gentager og varierer det samme livsfilosofiske tema fra bog til bog inden for sin egen værkenhed. Endvidere bestemmes Ekelund som en forfatter, der i en uopløselig sammenvævning ’skriver’, når han læser, og ’læser’, når han skriver. Ikke alene skriver han i alle sine bøger om det essentielt samme livsfilosofiske tema, han holder tillige fast i den samme snævre kanon af verdenslitterære klassikere, hvormed han fører en højst personlig og uafsluttelig ’dialog’.⁴³ For Ekelunds vedkommende bestod denne kanon af Pindar, Epikur, Montaigne, Goethe og Nietzsche. Sigende for Seebergs nære og flere steder vedgåede slægtskab med Ekelund er, at det nærmest er nøjagtig den samme kanon, Seeberg siden sine formative ungdomsår i 1940’erne skulle vedligeholde, dvs. ’livsfilosofferne’ Epikur, Montaigne, Goethe og Nietzsche, med tilføjelsen af de modernistiske prosaforfattere James Joyce, Samuel Beckett og Arno Schmidt.

Dermed håber jeg at have overbevist læseren om, at intertekstuelle analyser af en forfatter som Seeberg skærpes ved anvendelse af genetikerens begreber om exo- og endogenetik, hvorved analysen af eksterne kilder udvides fra de trykte tekster til arkivets manuskripter. I nærværende tilfælde er det yderligere formålstjenligt at belyse den endogenetiske skriveproces i de enkelte værker inden for hele forfatterskabets ’skriveproces’ som en fortløbende ’dialog’ med verdenslitteraturen.

NOTER

1. Peter Seebergs arkiv, ordnet i 2005 af Lotte Thyrring Andersen, befinder sig på Hald Hovedgaard ved Viborg. Jørn Erslev Andersen har i artiklen ”Ved havet i Peter Seebergs arkiv”, *Bogens Verden* 2005;3, beskrevet arkivet før ordningen i 2005 på følgende måde (s. 38): ”Der var imidlertid ét arkiv han havde et meget lidt systematiserende forhold til, nemlig hans eget. Det var mildt sagt en henkastet og ganske anselig rodebunke af en gammel rejsekuffert, kasser med breve, manuskriptudkast, notater, kvitteringer og den slags. Det er nu blevet ordnet, systematiseret og gjort tilgængeligt dér, hvor det altid har hørt hjemme, på Hald Hovedgaard ved Viborg.” Jf. også *Peter Seeberg og Hald. At åbne arkivet*, red. Maria Davidsen, Jørgen Aabenhus & Anne-Marie Mai, Odense 2005.
2. Hanne Marie Svendsen, *Romanens veje. Værkstedssamtaler med danske forfattere*, København 1966, s. 78.

3. Plachta distinktion mellem Kopf- og Papierarbejder baseret sig på Siegfried Scheibes artikel "Zum editorischen Problem des Textes" fra 1982.
4. Dirk Van Hulle, *Manuscript Genetics, Joyce's Know-How, Beckett's Nohow*, Florida 2008, s. 29.
5. Bodo Plachta, *Editionswissenschaft. Eine Einführung in Methode und Praxis der Edition neuerer Texte*, Stuttgart 2013, 3. udgave [1. udg. 1977], s. 53.
6. Ibid.
7. *Letters of James Joyce*, red. Stuart Gilbert, London 1957, s. 156.
8. Van Hulle 2008, s. 15.
9. Det Kongelige Bibliotek acc. 2014/1, Ks. 39.
10. Van Hulle 2008, s. 49.
11. Peter Seebergs samling af bøger fra huset i Lynggård nær Viborg og fritidshuset på Rømo er registreret af Katrine Ussing og Mathias Ussing Seeberg i 2015, og et udvalg af bøgerne vil blive overdraget til Peter Seebergs arkiv. Jeg er taknemmelig for, som den første uden for familien, at have haft adgang til denne samling.
12. Jf. Raymonde Debray Genette, "Génétiq̃ue et poétique: Le Cas Flaubert", *Essais de critique génétique*, red. Louis Hay, Paris 1979, s. 21–67.
13. Pierre-Marc De Biasi, "What is a Literary Draft? Toward a Functional Typology of Genetic Documentation", *Yale French Studies* 89, 1996, s. 43–44.
14. Ibid.
15. Dirk Van Hulle, "Modern Manuscripts and Textual Epigenetics: Samuel Beckett's Works between Completion and Incompletion", *Modernism/modernity* 18, 2011:4, s. 802.
16. Iain Baily, "Allusion and Exogenesis: The Labouring Heart of Samuel Beckett's Ill Seen Ill Said", *The Boundaries of the Literary Archive. Reclamation and Representation*, red. Carrie Smith & Lisa Stead, Farnham 2013, s. 34.
17. Ibid.
18. Scarlett Baron, "Strandentwining Cable". *Joyce, Flaubert, and Intertextuality*, Oxford 2011, s. 6.
19. Eric Åkerlund, "Tänk att få skriva de nya argumenten", *Bonniers Litterära Magasin* 1980:1 (årg. 49), s. 15.
20. Svendsen 1966, s. 88.
21. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17 ("Udkast, 2 sider, Eftersøgningen").
22. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17 ("Udkast, 25 kartotekskort (håndskrevet), Eftersøgningen").
23. Gilbert 1957, s. 342.
24. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17 ("Udkast, 25 kartotekskort (håndskrevet), Eftersøgningen").
25. Jf. Anders Juhl Rasmussen, "Den produktive modsætning. Friedrich Nietzsche som opdrager for Peter Seeberg", *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning* 2013:2, s. 117–129.
26. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17 ("Udkast, 5 sider (håndskrevet), Eftersøgningen").
27. Svendsen 1966, s. 88.
28. Peter Seebergs arkiv: 01.03.17 ("Udkast, 26 sider, Eftersøgningen, roman") og ("Udkast, 5 sider (håndskrevet), Eftersøgningen").

29. John Bolin, *Beckett and the Modern Novel*, Cambridge 2013, s. 113–125.
30. Det Kongelige Bibliotek acc. 2014/1, Ks. 39.
31. Den endogenetiske indoptagelse af Joyces *Ulysses* i romanerne *Hyrder* og *Ved havet* har jeg analyseret i en større, endnu upubliceret afhandling om Peter Seebergs arkiv og forfatterskab.
32. Van Hulle 2011, s. 803.
33. De Biasi 1996, s. 43.
34. Bailey 2013, s. 35.
35. Peter Seeberg, *Eftersøgningen og andre noveller*, Fredensborg 1962, s. 110.
36. Van Hulle 2008, s. 3.
37. Samuel Beckett, *Molloy, Malone Dies, The Unnamable*, London 1994 [opr. (eng.) 1955, 1956, 1959], s. 176.
38. *Ibid.*, s. 92.
39. Brian Richardson, *Unnatural Voices. Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction*, Ohio 2006, s. 90.
40. Seeberg 1962, s. 110.
41. *Ibid.*, s. 97.
42. Sigurd Enggaard Poulsen & Kr. Friis-Jensen, *Dagen letter i sindet*, Herning 1979, s. 64.
43. Anders Olsson, *Ekelunds hunger*, Stockholm 1996, s. 94.

LITTERATUR

Utrykt materiale

Peter Seebergs arkiv på Hald Hovedgaard: 01.03.14 og 01.03.17 og 11.11.45.

Thorkild Hansens arkiv på Det Kongelige Bibliotek acc. 2014/1, Ks. 39 og 134.

Trykt materiale

Andersen, Jørn Erslev, ”*Ved havet* i Peter Seebergs arkiv”, *Bogens Verden* 2005:3, s. 38–42.

Baily, Iain, ”Allusion and Exogenesis: The Labouring Heart of Samuel Beckett’s *Ill Seen Ill Said*”, *The Boundaries of the Literary Archive. Reclamation and Representation*, red. Carrie Smith & Lisa Stead, Farnham 2013, s. 31–44.

Baron, Scarlett, ”*Strandentwining Cable*”. *Joyce, Flaubert, and Intertextuality*, Oxford 2011

Beckett, Samuel, *Molloy, Malone Dies, The Unnamable*, London 1994 [opr. (eng.) 1955, 1956, 1959].

Biasi, Pierre-Marc De, ”What is a Literary Draft? Toward a Functional Typology of Genetic Documentation”, *Yale French Studies* 89, 1996, s. 26–58.

Bolin, John, *Beckett and the Modern Novel*, Cambridge 2013.

- Genette, Raymonde Debray, "Génétique et poétique: Le Cas Flaubert", *Essais de critique génétique*, red. Louis Hay, Paris 1979, s. 21–67.
- Joyce, James, *Ulysses*, udg. Hans Walter Gabler, London 1986 [opr. 1922].
- Letters of James Joyce*, red. Stuart Gilbert, London 1957.
- Olsson, Anders, *Ekelunds hunger*, Stockholm 1996.
- Peter Seeberg og Hald. At åbne arkivet*, red. Maria Davidsen, Jørgen Aabenhus & Anne-Marie Mai, Odense 2005.
- Plachta, Bodo, *Editionswissenschaft. Eine Einführung in Methode und Praxis der Edition neuerer Texte*, Stuttgart 2013, 3. udgave [1. udg. 1977].
- Poulsen, Sigurd Enggaard & Kr. Friis-Jensen, *Dagen letter i sindet*, Herning 1979.
- Rasmussen, Anders Juhl, "Den produktive modsætning. Friedrich Nietzsche som opdrager for Peter Seeberg", *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning* 2013:2, s. 117–129.
- Richardson, Brian, *Unnatural Voices. Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction*, Ohio 2006.
- Scheibe, Siegfried, "Zum editorischen Problem des Textes", *Zeitschrift der deutschen Philologie*, Sonderheft 101, 1982, s. 12–29.
- Seeberg, Peter, *Eftersøgningen og andre noveller*, Fredensborg 1962.
- Svendsen, Hanne Marie, *Romanens veje. Værkstedssamtaler med danske forfattere*, København 1966, s. 75–89.
- Van Hulle, Dirk, *Manuscript Genetics, Joyce's Know-How, Beckett's Nohow*, Florida 2008.
- , "Modern Manuscripts and Textual Epigenetics: Samuel Beckett's Works between Completion and Incompletion", *Modernism/modernity* 18, 2011:4, s. 801–812.
- Åkerlund, Eric, "Tänk att få skriva de nya argumenten", *Bonniers Litterära Magasin* 1980:1 (årg. 49), s. 14–18.

”Fram og attende”

Hvordan analysere og utgi
Olav H. Hauges reviderte dikt?¹

Den norske lyrikeren Olav H. Hauge (1908–1994) var en reviderende forfatterstype. Hauge debuterte i 1946, og særlig fra og med 1962, etter å ha publisert fire diktsamlinger, arbeidet han parallelt med allerede publiserte og nye dikt. Han har revidert i samtlige av sine syv diktsamlinger, og det i mange omganger når han utgir nye samleutgaver – han endrer altså enkelt dikt så vel som ved helheten til hver enkelt samling.

Den sist autoriserte utgaven av *Dikt i samling* fra 1994 inneholder 430 dikt, og 210 av disse er revidert. 143 dikt er endret én gang, 67 dikt er endret to eller flere ganger.² Det hele kompliseres ytterligere av at visse endringer ble reversert. Totalt er dessuten 30 tidligere publiserte dikt strøket og 75 helt nye dikt lagt til etter hvert som nye samleutgaver ble utgitt i perioden 1964 til 1994.³ Disse tallene synliggjør imidlertid kun bevegelsene i de publiserte versjonene. Alle de bevegelser som også fant sted på manuskriptstadiet og i korrekturrunder, men som ble omgjort eller forkastet før de ble trykt og utgitt, kommer jo i tillegg. Dikt er også lagt til i samleutgaven etter Hauges død.⁴

For Hauges debutsamling *Glør i oska* fra 1946 forholder det seg eksempelvis slik: Av de opprinnelige 53 debutdiktene som ble publisert i 1946-utgaven, er 21 dikt senere strøket, altså 41,5 prosent av diktene, og fra 1964 til 1993 ble det lagt til 15 nye dikt, hvorav ett ble fjernet igjen i 1993-utgaven. I tillegg er 31 av *Glør i oska*-diktene revidert – 11 av dem er revidert én gang, 20 dikt er revidert to, tre eller fire ganger. I de 31 reviderte diktene er ord byttet ut eller også deler av eller hele verselinjer omskrevet. I ni av diktene er det lagt til nye strofer, eller strofer er fullstendig endret og dermed å anse som nye, i 13 dikt er én eller flere strofer strøket,

og fem dikt har fått ny eller noe endret tittel. Kun to *Glør i oska*-dikt er ikke revidert på noen måte, ”Svarte krossar” og ”Elden”.⁵ Diktrekkefølgen er også endret i flere omganger. Kun de tre første diktene beholder samme plass fra utgave til utgave.

De reviderte diktene så vel som samtlige av Hauges syv diktsamlinger har altså en innfløkt teksthistorie. Den sist autoriserte utgaven av *Dikt i samling* (1994) representerer det endelige resultatet av Hauges livsverk. Men den skjuler da også mangt ved og mye av Hauges lyrikkproduksjon.

Blanding av nytt og gammelt, samt omrokeringen, kompliserer studiet av Hauges utvikling som lyriker; mens blandingen tilslører utviklingen, gir de mange revisjonene av hvert enkelt dikt et unikt innblikk i mange aspekter ved dikterens utvikling, dersom man sammenligner versjoner og nærleser varianter. Blanding og revisjonene bidrar til at Hauges forfatterskap, som Åmås påpeker, er ”samtidig og i rørsle”.⁶

Mange av Hauges inngrep endrer avgjørende ved diktet, og dermed ved fortolkningen. Dette skaper stor grad av varians mellom lyrikken i førsteutgavene og Hauges lyrikk i den sist autoriserte samleutgaven. Basert på førsteutgavediktene vil en stor andel av analysen av diktene skille seg avgjørende fra analyser basert på 1994-utgavens versjoner. En analyse av Hauges utvikling må etter mitt syn derfor baseres på både førsteutgavene og de ulike utgavene av *Dikt i samling*, ikke på bare førsteutgavene eller bare de ulike samleutgavene.

Hvordan forholder vi oss så til de mange bevegelsene når vi analyserer, forsker på og utgir Hauges dikt? Denne artikkelen viser først noen utvalgte eksempler på hvordan Hauge har revidert, deretter gir jeg noen eksempler på hvordan to av de viktigste Hauge-forskerne har operert, før jeg avslutningsvis foreslår hvordan vi kan utgi Hauges lyrikk.

”Femstein”

Hauges revisjoner kan være særlig vanskelig å oppdage fordi en del av de reviderte diktene også får ny tittel. Eksempelvis får diktet ”Orsaking” fra *Glør i oska* (1946) den mer nøytrale tittelen ”Nokre fåe songar” når det blir revidert til *Dikt i utval*, som kom i 1964.⁷ Diktet ”Femstein”, som første gang ble publisert i *Under bergfallet* i 1951, ble endret to ganger: først til 1972-utgaven av *Dikt i samling*, deretter til 1980-utgaven:

”Femstein” 1951, 72

Femsteinane mine
er skitne og gråe vortne,
og feitute
av mange fingrar.
Granneborni
skal alltid ha tak i dei
når dei kjem.

I elvi skal eg
finna meg
ny femstein;
kvite steinar
med korn som glitrar
i soli
når me spelar.

”Femstein” 1972, 96

Femsteinane mine
er skitne og grå vortne,
av mange fingrar.
Dei hine ungane
skal alltid ha tak i dei.

I elvi skal eg
finna oss
ny femstein.
Kvite steinar
som glitrar i soli
når me spelar.

”Femstein” 1980, 99

Femsteinane
er skitne og grå vortne
av mange fingrar.

I elvesanden
skal me finna oss
ny femstein.
Kvite steinar
som glitrar i soli
når me spelar.

Men hva er femstein? Det lurte også hans senere kone, Bodil Cappelen, på. I januar 1975 skriver hun til Hauge: ”Si meg hva er *femstein*? Finn en femstein til meg òg da Olav”. Noen dager senere svarer Hauge: ”Femstein. Jau, det skal du få. Det er ikkje ein stein som du trur, men fem steinar. Små steinar som ein spelar med, difor heiter det å spela femstein”.⁸

Diktet ”Femstein” forteller en liten historie, men etter hvert som Hauge reviderer, blir historien både redusert og annerledes, og aktører blir fjernet. Frem til 1980 er femsteinene *mine*. Men jeget synes stilt utenfor leken, er bare den som eier femsteinene, dersom man antar at jeget er et barn. Benevnelsen av ”Granneborni” styrker den lese måten. Men nabobarna vil ikke nødvendigvis spille med jeget, det er steinene de vil ha. Jeget på sin side liker ikke at de andre barna skitner til steinene, de skal være hvite, glitrende, jeget skal ”finna meg / ny femstein”. I siste verselinje står det riktignok ”når me spelar”. Spillet forutsetter et fellesskap, og det lanseres slik som en mulighet eller et ønske eller en drøm i alle versjoner av diktet.

I 1972-versjonen bringes ”oss” inn i andre strofe. Bildet viser 1972-trykket, der diktet er strøket over og det som skulle bli sist autoriserte versjon i 1980-utgaven er notert inn – og bare linjeskiftet i vers 1 og 2 i andre strofe endres i denne kladden da 1980-utgaven trykkes, dermed blir ikke lenger ”me” fremhevet av linjebryddet.

I 1980-versjonen er det ensomme og de andre fjernet helt, dei klåfingra granneborni er borte, og uten ”Granneborni” (1951) eller ”Dei hine ungane” (1972), åpnes det i større grad for at jeget like gjerne er voksen som

FUGL DAM

Hugar du,
då du sat
i fjørhamen
til fugl Dam og
tviheldt deg
med blåe nevar?
For du sat der ein gong.

Sidan gjeng du
og ventar
på vengesuset
til denne fuglen,
at han skal koma
og letta og bera deg.

FEMSTEIN

Femsteinane mine
er skitne og grå vorne
av mange fingrar.
Dei mine ungane
skal alltid ha tak i dei.

I elvi skal eg
finna oss
ny femstein.
Kvite steinar
som glitrar i soli
når me spelar.

Femstein

Femsteinane
er skitne og grå vorne
av mange fingrar.

Jalvesanden skal me
finna oss
ny femstein.
Kvite steinar
som glitrar i soli
når me spelar.

Figur 1. Kilde: Manuskript- og librarsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen. Manuskriptsignatur: UBB Ms. 2054 E 01, 1972-trykket av Dikt i samling med 1980-versjonen notert.

ung. Diktet har i og med revisjonen færre begrensninger. Fra 1980 er det dessuten ikke bare ”me” som spelar, men ”me” skal også ”finna oss” steiner. Avstanden mellom jeget og de andre er borte, revisjonen har slik endret historien så vel som tonen i diktet.

I 1951-versjonen dominerer skildringen av jegets ensomhet og utenforskap, mens ensomheten og utenforskapen er forsvunnet fra og med 1980, hvis man leser den versjonen isolert fra den opprinnelige versjonen, hvilket jo de fleste vil gjøre. Den sist autoriserte versjonen formidler et fellesskap, et vi som har vært og som varer, et fellesskap som jo kun eksisterer mellom de andre i 1951-versjonen. I grunnen er det bare enkelte likheter, samt samme tittel og forfatter og deres tilhørighet til samme diktsamling som tilsier at første og siste versjon er ett og samme dikt. Det diktet vi kan kalle 1980-versjonen, som jo også er den sist autoriserte versjonen, er etter mitt syn like gjerne et nytt dikt som en ny versjon, siden en analyse av den første versjonen ikke fullt og helt vil være gyldig for den siste versjonen, og omvendt. Men ”Femstein” av 1980 vil alltid inngå i en relasjon til ”Femstein” av 1951 og 1972, for 1980-”Femstein” ville ikke ha eksistert om det ikke var for 1951-”Femstein”.

Revisjonen av diktet ”Femstein” kan på mange måter leses i lys av Hauges biografi. Knut Olav Åmås disputerte til doktorgraden over biografien *Mitt liv var draum* om Hauge i 2004. I sin opposisjon stiller førsteopponent Toril Moi spørsmål ved hvorfor Åmås ikke utvikler noen analyse av ”den enorme omveltningen samlivet med Bodil Cappelen må ha representert i Hauges liv. Åmås sier ingenting om lyrikken hans uttrykker noe nytt etter at han møtte Cappelen, for eksempel”⁹ Et slikt perspektiv på Hauges lyrikk ville gitt spennende analyseresultater – i brev fra den 17. desember 1974 påpeker for eksempel Bodil Cappelen at tonen er endret i ”diktene fra de siste samlingene”, hun mener at ”de er lettere tilgjengelige, [...] de er mildere, ikke så alvorstunge”¹⁰ Med Cappelen kan man dermed hevde at det allerede er skjedd et toneskifte før hun for alvor blir en del av Hauges liv fra april 1975, en vending som jo er tydelig allerede fra og med samlingen *Dropar i austavind* fra 1966, der det hverdagslige, humoristiske og ironiske i større grad enn tidligere preger Hauges lyrikk.¹¹

Revisjonen av diktet ”Femstein” kan imidlertid underbygge en påstand om at den omveltningen Cappelen representerer i Hauges liv, påvirker lyrikkens uttrykk. Som jeget i den første versjonen, er Olav først og lenge alene, ensom, utenfor, han holder seg borte fra sosiale arenaer, inn-

til Bodil kommer. Da blir det i større grad samspill, fellesskap og deltagelse, det blir *vi* fremfor *jeg*. Revisjonshistorien til diktet "Femstein" kan dermed også leses som en parallell til historien om hvordan romantikeren Hauge blir til *Profil*-kretsens Hauge.¹²

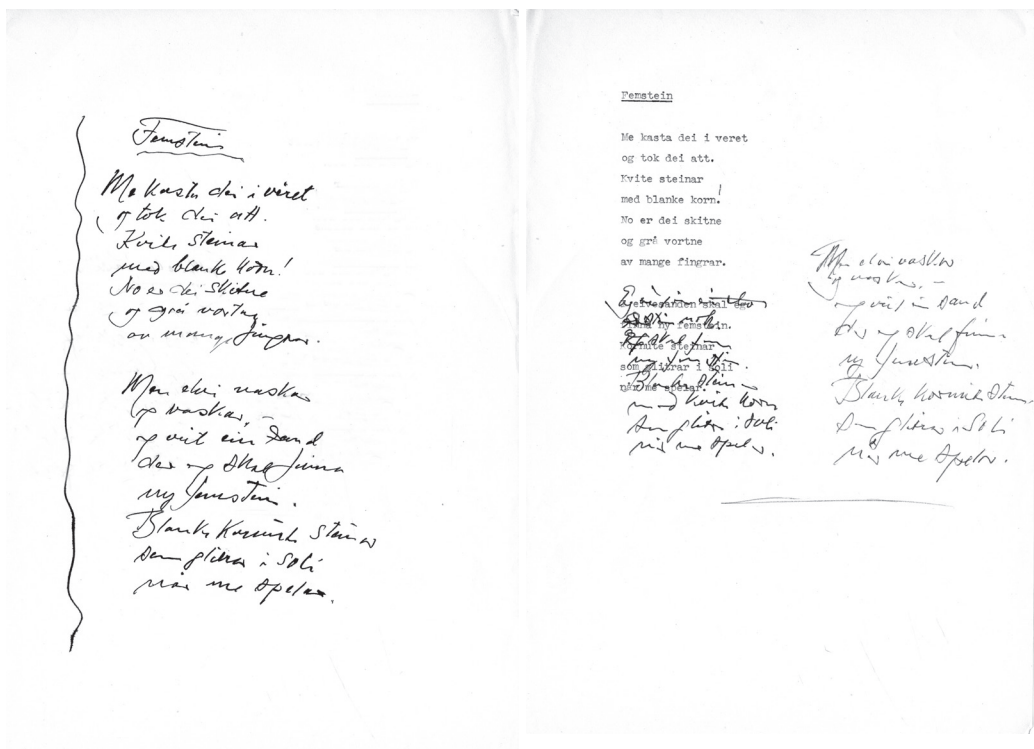
Etter særlig nykritikkens massive kritikk av den historisk-biografiske metoden, er man redd for å koble skjønnlitterære verk til biografien på denne måten. Men Hauge har et poeng når han i intervju med Otto Hageberg sier:

Det ein har opplevd, set sine merke og kjem att på ei eller onnor vis. Nykritikarane vilde no helst sjå burt frå det biografiske. Det kunde ikkje vera rett. Ta no Vinje. Hadde han vore son til ein skipsreidar i Oslo eller Arendal, hadde ikkje det han har gjort vorte slik det vart, det er no heilt sikkert. Det er interessant å vita litt um bakgrunnen til ein forfattar. Det er ikkje burtkasta det han har arbeidt med heller. Som apotekarlærling lærde Ibsen i alle fall presisjon. At Nygard hadde vore timbermann, ser ein på strofone hans. Og Duun visste kva storm og sjø var.¹³

Det reduktive og negative ved en biografisk lesning ligger vel i om man *kun* leser det aktuelle verket i et biografisk perspektiv. I brev til Ole Karlsen den 5. mars 1990 trekker Hauge igjen frem det biografiske: "Åri frå eg var 25 til eg var 50 var vanskeleg [sic] tider for meg. [...] Men, i desse åri vart *Under bergfallet* og *Seint rodnar skog i djuvet* til. I dei stend vel dei beste dikti mine. At dei for det meste er sprungne av eigne røynslor, segjer seg sjølv".¹⁴

Det finnes for øvrig minst seks kladder av diktet "Femstein" før det ble publisert første gang. Flere av kladdene har mye til felles med den trykte 1951-versjonen, men interessant nok er det mer "me" i et par av kladdene enn i de øvrige tidlige kladdene, som i denne kladden (fra 1951), der det eksempelvis åpnes med en fellesskapssituasjon: "Me kasta dei i veret / og tok dei att". Dette holder Hauge fast på i neste kladd, før fellesskapet tones ned i renskriften.

Kladdenes versjoner kan brukes som korrektiv til analyser basert på de trykte versjonene. Det er altså ikke først i 1980 at "Femstein" skildrer et samspill og fellesskap, det er der også i et par av kladdene. Slik viser sammenligningen av de tidlige kladdene og de reviderte trykte versjonene at Hauge ikke nødvendigvis reviderer frem noe *helt* nytt i de senere versjo-

Figur 2. Kilde: Manuskript- og librarsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen.
 Manuskriptsignaturer: UBB Ms. 2054 D5 02, UBB Ms. 2054 D5 03 og UBB Ms. 2054
 D5 04.

nene. Genetisk kritikk kan slik både komplisere og nyansere eventuelle bastante påstander om Hauges utvikling – det er ikke så enkelt som at den eldre Hauge reviderer den yngre.

Hauge vender stadig, og da også for dette diktet, tilbake til utgangspunktet i tro på at det første ofte er det beste. Denne holdningen viser han også når han i brev til Ole Karlsen den 24. september 1991 omtaler revisjonen av diktet "Du byggjer": "I utgåva frå 1985 kom eg til å brigda noko på siste tersetten. Fær eg høve til å gjeva ut ei ny utgåve, skal eg retta på det; det fyrste er oftast best"¹⁵ Han vakler. Biograf Åmås mener det skyldes tvil: "Fram og tilbake, forfatterskapen er i stadig rørsle som følgje av stadig tvil"¹⁶

Revisjon er ikke nødvendigvis synonymt med forbedring. Men en forfatters revisjon er særlig interessant fordi den viser oss forfatterens arbeid med og utvikling av egne verk. Slik gir revisjon oss en tilgang til det litterære verket og den litterære prosessen som jo stort sett ellers er forbeholdt forlagsredaktører og konsulenter.

Variantene åpner dessuten for en komparativ analyse av for eksempel utgangspunktet og resultatet. Slik kan ulike versjoner gjensidig belyse hverandre via forskjellene og forskyvningene som revisjonen har etablert. Varians skaper friksjon og bidrar slik til å tydeliggjøre ulike forhold. For litteraturforskeren vil arbeidet med varianter komplisere fremgangsmåten, men berike analysen. Leser man flere versjoner, møter tekstene hverandre i leserens bevissthet, ”an encounter in which the interplay of the two texts is at the center of the reading experience”.¹⁷ Variantene belyser hverandre gjensidig: Sammenlesning av varianter kaster nytt lys over det aktuelle tekststedet eller også verket. Sammenstillingen gir en kombinert lesning, der endringen også endrer ved lesningen av utgangspunktet. Det komparative perspektivet som versjoner og varianter åpner for, bidrar slik til en mer kompleks lesning av verket. Det gir en fortolkning og analysegevinst man ikke ville få gjennom tilgang til kun én av versjonene eller én av variantene. Dette poenget avviser Wellek og Warrens påstand om at tekstkritikk representerer forberedende arbeid. Som McGann slår fast, er tekstkritikk ”conceptually fundamental rather than preliminary to the study of literature”.¹⁸ En komparativ lesning av Hauges dikt ”Femstein” fra 1951 og ”Femstein” fra 1980 gir eksempelvis leseren flere tilganger til de to diktene fordi forskjellene tydeliggjør essensielle forhold så vel som detaljer. Siden viet er og holder seg utenfor og alene i 1951, blir fellesskapsfølelsen som formidles fra og med 1980, mer synlig. Samspillet og flersomheten blir tildelt desto større betydning fordi den kontrasterer den opprinnelige ensomheten.

Hauge-forskernes praksis

Hva gjør Hauge-forskerne? Opptre de som fritidsleseren, som tar den utgaven man tilfeldigvis har eller finner? Eller forholder de seg til Hauges revisjoner? Forenklet kan man ifølge Hauges biograf Knut Olav Åmås fordele dem som har tolket og analysert Hauges dikt mellom to perspektiver, der den ene leiren (representert ved Einar Økland) vektlegger den

statistiske, indre enheten og sterke kontinuiteten i forfatterskapet, mens den andre leiren (representert ved Jan Erik Vold) fremhever den rivende, markante utviklingen. Åmås mener begge perspektivene er nødvendige i og med Hauges revisjon og stadige vekslning mellom det gamle og det nye.¹⁹

Åmås' valg av tekstgrunnlag når han skriver om dikt og samlinger i biografien om Hauge, reflekterer imidlertid ikke dette poenget. Siden Hauge stadig reviderer, burde Åmås som biograf veksle i valg av tekstgrunnlag, ut fra hvilken del av Hauges biografi han kommenterer og fremstiller. Når Åmås siterer Hauges dikt, siterer han imidlertid først og fremst fra *Dikt i samling* fra 2000, som er andre opplag av den sjette utgaven fra 1994 – han bruker altså andre opplag av sist autoriserte samleutgave.

Ved flere tilfeller går det derfor galt. Når Åmås forteller om debutsamlingen *Glør i oska*, trekker han særlig frem to av de diktene han anser som gode. Diktet ”Til ein gamal meister”²⁰ blir omtalt som en del av 1946-samlingen, enda diktet først kom på trykk og ble inkludert som en del av *Glør i oska* nesten tyve år senere, i *Dikt i utval* i 1964. Når Åmås skriver om diktet ”Gartnaren drøymer”, som han daterer til 1938, og som han kommenterer ut fra samtiden, siterer han likevel den sist autoriserte versjonen, som er revidert fire ganger, i 1964, i 1980, i 1985 og i 1993.²¹ Det samme gjør for øvrig Jørgen Sejersted i en artikkel om Hauge-resepsjonen.²² Biograf Åmås skriver jo stadig om at Hauge retter og reviderer, som når Hauge forbereder *Dikt i utval*.²³ Likevel, når Åmås skriver om enkeltsamlinger og enkeltdigt, skriver han som om han er uvitende om bevegelsene. Dermed forblir leseren like lite oppmerksom på revisjonens konsekvenser. Åmås skriver historie når han skriver biografi, følgelig er det kritikkverdige at han gjennomgående siterer senere versjoner, som i mange tilfeller ikke fantes på det punktet i historien om Hauge han behandler.

I 2000 leverte Ole Karlsen sin doktoravhandling *Fansmakt og bergsvaldom. En studie i Olav H. Hauges romantiske metapoesi* der han studerer Hauges metadikt ut fra den romantiske dikttradisjonen.²⁴ Karlsen bruker 1985-utgaven. Han forholder seg ikke til de reviderte utgavene av 1993 og 1994, til tross for at avhandlingen ble levert først i 2000. Karlsen begrunner heller ikke valg av tekstgrunnlag, men han oppgir at arbeidet bygger direkte på den hovedoppgaven han leverte i 1994,²⁵ hvilket kan forklare hvorfor valg av tekstgrunnlag ikke er justert. Enkelte førsteutgavevarianter er for øvrig gjort rede for i fotnoter.

Dette forårsaker interessant nok feil hos Karlsen, som når han hevder at diktet "Bøn", som ble ekskludert fra *Glør i oska*-samlingen i 1985-utgaven, ikke senere ble tatt inn igjen. Etter 39 år ble dette diktet plutselig diskvalifisert som avslutning på samlingen. Karlsen ser strykningen "i tråd med den generelle nedtoning av det romantiske i bearbeidelsene".²⁶ Men siden diktet "Bøn" ble inkludert igjen i *Dikt i samling* fra 1994, svekker det Karlsens observasjon og påstand, noe han med tekstkritisk bevissthet kunne ha oppdaget.

I sin studie deler Karlsen tradisjonelt Hauges romantiske dikt inn i tre faser. Siden han kun analyserer de reviderte versjonene av diktene, forholder han seg til de *omarbeidede* representantene for de tre fasene. Hauges revisjon demper nettopp det romantiske, og revisjonen skjuler dermed deler av Hauges markante utvikling fra å være tradisjonalistisk dikter til å bli særpreget modernist. Karlsen kartlegger dermed en utvikling som er justert, som ikke er reell. Hadde han derimot sammenlignet de første versjonene med de reviderte versjonene, ville variantene ha fremhevet en mer markant utvikling enn den han kan vise til.

Særlig revisjonen av diktet "Skaldebøn" fra debutsamlingen fremhever det nye ved Hauges diktning.

"Skaldebøn" 1946, 126–127

Livet hev skattar hulde
færraste av oss finn.
Hadde du sesam dulde,
rikdomen var vel din.
Blinde me gjeng, og dauve
for all fegre på jord.
Stjernør i natti aude
kviskrar utydde ord ...

Nysnøen legg si kåpe
yver den svarte tind.
Natthimlen opnar skåpet
tusund av blånar inn.
Vintersnaud bjørki loggar,
spirone bryt or mold, –
mognande klårhaust voggar
åkrar, tunge av foll.

"Skaldebøn" 1964, 70–71

UTELATT f.o.m. 1964

Nysnøen legg si kåpe
yver den svarte tind.
Natthimlen opnar skåpet
tusund av blånar inn.
Vintersnaud bjørki loggar,
spirone bryt or mold.
Mognande klårhaust voggar
åkrar, tunge av foll.

Opn mine augo, Herre,
so eg kann betre sjå
Underet – ikkje berre
avglansen utanpå.
Fyll til den siste kvelden
hjarta med song og sut, –
anden og altarelden
loge i einskap ut!

Opn mine augo, Herre,
so eg kan betre sjå
underet, ikkje berre
avglansen utanpå.
Fyll til den siste kvelden
hjarta med song og sut,
anden og altarelden
loge i einskap ut!

Når tittelen blir redusert til ”Bøn” fra og med 1972, må skalden tre tilbake, bønner er ikke lenger eksplisitt definert som skaldens bønn. Når første strofe samtidig forsvinner, skjules skaldens ønske om å finne de skjulte skatter og finne inspirasjonen. Og når andre strofe blir til første strofe, kommer naturen i første posisjon. Dermed dempes det romantiske ved diktet, selv om man med Karlsen kan hevde at Hauge på mange måter forble romantiker all sin dag.²⁷ Samtidig utvikler revisjonen av dette diktet en ny tendens ved Hauges dikt, nemlig orienteringen mot ting og natur, som i debutsamlingen *Glør i oska* sterkest forekommer i diktet ”Revebjøllor i grustaket”, inntil ”Skaldebøn” blir revidert. Revisjonen av debutsamlingen antyder Hauges videre utvikling som dikter, men samtidig visker nettopp revisjonen ut hvordan Hauge utvikler seg fra debutsamlingen og for hver samling, dersom man leser ”Bøn” som et 1946-dikt, i stedet for det reelle 1946-diktet ”Skaldebøn” opp mot det reviderte ”Bøn”. Studier av diktenes mange varianter bidrar slik til å belyse og tydeliggjøre Hauges utvikling.²⁸

Litteraturforsker Idar Steganes bok *Olav H. Hauges dikting* ble utgitt i 1974. Den var først levert som magisteravhandling i 1970, og ble deretter bearbeidet til bok.²⁹ Stegane bruker naturligvis førsteutgavene og Ragnvald Skredes *Dikt i utval. Dogg og dagar* fra 1964, men ikke *Dikt i samling* fra 1972, selv om Steganes bok ble utgitt først i 1974.

Mens Karlsen løfter frem Hauges senere versjoner med 1985-utgaven, bidrar altså Stegane til å synliggjøre førsteutgavens versjoner samt de tidlig-reviderte versjonene, og dette får noen interessante konsekvenser når Karlsen kritiserer Steganes analyser.

”Kissebærtre” vs. ”Kissebærtreet”³⁰

Vi kan innlede med hvordan Karlsen opponerer mot Steganes lesning av diktet ”Kissebærtre”, senere ”Kissebærtreet”.³¹ Tabellen viser bare første og siste strofe:

”Kissebærte” 1946, 27–28

Det stend eit tre i hagen
og sprikjer i vårkalde dagen
med skinande nysnjo-grein.
det duskar mot stoveglaset
og drys yver fjorgamle graset
blomane ein for ein.

”Kissebærtreet” 1972, 23–24

Det stend eit tre i hagen
og sprikjer i vårkalde dagen
med skinande nysnjo-grein.
det duskar mot stoveglaset
og drys yver fjorgamle graset
blomane ein for ein.

Å, kunde eg blomar bera
og einkvan til glede vera
so strålande tru som du!
Og vitna til Herrens ære
den ljose einfelte lære
at livet er tru – tru ...

UTELATT f.o.m. 1972.

Gjennom skiftet fra ubestemt til bestemt form i tittelen blir det presisert at det i de fire første strofene ikke handler om kirsebærtrær generelt, men om ett spesifikt kirsebærtre. Jeget kommer først til orde i siste strofe, og figurerer slik i bakgrunnen for kirsebærtreet. Dette rendyrkes når Hauge stryker siste strofe fra og med 1972-utgaven. Jeget så vel som jegets ønske om å være som kirsebærtreet, går tapt med strykningen.

Den femte strofen bryter med de foregående strofene på grunn av perspektivskiftet fra kirsebærtreet til jeget, og fordi den dermed kan leses som en metakommentar til de foregående strofene. Samtidig representerer den et stilskifte, for den siste strofen er mer lovprisende i stilen, som en romantisk hyllende lovsang – igjen har vi dermed et eksempel på at Karlsen ville ha kunnet kartlegge en mer markant utvikling hos romantikeren Hauge om han hadde forholdt seg til samtlige versjoner av diktene i sin avhandling.

Karlsen forholder seg altså til den reviderte versjonen, mens Stegane analyserer førsteutgaveversjonen fra 1946. Ifølge Stegane utgjør de fire første strofene diktets motiv, mens den femte strofen utgjør diktets tema.³² Denne lesningen er rimelig for 1946-versjonen. Karlsen mener imidlertid denne påstanden svikter fordi Steganes tolkning ville innebære at den reviderte versjonen, der femte strofe mangler, ville være uten tema, hvilket jo ikke er tilfelle.³³ Karlsen gjør Stegane urett. Stegane ville neppe mene at den reviderte versjonen er uten tema; enhver skjønnlitterær tekst uttrykker et meningsinnhold, det være seg tanker, ideer, holdninger, stemninger, problemstillinger eller spørsmål. Straks siste strofe er strøket, blir

diktets tema justert, det blir ikke borte.

Stegane mener diktet kan leses som ”ein enkel allegori”.³⁴ Karlsen protesterer og mener det knapt er mulig når den femte strofen forsvinner fra og med 1972, og diktet dermed mister et manifest *jeg*: ”konsentrasjonen, avhugningen av den siste forklarende og meningsfastleggende strofen, har gjort diktet langt mer komplisert”.³⁵ Karlsens opposisjon mot Steganes lesninger av ”Kissebærtre” (1946) illustrerer hvordan avvikende tekstgrunnlag også gir avvikende analyser som ikke fullt og helt kan gjelde for begge tekstgrunnlag. Dette forkaster samtidig Karlsens kritikk av Stegane. Karlsen kan jo ikke avvise Steganes analyse av den første versjonen fordi deler av denne ikke kan gjelde for den reviderte versjonen – Steganes analyse gjelder uansett og fortsatt for 1946-versjonen, den versjonen som Stegane går i dialog med.

I en tidlig kladd til ”Kissebærtreet” fra 1940 finner vi imidlertid enda en strofe der jeget opptrer, mens 1942-kladden bare lar jeget komme til orde i det som frem til 1972 var diktets siste strofe. Allerede i kladdarbeidet toner han følgelig ned jegets opptreden i diktet.

Når Stegane i 1994 utgir artikkelen ”Skrift og landskap i diktinga til Olav H. Hauge” (i antologien *Tunn is*), baserer han seg på *Dikt i samling* fra 1993, og det til tross for at han vil ”fylgje to langsgåande linjer” i forfatterskapet.³⁶ Det er ikke nødvendigvis problematisk at han benytter 1993-utgaven, som da var foreløpig siste utgave – 1994-utgaven var neppe tilgjengelig da Stegane arbeidet med artikkelen. Men det er problematisk at Stegane *kun* forholder seg til det som da var sist autoriserte utgave når han nettopp tar for seg utviklingen. I Hauges tilfelle representerer jo samleutgavens dikt på mange måter et slutt punkt for den lange utviklingen fra førsteutgaveversjonene og via flere samleutgaver frem mot siste versjon av samleutgaven. For forfattere som ikke eller knapt reviderer, vil en samleutgave være å betrakte som en diakron gjengivelse. Siden Hauge reviderer omfattende, representerer siste autoriserte samleutgave snarere et synkront slutt punkt, altså et resultat mer enn en prosess.

Hvordan utgi litterære verk i bevegelse?

Selv om etapper i Hauges forfatterskap ble fullført gjennom bokutgivelser, ble ingen prosjekter fullstendig avsluttet og forlatt. Hauge sjonglerer mellom det pragmatiske og det perfeksjonistiske; med holdningen ”det

parafaserer Hauge Paul Valéry og sier: ”Eit dikt vert aldri ferdig ...”.³⁸

I 1954 mener Hauge at den tredje diktsamlingen, som senere fikk tittelen *Seint rodnar skog i djuvet*, godt kunne ha båret tittelen *Fram og attende*.³⁹ Denne tittelen passer like gjerne som overordnet tittel for hele Hauges forfatterskap.

Det som skal publiseres må nødvendigvis ferdigstilles på et bestemt tidspunkt. Men hvordan utgir man best verk som har vært i bevegelse? Hvordan påvirker de reviderende forfatterne utgiverpraksisen? Eller mer normativt: Hvordan bør de påvirke utgiverpraksis? Utgiveren velger gjerne versjon på vegne av mottageren. Men er det riktig å velge én versjon, når forfatteren reviderer så mye og så omfattende, som det vi ser hos Hauge?

Hauges lyrikk er i dag først og fremst tilgjengelig via antologier og samleutgaver, og de gjengir stort sett og kun den sist autoriserte versjonen. Men de tidlige versjonene bidro til å gjøre Hauge kjent. I 1961 fikk han eksempelvis Kritikerprisen for *På Ørnetuva*. Og det var først i 1962 at Hauge for alvor begynte å revidere det som allerede var utgitt. De første versjonene fikk altså virke i nærmere tyve år før en del alternativer ble lansert. Som Walter Wilson Greg vil jeg hevde at den ene versjonen ikke i enhver sammenheng er mer autoritativ enn den andre: ”[A]uthority is never absolute, but only relative”.⁴⁰ Et verk er unikt. Det er også dets teksthistorie. Intrikate teksthistorier krever komplekse og fleksible prinsipper for valg av tekstgrunnlag. Noen ganger lar det seg gjøre å velge flere eller samtlige av verkets tekster. Andre ganger må man nødvendigvis velge ut én tekst som representant for verket. En bestemt historisk tekst er ikke den autoritative representanten for det litterære verket i enhver sammenheng.

Med tanke på å utgi flere versjoner er det jo takknemlig at Hauge skriver dikt. For Hauge vil det være mulig og interessant å publisere flere versjoner i både bokutgave og i digital utgave. Slik kan man løfte frem flere versjoner og tilby en ekte diakron utgave. Enhver leser vil dermed selv få muligheten til å kartlegge og forholde seg til Hauges utvikling av egen lyrikk. Det må for øvrig presiseres at det for Hauges lyrikk ikke er en god løsning å utstyre én versjon med noter som ramser opp varianter. Da gjør man den ene versjonen overlegen den andre. For enkelte verk vil det naturligvis synes godt og riktig, men for Hauges lyrikk vil man dermed usynliggjøre mange dikt som lenge var en del av hans produksjon, men som særlig siden 1980 forsvant.

NOTER

1. Deler av revisjonshistorien til diktet "Femstein" er presentert i Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, "Norsk teksthistorie 1900–2000. En presentasjon", *Editionshistorie*, Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer. Skrifter. 10, red. Johnny Kondrup & Klaus Nielsen, København 2014 [2014a] s. 187–223. Men siden jeg for akkurat dette diktet har funnet frem til kladder som belyser flere sider av diktets teksthistorie, har jeg likevel valgt å inkludere dette diktet også her.
2. Diktene "Gartnaren drøyer", "Du bygger" og "Perspektiv" ble for eksempel endret fire ganger, se Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, *Verkets hviseleke. Teksthistorien til utvalgte norske skjønnlitterære verk utgitt gjennom 1900-tallet*, diss., Oslo 2014 [2014b]; Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy, "Eit dikt vert aldri ferdig". *Teksthistorien til Olav H. Hauges dikt*, Oslo 2016.
3. I utgavene fra 1964, 1972, 1980, 1985, 1993 og 1994. Det er ikke lagt til eller fjernet dikt i 1981-utgaven av *Dikt i samling*.
4. Se Bjørkøy 2016.
5. Innledningsdiktet "I dag og i morgon" er også urørt, hvis vi ser bort fra standardiseringer som endring av tankestrek til komma, "ver" > "vêr" og tre prikker til et punktum.
6. Knut Olav Åmås, *Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge*, Oslo 2004, s. 427.
7. Se utvalgte eksempler Bjørkøy 2016, s. 58–59, 91–93. Se også Bjørkøy 2014a, s. 187–223.
8. Bodil Cappelen & Olav H. Hauge, *Brev 1970–1975*, Oslo 1996, s. 252–253.
9. Toril Moi, "Knut Olav Åmås: Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge. Disputas til dr.philos-graden ved Universitetet i Bergen, 6. april 2005. Førsteopponent Toril Moi", s. 202–224 i *Norsk litterær årbok 2005*, s. 219.
10. Cappelen & Hauge 1996, s. 230.
11. Med sine tre første diktsamlinger *Glør i oska* (1946), *Under bergfallet* (1951) og *Seint rodnar skog i djuvet* (1956) regnes Olav H. Hauge som en romantisk-visjonær lyriker (Atle Kittang, *Litteraturkritiske problem. Teori og analyse*, Oslo 1975, s. 289). I *Dropear i austavind* (1966) er mange av diktene korte, og frie vers dominerer. Hauge har "erstatta dei ekstatiske, kjenslefylte strofene med stadig meir reinskorne og nære dikt om kvar-dagstinga rundt oss, og skriv han hyllingsdikt, så er det heller om Bertolt Brecht og versforma hans" (Kittang 1975, s. 289). Ifølge Kittang nærmer diktene seg mer og mer det a-lyriske idet de får fyndordets og skaldemålets knappe, tilhuggede form, og de minner om haiku-diktet med sine pregnante, metaforfrie og realistiske gjengivelser. Kittang mener et symbolistisk alvor blir avløst av en folkelig tingdiktning i kombinasjon med ironi og humor (Kittang 1975, s. 289–290). Denne utviklingen bekreftes når Hauge i 1971 utgir *Spør vinden*. Som Per Thomas Andersen skriver i *Norsk litteraturhistorie*, Oslo [2001] 2012, har det vært vanlig "å se et skille mellom en romantisk, idealistisk og tradisjonell lyriker i første del av forfatterskapet og en modernistisk, minimalistisk eller nyenkel poet i siste del. Dette synspunktet har vært ledsaget av en viss nedvurdering av den tidlige og en vektlegging av den senere diktningen" (s. 447).
12. Tidsskriftet *Profil* var sentralt i kanoniseringen av Hauge på 1960- og 70-tallet. Se Bjørkøy 2016, s. 235–238.
13. Otto Hageberg, "Lesnad, liv og dikt. Olav H. Hauge i samtale med Otto Hageberg", *Norsk litterær årbok 1986*, s. 14.
14. Universitetsbiblioteket i Bergen, Kopier av diverse korrespondanse til og fra Olav H. Hauge, UBB Ms. 2053 D2.
15. Universitetsbiblioteket i Bergen, UBB Ms. 2053.

16. Åmås 2004, s. 629, fotnote 102.
17. Jerome McGann, ”The Monks and the Giants. Textual and Bibliographical Studies and the Interpretation of Literary Works”, *Textual Criticism and Literary Interpretation*, red. Jerome McGann, Chicago & London 1982, s. 182.
18. McGann 1982, s. 182.
19. Åmås 2004, s. 510.
20. Åmås 2004, s. 129.
21. Åmås 2004, s. 98–99.
22. Jørgen Magnus Sejersted, ”Litteraturkritikk som hyrdediktning. Resepsjonen av Olav H. Hauge”, *Eit ord – ein stein. Studiar i nynorsk skriftliv*, red. Pål Bjørby, Alvhild Dvergsdal & Asbjørn Aarseth, Bergen 2000 [2000a], s. 109–123 og Jørgen Magnus Sejersted, ”Litteraturkritikk som hyrdediktning. Resepsjonen av Olav H. Hauge”, *Syn og Segn* 2000:4, s. 30–39 [2000b].
23. Se f.eks. Åmås 2004, s. 269.
24. Ole Karlsen, *Fansmakt og bergsval dom. En studie i Olav H. Hauges romantiske metapoesi*, Oslo 2000, s. 1.
25. Karlsen 2000, s. 1.
26. Karlsen 2000, s. 70, fotnote 1.
27. Karlsen 2000, s. 371.
28. Det er imidlertid komplisert å bruke termer som ”romantik”, ”folkelig”, ”hverdag” og ”modernisme” i møte med Hauges lyrikk, fordi de er bærere av ideologisk tankegods i debatten om Hauge i 1970- og -80-årene. I en diskusjon om Hauges diktning må disse begrepene derfor brukes kritisk. For eksempel snur Jørgen Magnus Sejersted på retorikken og taler om en ”romantisering av personen Olav H. Hauge” hos talsmennene for hverdag, autenticitet og jordnærhet i resepsjonen av Hauges diktning (Sejersted 2000a og 2000b).
29. Idar Stegane, *Olav H. Hauges diktning. Frå ”Glør i oska” til ”Dropar i austavind”*, Oslo 1974, forordet.
30. Diktet ”Kissebærtreet” ble først publisert i 1943, i *Norsk Hagetidend*, s. 85 (Andreas Bjørkum, *Målmeistaren frå Ulvik. Ord og former hjå Olav H. Hauge*, Oslo 1998, 65). I *Glør i oska* ble tittelen justert til ubestemt form, men i *Dikt i utval* fra 1964 ble tittelen justert tilbake til bestemt form, som i førstetrykket. Tittelen ble modernisert til ”Kisrebærtreet” fra og med 1985-utgaven; den eldre nynorske skrivemåten fjernes.
31. Stegane 1974, s. 106; Karlsen 2000, s. 49.
32. Stegane 1974, s. 106.
33. Karlsen 2000, s. 49.
34. Stegane 1974, s. 106.
35. Karlsen 2000, s. 49.
36. Idar Stegane, ”Skrift og landskap i diktninga til Olav H. Hauge”, *Tunn is. Om Olav H. Hauges forfattarskap*, red. Terje Tønnesen, Oslo 1994, s. 31.
37. Den 1. november 1954 skriver han i dagboka at hans tredje diktsamling *Seint rodnar skog i djuvet* er sendt til Noregs Boklag. Allerede nå er han lei samlinga, hvis forlaget ikke vil ha den, da ”fær ho berre liggja. Eg synest i alle fall eg var ferdig med henne. Og leid av å fila på versi òg, det får [sic] heller vera. Det fullkomne når ikkje eg, korso” (Olav H. Hauge, *Dagbok 1924–1994*, b. 1, Oslo 2000, s. 404). Han er resignert, vil ikke mer. Men det skal vise seg at han både vil og må orke mange runder. To år til tar det før han har boka i hånda.

38. Jan Erik Vold, "Ein hage og eit bibliotek. Olav H. Hauge i samtale med Jan Erik Vold", *Basar* 1978:1, s. 9.
39. Hauge 2000, s. 412.
40. W.W. Greg, "The Rationale of Copy-Text", *Studies in Bibliography* 3, 1950–1951. The Bibliographical Society of the University of Virginia. Publisert digitalt av Electronic Text Center, University of Virginia Library, s. 19.

LITTERATUR

Manuskriptmateriale

Universitetsbiblioteket i Bergen:

Kopier av diverse korrespondanse til og fra Olav H. Hauge, UBB Ms. 2053 D1, D2 og D6.

Brevveksling mellom Hauge og Noregs Boklag, UBB Ms. 2053 B.

Annen brevveksling, UBB Ms. 2053 B1, C.

Kladd til *Under bergfallet*, UBB Ms. 2054 D5 02.

Primærlitteratur

Hauge, Olav H., *Glør i oska*, Noregs Boklag, Oslo 1946.

—, *Under bergfallet*, Noregs Boklag, Oslo 1951.

—, *Dikt i utval. Dogg og dagar*, ved Ragnvald Skrede, Noregs Boklag, Oslo 1964.

—, *Dropar i austavind*, Noregs Boklag, Oslo 1966.

—, *Dikt i samling*, Noregs Boklag, Oslo 1972.

—, *Dikt i samling*, Noregs Boklag, Oslo 1980.

—, *Dikt i samling*, Noregs Boklag, Oslo 1981.

—, *Dikt i samling*, Det Norske Samlaget, Oslo 1985.

—, *Dikt i samling*, Det Norske Samlaget, Oslo 1993.

—, *Dikt i samling*, Det Norske Samlaget, Oslo 1994.

—, *Dikt i samling*, Det Norske Samlaget, Oslo 2000.

—, *Dagbok 1924–1994*, b. 1, Det Norske Samlaget, Oslo 2000.

Sekundærlitteratur

Andersen, Per Thomas, *Norsk litteraturhistorie*, Oslo [2001] 2012.

Bjørkum, Andreas, *Målmeistaren frå Ulvik. Ord og former hjå Olav H. Hauge*, Oslo 1998.

Bjørkøy, Aasta Marie Bjorvand, "Norsk teksthistorie 1900–2000. En presentasjon", *Editionshistorie*, Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer. Skrifter. 10, red. Johnny Kondrup & Klaus Nielsen, København 2014 [2014a], s. 187–223.

- , *Verkets hviskelek. Teksthistorien til utvalgte norske skjønnlitterære verk utgitt gjennom 1900-tallet*, diss., Oslo 2014 [2014b].
- , ”Eit dikt vert aldri ferdig”. *Teksthistorien til Olav H. Hauges dikt*, Oslo 2016.
- Cappelen, Bodil & Olav H. Hauge, *Brev 1970–1975*, Oslo 1996.
- Greg, W.W., ”The Rationale of Copy-Text”, *Studies in Bibliography* 3, 1950–1951, s. 19–36. The Bibliographical Society of the University of Virginia. Publisert digitalt av Electronic Text Center, University of Virginia Library: <http://etext.lib.virginia.edu/etcbib/toccer-sb?id=sibvoo3&images=bsuva/sb/images&data=/texts/english/bibliog/SB&tag=public&part=2&division=div>, lest 4/12 2013 [I 1966 også publisert i *Collected Papers*, red. J.C. Maxwell, Oxford.]
- Hageberg, Otto, ”Lesnad, liv og dikt. Olav H. Hauge i samtale med Otto Hageberg”, *Norsk litterær årbok* 1986, s. 9–18.
- Karlsen, Ole, *Fansmakt og bergsval dom. En studie i Olav H. Hauges romantiske metapoesi*, Oslo 2000.
- Kittang, Atle, *Litteraturkritiske problem. Teori og analyse*, Oslo 1975.
- McGann, Jerome, ”The Monks and the Giants. Textual and Bibliographical Studies and the Interpretation of Literary Works”, *Textual Criticism and Literary Interpretation*, red. Jerome McGann, Chicago & London 1982, s. 180–199.
- Moi, Toril, ”Knut Olav Åmås: Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge. Disputas til dr.philos-graden ved Universitetet i Bergen, 6. april 2005. Førsteopponent Toril Moi”, *Norsk litterær årbok* 2005, s. 202–224.
- Sejersted, Jørgen Magnus, ”Litteraturkritikk som hyrdediktning. Resepsjonen av Olav H. Hauge”, *Eit ord – ein stein. Studiar i nynorsk skriftliv*, red. Pål Bjørby, Alvhild Dvergsdal & Asbjørn Aarseth, Bergen 2000 [2000a], s. 109–123.
- , ”Litteraturkritikk som hyrdediktning. Resepsjonen av Olav H. Hauge”, *Syn og Segn* 2000:4 [2000b], s. 30–39.
- Stegane, Idar, *Olav H. Hauges dikting. Frå ”Glør i oska” til ”Dropar i austavind”*, Oslo 1974.
- , ”Skrift og landskap i diktinga til Olav H. Hauge”, *Tunn is. Om Olav H. Hauges forfattarskap*, red. Terje Tønnessen, Oslo 1994, s. 31–45.
- Vold, Jan Erik, ”Ein hage og eit bibliotek. Olav H. Hauge i samtale med Jan Erik Vold”, *Basar* 1978:1, s. 7–12.
- Åmås, Knut Olav, *Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge*, Oslo 2004.

STÅLE DINGSTAD

Varianter til besvær

Collett, Garborg, Skram og Hamsun

Det skal dreie seg om tekstkritikk som analysemetode, og især om studiet av varianter, om tilgangen til dem, kartleggingen av dem og betydningen av dem, belyst gjennom fire kanoniserte forfatterskap: Camilla Collett, Arne Garborg, Amalie Skram og Knut Hamsun. I sum blir dette lett for mye, og nøkterne nordister vil sikkert mene at det er rent umulig. For andre derimot kan det være noe i nærheten av det vidunderlige. Den amerikanske entertaineren Liberace sa det slik: "Too much of a good thing, is wonderful".

Litteraturvitenskapens svar på Liberace er Franco Moretti. Han har ikke bare gjort amerikaner av seg. Han er blitt kjent verden over gjennom begrepet "distant reading", et begrep som paradoksalt nok har bidratt til å gjenopplive empirien i litteraturhistorien. Gjennom en rekke artikler og bøker de siste femten årene har han rettet søkelyset mot omfang, tendenser, utvikling og mønstre i det litterære feltet. I møtet med den overveldende empirien har han så forsøkt å supplere manuelle nærlesninger med en strukturelt orientert lesning i form av grafer, kart og trær i studier som *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History* (2005) og *Distant Reading* (2013). I sistnevnte samling heter det om empirien at den fremfor alt er overveldende: "[...] all you can see are swarms of hybrids and oddities, for which the categories of literary taxonomy offer very little help. It's fascinating, to feel so lost in a universe one didn't even know existed".¹

De fleste bøker som utgis, kommer ut bare én gang. De bøkene vi leser, har derimot kommet ut mange ganger. Grunnen til det er at vi gjerne arbeider med kanonisert litteratur, enten det er skjønnlitterære eller faglitterære tekster. Margaret Cohens begrep "The great unread", som Moretti

også har brukt flittig, knyttes gjerne til de bøkene som aldri kommer i nye utgaver og som dermed ikke blir lest igjen. Men mellom de utgavene som stadig blir lest, er det gjerne en hel del variasjon. Tanken i denne artikkelen er å se på variantene som en del av det store uleste. Gjennom studiet av varianter kan vi få frem de historiske endringene og gi et bidrag til spørsmålet om hvorfor tekstene er blitt som de er blitt. Det er en form for litterær analyse som har en historisk forklarende dimensjon ved seg. Den tar opp en gammel praksis som vesentlig har vært i bruk i forbindelse med etableringen av nye utgaver, men som ellers har spilt en marginal rolle i litteraturhistoriske fremstillinger.²

Som inngang til denne undersøkelsen har jeg sett nærmere på endringen i forfatterfunksjonen i norsk sammenheng. I løpet av 1800-tallet er endringene så betydelige og fremveksten av en ny forfatterfunksjon så markant at den fremste norske historikeren ved frigjøringen fra Sverige i 1905, Ernst Sars, kalte styreformen i Norge for et ”poetokrati”.³ Det var ikke demokratiet som kjennetegnet Norges styreform ved det forrige århundreskiftet. Sars som var den politiske venstresidens historiker i Norge, mente at Wergeland og Bjørnson var viktigere enn Johan Sverdrup og parlamentarismen i utviklingen av Norge som nasjon.⁴ Innenfor monarkiet, der monarken bodde i Sverige og der folket ennå ikke hadde alminnelig stemmerett, ble landet reelt sett styrt av en embetsstand og symbolsk av noen forfattere med en autoritet som gjorde at de kunne sette den politiske dagsorden. Det er en utvikling som også kan belyses gjennom variantene i det litterære kretsløpet og som vil ligge til grunn for gjennomgangen her.

Først i denne artikkelen vil jeg belyse den omfattende digitaliseringen i humaniora som i neste instans gir oss en langt enklere tilgang til variantene. Dernest skal jeg gi noen eksempler som antyder omfanget av variantene for de nevnte forfatterskapene. Til slutt vil jeg aktualisere betydningen og verdien av varianter i analysearbeid mer generelt. Fokuset i artikkelen er varianter som inngang til litteraturhistoriske endringer, og når jeg har fremhevet varianter som en del av det store uleste, så skylder jeg å gjøre oppmerksom på at artikkelen ikke bidrar til å utvikle ny metodologi innenfor rammene av digital humaniora. Tilnærmingen er manuell og for så vidt tradisjonell, men tankegangen er at tekstkritikkens prosedyrer kan bidra til å avdekke til nå ukjente sider ved helt sentrale aspekter i den norske litteraturhistorien.⁵

Tilgang og betydning

Digitaliseringen har endret hverdagen vår, også innen humanistisk forskning. Endringene er radikale. For digitaliseringen har ikke bare forandret historien gjennom å endre hverdagen. Den har også forandret tilgangen vår til historien. Kulturens gjenstander har også tidligere kommet til oss gjennom ulike medier. Men normen har vært at forskeren har måttet oppsøke objektene rent fysisk, enten det er bøker, aviser, tidsskrifter, malerier, skulpturer eller andre kulturgjenstander. Tilgang til kilder over hele verden via en skjerm på skrivebordet er i utgangspunktet ren trolldom og et eventyr for enhver forsker. Men muligheten er nå en realitet, i større eller mindre grad, og den skaper helt nye rammer for humanistisk forskning.

I norsk sammenheng er Nasjonalbibliotekets digitalisering av samlingene via bokhylla.no ett av flere eksempler på den omfattende og pågående digitaliseringen av objekter og arkivmateriale ved en rekke kulturinstitusjoner i Norge. Bokhylla.no kan med sine 470 000 digitaliserte bind, 1,2 millioner aviser og et stort antall tidsskrifter sammenlignes med de store digitaliseringsprosjektene. Med den digitale revolusjonen har historikeren fått med seg den digitale teknologien på en konservering som er immateriell og derfor bare i liten grad opptar plass. Samtidig omfatter digitaliseringen alt og kan gjøres tilgjengelig via skrivebordet til den enkelte. Bokhylla.no er et godt eksempel på det vi kunne kalle en kumulativ konservering. Det innebærer en radikal endring i tilgangen med muligheter for søk i et stort og ukjent materiale.

Når så godt som alt av bøker, tidsskrifter og aviser i Norge blir lagret elektronisk og kan hentes frem via skrivebordet, gjøres tilgangen eventyrlig mye lettere, søkemulighetene uoverskuelige og resultatene av søkene uforutsigbare. Man tar ikke bare vare på alt det publiserte av en forfatters utgivelser i form av *Samlede verker* som lenge var bokmediets form for konservering. Man tar vare på alt, i alle varianter, og ikke bare av en enkelt forfatter, men av alle forfattere. Det er en konservering som er så radikal at den lett ender som en digital kirkegård. Det vil ingen være tjent med, aller minst forskere som har som oppgave å forvalte kulturarven. Derfor har da også interessen for ulike former for *distant reading* vært økende innen digital humaniora, særlig kvantitative metoder med statistiske analyser og ulike former for emnemodellering.⁶

Tekstkritikk som analysemetode dreier seg om å belyse forskjeller,

ikke minst varianter med hensyn til betydning. Hvis analysen er historisk innrettet, kan vi med fordel også forsøke å forklare endringene. Martha Woodmansee er en av flere som har undersøkt forfatterfunksjonen med utgangspunkt i Michel Foucaults essay "Hva er en forfatter?" fra 1969 (Foucault 2003). I boken *The Author, Art, and the Market* fra 1994 forsøker hun å besvare spørsmålet ut fra et bokhistorisk perspektiv. Hun belyser særlig endringer i forfatterfunksjonen som etableres i overgangen mellom 1700-tallet og 1800-tallet.⁷ De endringene gjelder også for norsk litteratur selv om de kommer noe senere hit. Litt forenklet sagt er forfatteren gjennom 1700-tallet en produsent av manus, altså en type håndverker på linje med andre håndverkere i bokproduksjonen, så som papiromakeren, typeprodusenten, setteren, trykkeren, illustratøren og bokbinderen. Denne funksjonen som håndverker endrer seg så gjennom romantikken i retning av opphavsperson med eiendomsrett og autoritet som følge av nyere lovgivning, statlig økonomiske støtteordninger og et voksende bokmarked.⁸

Distribusjonskanalene er heller ikke uvesentlige i denne sammenhengen. I Norge får vi utover på 1800-tallet adskillige nyetableringer hva publiseringsskanaler angår. Nye og langt flere aviser kommer og går, en rekke nye tidsskrifter etableres. Lenge er begge disse mediene viktige kanaler for ny litteratur. Etterspørselen etter bøker øker også, især blant borgerskapet, og tilbudet av dannelseslitteratur og fritidslesing blir bedre. Gjennom Stortinget bidrar staten lite til denne endringen, men det lille den gjør, har stor effekt. Kunstnere kan søke om reisestipend. Fra 1860 får vi etablert en ordning med diktergasje så man skal kunne leve av å skrive. Endelig kommer det ny lovgivning i 1876 med en omlegging fra beskyttelse av håndverket til beskyttelse av åndsverket. Denne omleggingen går i favør av forfatteren. Gjennom endringene får forfatteren opphavsrett og eiendomsrett til produktet og dessuten en betydelig autoritet på bekostning av andre aktører i produksjonsprosessen.

Det viktigste er likevel markedets bidrag til en profesjonalisering av forfatteren. Fra andre halvdel av 1800-tallet gikk det nemlig an å leve av å være forfatter om man klarte å tilby et produkt som ble omsatt. Og det var avgjørt en fordel om man valgte å skrive for et publikum som kunne inkludere danskene. Det klarte hverken Henrik Wergeland eller Aasmund Olavsson Vinje, og de fikk da også betydelige problemer med å få tekstene publisert. Ikke sjelden måtte de finansiere utgivelsene selv. Forfatteren

var altså fra tidlig av bare en av flere produsenter i det litterære kretsløpet, men endringer i de materielle og strukturelle betingelsene skapte rom for fremveksten av et nytt forfatterbegrep.⁹

Gjennom det litterære kretsløp kan vi fokusere på publiseringskanaler, bokmarked og etter hvert etableringen av *Samlede verker* som sin tids foretrukne form for konservering av forfatterautoriteten. Distribusjonen av tekster forut for etableringen av *Samlede verker* forteller mye om datidens litterære kretsløp, og det kan kanskje sammenlignes med våre nettpublikasjoner: ofte anonymt distribuert, uten kreditering av forfatteren og uten økonomisk kompensasjon hverken hva oversettelser eller gjenutgivelser angikk. Spillerommet av forskjeller i de lingvistiske kodene mellom de ulike utgavene gir et interessant innblikk i endringene i de enkelte forfatterskapene. En tidligere form for konservering av litterære klassikere i Norge som *Samlede verker* utgjør, holder gjerne den tekstkritiske differansen skjult, med unntak for enkelte utgaver som har bind med tekstkritiske tillegg og varianter. Digitaliserte bokhyller gir nå en enestående tilgang til alle slike kilder, og den har vi ikke hatt tidligere. Førsteutgaver har i beste fall vært samleobjekter, ikke gjenstand for videre lesning. Norske klassikere har blitt lest i langt senere og endrede utgaver. Den erfaring man gjør seg ved søk og sammenligning av tekster, er derfor gjerne at det vi kaller kanoniserte verk fordi de stadig har blitt lest på nytt i nye sammenhenger, har endret seg over tid. De endringene som har skjedd i og gjennom nye utgaver i ulike kanaler til ulike tider kan si en hel del om vår litteraturs historie.¹⁰

Camilla Collett

Camilla Collett, eller Jacobine Wergeland som hun het fra starten av, er en av mange forfattere som begynner i det stille, med intimgenrer som dagbøker og brev. Hennes tekster ble gjerne først trykt som betraktninger, anmeldelser, korrespondentbrev, reiseskildringer, artikler eller fortellinger i aviser og tidsskrifter. Det var de publiseringskanalene hun hadde tilgjengelig. Disse tekstene fikk hun samlet, revidert og etter hvert utgitt i bokform, da gjerne under titler som erindringer og refleksjoner. I 1892 fikk hun med seg Hjalmar Biegler i Cammermeyer Forlag på en samlet utgave, som siden gjennom ytterligere revisjoner og gjenutgivelser er blitt stående som hennes bidrag til norsk litteratur.

Ser vi nærmere på de publiseringskanalene hun brukte gjennom livet, sammenligner de ulike tekstene i *Camilla Colletts Skrifter* med de tekstene hun fikk publisert i ulike sammenhenger forut for samleutgaven, ser vi at det er et stort arbeid hun har lagt ned og mye kulturhistorie som er gått tapt på veien frem til den forfatterautoriteten hun til slutt kunne vise til. Betegnende i så måte er brevet fra Ibsen til Collett som faksimile på tittelbladet i første bind av utgaven. Ibsen går der god for utgaven, men faksimilen av brevet gjengitt på baksiden er manipulert i den forstand at halve brevet er borte og Ibsens signatur er klippet inn til slutt. Vi kan kalle det sensur, redigering, manipulering, falskneri etc. Men det betegnende ved denne innledende teksten er at den illustrerer den nye versjonen av Colletts skrifter, for de er sterkt redigert og plassert inn i en ny sammenheng som er viktig for den betydning tekstene hennes senere skulle få.

Camilla Wergeland tok sin manns navn og fulgte hans litterære råd for hun som enke debuterte med *Amtmandens Døtre* i 1854. Som en av flere metodiske innganger kan vi enkelt sammenligne tittelbladene til samtlige fire utgaver som utkom i Colletts levetid når det gjelder skrivemåte, valg av undertittel, angivelse av forfatter, forlag, årstall, utgave og eventuelle markeringer av endringer. Tittel for de fire utgivelsene er den samme, når vi unntar skrivemåten av ordet "Døtre" i første- og andreutgaven som erstattes av "Døtre" i tredje- og fjerdeutgaven. Men i Colletts "Forord" til tredjeutgaven presiseres det at tittelen på boken som viser til en enkelt embetsmanns døtre, like gjerne kunne vært utvidet til å gjelde et lands døtre. Det gir et signal om at omfanget og relevansen nå er langt større enn tittelen i 1854 gir et signal om.

Undertittelen er "En Fortælling" i første- og andreutgaven. I tredje- og fjerdeutgaven er denne undertittelen strøket og ikke erstattet med noen annen genrebestemmelse. Det er påfallende, men betegnende i og med at romanen som genrebetegnelse ikke var vanlig og at den kom relativt sent i bruk i norsk litteratur. I brev til Johan Ludvig Heiberg for eksempel, som hun sender i juni 1854, omtaler hun sitt eget vedlagte manus som en novelle. Collett omtaler videre Maurits Hansen som novellist i det nevnte forordet til tredjeutgaven fra 1879, og hvis vi sammenligner med andre kjente romaner fra samme tid, så var de gjerne uten genrebetegnelse eller fikk som Garborgs *Bondestudentar* fra 1883 genrebetegnelsen "Fortælling" i senere utgaver. Alexander Kielland lot seg derimot overtale av Georg Brandes til å bruke genrebetegnelsen "roman", vel fordi denne

genren da fremsto som mer tidsriktig og radikal.¹¹

Så har vi angivelsen av forfatternavnet. I første- og andreutgaven mangler navnet. Collett brukte ikke pseudonym som Hannah Winsnes gjorde da hun publiserte fiksjonslitteratur under navnet Hugo Schwartz. Collett markerte heller ikke kjønn som Magdalene Thoresen gjorde da hun med Bjørnsons hjelp fikk utgitt *Digte af en Dame* (1860). Collett var anonym, og hun forble anonym, helt til tredjeutgaven kom i 1879. Men dansken Johan Dahl, som visste beskjed alt før førsteutgaven kom ut, kunne ikke holde på hemmeligheter, så alle som ville vite det, visste at fru Collett var forfatteren.¹² Det faktum at mange kjente navnet hennes, men enda flere kjente boken hennes, brukte hun også i forbindelse med utgivelsene av sine andre bøker. Der førte hun opp ”af Forfatterinden til Amtmandens Døtre”, og det gjaldt så vel *Fortællinger* (1862) som *I de lange Nætter* (1863) og essaysamlingene *Sidste Blade* fra 1868, 1872 og 1873. Først med essaysamlingen *Fra de Stummes Lejr* (1877) kom navnet hennes inn på tittelbladet: ”af Camilla Collett”.

Videre har vi markering av utgave fremhevet på tittelbladet gjennom nummerering og eventuelle endringer: Førsteutgaven angir ingen ting, slik konvensjonen var. Men deretter får vi ”Anden gjennomsete Udgave”, så ”Tredie gjennomsete og forögede Udgave” og til slutt ”Fjerde Udgave”. Det er åpenbart knyttet prestisje til nye utgaver. Det markerer at det er etterspørsel etter boken. Dernest er boken gjennomsett. Det er gjerne et kvalitetstegn, inkludert rettelser. Og endelig er den forøket som betyr at nytt stoff er kommet til. For så vidt har vi med ferskvarer å gjøre sammenlignet med tidligere utgaver.

Til slutt har vi forskjellene mellom forlag, trykkeri og årstall for utgivelse. Her kan det skrives lange utgivelseshistorier, der vi for eksempel kunne nevnt at det ikke var Johan Dahl i Christiania som var forleggeren for førsteutgaven selv om han står oppført på tittelbladet. Johan Dahl var så godt som uten midler etter å ha gitt ut altfor mange bøker i Norge som ingen nordmenn ville betale for. Den som reelt finansierte utgivelsen og i praksis var forleggeren for førsteutgaven, det var regjeringsadvokat Bernhard Dunker. Han var sønn til forfatterinnen Conradine Dunker, og han betalte utgivelsen for å få boken ut og forfatteren ut av verden. Forleggeren for andreutgaven var Fredrik Hegel på Gyldendalske Boghandels Forlag i København. Den tredje utgaven ble forlagt av Albert Cammermeyer, og den fjerde ble igjen utgitt på Cammermeyer forlag i Kristiania 1893.

Mellom alle utgavene er det betydelig variasjon i de lingvistiske kodene. De viktigste forskjellene er markert i et tillegg til *Samlede Verker. Mindeudgaven* ved Hans Eitrem som kom på Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag 1912–1913. Det er også det nærmeste vi kommer en tekstkritisk utgave av de utgavene som er trykt. Her er det angitt i kortform hvilke forskjeller som finnes mellom de fire første utgavene. En synoptisk visning av første- og tredjeutgaven er også tilgjengelig elektronisk i regi av bokselskap.no. Her kan man da lese de to utgavene parallelt for å se forskjellene.

Et viktig premiss for resepsjonen av Colletts roman, er at *Amtmandens Døtre* etter 1879 helst blir lest i den siste versjonen. Ellisiv Steen mener at forordet har ”bidradd til å festne den oppfatning at boken opprinnelig var tenkt og bevisst gjennomført som et realistisk tendensskrift, og dermed kommer også synet på Camilla Colletts utvikling som forkjemper for kvinnenes sak i et skjevt perspektiv”.¹³ Collett har med andre ord gjennom relanseringen klart å gi boken ny aktualitet og nye lesere. Hun tilfører boken en ny forståelse, setter den inn i en ny sammenheng og gjør den til en tendensroman i tiden samtidig som hun fremhever at den var den første i sitt slag i Norge. Dermed kan det alderdommelige forklares og til dels unnskyldes. Romanen er et smertens barn av sin tid og en forløper for en senere tid, og først i ettertid ser man at det hun selv bare kunne ane, det hadde sin berettigelse og sitt verd. To tidsaldere altså, den romantiske og den realistiske, dels fra den tiden handlingen utspiller seg, altså i 1830- og 1840-årene, dels også fra 1870- og 1880-årenes bølge av tendensdiktning. Dette betoner hun i forordet og fremhever ytterligere i revisjonen som følger. Den består av en modernisering av språkbruk og ortografi samt av enkelte betydningfulle tillegg. Og slik er det med nær sagt alle Colletts bøker: De kan analyseres hver især og for seg selv, men endringene inviterer først og fremst til en fornyet historisk lesning.

Arne Garborg

Situasjonen for leserne av Arne Garborgs *Samlede verker* har om mulig vært enda verre. For Garborgs førsteutgaver har i liten grad vært tilgjengelige, umulige å oppdrive i antikvariatene, og senere ikke gjenopprettet i sin opprinnelige form. Nyere utgaver har basert seg på en av samleutgavene, og de samlede verkene gir ingen opplysninger om tekstene.

Aschehougs verkutgave i 12 bind fra 1980 er i så måte eksemplarisk. Det gis bibliografiske opplysninger om sakprosaen, men skjønnlitteraturen er trykt opp som om den var evig og allmenngyldig og alltid lik seg selv. Ikke ett ord er nevnt i utgaven om hvor de enkelte skjønnlitterære tekstene er hentet fra og hva som er gjort med dem og hvem som har gjort hva og for hvem og hvorfor. Omfanget av tekstendringer er videre aldri undersøkt i sin helhet, slik tilfellet i hvert fall i noen grad er for Collett, for Ibsen og for Bjørnson. Det er utgangssituasjonen.

Med god grunn kan man hevde at den tekstkritiske bevisstheten i Garborg-forskningen er blitt dårligere og ikke bedre med årene. Selv om forskerne gjør rede for hvilke tekstutgaver de holder seg til, blir valget av tekstgrunnlag aldri problematisert eller begrunnet. Vi skal belyse noe av materialet for å illustrere omfang og betydning av disse endringene, og da er det nærliggende å bruke *Bondestudentar* som eksempel. De første seks kapitlene av *Bondestudentar* ble trykt som føljetong i nr. 22–39 for 1882 av avisen *Fedraheimen*, der Garborg var redaktør. Da boken skulle utgis i sin helhet, gjennomgikk Garborg teksten på nytt og gjorde betydelige endringer i de trykte kapitlene. Boken kom deretter ut i Bergen i 1883 på Fr. Nygaards Forlag. Opplaget var på 1 000 eksemplarer. Det skal ha blitt utsolgt i løpet av et års tid. Nygaard ville gjerne trykke et nytt opplag, men Garborg følte seg i mellomtiden forpliktet til å benytte et nytt forlag som på sin side var innstilt på å ta seg av litteratur på landsmål. Det var forlaget Huseby & Olsen.¹⁴

Andreutgaven kom etter hvert ut under genrebetegnelsen ”Fortælling” hos forlaget Huseby og Co. i Kristiania i 1885. Grunnen til utgivelsen var ifølge Olaf Huseby ikke at etterspørselen var stor, men at en ”varmhjertet Pengemand skjød Penge til for ved en billig Udgave at faa den udbredt”.¹⁵ Garborg skrev på Aasens og Vinjes landsmål, men det målet kunne man hverken servere danskene eller svenskene. Den norske førsteutgaven utgitt i Bergen hadde bare solgt i 39 eksemplarer i Danmark og Sverige. Edvard Brandes oversatte derfor *Bondestudentar* til dansk, fikk den så autorisert av forfatteren og utgitt hos P.G. Philipsen i København. Den danske utgaven var et forsøk på å inkludere det danske publikum, og boken kom i et opplag på 1550 eksemplarer.

Tilsvarende forsøkte Garborg å inkludere et større publikum enn det han selv hadde forsøkt å kvitte seg med ved både å være politisk radikal og å skrive på landsmål. Det gjorde han blant annet ved danske og norske

parallellutgaver som *Hos Mama* og *Hjaa ho Mor* der den nynorske versjonen som ble skrevet sist, i realiteten er en gjendiktning av den danske. Endelig reviderte Garborg samtlige tekster i forbindelse med utgivelsen av *Skriftir i Samling* 1908–1909. I dagboka noterte han seg dette den 13. februar 1908:

For alle Tilfelle hev eg teki til aa sjaa igjenom "Bondestudentar". Der er ikkje lite aa rette; Maale er uferdugt, og Formi stundom noko laus. Men Teikningi i det heile maa vera god; i minsto ser ho frisk ut for meg, som etter eit godt Kvarthundra Aar mest heilt hadde gløymt Serdragi.¹⁶

Bearbeidingen består av omfattende strykninger og en omlegging til det som kalles midlandsmål, en slags blanding av vestlandsmål og østlandsmål. Her skal vi nøye oss med en rask gjennomlesning av strykningene på de to første sidene, men de er til gjengjeld omfattende som bearbeidingen av teksten ellers også er det:

Dei heldt Bøn kvar Dag i dette Huset; for Ole Johannes var paa sin Maate ein gudeleg Mann. Han var ikkje vakt, og alt um han stundom hadde prøvt paa aa umvenda seg, so hadde han ikkje fenge dette til, totte han; so det laut vera til han vart gamall og fekk bettere Stunder. Men han tenkte likevæl som so, at det var best aa halda seg til Guds Ord so mykje ein kunde; og serleg lagde han Lag paa aa halda Borni sine til Boki. Difor heldt han Bøn kvar Morgon, og i desse Bønestunderne maatte heile Huset vera med. Det skulde vera so; Ole Johannes hadde leset det i Luther og i Johan Arndt, og dei vakte gjorde det so, dei og. Det var dessutan rimelegt i seg sjølv. Song ikkje kvar Fugl si Morgonsalma til Guds Æra? og skulde me vera mindre kvike til aa prisaa Gud enn dei ufornuftige Fuglarne? So laut heile Huset upp i den graae Otta for aa lova og prisaa Gud, og dei Smaae stod elder sat ved Bordet og halvsov og smaafras og song, so godt dei kunde. Men det hende at vesle Judith greet, naar ho var altfor svenug. Daa vart Ole Johannes paa eigne og Vaarherres Vegne vond, og syngjande av full Hals bøygde han seg ender og daa frammyver Bordet og kneip Judith i Øyrat. Tagnad ho daa ikkje, so fekk ho Stryk etter Bøni, naar Ole Johannes hellest hadde Stunder; for ein skulde prisaa Gud med glad Hug og ikkje graatande, som Luther sagde. Slikt hadde hendt for vesle Daniel og meir enn ein Gong; men no var han for stor.¹⁷

Om tendensen i den senere strykningen, her markert med annen bakgrunn, kan det i hvert fall understrekes at farens premisser for barnas oppvekst er betydelig mer utleverende i første- og andreutgaven enn i alle senere utgaver. Ole Johannes er før strykningene for en despot å regne. Med Luther og Guds ord og det som ellers måtte være for hånden, driver faren på og gjør tilværelsen utholdelig for barna. Men der Judith gråter, er Daniel blitt så stor at han har begynt å stille spørsmål og undre seg over de mange skriftstedene. Men han er ikke skarpere enn at faren lett slår ham i hodet med et annet bibelsitat som hevder det motsatte av det sønnen har hentet frem.

Om endringene ellers i romanen kan de si adskillig om Garborgs utvikling over tid i syn på språk, religion og en lang rekke politiske spørsmål. Men det som preget mange av de eldre filologenes tilnærming til Garborg var en respektfull tilnærming til forfatterskapet som tok hensyn til forfatterens siste bearbeidinger. For Garborgs vedkommende betydde det at man vesentlig holdt seg til *Skriftir i Samling* fra 1908–1909 eller til den senere reviderte jubileumsutgaven fra 1921. Det hele har selvfølgelig berodd litt på hva man har undersøkt. Johs. Dale brukte for eksempel førsteutgavene da han undersøkte stilen i Garborgs forfatterskap.¹⁸ Men senere har mange valgt å bruke verkutgavene. I Garborg-forskningen har undersøkelser av tekstgrunnlaget i beste fall kommet i andre rekke. Det hører tilsynelatende inn under det minst interessante ved litteraturforskningen. Alternativt har man ikke visst bedre og hatt ubegrenset tillit til teksten selv. I litteraturhistoriene og i en lang rekke akademiske studier fremstår Garborg som forfatteren bak *Skriftir i Samling*, skrevet og redigert for evigheten. Problemet er at man på dette grunnlaget trekker slutninger om utviklingen i Garborgs forfatterskap og den samtiden han skrev seg inn i. Men ser vi nærmere på tekstene, så danner det seg langsomt et inntrykk av at Arne Garborg, eller Ådne Eivindsson som han egentlig het, må være en av den norske litteraturens store revisjonister.

Amalie Skram

Felles for Garborg og Skram er at de begge skriver seg inn i det litterære feltet ved å skrive om allerede etablerte og suksessrike forfattere som Ibsen og Bjørnson. Det er disse anmeldelsene og omtalene som gir dem skrivetrening og dernest et navn i offentligheten. For begges vedkom-

mende er det nærliggende å bruke Robert Darntons modell over bokens kommunikasjonskretsløp fra 1982 og den innflytelse og revisjon modellen har vært gjenstand for. Den belyser de ulike aktørene i produksjonen, distribusjonen og resepsjonen av bøker. Og aktørene er alt fra forfattere og forleggere, til boktrykkere, distributører, bokhandlere og lesere.¹⁹

Dette litterære kretsløpet var ikke gitt for Skrams vedkommende. Hun var ikke en del av det og kunne ikke uten videre bli en del av det. Men for henne var det viktig å arbeide seg inn i dette kretsløpet, etablere en posisjon der, og helst en posisjon som forfatter. Posisjonene i dette kretsløpet hadde litt ulik status, og det var ikke bare lesere og kritikere hun ønsket å være, men nettopp de posisjonene ble en inngangsbillett til flere posisjoner. Da hun ønsket å etablere seg som forfatter, viste det seg å være krevende fordi hun var kvinne. Og da hun endelig ble avvist, skulle hun ende med å bli sin egen forlegger. I en viss forstand inntok Skram dermed de fleste posisjonene i dette kretsløpet. Da hun til slutt klarte å etablere seg som forfatter, skyldtes det foruten mange og betydelige støttespillere at hun la og måtte legge all sin energi i denne virksomheten og at hun følgelig hadde lite overskudd til bidrag på andre felt, som i organisasjonslivet og i øvrig politisk virksomhet.

De fleste vil lese en bok som *Constance Ring* med tanke på historien i boken, men historien om boken er i grunnen vel så fascinerende. Opplysninger om arbeidet med romanen har vi fra flere hold, særlig fra den korrespondansen hun har etterlatt seg med ulike forleggere. Allerede høsten 1879 sendte Amalie Skram, som den gang het Müller, et manus til Frederik Hegel og fikk det i retur med en begrunnelse for avslaget. Det kommer til uttrykk i brev fra Amalie Müller til Hegel 19. november 1879. Brevet er sammen med to andre brev ikke kommet med i Janet Gartons utgave av korrespondansen med hennes forleggere, vel fordi brevene i Det Gyldendalske arkiv i København ikke er katalogisert under Amalie Skram, men under varianten Amalie Müller.²⁰

Etter firmanavnet på tittelbladet å dømme var forleggeren for *Constance Ring* Huseby og Co. i Kristiania. Den formelle forleggeren var imidlertid Amalie Skram som hadde inngått kontrakt med Huseby og Co. om at firmaet bare skulle være kommisjonærer. Men den reelle forleggeren var naturligvis Frederik Hegel i Gyldendal. Det er resultatet av en fornyet gjennomgang av materialet. Hegel betalte ikke bare for trykk og innbinding. Hegel betalte også honorar til forfatteren for boken. Og i tillegg

fikk Skram også salgsinntektene. De skulle gått til Hegel, som avbetaling for utlegg, men som kommisjonær for utgivelsen sendte Huseby og Co. salgsinntektene til ekteparet Skram, som like godt brukte dem opp.

”Takk for Deres kritikk!” heter det i hennes andre brev til Frederik Hegel. ”Den var træffende og retfærdig, kun vilde jeg været Dem endnu mere forbunden, hvis De ikke af hensynsfuldhed havde brugt for milde udtryk, ialdfald tænker jeg mig det. Det kan jo kun være en vinding at få høre en upartisk dom om sit arbejde fra et hold, der maa forudsættes at være kompetent”.²¹ Om dette arbeidet har noe med den senere historien som til slutt skulle få tittelen *Constance Ring*, vet vi ikke. Men hun har arbeidet med stoffet alt mens hun bodde i Fredrikshald, altså før hun flyttet til Kristiania. Og siden helt frem til boken gikk i trykken i København.

Ser vi nærmere på de ulike variantene av *Constance Ring* fra manus til korrekturark og boktrykk, samt senere utgaver i Danmark og Norge, er det spesielle her at korrekturen gjennomarbeides av ekteparet Skram i fellesskap, og de gjør det med tanke på at dette blir Amalie Skrams debutarbeid og at det skal utgis hos en forlegger som er reservert og etter hvert svært betenkt. Påfallende er det at en rekke av strykningene innebærer en generell nedtoning av stemninger og følelsesuttrykk, så som smil, latter og glede. En annen tendens er strykninger vedrørende Rings alkoholisme og andre trekk som gjør ham mindre tiltalende. Nedtoning av de mindre sympatiske trekkene ved Ring har også ledet til strykninger i Constances avsky for Ring, som her: ”Når han var som iaften, fik hun væmmelse for ham, og så kunde hun ikke la være at tænke på hvilken ynkelig fyr hun havde fået til mand”.²² En tredje tendens er nedtoningen av det erotiske, især det utenomekteskapelige. Etter at endringene er gjort, blir det erotiske underforstått: ”Han havde ikke villet bedrage hende” er blitt til ”Han havde ikke bedraget hende”.²³ ”Hun stod og hægtede korsettet op. Han så hendes hvide skuldre og blev blød om hjertet”, er strøket helt.²⁴

Tendensene i strykningene går alle i retning av en mer balansert, mindre provoserende og neddempet fremstilling enn den opprinnelige, mer hyperbolske språkbruken i kladden og korrekturen. Likevel fremstiller Amalie Skram det slik at hun var kompromissløs i fremstillingen, at hun ikke ville føye seg etter noen andre og at hun holdt fast på sitt, på retten til å skrive det slik hun oppfattet det, hvor brutalt det enn måtte fremstå. Slik fremstiller hun det for eksempel i brev til Ullmann 14. mars 1885.²⁵ Undersøkelser av manuskriptet, korrekturen, førstetrykket og annen kor-

respondanse som vi særlig kan takke Janet Garton for, viser derimot at Amalie stadig var villig til å inngå kompromisser, både med forleggere og redaktører, enten det var på eget initiativ eller i samarbeid med Erik.

Når det gjelder *Constance Ring* ble den romanen ikke utgitt på nytt for i *Samlede Værker* 1906. Forskjeller mellom førstetrykk og senere trykk, som gjerne kalles overlevelsvarianter, er ikke systematisk undersøkt av andre, og det blir de heller ikke her. Men noen eksempler kan vise at tekster ikke er stabile størrelser, at klassikere som har vært gjenstand for moderne bokproduksjon stadig forandrer seg og at forlagene på sin side i liten grad vet hva de gir ut og at de heller ikke tar kostnadene med å sørge for å finne ut hva de gir ut. Her et lite knippe eksempler med umotiverte strykninger markert med skravert tekst, først fra kapittel V av førsteutgaven:

”Det har han godt af – nu er han naturligvis drukken igjen,” sa Constance, og Udtrykket paa hendes Ansigt blev pludselig forandret. Fru Blom hørte ikke hendes Ord – hun var allerede inde hos Ring.

– En Strøm af Mismod skyllede med et gjennem Constance, – hun var saa træt og kjed-. – Uh hvor de bød hende imod, Moren, Lorck, Mejer, Marie, Hansen, Tanten, hvert eneste Menneske, hun kjendte, og l’Hombren, Selskabet i Morgen, Malerierne paa Væggen, alt, alt i Verden.²⁶

Videre er det strykninger i kapittel IX av førsteutgaven:

”Jo, det kan, det kan, Constance, aa forsøg, forsøg – tag mig til Naade og tag mig paa Prøve.”

”Rejs dig op og sæt dig – jeg vil spørge dig om noget.”

Han adlød som en skolegut. Hun tog Plads lige over for ham.²⁷

Så er det strykninger i senere trykk av følgende fra kapittel XI av førsteutgaven:

”Ægtefolkenes Uværdighed borttager ikke Fnug af Institutionens Hellighed, ligesom Nadverens Sakramente ligefuldt er Kristi Legeme og Blod, om det end nydes af de mest ubodfærdige.”

”Men Skilsmisse er dog tilladt mellem de kristne,” sa Constance i en ophidset Tone.

”Det er for Hjerternes Haardheds Skyld, husk hvad Moses sa til Jøderne”.²⁸

Endelig er det strykninger i senere utgaver av kapittel VII av førsteutgaven:

”Men det er blet værre, det er blet meget værre, Constance.”

”Hvis saa er, er det hans egen Skam! Hvad kommer det mig ved?”

”Han gjør det af Fortvilelse,” sukkede Fru Wleügel.²⁹

Slike umotiverte bortfall i teksten spiller neppe noen avgjørende rolle i den store sammenhengen. Det er vel også grunnen til at de tidlige ikke har blitt oppdaget. Men det er slående å registrere at den eneste kritiske og kommenterte utgaven som legger førsteutgaven til grunn og er utførlig i sin behandling av tekstens historie, både dens tilblivelse, utgivelse, mottagelse blant venner, anmeldelser og betydning, er å finne i Janet Gartons utgave i serien ”Danske klassikere” fra 2007. De fleste andre utgaver, især de norske utgitt på Gyldendal Norsk Forlag, har minimalt med opplysninger. De er forlagsutgaver av heller dårlig kvalitet når det gjelder så vel historisk som filologisk arbeid. Og det er i disse utgavene rekken av feil har oppstått. Det er synd for norske lesere, især for studentene, som hadde fortjent bedre. Men som enkelte har fremhevet, gir det liten mening å anklage forlagene for manglende arbeid med utgivelsene. Forlagene gjør bare jobben sin, og den jobben består i å tjene penger.

Knut Hamsun

Når det gjelder Hamsun, eller Knud Pedersen som han het, kom han nærmest til dekket bord i 1890 hva forfatterfunksjonen angår. De nye institusjonelle rammene var i stor grad etablert av foregående generasjon. På linje med forlagene anså han det som viktig å tjene penger. Men for å komme i betraktning, stilte han seg i starten i opposisjon til sine forgjengere. Han fremsto som avantgarde. Problemet var bare at bøker som *Sult* og *Mysterier* ikke gav ham store nok inntekter. Med sine erfaringer fra Amerika la han derfor ut på turné i Norge der han tjente penger på å gjøre overskrifter av sin opposisjon. Det ga penger i kassen.

Det var ikke *Sult* som gjorde Hamsun kjent landet rundt. Det var fron-

talangrepet på de etablerte realistene, de Hamsun som den første betegnet som de fire store, med syrlig adresse til Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie. Alt fra 1893 gikk Hamsun imidlertid selv inn i rollen som politisk orientert satiriker med romanene *Redaktør Lyng* og *Ny Jord*, som begge er fulle av typetegninger og tendens fra det moderne gjennombruddets dager. Siden vekslet han og lot den folkelige tilnærmingen og fortellermåten få stadig større spillerom. Det hører også med til historien at da Hamsun kjøpte seg inn i det nyetablerte Gyldendal Norsk Forlag i 1925 og selv ble selskapets største aksjonær, da brukte forlaget Hamsuns begrep fra 1891 om ”de fire store” til å selge nye og store opplag av deres *Samlede verker* som ganske raskt ble obligatorisk inventar i de tusen hjem.

I et bokhistorisk perspektiv er det interessant å se nærmere på etableringen av Hamsuns *Samlede Verker* som er preget av omfattende revisjoner om vi sammenligner med førsteutgavene av verkene. Særlig er antallet strykninger betydelig. Her bare et lite utdrag fra et brev til Peter Nansen som signaliserer omfanget av revisjonene Hamsun etter hvert slet med:

[...] saalænge jeg har denne rædselsfulde Gjennemlæsning av alt mit gamle Skriveri og Rettelser at gjøre deri er alt andet Arbeide umulig. Nu har jeg alt brukt 2 Maaneder paa det og er færdig med 3 Bøger, hvoraf rigtignok 2 paa Vers. [...] Jeg har regnet ut at jeg trænger halvandet Aar til at læse og korrigere alt mit gamle – og derpaa er jeg komplet Idiot. For aldrig har jeg trodd at det skulde martre saa utrolig.³⁰

Hamsun foretar omfattende revisjoner der tekst strykes, komprimeres og suppleres i forkant av samleutgavene. I 1906 kjøpte Gyldendal Alb. Cammermeyers forlag i Kristiania og gjorde lederen Lars Swanström til leder av den norske avdelingen i samarbeid med Christian König. Planer ble lagt for en folkeutgave av Hamsuns *Samlede Romaner og Fortællinger*. For å redusere prisen på folkeutgaven, ble større mengder tekst presset inn på tilsvarende mindre plass. Bakgrunnen for tanken om en samleutgave var sammensatt, men det viktigste var at Hamsun hadde spilt bort store summer penger høsten 1901. Da han innså tapet, tok han sin kones formue i håp om å vinne pengene tilbake. Men da han tapte hennes penger også, sto han til slutt i stor gjeld til forlaget. Etter utgivelsen av *Munken Vendt* i 1902, som han fikk særdeles godt betalt for, kom det bøker på løpende bånd. Hamsun skrev, reviderte og fikk utgitt nye bøker hvert år.

Han skrev ikke lenger for avantgarden, men for et bredt og folkelig publikum. Og så hjalp det likevel ikke på økonomien. Men han var fast bestemt på å reise seg og skisserer derfor en vei ut av uføret: En folkeutgave. Fonten skal gjøre at dobbelt så mye tekst kommer med på samme plass som før. Samtidig gjennomgår Hamsun tekstene slik han hadde gjort med *Sult* i 1899, og han stryker nå med gaffel. For *Mysteriers* vedkommende er resultat at 516 sider i førsteutgaven blir til 312 sider i andreutgaven. Hamsun gjorde betydelige endringer i form av strykninger og mindre tillegg, men hvilke og i hvilket omfang er ikke kartlagt tidligere.

I *Sult* er det klare tendenser i strykningene, både med hensyn til gudsbespottelsen i andet stykke i 1899, den erotiske tilnærmingen i tredje stykke i 1907 og bespottelsen av Kongen og ferdrelandet til utgaven i 1916.³¹ I *Mysterier* og *Ny Jord* er strykningene og tilleggene langt flere, men de synes ikke å være like markante i sine tendenser. Det dreier seg mer om å redusere omfanget. Men én av tendensene er nedtoningen av de mange og sterke utfallene hovedpersonen Johan Nilsen Nagel har mot navngitte menn, især diktere og politikere. Strykningene gjelder diktere som Tolstoj, Shakespeare og Hugo. En nærliggende årsak kan være at kritikken av dikterne på dette tidspunktet rammet Hamsun selv i større grad enn han satte pris på. Utfallene mot politikerne er tilsvarende, og de går især utover William Gladstone. Hans posisjon i britisk politikk, førende opposisjonsleder og fire ganger statsminister i andre halvdel av 1800-tallet, ble mindre aktuell utover på 1900-tallet. Nagel har lite godt å si om demokratiet som styreform og ikke videre godt å si om Gladstone, som tyr til alle slags grep og knep for å få sine saker igjennom. Det Nagel ikke synes å ha forstått, er det den senere britiske statsministeren Winston Churchill formulerte så pregnant, nemlig at demokratiet vel er den verste styringsformen som finnes, bortsett fra alle de andre som har blitt prøvd opp gjennom tidene.

Det som i forlengelsen av strykningene kanskje er enda mer interessant, er at de tre nevnte samleutgavene av Hamsuns verker styrker forfatterautoriteten i den grad at Hamsun etter hvert kan si og gjøre nær sagt hva han vil. Utover på 1900-tallet har han opparbeidet seg en slik autoritet at han ikke lenger trenger å revidere det han har skrevet tidligere, men nyter hele veien den samme, stigende anseelsen uansett hva han skriver. Hamsun lar Nagel og Karenø fortsatt påkalle den store terrorist i bøker som *Mysterier* og *Ved Rigets Port* og stryker det ikke. Hamsun vender seg

videre kritisk mot tidens "Fredsprat", mot det han kaller "Kvindesagshyl" og den nye tidens "Arbejderkrapyl", i et rimbrev til Lord Byron fra 1904. Og slik fortsetter han i verk etter verk før han til slutt belønnes av det svenske akademi med nobelprisen i litteratur i 1920 for en roman som utleverer samene på det groveste. Han kobler jødene til internasjonal kapital og moderne industri og gjør dem til syndebukker for all verdens elendighet. Og han ber om strengere straffer for unge kvinner som er blitt gravide og som i sin fortvilelse dreper sine barn. Han vil ha foreldrene hengt. Like fullt beholder Hamsun sin autoritet hos et publikum som stadig kjøper flere av bøkene hans. Derpå tar han med seg sin autoritet over på andre områder av samfunnslivet, nærmest som en intellektuell som blander seg opp i alt han ikke har greie på. Publikum vender ham ikke ryggen og noterer seg knapt endringene i forfatterholdning og publikumsfrieri, men fortsetter å kjøpe bøkene hans.

Den mest nærliggende konklusjonen her er at Hamsun til enhver tid har gått for den løsningen som best har tjent hans egen kulturelle og økonomiske posisjon. Eller som han selv uttrykte det: "Jeg bryder mig ikke om noget andet end Salget og atter Salget".³² På den andre siden har denne økonomiske drivkraften ikke vært enerådene. Etter hvert ble det ideologiske perspektivet vel så viktig for Hamsun, men siden det ideologiske ble helt ødeleggende for statusen i og med utfallet av andre verdenskrig, har dette perspektivet senere måttet vike. Både forfattere, forskere, formidlere og publikum har derfor i det vesentlige betraktet forfatterskapet og Hamsuns posisjon i litteraturhistorien ut fra estetiske kategorier alene.

Tekstkritikk som analysemetode

Samlede verker blir det trykte mediets konservering for ettertiden, og hver nye utgave som er forskjellig fra den foregående, tjener flere funksjoner. Dels gjøres store deler av produksjonen tilgjengelig for et nytt og større publikum, på en måte som er langt billigere enn kjøp av enkeltutgaver. Dels er *Samlede verker* en verdifull inntektskilde for forfattere og forlag. Og endelig styrkes forfatterautoriteten gjennom utgavene i den grad at i hvert fall Hamsun nærmest kan tillate seg hva som helst. *Samlede verker* er det sted eller den type utgivelse som bevarer forfatterens bidrag til litteraturhistorien for ettertiden. Man antar at den ene utgaven neppe skiller seg vesentlig fra foregående utgivelser. Men igjen er

det slik at den pågående og omfattende digitalisering nå åpner for revisjoner av forfatterens bidrag, ikke minst fordi *Samlede verker* viser seg å være et tidsbilde mer enn et evig og for ettertiden opphøyet og konserverende uttrykk.

Hva kan vi ellers si om betydningen av tekstkritikk og studier av varianter generelt som utgangspunkt for tekstanalyse? Vel, varianter kan belyse det litterære kretsløpet inkludert endringer i uttrykksmåte, endringer i språksyn, endringer i ideologisk overbevisning, tilpasning til publikum og styrking av forfatterfunksjonen. Gjennom variantene kan vi forklare hvorfor endringene er kommet til, ikke alltid og på en dekkende måte kanskje, men vi kan belyse motivene for endringene og kanskje også den betydning endringene får etter hvert. Foregående gjennomgang viser et beskjedent utvalg, men nok til å ta variantene med i betraktning når vi leser klassikerne, og ikke bare det, variantene kan være en inngang som fornyer studiet av klassikerne. Gjennom det foregående utvalget av eksempler som synliggjør forskjellene mellom tittelblad på de samme verkene, åpenbare forskjeller i den løpende teksten avhengig av utgave, videre en kontekstualisering av tilblivelses- og overlevelsvarsianter og til slutt rekken av varianter som skriver seg fra forfatterens økonomiske og ideologiske disposisjoner, har vi sett at det å lese klassikerne, i stor grad kan være prisgitt valg av utgave.

Det kan være vanskelig å formulere noen klare metodiske prinsipper for å håndtere og analysere denne overveldende empirien i praksis. Og det er ingen grunn til å legge skjul på at varianter kan være besværlige, især for nøkterne nordister. Men varianter kan også være gode å ha som en inngang til litteraturhistoriske analyser. Og jo flere varianter, desto bedre. Eller for å si det med Liberace: for mye av det gode, er vidunderlig.

NOTER

1. Franco Moretti, *Distant Reading*, London & New York 2013, s. 181.
2. Med varianter siktes det her til varianter i de lingvistiske så vel som i de bibliografiske kodene, slik Jerome McGann har fremhevet at tekster alltid rommer deres egen kroppsliggjøring (Jerome McGann, *The Textual Condition*, Princeton 1991, s. 13–14). Men i praksis vil likevel fokus i det følgende være de lingvistiske kodene, inkludert endringer i det Gerard Genette har kalt parateksten (Gérard Genette, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, overs. Jane E. Lewin, Cambridge 1997, s. 4–5).

3. Ernst Sars skriver blant annet følgende om dikternes rolle i sitt portrett av Bjørnstjerne Bjørnson fra 1902: "I sterkt bevægede Tider, naar de høieste og vanskeligste Opgaver melder sig til Løsning, kræves der Medvirkning af andre og større Kræfter. Politikere maa da finde seg i, at Poeter og Profeter blander sig ind i deres Bedrift med sin Fantasering og Moralisering; de maa finde sig i et sligt 'Poetokrati' som det, hvorved de store Tider i norsk politisk Historie siden 1814 har været karakteriseret" (Ernst Sars, "Bjørnsons Plads i Norges politiske Historie", *Samlede Værker*, bd 4, Kristiania & Kjøbenhavn 1912, s. 284).
4. Narve Fulsås, *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur*, Oslo 1999, s. 254.
5. Nå kan man sikkert innvende at det metodiske ikke er særlig nytt siden det baserer seg på manuelle lesninger og at Franco Morettis begrep om fjernlesning dermed er mindre relevant for det følgende arbeidet. Men selv om det bokhistoriske og tekstkritiske perspektivet knytter an til Robert Darnton, D.F. McKenzie og Jerome McGann, så er altså formålet med det tekstkritiske arbeidet ikke en ny utgave, men et forsøk på å lese og skrive frem en ny litteraturhistorie der de kanoniserte verkene historiseres gjennom målrettede søk i variantene.
6. Ulike eksempler på nyere forskning basert på kvantitative metoder er IbsenStage, en hendelsesbasert database over Ibsen-oppsetninger verden over (<https://ibsenstage.hf.uio.no>). Denne basen ligger videre til grunn for studien Julie Holledge har utarbeidet sammen med Jonathan Bollen, Frode Helland og Joanne Tompkins: *A Global Doll's House. Ibsen and Distant Visions*, Basingstoke 2016. Nevnes bør også prosjektet "Data-Mining The Digital Bookshelf" finansiert av Norges forskningsråd der Ellen Rees, Frode Helland og Ståle Dingstad har som siktemål å bruke nye digitale tilnærminger til bokhylla.no for å belyse så vel populærdiskurser som minoritetsdiskurser.
7. Martha Woodmansee, *The Author, Art, And the Market. Rereading the History of Aesthetics*, New York 1994, s. 35–56. Michel Foucault, "Hva er en forfatter?"; overs. F. Molven & A. Kittang, *Moderne litteraturteori. En antologi*, red. A. Kittang m.fl., Oslo 2003, s. 287–302.
8. Her er det naturligvis rom for nyanser. Således fremhever for eksempel Ludvig Holberg flere steder sin egen særskilte rolle som forfatter og ville som høyt utdannet akademiker neppe sett seg tilfreds med å bli sidestilt med papirmakere og boktrykkere. Bo Bennich-Björkmans litteratursosiologiske avhandling *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, Studia Litterarum Upsaliensia 5, diss. Uppsala, Stockholm 1970, fremhever på sin side svenske forfatters karrierer fra midten av 1500-tallet til midten av 1800-tallet der han blant annet belyser moderne og anakronistiske forestillinger om forfatterens frihet.
9. Den som i nyere tid særlig har belyst fremveksten av endrede rammebetingelser for norske diktere gjennom 1800-tallet, er Narve Fulsås gjennom sine innledninger og kommentarer til Henrik Ibsens brev 1844–1906, se *Henrik Ibsens skrifter*, bd 12k, 13k, 14k og 15k (jf. <http://ibsen.uio.no/brevinnledning.xhtml>).
10. For utførligere fremstillinger av de endringer norske forfattere skrev under gjennom 1800- og 1900-tallet, er det opplysende å lese Harald & Egil Tveterås, *Den norske bokhandels historie*, utgitt av Norsk bokhandler-medhjelper-forening, Oslo 1950–1996, 4 bd. Utover denne og mer tradisjonelle litteraturhistorier har det i Norge gjennom de siste 40 årene vært lite forskning av litteratursosiologisk og bokhistorisk karakter sammenlignet med situasjonen i Sverige for eksempel. Der har Johan Svedjedal blant andre vært en markant eksponent for litteraturstudier som tar for seg både litteraturen i samfunnet, samfunnet i litteraturen og litteratursamfunnet. Når Svedjedal i en av sine artikler fremhever to store litteratursosiologiske forskningsprosjekter og nevner Otto Hagebergs prosjekt "Den litterære institusjon i Norge etter 1945" (LITINOR), fikk dette liten virkning i en tid dominert av poststrukturalisme og dekonstruksjon (jf. Johan Svedjedal,

- ”Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden”, *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal, Lund 1997, s. 82). I denne sammenheng er det derfor verdt å nevne Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy og Ståle Dingstad som i 2017 utgir *Det litterære kretsløp. Bidrag til en norsk bokhistorie fra Maurits Hansen til Gunvor Hofmo*, Oslo (under utgivelse).
11. Tore Rem, *Forfatterens strategier. Alexander Kielland og hans krets*, Oslo 2002, s. 165.
 12. Lorentz Dietrichson, *Svundne Tider. Aften Forfatters Ungdomserindringer*, bd 4, Kristiania 1896–1917, s. 296.
 13. Ellisiv Steen, *Den lange strid. Camilla Collett og hennes senere forfatterskap*, Oslo 1954, s. 263.
 14. Tveterås 1950–1996, bd 3, s. 378.
 15. Olaf Huseby i *Fedraheimen*, 9.9.1885.
 16. Arne Garborg, *Arne Garborg: Dagbok 1905–1923*, bd 2, utg. Hulda Garborg, Kristiania & Oslo 1924–1927, s. 107.
 17. Arne Garborg, *Bondestudentar*, Bergen 1883, s. 1–2.
 18. Johs. A. Dale, *Studiar i Arne Garborgs språk og stil*, Oslo 1950, s. 6.
 19. Robert Darnton, ”Hva er bøkens historie?”, *Bokhistorie*, red. Tore Rem, Oslo 2003, s. 48.
 20. Utgiveren Janet Garton skriver at brevvekslingen med Frederik Hegel begynte i 1881 mens Amalie bodde hos sin bror Ludvig i Fredrikshald, jf. Amalie Skram, *Brevveksling med forlæggere*, utg. Janet Garton, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 2010, s. 18.
 21. Amalie Müller, brev til Frederik Hegel 7.11.1879, Gyldendalske arkiv, Ny Kgl. Sml. 3742 4to, Det Kgl. Bibliotek, København.
 22. Amalie Skram, *Constance Ring. Roman*, utg. Janet Garton, Danske klassikere (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab), København 2007, s. 356.
 23. Skram 2007, s. 362.
 24. Skram 2007, s. 363.
 25. Amalie Skram, *Mellom slagene*, brev i utvalg ved Eugenia Kielland, Oslo 1955, brev 14.3.1885, s. 104.
 26. Amalie Skram, *Constance Ring*, Kristiania 1885, s. 116.
 27. Skram 1885, s. 168.
 28. Skram 1885, s. 190.
 29. Skram 1885, s. 258.
 30. Knut Hamsun, *Knut Hamsuns brev*, bd I–VI og Supplementsbind, utg. Harald S. Næss, Oslo 1994–2000, brev 29.12.1915, bd IV, s. 77–78.
 31. Ståle Dingstad, ”Om Sult – og andre tekster med samme tittel”, *Edda* 1998:1, s. 30–39.
 32. *Knut Hamsuns brev*, brev 4.11.1902, bd II, s. 210.

LITTERATUR

Utrykt litteratur

Amalie Müller, brev til Frederik Hegel 7.11.1879, Gyldendalske arkiv, Ny Kgl. Sml. 3742 4to, Det Kgl. Bibliotek, København
<https://ibsenstage.hf.uio.no> (lest 9/4 2017)

Trykt litteratur

Bjørkøy, Aasta Marie Bjorvand & Ståle Dingstad, *Det litterære kretsløp. Bidrag til en norsk bokhistorie fra Maurits Hansen til Gunvor Hofmo*, Oslo (under utgivelse 2017).

Bennich-Björkman, Bo, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, Studia Litterarum Upsaliensia 5, diss. Uppsala, Stockholm 1970.

Dale, Johs. A., *Studiar i Arne Garborgs språk og stil*, Oslo 1950.

Darnton, Robert, ”Hva er bøkernes historie?”, *Bokhistorie*, red. Tore Rem, Oslo 2003, s. 43–71.

Dietrichson, Lorentz, *Svundne Tider. Af en Forfatters Ungdomserindringer*, bd 4, Kristiania 1896–1917.

Dingstad, Ståle, ”Om Sult – og andre tekster med samme tittel”, *Edda* 1998:1, s. 30–39.

Fedraheimen, 9/9 1885.

Foucault, Michel, ”Hva er en forfatter?”, overs. F. Molven & A. Kittang, *Moderne litteraturteori. En antologi*, red. A. Kittang m.fl., Oslo 2003, s. 287–302 [orig. 1969].

Fulsås, Narve, *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur*, Oslo 1999.

—, ”Innledning og kommentarer” til *Brev 1844–1906*, utg. i *Henrik Ibsens skrifter*, bd 12–15, Oslo 2006–2010, s. 9–65, 11–113, 11–91, 11–57; netttutgave:
<http://www.ibsen.uio.no/brev.xhtml>, lest 29/5 2016.

Garborg, Arne, *Bondestudentar*, Bergen 1883.

—, *Arne Garborg: Dagbok 1905–1923*, bd 2, utg. Hulda Garborg, Kristiania & Oslo 1924–1927.

Genette, Gérard, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, overs. Jane E. Lewin, Cambridge 1997.

Hamsun, Knut, *Knut Hamsuns brev*, bd I–VI og Supplementsbind, utg. Harald S. Næss, Oslo 1994–2000.

Holledge, Julie, Jonathan Bollen, Frode Helland & Joanne Tompkins, *A Global Doll's House. Ibsen and Distant Visions*, Basingstoke 2016.

McGann, Jerome, *The Textual Condition*, Princeton 1991.

- Moretti, Franco, *Distant Reading*, London & New York 2013.
- , *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*, London & New York 2005.
- Rem, Tore, *Forfatterens strategier. Alexander Kielland og hans krets*, Oslo 2002.
- Sars, Ernst, ”Bjørnsøns Plads i Norges politiske Historie”, *Samlede Værker*, bd 4, Kristiania & Kjøbenhavn 1912, s. 263–285.
- Skram, Amalie, *Constance Ring. Roman*, Kristiania 1885.
- , *Mellom slagene*, brev i utvalg ved Eugenia Kielland, Oslo 1955.
- , *Constance Ring. Roman*, utg. Janet Garton, Danske klassikere (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab), København 2007.
- , *Brevveksling med forlæggere*, utg. Janet Garton, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 2010.
- Steen, Ellisiv, *Den lange strid. Camilla Collett og hennes senere forfatterskap*, Oslo 1954.
- Svedjedal, Johan, ”Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden”, *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal, Lund 1997, s. 68–88.
- Tveterås, Harald & Egil, *Den norske bokhandels historie*, utgitt av Norsk bokhandler-medhjelper-forening, Oslo 1950–1996, 4 bd:
1. *Forlag og bokhandel inntil 1850*, 1950.
 2. *Norske forfattere på danske forlag 1850–1890*, 1964.
 3. *Bokens kulturhistorie. Formet av forfattere, forleggere, bokhandlere og lesere 1850–1900*, 1986.
 4. *Boken lever. Norsk bokbransje etter 1900*, 1996.
- Woodmansee, Martha, *The Author, Art, And the Market. Rereading the History of Aesthetics*, New York 1994.

KLAUS NIELSEN

Materiel poetik

Om filologien som litteraturanalytisk metode

Editionsfilologer er gode til at fremhæve, hvor vigtig editionsfilologien er. Vi er gode til at demonstrere denne vigtighed med skarpe eksempler, hvor varianter, publikationskontekster og transmissionshistorier knyttes til fortolkning og forståelse. Som undertekst for dette formidlingsarbejde ligger et ønske om, at litteraturforskerne skal bruge vores udgaver. Som udøvende editionsfilolog mener jeg naturligvis også, at disciplinen er vigtig for det litteraturvidenskabelige arbejde og at vores udgaver skal bruges i forskningen. Men jeg mener også, at editionsfilologien har en vigtig rolle at spille uden for produktionen af udgaver – nemlig som generel analysemetode for ethvert litteraturvidenskabeligt arbejde. Den studerende, som for eksempel skal lave en tekstanalyse i litteraturhistorie, bør naturligvis også arbejde tekstkritisk og skelne skarpt mellem tekst, værk og dokument. Men hvordan gøres dette i praksis? Artiklen her præsenterer en model for, hvordan filologien kan anvendes som generel analysemetode.

Emnet er ikke nyt. Editionsfilologer og boghistorikere har længe forsøgt at råbe litteraturvidenskaben op, og mit bidrag bygger videre på det omfattende arbejde, som allerede er lavet.¹ Det, som er nyt, er imidlertid forsøget på at opstille en systematisk og metodisk tilgang til det interdisciplinære arbejde. Artiklen bygger på min bog *Bogen og værket. En introduktion til tekstkritik og boghistorie* som udkom 2017 på Museum Tusulanum Press. Sigtet med denne er kort sagt at indarbejde dels det reflekterede værkbegreb, som vi arbejder ud fra inden for editionsfilologien, dels en række tekstkritiske overvejelser og metoder i den almindelige litteraturanalyse. Målgruppen er primært de studerende ved universiteternes litteratur- og sprogfag, men den er skrevet således, at også for-

skere og ikke mindst undervisere vil kunne anvende den, og jeg håber, at den vil blive en fast del af metodepensummet på disse fag. I artiklen her vil jeg først opridsе værkbegrebets status inden for litteraturvidenskaben. Derefter vil jeg præsentere den opstillede model, og til slut diskutere en række af de praktiske udfordringer, som denne udvidelse af litteraturanalydens genstandsfelt medfører.

Værkbegrebet i litteraturvidenskaben

Jeg har som litteraturforsker en baggrund i både editionsfilologi og boghistorie. Trods forskelle mellem fagområderne er der én essentiel ting, som forskere inden for begge fagområder er enige om: et litterært værk er ikke identisk med den bog, man læser værket i. I megen litteraturforskning og i udpræget grad i den almindelige litteraturundervisning på universiteterne reflekteres der imidlertid ikke over forskellen mellem værk, tekst og dokument. Og her kan filologien hjælpe. Jeg indskyder en parentes her for klarhedens skyld: Når jeg efterfølgende bruger betegnelsen litteraturvidenskab, så sigter jeg netop til den gængse fortolkende litteraturvidenskab og holder editionsfilologien og boghistorien udenfor. Disse er naturligvis også litteraturvidenskaber, men jeg bruger distinktionen af praktiske hensyn.

I 2010 undersøgte jeg nedenstående udbredte hånd- og metodebøger, som på den ene eller anden vis blev brugt i litteraturundervisningen på danske universiteter.

Thomas Thurah: *Tekstanalyse og litterær metode*, København 2010

Johannes Fibiger, Gerd Lütken & Niels Mølgaard (red.): *Litteraturens tilgange*, 2. udg., Aarhus 2008 [2001]

Gregory Castle: *The Blackwell Guide to Literary Theory*, Malden, Mass. 2007

Wolfgang Iser: *How to Do Theory*, Malden, Mass. 2007

Magnus Persson: *Varför läsa litteratur? Om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*, Lund 2007

Leif Søndergaard (red.): *Om litteratur – metoder og perspektiver*, Aarhus 2007 [2003]

Staffan Bergsten (red.): *Litteraturvetenskap – en inledning*, 2. uppl., Lund 2002 [1998]

Lars Ole Sauerberg: *Litteraturvidenskaben siden nykritikken. En kort introduktion*, Odense 2000

Lis Møller (red.): *Om litteraturanalyse*, Aarhus 1995
 Anders Østergaard (red.): *Skud. Tekstanalysen i dag*, København
 1992

Her var stort set ingen bibliografisk eller tekstkritisk refleksion at finde. Sigtet er ikke at udstille disse håndbøgers dårlighed; det er indsigtfulde og pædagogiske bøger. Men det understreger vanskeligheden ved at finde oplysninger om den tekstkritiske dimension.² Siden da er bidrag om emnet begyndt at dukke op i metodebøgerne:

- Gorm Larsen & René Rasmussen (red.): *Blink. Litterær analyse og metode*, Aalborg 2014; indeholder et bidrag af Krista Stinne Greve Rasmussen & Klaus Nielsen: "At møde litteraturen i dens materielle form. Boghistorie«, s. 203–223³
- Lasse Horne Kjældgaard m.fl. (red.): *Litteratur. Introduktion til teori og analyse*, 2. udg., Aarhus 2013 [2012]; indeholder Jens Bjerring-Hansens "Bogmediet", s. 323–334⁴
- Per Thomas Andersen, Gitte Mose & Thorstein Norheim (red.): *Litterær analyse. En innføring*, Oslo 2012; indeholder Aasta Marie Bjorvand Bjørkøys "Edisjonsfilologi", s. 242–256, og Marianne Egelands "Bokhistorie og litteratursociologi", s. 257–272

I Carin Franzéns *Grundbok i litteraturvetenskap* (2015) er litteratursociologi, mediebevidsthed og filologi en af de røde tråde, som trækkes gennem kapitlernes gennemgang af fagområdet.⁵ Selv i det seneste danske værk om humanistisk videnskabsteori, *Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning* (2015), fremhæves vigtigheden af den filologiske og bibliografiske grundighed over for den moderne akademiske teorifiksering.⁶ Dette er vigtige skridt i retning mod en mere tekstkritisk og materielt bevidst litteraturvidenskab. De seneste års øgede interesse for litteraturens materialitet knyttes ofte til udviklingen inden for Digital Humanities. I takt med digitaliseringen af blandt andet arkiver og bibliotekssamlinger har vi dels fået nye måder at studere materialitet på (i høj opløsning og i store og lettilgængelige mængder), dels en fornyet trang efter det håndgribelige og nærværende.⁷ Digitaliseringen påvirker ikke kun vores analysegenstand, men også den måde vi udfører vores forskning i hverdagen, og disse ting til sammen har givet os et nyt sæt briller at se litteraturen igennem.⁸

På Universitetet i Oslo har man siden reformen i 2005 udbudt særlige overbygningskurser ved det humanistiske fakultet. Kurset *Litteraturvitenskapelig forskningspraksis* er obligatorisk på almen litteraturvidenskab samt en række af sprogfagene og har til formål at forberede de studerende på det praktiske arbejde med masteropgaven (specialet). Kurset fokuserer på metodiske udfordringer samt planlægning og gennemførelse af et litteraturvidenskabeligt arbejde. Desuden behandles grundlæggende tekstkritiske problemstillinger samt de forskningsetiske udfordringer, der med kursusbeskrivelsens egne ord ”ligger i kravene til etterprøvbarhet og redelighet i litteraturvitenskapen”.⁹ Kurset *Bokhistorie og tekstkritikk* er obligatorisk på studieretningen for litteraturformidling og fokuserer mere målrettet mod studiet af litteratur som materiel og historisk analysegenstand. På dette kursus lærer de studerende at arbejde med litteratur ud fra et medialt, filologisk, politisk og socialt perspektiv – alt sammen knyttet til disciplinerne boghistorie og tekstkritik.¹⁰

Tiltagene på Universitetet i Oslo er prisværdige, og lignende kurser vil være oplagte at indføre som obligatoriske dele af litteratur- og sprogfagene i resten af Norden. Siden 2011 har man på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet givet de studerende på hver nye årgang en fællesforelæsning om tekstkritik og om vigtigheden af at bruge videnskabelige udgaver. Dertil bliver der jævnlige udbudt valgfri overbygningskurser i emnet tekstkritik og boghistorie. Tekstkritik findes nævnt i studieordningens kursusbeskrivelse for litteraturhistorie og litterær analyse, men bliver ikke altid inddraget som perspektiv af de enkelte undervisere. Der mangler stadig en systematisk indsats på området, som kan gøre det tekstkritiske perspektiv til en integreret del af en universitetsuddannelse inden for sprog og litteratur. En nærmere undersøgelse af forholdene på universiteter i Norden ville være interessant og formentlig underbygge, at disciplinen i høj grad er præget af vaner og institutionelle traditioner, som ikke nødvendigvis er fagligt forankret.

I megen af den litteraturvidenskabelige undervisning og forskning, jeg selv har oplevet og observeret på danske universiteter, har den tekstkritiske og bibliografiske refleksion været fraværende. Men værkbegrebet findes imidlertid anvendt inden for litteraturvidenskab. Det er ofte i en anden betydning, end den bibliografiske, men hos blandt andre Gérard Genette, Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser og i den tjekkiske Pragerskole spiller varianter, paratekster og andre bibliografiske betragtninger ind i

fortolkningsarbejdet. Deres bidrag til forskningen er vigtige at fremhæve, da de kan bruges som led i en brobygning mellem tekstkritikken og litteraturvidenskaben.

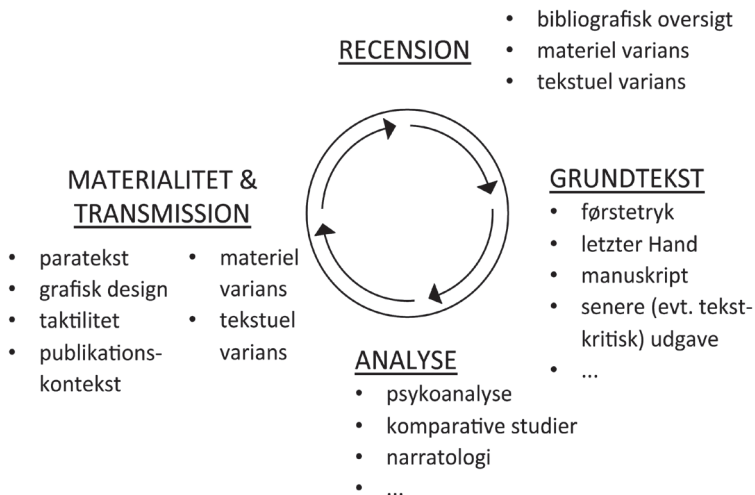
Der er endnu et vigtigt perspektiv, som må fremhæves i denne bestræbelse på at føre de to fagfelter sammen. I den almindelige litteraturforskning og undervisning kan vi faktisk finde den tekstkritiske refleksion som en slags underbevidst spor i vores citations- og henvisningspraksis. At andre skal kunne efterprøve en analyses resultater implicerer en forståelse af litteraturens materielle vilkår: Vi analyserer ikke samme *genstand*, men forskellige eksemplarer af et værk. Hele rationalet bag den præcise litteraturhenvisning hviler på dette vilkår og forståelsen heraf. Det er nok en underbevidst forståelse, men den findes. En anden praksis, vi kan pege på, er brugen af det redaktionelle [sic]. Undertiden støder litteraturforskeren eller den studerende på steder i en tekst, hvor der er noget galt. Det kan for eksempel være en helt åbenlys stavfejl eller et ord, som ikke giver mening i konteksten. I daglig litteraturvidenskabelig tale kaldes de trykfejl, selvom mange af disse slet ikke stammer fra selve trykprocessen. Tit kan vi nemt ud fra konteksten afgøre, hvad der egentlig skulle have stået, og vi tilføjer en fodnote til analysen, hvor fejlen nævnes, eller vi indsætter et [sic] i citatet.

En tekstfejl [sic] befinder
sig på det reelle niveau
– meningen på et abstrakt

Litteraturforskere kan sagtens skelne mellem et reelt og et abstrakt niveau – det som inden for bibliografien er blevet kaldt realtekst og idealktekst.¹¹ Forskellen mellem tekst og værk findes med andre ord som en implicit viden eller underforstået metodisk refleksion.

Metoden

Litteraturanalysens genstand må være litterære værker. Når nu bogen eller dokumentet foran os på bordet ikke er det samme som værket, hvordan skal en litteraturstuderende så foretage en litterær analyse? Den metode, jeg har opstillet, består af fire grundsten, hvoraf de to første er velkendte tekstkritiske greb: 1) recension, og 2) valg af grundtekst. De to næste har

Figur 1. Modellen.

jeg kaldt: 3) analyse, og 4) manifestation og transmission (se figur 1).

Recensionen omfatter her mønstringen af de tilgængelige tekstkilder og deres indbyrdes slægtskab. Efter min mening bør enhver form for litteraturforskning, hvad enten det er analyse og fortolkning, litteraturhistorie eller videnskabeligt udgivelsesarbejde, udgå fra samme kritiske omhu med analysegenstanden. Det første spørgsmål, enhver litteraturforsker må stille sig selv, er: Hvad er det, jeg skal analysere? Eller snarere: *Hvor* er det, jeg skal analysere? I hvilke udgaver finder jeg det? Recensionen kan foretages med forskellige grader af grundighed, men man bør som minimum danne sig: 1) et bibliografisk overblik, 2) et skøn over den materielle varians, og 3) et skøn over den tekstuelle varians. Videnskabelige udgaver og bibliografier er i denne proces uvurderlige værktøjer, men metoden skal også kunne bruges til analyse af nyere litteratur, og da er man ofte nødt til at lave bearbejdet selv.

Man har tit brug for at afgrænse sit genstandsfelt enten ud fra praktiske hensyn eller egne interesser. Dette gør man enten som et *resultat af* eller som et *led i* recensionen. Har ens værk for eksempel en meget omfattende transmissionshistorie, kan man begrænse sin undersøgelse til publicerede udgaver fra forfatterens levetid. Man kan også vælge en særlig

periode af receptionshistorien, hvor værket er undergået en forandring, eller man kan foretage en række punktnedslag i transmissionshistorien og ud fra disse undersøge, hvordan forskellige udgaver afspejler skiftende tiders litteratursyn. I en undervisningssituation kan man ikke foretage fyldestgørende recensioner af samtlige værker på pensum. Men man kan på et overordnet plan behandle, hvorfor det er væsentligt at være sig litteraturens materielle betingelser bevidst. Dette kommer jeg tilbage til.

Når kilderne er mønstret, må man foretage et valg af grundtekst. Man kan kun læse én udgave ad gangen, og man er nødt til at starte ét sted. I undervisningen vil det ikke være praktisk muligt at læse *mere* end én udgave. Og selv i forskning kan det sjældent lade sig gøre at læse et *værk* i alle dets manifestationer. Det er formentlig heller ikke altid relevant. Meget afhænger af værkets omfang. Har man med små digte at gøre, er det relativt nemt at sammenligne versioner. For romaner er det vanskeligere. Med metoden kan vi imidlertid *nærme* os en værklæsning, idet vi vil relatere vores analyse til andre udgaver i værkets transmissionshistorie. Men det er vigtigt at understrege: Målet skal være realistisk, og udgangspunktet bliver oftest én eller et mindre antal udgaver. På baggrund af den indledende recension, kan vi sørge for at afgrænsningen og grundtekstvalget bliver reflekteret. Alt for ofte vælges der tilfældigt inden for litteraturvidenskaben, som blandt andet Aasta Marie Bjorvand Bjørkøys bidrag til nærværende antologi demonstrerer, og heri mener jeg, at disciplinen har en alvorlig brist.

De samme muligheder og argumentationer som bruges inden for editionsfilologien kan bruges i litteraturanalytisk sammenhæng. Mit sigte er ikke at være fortaler for hverken førstetryks- eller Ausgabe letzter Handprincipperne. Det er heller ikke at trække den boghistoriske materialitets-fiksering ned over litteraturanalysen. Det handler i stedet om akribi – om videnskabelig redelighed. Mit sigte er at rejse spørgsmålet: Hvad er egentlig litteraturanalysens genstand? Er det værket eller dokumentet?

Den valgte grundtekst skal nu danne udgangspunkt for analysen. I princippet adskiller dette punkt sig ikke fra almindelig litteraturanalyse, og man kan gå til værks efter egen lyst: psykoanalytisk, komparativt, narratologisk og så fremdeles. Det kan virke lidt letkøbt, at den nye metode blot kan indoptage alle de foregående, men metodens sigte er ikke at lave om på litteraturvidenskabens teorier, blot på dens analysegenstand. Bevidstheden om værkets transmissionshistorie og det indledende

grundtekstvalg gør det vanskeligt ikke at bevæge sig over i næste punkt, hvor analysen sammenholdes med grundtekstens materialitet og værkets transmissionshistorie. Det kan være vanskeligt at holde de enkelte dele af metoden adskilt under selve analysearbejdet, og det er heller ikke nødvendigt. Metodens enkelte punkter skal snarere ses som en huskeliste eller en skabelon. Desuden kan resultater fra ét punkt virke tilbage på de foregående. For eksempel kan sammenligningen med andre varianter ændre ens syn på analysen. Det var måske noget helt andet, som var på spil, end først antaget.

Når den indledende analyse er foretaget med udgangspunkt i grundteksten, skal dens resultater relateres til dels den valgte grundteksts materielle manifestation, dels værkets transmissionshistorie i henhold til den afgrænsning, man har valgt i forbindelse med recensionen. Transmissionshistorien byder oftest på både tekstuelle og materielle varianter, og den litterære analyse kan sættes i relation til begge former. Først sammenholdes analysen med grundtekstens materialitet eller hele manifestation. Vi kan også kalde dette det synkrone blik. Jeg har inddelt punktet i fire elementer: lingvistisk paratekst (forord, titelblade, bagsidetekster), grafisk design (omslag, typografi, illustrationer), taktilitet og publikationskontekst. Jeg kan af pladshensyn ikke gennemgå dem alle her og må henvise til min bog, kapitel 3.4. Dertil mangler jeg stadig at finde et overbevisende eksempel på betydningsbærende relationer mellem bogens taktilitet og indhold. I det følgende gives nogle eksempler samt en række begreber, vi kan bruge til at karakterisere relationerne mellem tekst, materialitet og analyse.

Omslaget er det vi først møder. Og selvom vi ikke bør, så dømmer vi alligevel tit bogen på omslaget. Lad os derfor tage relationen mellem indhold og ydre alvorligt. Et første spørgsmål er: Kan omslaget karakteriseres som titelspecifikt, altså designet specifikt til den pågældende udgave, eller findes det genbrugt på andre titler fra samme serie eller forlag? I figur 2 ses tre eksempler fra Villy Sørensens forfatterskab. Den oprindelige diversitet fra førsteudgavernes titelspecifikke omslag er undertonet i genoptrykkene til fordel for en samhörighed, men vigtigere: en inklusion i den tidlige modernisme-kanon, som Gyldendal med sin Bekkasin-serie var ved at etablere og som omfattede blandt andre Kafka, Joyce, Nabokov og Hamsun.

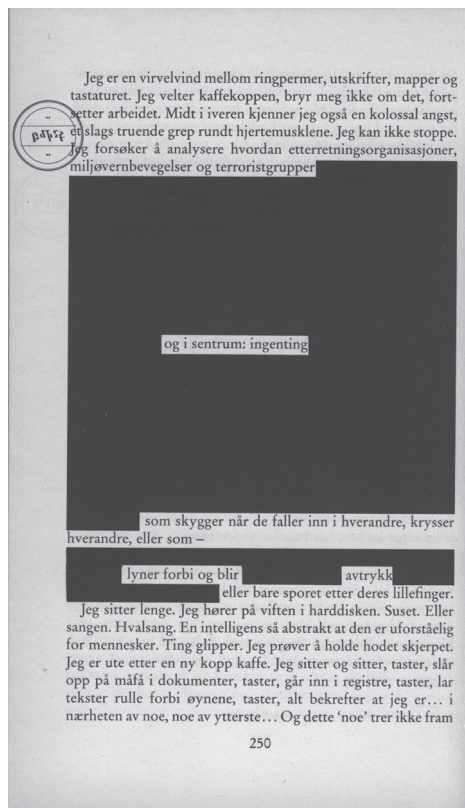
Mens omslaget nok repræsenterer læserens første møde med bogen, kan typografien siges at repræsentere det mest langvarige bekendtskab.

Figur 2. Tre Villy Sørensen-titler hhv. 1953, 1955 og 1964 øverst og 1967, 1972 og 1971 nederst.

Typografi får oftest lov til at udøve sin funktion, uden at læserne lægger mærke til den. Der findes ganske vist meget avantgardistisk litteratur og skrifttematisk poesi, som netop sætter fokus på tekstens typografiske udtryk. De grafisk eksperimenterende genrer kan imidlertid siges at have et særligt fællestræk, nemlig at typografien tildeles en dobbelt funktion: På den ene side bærer den teksten (og er dermed et vilkår for læsningen), på den anden side udgør den en forhindring for vores læsning. Den obstruerer en ligefrem og sekventiel tilegnelse og tvinger dermed læseren til at forholde sig til den grafiske udformning.

Obstruerende typografi findes ikke kun i poesien. I figur 3 ses et eksempel på en roman med typografiske benspænd. I Jan Kjærstads roman *Rand* (1990) ses noget, der kan minde om en censur fra det ydre rum.

Figur 3. Typografisk obstruktion hos Jan Kjærstad.

Bogen inneholder store overstregede passager samt paratekst sat med en typografi, som ikke synes at stamme fra vores klode. På indersiderne af for- og bagperm, samt de tilhørende forsatsblade er en række astronomiske kort optrykt, som gradvist zoomer ind på vores solsystem og leder tankerne over mod en rejseguide.¹² I Jonathan Safran Foers roman *Extremely Loud & Incredibly Close* (2005) findes korrekturrettelser og tekst, hvor både bogstav- og ordmellemlum samt linjeafstand gradvis reduceres for til sidst at obstruere læsningen af teksten i det man kalde en fortælleteknisk eller psykologisk interferens. Fortælleren hos Foer mistede sin far i terrorangrebet den 9. september 2001 i New York, og på denne og de følgende sider når traumerne en særlig høj intensitet.¹³

Typografien behøver dog ikke være obstruerende: Differentieret typografi bruges til tider som narratologisk greb til at fremhæve et skift i fortælle-synsvinkel. Et interessant eksempel herpå ses i Michael Endes moderne eventyrklassiker *Die unendliche Geschichte* (1979). I denne bog er teksten trykt i to forskellige farver, og distinktionen korresponderer med fortællingens to universer. Fortællingen handler om drengen Bastian, som stjæler en særlig bog fra et antikvariat, gemmer sig på skolens loft og læser den. Titlen på denne bog er også *Die unendliche Geschichte*, og den indeholder en fortælling om en eventyrverden på randen af undergang. Her er altså tale om en simpel indlejring af én fortælling i anden. Med narratologiens begreber siger vi, at Bastian hører til *diegesen*, og den stjalne bogs fortælling udfolder sig i en *metadiege*. Diegesen er trykt med rødt, metadiegesen med grønt.

Farveforskellen gør det lettere for læseren at vide, hvornår vi er i den ene verden og hvornår i den anden. Som handlingen udfolder sig, begynder Bastians diege og eventyrverdenens metadiege at interagere, og i særligt dialogiske passager kommer den differentierede typografi til sin ret. Men der er også andet på spil. Midt i romanen begynder personer fra metadiegesen at skrive eventyret om i et forsøg på at ændre handlingens gang. Det nye eventyr starter med Bastians fortælling, dvs. ved første kapitel af Michael Endes bog. Hvad der for læseren først blev oplevet som diegesens fortælling (trykt med rødt), gengives her ordret i metadiegesen (trykt med grønt). Bastian selv kan ikke genkende denne passage, da det er hans egen fortælling. I stedet er læseren trådt ind i romanens univers med dets interaktioner imellem forskellige fortællingselementer – det man inden for narratologien kalder *metalepsis*. Og det er den differentierede typografi, som skaber dette fortællingstekniske greb.

Typografiske benspænd og anomaliteter som disse repræsenterer en yderligere udfordring for fortolkeren. De er en slags grafisk metafor for de krogede veje, ad hvilke læseren må gå for at opnå forståelse. Selvom typografien oftest er transparent, er den aldrig uden betydning, og det gælder for fortolkeren om at spørge ind til relationerne mellem tekst og typografi. Hvilke medbetydninger og signalværdier knytter sig til de enkelte skrifttyper? Hvorfor skiftes der, og hvorfor skiftes der fra netop den ene skrifttype til den anden?

Når man anlægger et materielt perspektiv på litteraturens betydningsdannelse er relationerne essentielle. Det er samspillet mellem form og ind-

hold og mellem forskellige manifestationer af et værk, som er det interessante. Dette fokus kan sammenlignes med det, man finder inden for forskningsfeltet multimodalitet. Her karakteriseres samspillet mellem forskellige kommunikationsformer, for eksempel tale, tekst og lyd på en måde, som vi også kan bruge. Præmissen bag dette felt er, at al interaktion er multimodal. Alle tekster er multimodale – også den bogtrykte litteratur. Når et givet kommunikativt udtryk skal analyseres, må samspillet mellem de involverede modaliteter også undersøges. Man bruger almindeligvis begrebet *intersemiotiske relationer* om den måde, hvorpå de implicerede modaliteter i kombination med hinanden danner udtrykkets betydning.¹⁴ Samspillet mellem de involverede modaliteter kan udfolde sig på tre forskellige måder: det kan være afstemt, komplimentært eller modstridende.¹⁵

Et eksempel på en afstemt relation kan ses i den transparente typografi. Når en bogs skriftbillede ikke påkalder sig opmærksomhed, har den tilsvarende en neutral indvirkning på teksten. Et eksempel på den komplimentære relation så vi i forbindelse med *Die unendliche Geschichte*, hvor farverne afspejler de fortælle tekniske strukturer og tilmed spiller en aktiv rolle i den metaleptiske forvikling, hvor diegeserne smelter sammen. Et eksempel på den modstridende relation kunne være et omslag, der giver læserne forventninger, som teksten ikke kan indfri. Karl Berglund har foretaget en interessant undersøgelse af den svenske forfatter Karin Alvtegens forfatterskab med særlig henblik på den materielle varians. Alvtegens første fem værker kom mellem 1998 og 2007 og blev præsenteret som kriminalromaner. Bøgenes uhyggelige og dramatiske omslag spillede på læsernes forventninger til genren, men indholdsmæssigt passede etiketten ikke rigtigt. For hvert af de fem værker blev det stadig vanskeligere at læse Alvtegen som kriminallitteratur. Ved genudgivelsen blev disse genremarkører, som altså repræsenterede en falsk varebetegnelse, nedtonet.¹⁶

Det er især den komplimentære og den modstridende relation, som er interessant at undersøge. Det er her, der er noget på spil. Afsenderforholdene er ikke afgørende. De kan gøres til genstand for undersøgelse, men også hvor de ikke kan afklares påvirker de bogens samlede udtryk. Om det er forfatteren, sætteren eller en forlagsredaktør, som står bag, er mindre relevant.

Det multimodale perspektiv giver især god mening, når det appliceres på den synkron undersøgelse af grundtekstens manifestation. Men den

relationelle karakteristik kan også bruges i forbindelse med den diakrone undersøgelse af værkets transmissionshistorie. Varians kan nemlig også være enten afstemt, komplementær eller modstridende. Det er ikke det samme som vores almindelige skelnen mellem accidentalier og substantielle varianter. En substantiel variant kan også være afstemt, og dermed ikke forskubbe betydningen. Et eksempel på en komplementær variant af materiel art kan findes i Per Højholts essaysamling *Stenvaskeriet og andre stykker* (1994). Bogen er sat sammen af en række essays, som stammer fra 1966–1994, og disse er ordnet alfabetisk i stedet for kronologisk. Det giver samlingen et encyklopædisk præg. Den er blevet et slags opslagsværk. Hver især har de enkelte essays ingen encyklopædisk karakter. Det opstår først, idet de føres sammen under én titel og ordnes alfabetisk.¹⁷

Den amerikanske litteraturforsker og tekstkritiker Peter Shillingsburg har givet, hvad der efter min mening er den bedste definition på værket og dets betydningsdannelse i et materielt eller bibliografisk perspektiv. I sin artikel ”How Literary Works Exist” fra 2010 skriver han:

the work is not a document. It is not a single text. And it is not the sum of all of its texts. It is implied in part by each document [...] And it might, in some instances, be implied differently by the tensions between two or more versions at once than by a single version.¹⁸

Sætter vi denne relationelle forståelse af værket i forbindelse med det multimodale perspektiv, kan vi sige: Det er ikke så meget hvad de individuelle punktnedslag i transmissionshistorien betyder hver for sig, som er interessant, men hvad spændingerne eller de intersemiotiske relationer mellem versionerne betyder. Vi må selvfølgelig vide hvad A og B betyder. Men det spændende er, hvordan påvirker relationen eller spændingen mellem dem værkets betydningsdannelse? Er relationen afstemt, komplementær eller er de to punkter i transmissionshistorien i modstrid med hinanden?

Udfordringer

Materiel varians er relativt nem at få øje på. Tekstuel varians er derimod anderledes tidsskrævende at finde frem til og analysere. Derfor må metoden nødvendigvis tilbyde en række fagligt forsvarlige smutveje. De mest

anvendelige er elektronisk eller automatisk kollationering og stikprøvekollationering.

Det første skridt i en stikprøvekollationering er at sammenholde udvalgte passager fra grundteksten med værketets øvrige versioner. Valget af passager tager udgangspunkt i ens analyse. Det skal så at sige være brændpunkterne, dvs. de passager, som er helt centrale for ens analyse. Er der ingen varians at spore her, betyder det, at belægget for ens analyse har en mere overordnet gyldighed i forhold til værket. Der kan stadig være varians at finde andre steder – tilmed betydningsbærende varians – men den vil formentlig kun i mindre grad påvirke resultatet af ens analyse.

Ved tilsyneladende uændrede optryk kan en anden stikprøvekollationering foretages ved at gennemgå linjebud. Hvis linjerne bryder ved eller i samme ord, er der med stor sandsynlighed ingen varians. Mindre trykfejl kan godt være rettet inde i en linje uden at forskubbe ombrydningen, men så små ændringer vil sjældent forskubbe tekstens betydning væsentligt.

En sidste smutvej, som kan være særligt instruktiv i en undervisningssituation og som derfor skal nævnes her, er Juxta Commons og automatiske kollationeringer. Med dette punkt kan vi tilmed træde et skridt tilbage fra det praktiske arbejde og se på, hvilken rolle editionsfilologien kan spille i litteraturvidenskaben. Normalt kræver det et stort forarbejde at etablere nøjagtige elektroniske kopier af de tekster, man vil sammenligne, men man kan godt bruge rene OCR-tekster, som vist i figur 4, til at lave en omtrentlig kollationering i forbindelse med en analyse. Artiklen her er ikke det rette sted at beskrive brugen af Juxta, men et tekstkritisk værktøj som dette kan inddrages som en fast og integreret del af litteraturundervisningen. De fleste studerende og de fleste af de forskere, som underviser dem, kender formentlig ikke til brugen af Juxta og lignende programmer og må derfor introduceres for disse værktøjer. Ligesom der findes skrivekurser på grunduddannelsen og kurser i informationssøgning, bør der også være kurser i anvendelsen af digitale værktøjer til analyse af blandt andet varians.

Software til anstændig OCR-behandling koster desuden penge – ikke meget – men det bør anskaffes på institutniveau og installeres på for eksempel bibliotekernes brugercomputere eller særligt indrettede *learning labs*, som det hedder i den moderne universitetsverden, hvor den nødvendige hardware og software samt brugsvejledninger står klar. Når først

Visible to Me Only | Share
Description:

Gittes monolog om frihed

Need Help? Click here
Send us your feedback

Gittes monolog om frihed 80 Change

Per Højholt
Gittes monolog om frihed

Nej, altså, frihed! Den kan jeg ikke uden,
sådan er'et bare. Min frihed, det vil jeg altså!
Det ikke fordi jeg skal gøre mig til noget særlig,
men hvis nogen begynder og **tar min** frihed fra mig,
så er jeg bare lost, altså!
Jeg tror overhovedet ikke jeg ku' leve uden min frihed,
jeg ved sgisme ikke hvad jeg sku' stille op ellers,
personlig altså, man er jo den man er, ik' og.
Men en kamp, det er'et altså, hver dag.
Det rigtig nok hvad de siger, Susanne,
sin frihed, det ikke noget man bare har,
den skal man slås for, og det altså en kamp, Susanne,
hver øvige dag, det er'et godt nok!
Preben han blir sur, når jeg siger'et,
det lissam ikke noget for ham, siger han,
han syns vi lissam skal være fælles om alting.
»Nej, Preben!« siger jeg så, »det må du altså ikke forlang,
ikke på vilkår, altså, og det siger jeg rent ud, Preben,

Gittes monolog om frihed 84 Change

Gittes monolog om frihed

Nej, altså, frihed,
det ka' jeg ikk' uden,
sårn er'et bar', jammen, det er'et.
Mi' frihed, det ml jeg altså.
Ikk' for a' jeg ska' gør' mig te' noget særlig,
overhadet ikk',
men hvis nogen begynder, ikk' oss',
og **ta' r mi** frihed fra mig a',
så jeg bar' lost, altså.
Jeg tror ikk', jeg ku' lev' uden mi' frihed,
jeg ve' sgisme ikk' hva' jeg sku' still' op uden,
man er jo den man er, ikk' oss',
jeg er ihverfæl.
Men en kamp, det er'et altså,
det' rigtig nok hva' de siger,
si' frihed, det' ikk' noget man bar' har, ikk' oss',
det ska' man slås for,
og det' altså en kamp, Susanne, hver øvig' dag,
det er'et altså godt nok.

Version: 1.8.3-BETA Search: Current Document

Figur 4. Juxta og rå OCR-tekster.

rammerne er på plads, skal de studerende oplæres dels i OCR-behandling og brugen af for eksempel Juxta, dels i læsning af varianter. De skal vide, hvilke faldgruber, der er forbundet med OCR (dialekt, talesprog, fraktur). De skal vide, hvordan Juxta kan indstilles og tilpasses det pågældende materiale. Og de skal vide, hvordan man læser og fortolker varianter (hvilke typer er substantielle og kan bruges til genetisk fortolkning). Dette skal editionsfilologien være med til at facilitere.

Nærværende artikel er ment som et opråb rettet særligt mod de editionsfilologer, som underviser i litteraturfagene på universiteterne. Vores udgaver repræsenterer stadig kun en lille del af den samlede litteraturskat, og studerende og forskere skal kunne begå samme litterære kildekritik, som vi gør, i deres studier og forskning. Det er os, som skal hjælpe dem på vej, dels med at samle de nødvendige data sammen, dels med efterfølgende at sortere i mængden – reducere data til anvendelig empiri.

Kan man godt forsvare denne form for upræcis tilgang til filologien? Delvise kollationeringer og OCR-frembragte variantapparater? Ja, det kan

man godt. Så længe der er tale om en fagligt motiveret procedure, og så længe de metodiske greb, som foretages, deklareres tydeligt, så mener jeg, at metoden er forsvarlig. Afgrænsning er en almindelig videnskabelig praksis. Rene data kan ikke bruges i forbindelse med forskning. Der foregår altid en metodisk reduktion inden analysen sættes i gang.¹⁹ Men det skal netop være en metodisk og dermed reflekteret reduktion. Det er også en reduktion af litteraturvidenskabens analysegenstand, når en forsker vælger en tilfældig udgave af værket fra for eksempel bibliotekets hylder. Da er det blot en ureflekteret og tilfældig reduktion, og det er ikke fagligt og videnskabeligt forsvarligt. Vi kan ikke kræve af litteraturvidenskaben, at den skal gå lige så grundigt til værks, som når editionsfilologer laver en udgave. Men litteraturvidenskaben bør indarbejde en bevidsthed omkring litteraturens materielle betingelser, og dens udøvere skal foretage en reflekteret, metodisk reduktion af værkets samlede data således at udgangspunktet for analysen ikke bliver tilfældigt. Digitale værktøjer afhjælper ikke den manglende refleksion, men de kan dels være med til at gøre os opmærksomme på variation mellem forskellige manifestationer af samme værk, dels kræver de en metodisk og materiel bevågenhed, som kan virke tilbage på litteraturvidenskabens mere traditionelle områder.

Med finansloven for 2016 har man i Danmark skåret kraftigt ned på forskningsmidlerne. På universiteterne døjer man med dimensionering og fremdriftsreformer, som medfører dels færre studerende, dels hurtigere gennemførelse af uddannelserne. Fra institutternes ledelse mødes forskere med krav om flere publikationer. I bund og grund er det blevet vanskeligere for studerende og undervisere at nå igennem stoffet på fagligt forsvarligt vis. Er det så en god ide, at opfordre til en yderligere bibliografisk og tekstkritisk grundighed overfor materialet? Er det lige nu, vi skal foreslå litteraturvidenskaben at bruge mere tid på at undersøge, afgrænse og udvælge deres analysegenstand? Det mener jeg, at der er. Akribien – den videnskabelige redelighed – bør prioriteres. Det drejer sig nemlig om at oparbejde en særlig type videnskabelig grundighed, som blandt andet litteraturvidenskaben har manglet. Fagligt dygtige kandidater, som kan arbejde videnskabeligt med en genstand, som kan udnytte digitale værktøjer og forholde sig kritisk til deres analysegenstand, vil få nemmere ved at indgå i andre områder af arbejdsmarkedet end det akademiske. Det er ikke små sager, men jeg mener faktisk, at tekstkritikken kan være med til at flytte fokus for humaniora i en mere forsvarlig og mere anvendelig retning.

NOTER

1. Eksempler på forskning som behandler de didaktiske udfordringer ses hos for eksempel Peter Shillingsburg, "How Literary Works Exist: Implied, Represented, and Interpreted", *Text and Genre in Reconstruction. Effects of Digitalization on Ideas, Behaviours, Products and Institutions*, red. Willard McCarthy, Cambridge 2010, s. 165–182; Jerome McGann, *The Textual Condition*, Princeton 1991, s. 46 f.; John Bryant, "Witness and Access. The Uses of the Fluid Text", *Textual Cultures: Texts, Contexts, Interpretation* 2:1, 2007, s. 17 f.; og N. Katherine Hayles & Jessica Pressman, "Introduction. Making, Critique: A Media Framework", *Comparative Textual Media. Transforming the Humanities in the Postprint Era*, red. N. Katherine Hayles & Jessica Pressman, Minneapolis & London 2013, s. vii–xxxiii.
2. En gennemgang af bøgerne kan findes i min ph.d.-afhandling *Døm altid bogen på omslaget. Om boghistorie og litteraturanalyse – og Gittes monologer*, Københavns Universitet 2012, s. 30–38.
3. Antologien består af otte artikler med hver deres metodiske tilgang til de samme to tekster: en novelle af Villy Sørensen fra 1955 og et digt af Naja Marie Aidt fra 2009. Begge tekster er gengivet bagerst i antologien som fotografiske genoptryk af førsteudgaverne og ikke som nysat tekst, se s. 255–269.
4. Det er imidlertid kritisabelt, at en håndbog om litteraturteori på over 500 sider og med 37 emneopdelte kapitler ikke har fundet plads til et kapitel om tekstkritik. Ifølge det grundige emneregister må de litteraturstuderende lede forgæves efter både tekstkritik, filologi og bibliografi i dette nye introducerende og teoretiske hovedværk. Håndbogen findes også i en svensk oversættelse: *Litteratur. Introduktion till teori och analys*, overs. Sven-Erik Torhell, Lund 2015.
5. *Grundbok i litteraturvetenskap. Historia, praktik, teori*, red. Carin Franzén, Lund 2015.
6. *Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning*, red. David Budtz Pedersen, Frederik Stjernfelt & Simo Köppe, København 2015. Se for eksempel Lasse Horne Kjældgaard & Jens Bjerring-Hansens bidrag: "Infrastruktur i humaniora", s. 101–110.
7. Se for eksempel Krista Stinne Greve Rasmussen, "Når lyrikken tager form. Boghistorie og nymaterialitet", *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 69, 2013, s. 35–48.
8. Denne vinkel findes blandt andet behandlet i Jerome McGann, *A New Republic of Letters: Memory and Scholarship in the Age of Digital Reproduction*, Cambridge, Mass. & London 2014, og Johanna Drucker, "Performative Materiality and Theoretical Approaches to Interface", *Digital Humanities Quarterly* 7:1, 2013.
9. *LIT4000 – Litteraturvidenskabelig forskningspraksis*, UiO: <http://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/LIT4000>.
10. *LIT4403 – Bokhistorie og tekstkritikk*, UiO: <http://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/LIT4403>. Jeg takker Jon Haarberg og Marianne Egeland for henvisningerne til disse kurser.
11. Se for eksempel Johnny Kondrup, *Editionsfilologi*, København 2011, s. 37 f.
12. Jan Kjerstad, *Rand*, Oslo 1990, se for eksempel s. 5, 249–251 og 263.
13. Jonathan Safran Foer, *Extremely Loud & Incredibly Close*, London 2006 [2005], se for eksempel s. 208–216 og s. 281–283. Se også N. Katherine Hayles, *Electronic Literature. New Horizons for the Literary*, Notre Dame 2008, s. 168.
14. Se for eksempel Carey Jewitt, "An introduction to multimodality", *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, red. Carey Jewitt, London & New York 2009, s. 14–27.

15. Inden for forskningen i lydbogslitteratur findes en lignende karakteristik af samspillet mellem tekst og oplæsning. Med begreber lånt fra musikteorien karakteriseres for eksempel relationerne mellem oplæserens stemme (alder, køn, kropslighed) og teksten som enten konsonerende, kontrapunktiske eller dissonerende, se D.E. Wittkower: "A Preliminary Phenomenology of the Audiobook", *Audiobooks, Literature, and Sound Studies*, red. Matthew Rubery, New York 2011, s. 226 f.
16. Karl Berglund, "Hängsnaran som försvann: paratextuella aspekter av Karin Alvtogens genrebyte", oplæg ved *Nordisk Forum for Boghistorier 4. seminar*, 18.3.2011, Københavns Universitet, tilgængeligt elektronisk med illustrationer: <http://nffb.wordpress.com/seminarer/nffb4/berglund>; og Karl Berglund, *Snille och smak och mord. Om genreproblematik och Nobelpristematik i Karin Alvtogens Skugga*, Stockholm 2010.
17. Stefan Kjerkegaard, *Hørbylundemanden. Introduktion til Per Højholts forfatterskab*, Aarhus 2009, s. 11.
18. Shillingsburg 2010, s. 173.
19. Se for eksempel Simo Køppe, "Data og teori i humaniora", *Kampen om disciplinerne* 2015, s. 27.

LITTERATUR

- Berglund, Karl, "Hängsnaran som försvann: paratextuella aspekter av Karin Alvtogens genrebyte", oplæg ved *Nordisk Forum for Boghistorier 4. seminar*, 18.3.2011, Københavns Universitet, tilgængeligt elektronisk med illustrationer: <http://nffb.wordpress.com/seminarer/nffb4/berglund>, læst 1/8 2017.
- , *Snille och smak och mord. Om genreproblematik och Nobelpristematik i Karin Alvtogens Skugga*, Stockholm 2010.
- Bjerring-Hansen, Jens, "Bogmediet", *Litteratur. Introduktion til teori og analyse*, 2. udg., red. Lasse Horne Kjældgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rösing, Peter Simonsen & Mads Rosendahl Thomsen, Aarhus 2013 [2012], s. 323–334.
- Bjørkøy, Aasta Marie Bjorvand, "Edisjonsfilologi", *Litterær analyse. En innføring*, red. Per Thomas Andersen, Gitte Mose & Thorstein Norheim, Oslo 2012, s. 242–256.
- Bryant, John, "Witness and Access. The Uses of the Fluid Text", *Textual Cultures: Texts, Contexts, Interpretation* 2:1, 2007, s. 16–42.
- Drucker, Johanna, "Performative Materiality and Theoretical Approaches to Interface", *Digital Humanities Quarterly* 7:1, 2013, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/7/1/000143/000143.html>, læst 1/8 2017.
- Egeland, Marianne, "Bokhistorie og litteratursociologi", *Litterær analyse. En innføring*, red. Per Thomas Andersen, Gitte Mose & Thorstein Norheim, Oslo 2012, s. 257–272.
- Foer, Jonathan Safran, *Extremely Loud & Incredibly Close*, London 2006 [2005].
- Grundbok i litteraturvetenskap. Historia, praktik, teori*, red. Carin Franzén, Lund 2015.

- Hayles, N. Katherine, *Electronic Literature. New Horizons for the Literary*, Notre Dame 2008.
- , & Jessica Pressman, "Introduction. Making, Critique: A Media Framework", *Comparative Textual Media. Transforming the Humanities in the Postprint Era*, red. N. Katherine Hayles & Jessica Pressman, Minneapolis & London 2013, s. vii–xxxiii.
- Jewitt, Carey, "An introduction to multimodality", *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, red. Carey Jewitt, London & New York 2009, s. 14–27.
- Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning*, red. David Budtz Pedersen, Frederik Stjernfelt & Simo Køppe, København 2015.
- Kjerkegaard, Stefan, *Hørbylundemanden. Introduktion til Per Højholts forfatter-skab*, Aarhus 2009.
- Kjældgaard, Lasse Horne, & Jens Bjerring-Hansen, "Infrastruktur i humaniora", *Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning*, red. David Budtz Pedersen, Frederik Stjernfelt & Simo Køppe, København 2015, s. 101–110.
- Kjærstad, Jan, *Rand*, Oslo 1990.
- Kondrup, Johnny, *Editionsfilologi*, København 2011.
- Køppe, Simo, "Data og teori i humaniora", *Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning*, red. David Budtz Pedersen, Frederik Stjernfelt & Simo Køppe, København 2015, s. 23–44.
- Litteratur. Introduktion till teori och analys*, red. Lasse Horne Kjældgaard, overs. Sven-Erik Torhell, Lund 2015.
- Litteratur. Introduktion til teori og analyse*, red. Lasse Horne Kjældgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Røsing, Peter Simonsen & Mads Rosendahl Thomsen, 2. udg., Aarhus 2013 [2012].
- McGann, Jerome, *The Textual Condition*, Princeton 1991.
- , *A New Republic of Letters: Memory and Scholarship in the Age of Digital Reproduction*, Cambridge, Mass. & London 2014.
- Nielsen, Klaus, *Bogen og værket. En introduktion til tekstkritik og boghistorie som litteraturteori*, København 2017.
- , *Døm altid bogen på omslaget. Om boghistorie og litteraturanalyse – og Gittes monologer*, diss., København 2012.
- Rasmussen, Krista Stinne Greve, "Når lyrikken tager form. Boghistorie og nymaterialitet", *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 69, 2013, s. 35–48.
- , & Klaus Nielsen, "At møde litteraturen i dens materielle form. Boghistorie", *Blink. Litterær analyse og metode*, red. Gorm Larsen & René Rasmussen, Aalborg 2014, s. 203–223.

Shillingsburg, Peter, "How Literary Works Exist: Implied, Represented, and Interpreted", *Text and Genre in Reconstruction. Effects of Digitalization on Ideas, Behaviours, Products and Institutions*, red. Willard McCarthy, Cambridge 2010, s. 165–182.

Wittkower, D.E., "A Preliminary Phenomenology of the Audiobook", *Audiobooks, Literature, and Sound Studies*, red. Matthew Rubery, New York 2011, s. 216–231.

JON HAARBERG

Den lesbare tekstens pris

Sluttstrek for utgivelsen av Petter Dass' Katekismesanger

I 1998 skrev jeg en artikkel om Petter Dass' "monumentale" katekismesang "Herre Gud, ditt dyre navn og ære" under den fordringsfulle tittelen "Filologien som utfordring til litteraturvitenskapen". Artikkelen ble publisert i det aller første heftet av *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*.¹ Noen bedre anledning til å legge inn bud på en fornyet litteraturvitenskap kunne man knapt tenke seg. I 2013, femten år senere, utkom omsider det arbeidet som artikkelen hadde lagt opp til: en "historisk-kritisk" utgave av de katekismesangene som første gang forelå trykt i 1715, og som senere, midt på 1800-tallet, skulle komme til å bli kanonisert som norsk nasjonallitteratur.²

Her, i denne artikkelen, vil jeg benytte anledningen til å reflektere over den prosessen som ledet frem til det endelige resultatet. For sannelig endret forutsetningene seg underveis. Det arbeidet som begynte med en erkjennelse av materielle teksters historisitet og manglende stabilitet, fant til slutt sin form i en lesbar tekst som skjulte all historisk varians i et såkalt kritisk apparat. Og det som begynte i en forventning om at utgiveren til slutt ville kunne se arbeidet materialisere seg i to staute bind, det ble til slutt å finne på et nettsted: nyskapningen *bokselskap.no*, som ikke en gang var påtenkt da utgivelsesprosjektet ble igangsatt. Det skulle komme til å vise seg at ikke bare teksten, men også den tekstkritiske metoden ble gjenstand for historisk endring.

Min ettertanke beskriver dermed en faghistorisk utvikling. Jeg starter (i del 1) med det historiske opprøret innenfor den angloamerikanske bibliografien på 1980-tallet, avvisningen av det institusjonelle skillet mellom filologi og litteraturvitenskap, mellom *scholarship* og *criticism*, som var blitt opprettet i og med den nykritiske vekkelsen etter annen verdens-

krig. Jeg fortsetter (i del 2) med en beskrivelse (*recensio*) av det empiriske grunnlaget som utgivelsesprosjektet hvilte på, og som metoden skulle tilpasses. Så (i del 3, *post recensionem*) følger et forsøk på forklaring: hvorfor det måtte gå som det faktisk gikk. En slik forklaring forutsetter en historisk kausalitet som det antakelig ville være lettere å påvise på større avstand, men på den annen side har historikeren i dette tilfellet et privilegert utgangspunkt som deltaker i prosessen. Til slutt (i del 4) argumenter jeg for en utadvendt – eksoterisk – filologi. Etter så pass mange år i edisjonsfilologiens tjeneste kan jeg konkludere med at målet for virksomheten tross alt ligger *utenfor* fagoffentligheten. Sluttstreken trekkes i forvissning om at også filologer har et samfunnsoppdrag. Skal den eldre litteraturen fortsatt spille en rolle, har vi behov for lesbare og tilstrekkelig forklarte tekster.

Før

Systematisk arbeid med å restituere og forvalte litterære tekster av verdi kan dokumenteres langt tilbake i tid. Ingen filolog har kunnet unngå å merke seg at litteraturvitenskapen kan føre sin historie tilbake til de første bestrebelsene på å utgi Homer, et arbeid som foregikk ved biblioteket i Aleksandria mer enn 200 år før vår tidsregnings begynnelse. Moderne litteraturforskere har imidlertid ikke villet nøye seg med å restituere, det vil si *utgi*, tekster. De har gått ett skritt videre og problematisert *fortolkningen* av dem. René Wellek & Austin Warrens *Theory of Literature* fra 1949, som i en årrekke ble brukt som litteraturvitenskapelig grunnbok, også i Skandinavia, illustrerer hvordan litteraturfaget umiddelbart etter annen verdenskrig ikke bare for lengst hadde tatt skrittet fra tekstkritikken til hermeneutikken, men i tillegg syntes å distansere seg fra både det historiske utgangspunktet og fra den etablerte filologiske praksis, som da lot til å ha utspilt sin rolle. Slik innleder Wellek & Warren sitt sjette kapittel:

En av litteraturforskerens første oppgaver er innsamlingen av det stoff han skal arbeide med. Han må omhyggelig fjerne de spor tiden har satt, og foreta undersøkelser om forfatterskap, ekthet og tidfesting. Det er lagt en imponerende skarpsindighet og flid i arbeidet med å løse disse problemene, men forskeren må likevel være klar over at dette bare er forberedelser til det som er hans egentlige

oppgave. [...] De [omtalte oppgavene] er blitt urimelig latterliggjort fordi de er pedantiske, men på den annen side er de blitt lovprist på grunn av sin antatte eller faktiske nøyaktighet.³

Som lesere registrerer vi her flere uttalte forutsetninger for de standpunktene Wellek & Warren fremmer på vegne av litteraturvitenskapen: *for det første* at den faglige virksomheten kun utøves av menn, ikke av kvinner, *for det annet* at litterære tekster nødvendigvis må frikoples fra sin historiske overlevering om de skal gi ”tidløs” mening, *for det tredje* at tekstutgivelsen må karakteriseres som et forberedende arbeid og som sådan ikke kan sies å tilhøre litteraturvitenskapens *egentlige* domene, *for det fjerde* at litterær analyse ikke desto mindre er prisgitt tekstutgiverens forberedende innsats; vi befinner oss med andre ord i en situasjon som paradoksalt nok synes å kombinere faglig autonomi med fundamental avhengighet, *for det femte* at edisjonsfilologien mangler verdighet fordi den påkrevde nøyaktigheten ikke uten videre lar seg skille fra latterlig pedanteri, og *for det sjette* og siste at studenter normalt bør få slippe å reflektere over fagets empiriske grunnlag. Edisjonsfilologien egner seg dessuten, ifølge forfatterne, dårlig som lærestoff for stadig større studentkull. Nykritikerne kom ikke bare med ahistoriske lesninger, men også med demokratisk reform, så å si, idet de forkynnte at alle lesere ideelt sett har fått samme utgangspunkt. Slik ble det filologiske oligarkiets makt definitivt brutt.

Alle disse seks forutsetningene kan selvsagt diskuteres; de er ikke gitt én gang for alle. De motsatte standpunktene lar seg forsvare minst like godt, ja, antakelig bedre, slik vi ser saken i dag. I praksis gikk utviklingen så definitivt likevel Wellek & Warrens vei. I tiårene som fulgte, ble den litteraturvitenskapelige institusjonen – i alle fall innenfor det angloamerikanske området – delt i to, om ikke akkurat på midten. Mindretallet holdt seg til tekstutgivelse. På objektivitisk vitenskapelig vis rensset man tekstene for historisk smuss i det stille, uten å uroe nye studentkull med edisjonsfilologiens tekniske spissfindigheter. Fortolkning kunne man prinsipielt se bort fra som noe subjektivt og uvitenskapelig. Det store flertall, derimot, kastet seg med lyst over nettopp fortolkningsproblemene og -mulighetene, for ikke å nevne de teoretiske perspektivene, som viste seg å øve stor tiltrekningskraft på studentene. Slik, ved en omforent institusjonell splittelse, unngikk man paradoksalt nok faglig splid, ettersom arbeidsdelingen forskerne imellom var så entydig klar, og ettersom man innenfor begge leire,

om enn på forskjellig vis, påberopte seg Vitenskapeligheten.

For noen av oss kom den nye bokhistorien på 1980-tallet som en uventet åpenbaring. I sin bok *Bibliography and the Sociology of Texts* (1986), som har blitt stående som et viktig premiss for den såkalte historiske vendingen i litteraturvitenskapen, slett ikke bare i tekstkritikken, argumenterer D.F. McKenzie overbevisende for en gjenforening av litteraturfagets to fraksjoner.⁴ Tekstkritikere, *scholars*, kan ikke bedrive sin virksomhet uten å fortolke, hevder han. Litteraturvitere, *critics*, kan på sin side ikke fortolke uten å ta hensyn til tekstgrunnlagets manglende stabilitet. Til og med typografien har sin betydning, påpeker McKenzie, og demonstrerer elegant hvordan et sitat fra en Congreve-prolog, brukt som epigraf til Wimsatt & Beardsleys nykritiske manifest om den intensjonale feilslutning, må bety det stikk motsatte av det de to teoretikerne tar for gitt. I sin empiriske naivitet har de hentet sitatet fra en antologi som har, for å sitere Wellek, ”fjernet alle de spor som historien har satt”. Dermed sådde McKenzie i samme operasjon også tvil om manifestforfatternes anti-intensjonalistiske forenklinger. Bibliografien – eller bokhistorien – har faktisk den autoritet som skal til for å korrigere den antihumanistiske eller teoretiske tendensen i samtidens litteraturforskning og for å demonstrere den spesifikt *menneskelige* tilstedeværelse i enhver tekst. For de materielle tekstene er menneskeskapt og bærer alltid med seg sporene av sin egen opprinnelse, slik McKenzie formulerer det.⁵ Bildet av den ensomme, romantiske dikter ble dermed erstattet av en forestilling om det litterære verket som produkt av sosiale fellesskap, både på avsender- og mottakersiden.

Sammenfattende kunne vi si at McKenzie med sin bok, supplert av sin amerikanske kollega Jerome McGann,⁶ bråvender tekstkritikken fra et ahistorisk, semiotisk perspektiv til et historisk, fra et fortolkningsvegrende, scientistisk perspektiv til et fortolkende og humanistisk, og fra et smalt, språklig tekstbegrep til et bredt og inkluderende. På denne bakgrunn lar det seg vanskelig gjøre å opprettholde tekstkritikken som et fredet reservert for pedanter. Empirisk naive litteraturvitere kunne heller ikke lenger føle seg trygge. For nå ble det jo mulig å tenke seg en tekstkritisk praksis frikoplet fra selve tekstutgivelsen. Publiseringshistoriske og genetiske studier av tekster fikk dermed plass innenfor rammen av *mainstream* litteraturvitenskap. Tretti år etter McKenzie står denne virksomheten i fullt flor. Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer er i seg selv et tydelig tegn på det.

Som norsk litteraturviter i 1997, det året jeg påtok meg oppdraget om

å utgi Katekismesangene, følte jeg meg for én gangs skyld i spiss, kanskje ikke akkurat tilhørende avantgarden, men dog. McKenzie og ”den nye bokhistorien” hadde gitt meg gode kort på hånden. Nå gjaldt det bare å bruke dem godt i spillet om Dass og hans Katekismesanger.

Under

Av nasjonallitterære grunner er dikterpresten Petter Dass (1647–1707) bedre kjent i Norge enn i Skandinavia for øvrig. Opprinnelig hadde han ikke desto mindre minst like mange lesere – og sangere – i Danmark som i Norge. Katekismesangene hadde som andaktslitteratur rimeligvis ingen særlig nasjonal tilknytning. Dette viste seg snart da utgiveren begynte sin undersøkelse eller *recensio* (”mønstring”, ”oversikt”), som klassiskfilologene kaller det. Hva fant han?

D. Mort: Luthers Lille Catechismus, Forfatted I beqvemme Sange, under føyelige Melodier utkom første gang i København i 1715, åtte år etter forfatterens død. Hvorfor det tok så lang tid å få boken trykt, forblir ennå uklart.⁷ Trondheims-biskopens sensurpåtegning, datert 1698, forteller oss imidlertid at sangene må ha foreligget ferdige fra dikterens hånd allerede før århundreskiftet.

Ved en underlig tilfældighet dukket det så opp en avskrift mens arbeidet med utgivelsen pågikk. I nesten 300 år hadde den holdt seg skjult. Denne avskriften, som viste seg å være ført i pennen av dikterprestens kappellan og svoger Steen Wirtmand, kunne bekrefte tilblivelsesåret: 1698.⁸ Wirtmands avskrift rommer Dass’ sanger slik de var blitt forelagt biskopen til godkjennelse. Utgiveren kunne ved sammenlikning (*collatio*) konstatere at 1698-versjonen skiller seg fra 1715-versjonen på en lang rekke punkter. Blant annet er en ny – tredje – sang til alterets sakrament kommet i tillegg til de to eksisterende (”Det er Herrens Bud og Ord”).

Det trykket som kom på markedet i 1715, kan beskrives som en ganske omfangsrik bok, en oktav bestående av 28,5 ark og 424 paginerte sider. Boktrykkeren, Ove Lynnow, hadde akkurat etablert sin virksomhet på Vandkonsten i København. Om han ble forhåndsbetalt for å forestå utgivelsen, eller om han som forlegger satset på at salgsinntektene ville gi ham den nødvendige inntekt, har det ikke latt seg gjøre å bringe på det rene.

Boken representerer en typisk 1600-tallsgenre: en katekismekommentar på vers, det vil si oppbyggelige formaninger i form av sanger til po-

pulære melodiforelegg. Man kan tenke seg at en boktrykker, omfanget til tross, ville vurdere den som interessant på markedet. Den inneholder sanger til samtlige av den lutherske katekismens fem deler, pluss hustavlen. Alt i alt dreier det seg om 48 sanger (10+12+9+2+3+12), pluss tre innledende dedikasjonstekster (to dikt og ett prosaforord), og to dikt med æresvers satt helt til slutt. Ifølge sensors påtegnning egner katekismesangene seg særlig godt til ”Huus-brug og *privat* Andagt”. I det ytre følger Dass’ bok den malen som var blitt lagt av tyske Johann Rists *Neue Musikalische Katechismus Andachten*, utgitt i Lüneburg 1656. Ti år senere ble denne boken trykt (fortsatt på tysk) i København, mens Dass lå ved Universitetet der som student.

I løpet av den perioden utgiveren arbeidet med saken, fant han til sammen 45 trykte utgaver publisert i løpet av perioden 1715–1794, dvs. over dobbelt så mange som man inntil da hadde kjent til. Hjalmar Pettersens *Bibliotheca Norvegica*, som trekker vekslers på både *Bibliotheca Danica* og Erichsens pionérgave, registrerer 21 utgaver fra 1700-tallet.⁹ Differansen bidrar ikke til å styrke den bokhistoriske tiltroen til nasjonalbibliografiene. Dass’ bok ble utgitt i både København og Aalborg, Bergen og Christiania. Dette gjør Dass’ Katekismesanger til en av århundrets aller mest utbredte bøker i Danmark–Norge. Vi kan dessuten knytte boken til fremveksten av det første boktrykkeriet i Bergen, den gang Norges største by. Da danske Peter Nørvig etablerte seg der i 1721, ble Katekismesangene etter alt å dømme hans største og sikreste inntektskilde. Toppåret i publiseringshistorien må ha vært 1736, året for statspietismens innførelse i dobbeltmonarkiet, da hele *fire* nye København-utgaver kaptet om kjøpernes gunst.

I tillegg til boktrykkene har vi dessuten bevart 30 enkeltvisetrykk. I slike tilfelle mangler ofte både trykkested og -år, men det kan fastslås at også trykkere som *ikke* hadde satset på boken, så en fortjenestemulighet i å trykke og selge sanger enkeltvis, for eksempel i Haderslev.¹⁰ Sangene til de ti bud ser ut til å ha hatt et særlig potensial som ”skillingsviser”.

Overleveringen byr også på håndskrifter: tre tilnærmet fullstendige. Det dreier seg om den omtalte avskriften Steen Wirtmand foretok, og to til. Alle gjengir teksten i den samme tidlige 1698-versjonen. Dikteren må følgelig ha bearbeidet sitt ”Sange-Digt” i løpet av de siste årene han levde. Ytterligere finnes tre avskrifter av den nevnte sangen til den annen bønn i Fadervår (”Herre Gud, ditt dyre navn og ære”); ingen av dem er datert,

men sannsynligheten taler for at de vitner om et *enda* tidligere stadium i tilblivelsesprosessen. Disse avskriftene gir oss bare de åtte første av det som til sist skulle komme til å bli 16 strofer. Teksten ser ut til å ha blitt ombygd fra lovsang til katekismesang i forbindelse med dikterens store katekismeprojekt.

Utover de 45 utgavene fra 1700-tallet finnes det åtte bevart fra århundret etter, deriblant en utgave som setter skille i norsk filologihistorie. Overlærer A.E. Erichsens utgave av Petter Dass' *Samlede Skrifter* (3 bd, 1874–1877) har status som edisjonsfilologisk pionérarbeid i Norge.¹¹ Endelig finnes det fire utgaver fra 1900-tallet, heriblant *Samlede verker* (3 bd, 1980), under redaksjon av Kjell Heggelund og Sverre Inge Apenes.

Slik stod saken, viste det seg, *post recensionem*:

(1) En usedvanlig rik overlevering inneholdt åpenbart varianter av begge hovedtyper, både slike som opphavsmannen selv hadde stått ansvarlig for, og slike som må bero på mellommenn: avskrivere, settere, trykkere og utgivere. Men rikdommen kom med forvirring, *embarras de richesse*. De bevarte tekstene sprikte i alle retninger, fulle av de spor tiden hadde satt.

(2) Noen autoritativ versjon av teksten fantes ikke. Ikke noe håndskrift kunne føres tilbake til dikteren selv. Og den første trykte utgaven ble utgitt posthumt, hinsides opphavsmannens innflytelse og kontroll.

(3) Overlærer Erichsen hadde på 1870-tallet gjort et hederlig forsøk på å skape orden i kaoset. Men den teksten han hadde konstituert, manglet nærmere redegjørelse. Hvordan var den blitt til? Noe kritisk apparat med oversikt over rettelsener og varianter fantes ikke, heller ikke i hans etterlatte papirer. Dermed kunne hans arbeid umulig tillegges særlig vekt. Utgiverne av dikterens *Samlede verker* fra 1980, som næret beskjedne ambisjoner på det tekstkritiske området, forkastet glatt Erichsens rettede tekst og gjenga førsteutgavens i stedet, med alle de opprinnelige trykkfeilene bevart og mange nye tilføyd.

Utgiverens oppgave minnet dermed sterkt om den som utgivere av engelsk renessanselitteratur har stått – og står – overfor. Varianter, varianter! Trykte og håndskrevne. Uten noen tydelig forfatterautoritet. Dermed skilte oppgaven seg også markant fra de øvrige edisjonsfilologiske prosjektene ved årtusenskiftet. Med dette befant han seg, Dass-utgiveren, han som hadde latt seg begeistre av det anti-positivistiske, ”humanistiske” opprøret, midt i et av tekstkritikkens metodologiske kjerneområder. Hvordan skulle han gå til verks?

Etter

La oss kalle ham U, denne utgiveren. Det oppdraget han hadde fått av Det norske språk- og litteraturselskap (NSL), var fundert i selskapets "lover" fra stiftelsesåret 1953. Den første paragrafen i disse lovene fastslo at NSLs tekstutgaver skulle følge "strengt vitenskapelige prinsipper".¹² U måtte uvilkårlig spørre seg hva alternativet eventuelt skulle bestå i. Kunne – eller kan – adjektivet "vitenskapelig" gradbøyes? 1950-tallets positivistiske ideologi virket i 1997 temmelig fjern. Men den hindret likevel ikke U i å innse at det fantes gode grunner til å utgi en lesbar tekst, en norm. Så lenge Katekismesangene var å regne som et verk "av varig verdi", ville man ha behov for å kunne samle seg om én autoritativ tekst. Verkets kanoniske status krever formelig en slik tekst. "Å hevde at en tekst er kanonisk, er det samme som å hevde at teksten ligger fast, at den er akseptert av samfunnet i én form," hadde U akkurat blitt opplyst hos middelalderfilologen Ralph Hanna.¹³ Det rimeligste ville utvilsomt være at den omforente teksten lå så nær som mulig opp til den teksten opphavsmannen hadde skrevet, selv om noe egenhendig manuskript ikke var bevart.

Oppdraget fra NSL innebar imidlertid nok et moment. Den "pålitelige" teksten skulle utstyres med en forklarende kommentar. Bortsett fra det generelle kravet om "streng" vitenskapelighet fantes det heller ikke i dette tilfellet forskrifter for utformingen. NSL-fedrenes praksis, i særdeleshet D.A. Seips utgaver av *Dass (Nordlands Trompet, Evangeliesangene og Viser og Rim)*, syntes å skulle fungere som forelegg. Som student hadde U lært å sette pris på den klassiske filologiens innholdsrike kommentarutgaver. De høyst spartanske og selektivt kommenterte NSL-utgavene tålte sammenligningen dårlig.

Situasjonen fortonte seg paradoksal. U, som hadde istemt den franske filologen Bernard Cerquiglinis anti-positivistiske lovprisning av den tekstlige varianten,¹⁴ befant seg med ett i en situasjon der han syntes å gå den gamle, positivistiske filologiens ærend. Veien til innsikt, lå ikke den i å dekonstruere de nedarvede klassikerutgavene og frigjøre de historiske variantenes mangfold? Leah Marcus, en av dem som påberopte seg "den nye filologien", argumenterte i sin bok *Unediting the Renaissance* (1996) for å plukke fra hverandre de gamle tekstkritikernes konstruksjoner.¹⁵ Skulle så det gamle regimet likevel få siste ord?

Nå var det vel selvsagt aldri positivismekritikernes mening å overflø-

diggjøre de tekstkritiske klassikerutgavene, selv om det var et inntrykk mange satt igjen med. Snarere hadde det seg slik at både McKenzie og McGann begynte å tenke i alternative baner nettopp på bakgrunn av arbeidet med sine temmelig tradisjonelle utgivelser: McKenzies *Congreve* utkom først posthumt, i 2011, McGanns *Byron* i perioden 1980–1993.¹⁶ U gikk til verket som en besluttsom disippel av Walter Greg. Riktignok tilhørte Greg det gamle regimet, men han fremstod likevel uten den positivistiske selvhøytideligheten som preget mange andre av hans generasjon. Han fremsatte sin senere så innflytelsesrike *copy-text*-teori som ”rationale” eller pragmatisk fornuftsgrunn, slett ikke som noen absolutt vitenskapelig sannhet. Greg kom fra Shakespeare-filologien.

Copy-text-teorien har dermed sitt empiriske fundament i overleveringen av den engelske renessansedramatikken, det vil i praksis si en mangfoldighet av motstridende trykte og håndskrevne tekster uten forfatterautoritet. Gregs ambisjon lå i et ønske om å løse de tilsynelatende så banale problemene med ortografi og tegnsetting. Som utgiver skiller han mellom *substantives* (ord) og *accidentals* (ortografi og tegnsetting utenfor opphavspersonens kontroll). Dette sistnevnte beholdes uendret fra grunnteksten (*the copy-text*), i det førstnevnte tilfellet, ordlyden, står utgiveren fritt til å rette *når overleveringen taler for det*. Utgiveren binder seg med andre ord til masten når det gjelder ortografi og tegnsetting. Inkonsekvenser og rariteter må bevares – og tåles – i den historiske autentisitetens navn. Behovet for en rettelse av ordlyden trumfer til gjengjeld den historiske autentisiteten når tekstgrunnlaget ikke gir mening. Utgiveren kan i slike tilfelle vurdere hvilke andre muligheter overleveringen tilbyr og på det grunnlag foreta sitt valg. Denne trumfen er det dikteren og den klassiske filologen A.E. Housman i et velopplagt essay fra 1921 kaller ”the application of thought to textual criticism”.¹⁷ I edisjonsfilologien, som i humaniora for øvrig, kan en rigorøs metode aldri erstatte fortolkerens skjønn. Den pragmatiske løsningen Greg valgte, forutsetter ingen form for intensjonalisme. Utgiveren setter seg ikke som mål å rekonstruere et uttrykk som aldri har eksistert. Hun eller han forsøker bare å nærme seg det skriftlige utgangspunktet, så langt det går, uten spekulasjon. Lesbarhet avveies mot historisk autentisitet.

Valget av førsteutgaven som grunntekst syntes for U ganske opplagt. Steen Wirtmands avskrift, den som dukket opp i 2002, kunne ikke rokke ved det faktum at førsteutgaven, som *Ausgabe letzter Hand*, hadde så å si

hele resepsjonshistorien på sin side.¹⁸ Dermed måtte den også foretrekkes. Med hensyn til kollasjoneringen vurderte U omstendighetene slik at alle håndskriftene måtte granskes, pluss én utgave fra hver av de involverte boktrykkerne på 1700-tallet (i alt tolv). I tillegg ble én utgave, som ved stikkprøver hadde vist seg å være kontaminert (delvis basert på en avskrift), inkludert i kollasjoneringen. Den første edisjonsfilologiske utgaven, Erichsens fra 1875, kunne heller ikke forbigås. Flere av hans løsninger fortjente nærmere vurdering.

Resultatet av utgivelsesarbeidet kan tallfestes: U rettet førsteutgavens tekst på i alt 84 steder, gjennomsnittlig én rettelse hver femte side. På hvert av disse stedene byr førsteutgaven på problemer for forståelsen, eller den får i det minste en kompetent leser til å stusse. Den nye 2013-teksten, derimot, skaper ingen slik forvirring. I de langt fleste tilfellene, 78 av 84, har rettelsen (emendasjonen) av førsteutgaven støtte i overleveringen for øvrig, fremfor alt i det såkalte Drammens-håndskriftet, Steen Wirtmands avskrift. På seks steder har U måttet basere sin rettelse på gjetning (konjunktur). Det gjelder i første rekke tekststeder som ikke har dekning i den håndskrevne overleveringen, og som derfor setter utgivers kritiske oppfinnsomhet på prøve. En fullstendig oversikt over variantene, også de som ikke har satt spor etter seg i teksten, foreligger i det kritiske apparatet.

Kommentarens berettigelse ligger i dens "overskridende" egenskaper, dens bidrag til utligning av avstanden mellom tekstens da og leserens nå. I likhet med sine forgjengere delte U den (kommentaren) i to: én syntetisk, det man gjerne kaller en innledning, og én analytisk, en såkalt lemma-kommentar. Innledningen til Katekismesangene redegjør for verkets kontekster (om enn ikke den biografiske) i ti kapitler. Lemma-kommentaren ble basert på et pragmatisk dunkelhetskriterium.¹⁹ På ethvert sted U selv ikke forstod teksten eller tenkte seg at en gjennomsnittlig litteraturstudent ville få problemer, forsøkte han å oppklare vanskeligheten, i alle fall diskutere den.

Positivistenes advarsel mot fortolkning ble av U i det vesentlige ignorert og erstattet av et rimelighetskriterium han kjente godt fra den klassiske filologien. Han besluttet endatil å innlede kommentaren til hver enkelt sang med en kort retorisk strukturanalyse, i den tro at en slik innholdsoversikt ville gjøre det lettere for leseren å følge dikterprestens argumentasjon og holde tråden gjennom strofene.

Som litteraturvitenskapelig genre hadde den filologiske kommentar fått uvant mye oppmerksomhet på 1990-tallet, ikke minst fra den klassiske filologiens hold. Denne oppmerksomheten kan med rimelighet forstås som en konsekvens av den pågående positivismekritikken. Flere enn U grunnet over hvordan en tidsmessig kommentar burde utformes. En av dem het Don Fowler, klassisk filolog i Oxford.²⁰ Hans positivismekritikk ble nemlig akkompagnert av en fascinasjon for det vi etter hvert er blitt vant til å kalle digitala humaniora. Fowler skrev om kommentarens muligheter ”in the age of electronic media”.²¹ Han tok rett og slett til orde for å bytte ut bok med skjerm. Slik kunne filologien frigjøres fra de økonomiske båndene som knytter den faglige virksomheten til kommersielt forleggeri. Fowler gikk med andre ord inn for *open access*. Han så for seg den klassiske filologien organisert som nettsteder. Ett kunne for eksempel hete *Aeneiden*. Der måtte enhver, uansett akademisk rang, fortløpende kunne fremme sitt syn på en større eller mindre del av teksten eller fortolkningen av den, og det uten synderlig bekymring for omfanget. Dessuten kunne kommentaren enkelt lenkes opp til andre tekststeder, lyd- og bildefiler. På denne måten rammet det nye mediet den gamle vitenskapen som en lansé i siden: Kommentarens oppgave går ut på å *formere* de tekstlige problemene, skrev Fowler, ikke å løse dem.²²

U fulgte ham et stykke, selv om det faktisk tok ham noen år å forstå at en publisering på nettet, eventuelt også i e-bok-format, var å foretrekke. Tilgjengelighetsargumentet veide da tungt. Fowlers visjon for den klassiske filologien hadde imidlertid ikke noe formidlingsaspekt, den tok bare inn forskningen. For U syntes det tross alt maktpåliggende å bidra til en *løsning* av problemene, ikke til en *formering* av dem. På denne måten fikk kommentaren til Katekismesangene etter hvert sin form. Etableringen av NSLs nettsted *bokselskap.no* i 2010 gjorde valget definitivt. I desember 2013 ble i alt 6.139 lemma-kommentarer (14–15 per side i henhold til førsteutgavens layout) lagt ut til fri offentlig avbenyttelse.

Og så?

Den prosessen som hadde begynt med en tidsmessig fascinasjon for historiske varianter og ”sosialiserte” tekster, endte altså i en ren tekst (om enn med et kamuflert kritisk apparat) og en bredt anlagt kommentar. Nyheten lå i mediet og distribusjonsformen. Dermed melder spørsmå-

lene seg: om mediet (det digitale), genren (den historisk-kritiske utgavetypen) og fremtiden.

Hvorfor ikke ta konsekvensen av den nye teknologien og utnytte dens muligheter til fulle? Så tidlig som i år 2000 viste McGann hvordan det kunne gjøres da han lanserte den første delen av det hypermediale Dante Gabriel Rosetti-arkivet, inneholdende den viktorianske multikunstnerens samlede skrifter og bilder.²³ Arkivet tilbyr søk i publisert og upublisert materiale, men retter seg i likhet med Fowlers utopiske kommentar mot forskere, ikke mot allmennheten. Man kan tenke seg at en hypermedial utgave av dette arkivets type vil kunne vinne innpass med tiden og fremveksten av en allmenn ”digital” leseferdighet, men foreløpig virker det uhensiktsmessig å gjøre utgivelsen av en nasjonal klassiker til et esoterisk, faginternt prosjekt. Litteraturvitenskapen har utvilsomt behov for esoterisk kunnskap. All forskning kan ikke gjøres relevant for allmennheten. Men litteraturvitenskapen må på den annen side uansett kunne sies å ha sitt endelige *mål* i allmennheten. En litteraturforskning bare for litteraturforskere (en type forskning det i parentes bemerket ikke finnes mangel på) vil på lang sikt neppe kunne gjøre regning med offentlig finansiering. Enhver litteraturforsker må derfor være seg et offentlig forventningspress bevisst. Utgivelsen av Petter Dass’ Katekismesanger kommer i siste instans som svar på en slik offentlig forventning.

Var så allmennheten mottakelig for en utgave av denne typen? Ennå har e-bøker bare så vidt spist seg inn på markedet for skjønn- og generell litteratur, til tross for at leserne for lengst har funnet seg vel til rette med digitale oppslagsverk; mange – nesten halvparten av det totale antallet – hadde i 2013 også begynt å lese sin avis i digitalt format. Lanseringen av Katekismesangene i desember det året avstedkom uansett ingen offentlig oppmerksomhet. Kanskje ville heller ikke en konvensjonell papirbok ha gjort det, ettersom de nasjonale klassikerne langt på vei synes å ha utspilt sin rolle i offentligheten. Da den epokegjørende Ibsen-utgaven (*HIS*) ble lansert i 2005, ble hvert enkelt bind solgt i et par hundre eksemplarer. Nye trykte utgaver av de nasjonale klassikerne kommer ellers som sjeldenheter. I stedet legger vi nasjonallitteraturen i digitale ”banker” eller ”arkiv”.

Den offentlige interessen for litteraturens tekstgrunnlag har uansett sine begrensninger. Men det hender den blusser opp, for eksempel om Pippis Langstrømpes far ikke lenger skal kunne kalles ”negerkonge”. Samtidig foretas det store filologiske inngrep i kanoniserte verks tekster uten

at noen så mye som hever et øyenbryn. Eller man aksepterer tekstfeil uten å blunke. Petter Dass' verk inneholder et godt eksempel i den meste kjente katekismesangen av dem alle. Den femte strofen av "Herre Gud, ditt dyre navn og ære" (den annen sang til Fadervår) står i førsteutgaven gjengitt slik:

GUD er GUD, om alle Land laa øde,
 GUD er GUD, om alle Mand var døde,
 Om Folk forsvimler, i HErrens Himler
 Utallig Vrimler, som slaer paa Cimler
 Hin Søde.

De to første verselinjene leser vi helt uten problemer; de 300 årene mellom dikteren og hans lesere lar seg knapt merke. Problemene melder seg først mot slutten av strofen. For hvor blir det av verbet i helsetningen? Hva er det de utallige vrimlene har for seg i Herrens himler? Utover det at de åpenbart slår på cymbaler? Leseren kan ikke annet enn stusse når syntaksen ikke går opp. Likevel har vanskeligheten knapt lagt noen demper på den allmenne begeistringen for nettopp denne sangen, som i sitat ofte representeres av nettopp denne strofen. Litteraturhistorikerne har lovprist "Herre Gud, ditt dyre navn og ære" som "det ypperste av norsk poesi", som "et av de mest monumentale uttrykk i protestantisk salmediktning overhodet", ja, sangen rommer "en poesi som knapt noen annen religiøs dikter her i landet har nådd".²⁴ Hadde vi bare forstått hva denne monumentalpoesien faktisk betyr! Det tekstkritiske problemet lar seg for så vidt løse uten særlige anstrengelser. Bare to av de i alt 57 trykte utgavene har "Vrimler" som substantiv med stor bokstav (uttalt med tonem 1), alle de andre har "vrimler" som verb med liten v (uttalt med tonem 2). Men de to utgavene med trykkfeil kan ikke desto mindre sies å være de to viktigste: førsteutgaven fra 1715 og *Samlede verker* fra 1980, som legger førsteutgavens tekst til grunn for sin egen. Alle de utgiverne som fulgte den første boktrykkerens eksempel, Ove Lynnows, altså, forstod uten videre at de hadde med en trykkfeil å gjøre. Bare utgiverne av *Samlede verker*, som lot seg overstyre av et "vitenskapelig" prinsipp da de konstituerte teksten, ivaretar trykkfeilen – til umiddelbar skade for leseren.

Eksempler som dette lar seg for så vidt godt beskrive i lys av McKenzies tekstsosiologiske tenkning. Også mislykkede utgivelser bidrar med sitt til forståelsen av tekstens utvikling og betingelser på et gitt historisk tids-

punkt. Men eksemplet vil også kunne styrke oss i troen på at et slikt sosiologisk synspunkt ikke gjør den uproblematiserte, lesbare teksten overflødig. Konstitueringen av teksten forutsetter nødvendigvis fortolkning og pragmatiske løsninger. *Copy-text*-metoden balanserer tekstrettelsene fint mot det historisk autentiske uttrykket. Så lenge utgiveren ikke skjuler sine spor, vil leseren kunne opponere mot enhver rettelse. Berettigelsen av en ”problemfri” og ”pålitelig” tekst står likevel fast. Jeg har allerede i overskriften gitt mitt standpunkt til kjenne: All oppmerksomheten omkring overleveringens historiske varians må ikke komme til foretrengsel for den lesbare teksten. Sannelig fortjener også den lovprisning.

Kommentaren kan begrunnes på tilsvarende måte. Som lesere kan vi aldri gjøre regning med fullt ut å forstå teksten på opphavsmannens premisser. Dette betyr likevel ikke at vi som lesere skal la være å gjøre et forsøk. Kommentatorens privilegerte rolle gir henne eller ham ansvaret for å guide lesningen. I likhet med tekstkonstitueringen er kommentaren produktet av en lang rekke pragmatiske avgjørelser. Er kommentatorens skjønn godt, blir kommentaren god. Slik sett har ikke oppgaven og genre – klassikerutgivelsen – forandret seg vesentlig siden de første filologene bedrev sin virksomhet ved biblioteket i Aleksandria.

Formidlet innenfor rammen av et nytt, digitalt medium har disse grunnleggende betingelsene forandret seg lite. De ligger fast. Som litteraturvitenskapelig genre har den historisk-kritiske utgaven sitt fortrinn i kombinasjonen av vitenskap og formidling, og av *scholarship* og *criticism*. Ny teknologi ser riktignok ikke ut til å øke interessen for verkene. Den digitaliserte edisjonsfilologiens store mulighet ligger i den overlegne tilgjengeligheten og de utvidede bruksmulighetene. Kombinasjonen av den gamle historisk-kritiske utgaven og det nye mediet bør ha fremtiden for seg. Den edisjonsfilologiske utgaven har i overskuelig fremtid neppe behov for noen radikal revisjon: ”denne mest oppsiktsvekkende av alle de maskiner som menneskelig kløkt har frembrakt”, som McGann så flott karakteriserer den i en artikkel fra 2013.²⁵

NOTER

1. Jon Haarberg, "Filologien som utfordring til litteraturvitenskapen. Momenter til en lesning av Petter Dass' 'Herre Gud, ditt dyre navn og ære'", *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 1, 1998, s. 79–92.
2. Petter Dass, *Katekismesanger. D. Mort: Luthers Lille Catechismus, Forfatted I beqvemme Sange, under føyelige Melodier*, utg. Jon Haarberg, Oslo 2013, <http://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/tittelside>.
3. René Wellek & Austin Warren, *Litteraturteori* [1949], overs. Haakon Hofgaard Halvorsen, Oslo 1970, s. 49.
4. D.F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, London 1986, s. 1–21.
5. "Bibliography [...] can, in short, show the human presence in any recorded text" (McKenzie 1986, s. 20).
6. Jerome McGann, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983. McKenzie og McGann ble ført sammen av *The London Review of Books* i 1988, da McGann ble bedt om å anmelde McKenzies bok; se Jerome McGann, "Theory of Texts", *The London Review of Books* 18/2 1988, s. 20–21.
7. Man kan imidlertid spekulere på grunnene til forsinkelsen: Se utgavens innledning (Dass 2013), kap. 1.2 "Trykkebestrebelsene", http://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/innledning#i1_2.
8. Det såkalte Drammens-manuskriptet har siden 2007 vært i Petter Dass-museets eie; se utgavens innledning (Dass 2013), kap. 9.1 "Håndskrifter", http://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/innledning#i9_1.
9. *Bibliotheca Norvegica*, utg. Hjalmar Pettersen, bd 3, Kristiania 1911, s. 268–270 og bd 4 (tillegg), Kristiania 1913–1924, s. 513.
10. Se utgavens (Dass 2013) kap. 9.4 "Enkeltvisetrykk", http://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/innledning#i9_4.
11. Se Hanne Lauvstad, "Ein norwegischer Pionier. Andreas Emil Erichsens Edition der Gesammelten Werke von Petter Dass", *Geschichte der Edition in Skandinavien*, Bausteine zur Geschichte der Edition, 4, red. Paula Henriksen & Christian Janss, Berlin 2013, s. 345–355.
12. NSLs første lover står gjengitt hos Einar Lundeby i *Det norske språk- og litteraturselskap. Et vern om vår språklige og litterære arv*, Oslo 2003, s. 7. Formuleringen "strengt vitenskapelig" ble stadfestet så sent som i 1996. Forhistorien til utgaven av Dass' Katekismesanger omtales samme sted (Lundeby 2003, s. 24–25).
13. "[...] to say a text is canonical is to say it is a fixed text, accepted by a community in a single form", Ralph Hanna, "Annotation as Social Practice", *Annotation and Its Texts*, red. Stephen A. Barney, New York 1997, s. 182.
14. Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant. A Critical History of Philology* [orig. 1989], overs. Betsy Wing, Baltimore 1999.
15. Leah Marcus, *Unediting the Renaissance. Shakespeare, Marlowe and Milton*, London 1996.
16. Lord Byron, *The Complete Poetical Works*, 7 bd, Oxford 1980–1993 og *The Works of William Congreve*, 3 bd, "prepared for publication by C.Y. Ferdinand", Oxford 2011. McKenzie døde i 1999.

17. A.E. Housman, "The Application of Thought to Textual Criticism", *Proceedings of the Classical Association* 18, 1921, s. 67–84, kan leses på <http://rosetta.reltech.org/TC/extras/Housman-Thought.html>. Gregs "The Rationale of Copy-Text" (1950) finnes i *Collected Papers*, utg. J.C. Maxwell, Oxford 1966, s. 374–391.
18. To unntak: Erichsens utgave fra 1875 legger i praksis bokhandler Ditlewsens utgave fra 1845 til grunn for sin tekst, til tross for at han påstår at han bruker førsteutgaven; se innledningen til 2013-utgaven, kap. 1.7 "Publiseringshistorien 1874–1980", http://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/innledning#i1_7. Ditlewsens 1845-utgave går gjennom flere ledd tilbake på førsteutgaven. Harald Beyer bruker et av Nørvigs trykk fra 1720-tallet som tekstgrunnlag i sin jubileumsutgave fra 1947.
19. Dunkelheitskriteriet kan selvsagt problematiseres. De fleste kommentarer nøyer seg heller ikke med å opplyse om dunkelheter, men identifiserer for eksempel også intertekstuelle referanser. Se Johnny Kondrup, *Editionsfilologi*, København 2011, s. 387–392.
20. Fowler var *fellow* ved Jesus College, Oxford, frem til sin altfor tidlige død i 1999.
21. Don Fowler, "Criticism as commentary and commentary as criticism in the age of electronic media", *Commentaries – Kommentare*, red. Glenn Most, Göttingen 1999, s. 426–442.
22. Fowler 1999, s. 442.
23. *The Complete Writings and Pictures of Dante Gabriel Rossetti*, utg. Jerome McGann, <http://www.rossettiarchive.org/index.html>.
24. Se Haarberg 1998, s. 82.
25. "[...] one of the most remarkable machines created by the ingenuity of man", Jerome McGann, "Why digital textual scholarship matters. Or, philology in a new key", *The Cambridge Companion to Textual Scholarship*, red. Julia Flanders & Neil Fraistat, Cambridge 2013, s. 282.

LITTERATUR

- Bibliotheca Norvegica*, utg. Hjalmar Pettersen, 6 bd, Kristiania 1908–1928.
- Cerquiglini, Bernard, *In Praise of the Variant. A Critical History of Philology* [orig. 1989], overs. Betsy Wing, Baltimore 1999.
- Dass, Petter, *Katekismesanger. D. Mort: Luthers Lille Catechismus, Forfattet I beqvemme Sange, under føyelige Melodier*, utg. Jon Haarberg, Oslo 2013, <http://www.bokselskap.no/boker/katekismesanger/tittelside>, lest 17/3 2017.
- , *Samlede verker*, utg. Kjell Heggelund & Sverre Inge Apenes, 3 bd, Oslo 1980.
- , *Alle Evangelia Sangviis forfattet*, utg. Didrik Arup Seip, Oslo 1960.
- , *Samlede Skrifter*, utg. A.E. Erichsen, 3 bd, Kristiania 1874–1877.
- Fowler, Don, "Criticism as commentary and commentary as criticism in the age of electronic media", *Commentaries – Kommentare*, red. Glenn Most, Göttingen 1999, s. 426–442.
- Greg, W.W., "The Rationale of Copy-Text" [1950], *Collected Papers*, utg. J.C. Maxwell, Oxford 1966, s. 374–391.

- Haarberg, Jon, "Filologien som utfordring til litteraturvitenskapen. Momenter til en lesning av Petter Dass' 'Herre Gud, ditt dyre navn og ære'", *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 1, 1998, s. 79–92.
- Hanna, Ralph, "Annotation as Social Practice", *Annotation and Its Texts*, red. Stephen A. Barney, New York 1997, s. 178–184.
- Housman, A.E., "The Application of Thought to Textual Criticism", *Proceedings of the Classical Association* 18, 1921, s. 67–84.
- Kondrup, Johnny, *Editionsfilologi*, København 2011.
- Lauvstad, Hanne, "Ein norwegischer Pionier. Andreas Emil Erichsens Edition der Gesammelten Werke von Petter Dass", *Geschichte der Edition in Skandinavien*, Bausteine zur Geschichte der Edition, 4, red. Paula Henrikson & Christian Janss, Berlin 2013, s. 345–355.
- Lundeby, Einar, *Det norske språk- og litteraturselskap. Et vern om vår språklige og litterære arv*, Oslo 2003.
- Marcus, Leah, *Unediting the Renaissance. Shakespeare, Marlowe and Milton*, London 1996.
- McGann, Jerome, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983.
- , "Theory of Texts", *The London Review of Books* 18/2 1988, s. 20–21.
- , "Why digital textual scholarship matters. Or, philology in a new key", *The Cambridge Companion to Textual Scholarship*, red. Julia Flanders & Neil Fraistat, Cambridge 2013, s. 274–288.
- McKenzie, D.F., *Bibliography and the Sociology of Texts*, London 1986.
- The Complete Writings and Pictures of Dante Gabriel Rossetti*, ed. Jerome J. McGann, <http://www.rossettiarchive.org/index.html>, lest 17/3 2017.
- Wellek, René & Austin Warren, *Litteraturteori* [orig. 1949], overs. Haakon Hofgaard Halvorsen, Oslo 1970.

KARL BERGLUND

Bokanalyser bortom verk och författarauktorisering

Exemplet recensionsutdrag på samtida svenska pocketdeckare

Att böckers utformning – litteraturens förpackningar – påverkar läsaren och därmed hur det litterära innehållet uppfattas skriver nog de flesta textkritiker idag under på. Donald McKenzie formulerade i en berömd föreläsning 1985 att en sådan bokhistorisk och materiell förankring är viktig för fältet: ”bibliographers should be concerned to show that forms effect meaning”.¹ Sedan dess har perspektivet vunnit gehör. Störst betydelse för utvecklingen har antagligen Jerome McGann och hans begrepp *den bibliografiska koden* haft. Kortfattat är hans övergripande poäng att litterära verk består av såväl lingvistiska koder som bibliografiska koder, och att båda dessa saker tillsammans utgör verket och därför måste vägas in i bedömningen i den textkritiska praktiken. För textkritiken är detta en stor fråga, då textkritiska utgåvor av tradition har vinnlagt sig om stor noggrannhet vad gäller de lingvistiska koderna, samtidigt som de har avvikit kraftigt vad gäller de bibliografiska koderna.²

McGann vänder sig i linje med detta även emot att författarens intention ska ses som ett facit för textkritikern. Alla texter, menar han, är tillkomna i ett samspel mellan författarens intentioner och andras (förläggarens, redaktörens etc.):

The point is that author's intentions are always operating along with nonauthorial intentions, that each presupposes the other, and that no text ever came into being, or could come into being, without interactions between the two.³

McGann, och andra textsociologer, ser författarauktorisering som ett slags historiskt-sociologiskt faktum: har författaren de facto godkänt den eller den textändringen, det eller det bokomslaget. Såväl lingvistiska som bibliografiska koder kan vara auktoriserade av författaren i högre eller lägre grad, men i normalfallet, påpekar McGann, är den lingvistiska koden i hög grad auktoriserad av författaren medan den bibliografiska koden i hög grad är auktoriserad av förlaget:

So far as editors are concerned, the chief (but not sole) authority over the linguistic text is the author, whereas the chief (but not sole) authority over the bibliographical text normally falls to the publishing institution within which an author is working.⁴

Detta betyder dock inte att den bibliografiska koden skulle vara per definition underställd den lingvistiska koden, eller mindre intressant: hur relevansen ska bedömas är enligt McGann upp till forskaren i varje enskild situation.⁵

Resonemanget är högst rimligt, och jag är helt enig med McGann i att författarens samspel med förlag och annan omgivning är betydelsefullt, liksom i att bibliografiska koder är viktiga att beakta. Samtidigt kan McGanns modell utmanas, eller kanske snarare kompletteras. Idén om att verk utgörs av lingvistiska och bibliografiska koder är i mitt tycke samtidigt väl radikal och väl följsam gentemot en mer traditionell syn på vad som konstituerar ett litterärt verk: väl radikal, eftersom det får principiellt stora följder att inkludera den bibliografiska koden i det litterära verket; väl följsam, då den bibliografiska kodens ursprung i hög grad utgör grunden för vilken betydelse den ska tillmätas (om än inte alltid med författarauktorisering som bedömningskriterium).

Jag ska i det följande med perspektiv hämtade från samtida bokmarknadsforskning försöka visa på ett alternativt sätt att betrakta litteraturens förpackningar. Artikelns syfte är att med utgångspunkt i ett konkret exempel – de recensionsutdrag och andra citat som i regel finns återgivna på omslagen till deckare utgivna i pocketutgåva i Sverige under det tidiga 2000-talet – problematisera McGanns begreppsapparat utan att fördenkskull förminska betydelsen av bokomslag och övrig litterär inramning. Analysen avviker från McGann på framför allt två punkter: dels genom att jag inte diskuterar vad McGann kallar bibliografisk kod som en del av det litterära verket; dels genom att jag analyserar auktorisering som i för-

sta hand en fråga om framställningspraktik snarare än som en fråga om historiskt-sociologiskt ursprung. Vad gäller det senare är det alltså *hur* auktorisering framställs och framträder och därmed är tänkt att förmedlas till läsaren som ses som det primärt intressanta, och inte *vem* som ligger bakom. Det rör sig med andra ord mer om analytisk tyngdpunktsförskjutning än om polemik gentemot McGann.

Jag har i en tidigare studie – *Mordförpackningar* (2016) – noggrant gått igenom hur den samtida svenska deckargenrens bokomslag och kringmaterial ser ut och fungerar på bokmarknaden.⁶ Meningen är här inte att upprepa dessa resultat, utan att istället utifrån en detalj i sammanhanget – recensionsutdraget – göra några mer teoretiska poänger. Förhoppningen är att kunna bidra till den textkritiska diskussionen om betydelsen av bibliografisk kod genom att visa på andra tolkningsmöjligheter vid bokanalyser.

Deckargenren på bokmarknaden

För att förstå den inhemska deckargenrens kommersiella framgångar i Sverige under det tidiga 2000-talet räcker det inte med att analysera kriminalromanernas intriger, persongalleri eller tematiska innehåll. Genren måste också, menar jag, diskuteras som en bokmarknadskategori. Med ett sådant perspektiv, inspirerat av förlagsstudier i allmänhet och Claire Squires i synnerhet, förstås ”deckare” som en central komponent på bokmarknaden genom vilken författare, läsare och bokmarknad kommunicerar med varandra. En boks genretillhörighet är med andra ord sammanlänkad med hur den marknadsförs och möter sin läsare, och här är givetvis bokomslag och övrig inramning avgörande.⁷

Detta synsätt ligger långt från en traditionell litteraturvetenskaplig förståelse av begreppet genre, som ju är en i första hand litterär avgränsning.⁸ Deckargenre förstås och analyseras i det följande istället i första hand som ett kontrakt (som bygger på vedertagna klichéer och överenskommelser mellan förlag, författare och läsare) och inte som ett litterärt innehåll.

Artikelns empiriska exempel är som sagt hämtat från en större studie, och då frågor om metod och material inte rör artikelns huvudsyfte berörs de här endast kortfattat.⁹ För att avgöra vad som ska kategoriseras som deckare har jag utgått från Svenska Deckarakademiens årliga biblio-

grafier över genren. Dessa ”deckarexperters” val och definitioner fungerar som en operationaliserad genreavgränsning vilken möjliggör kvantitativa jämförelser. Materialet består av sammantaget 560 recensionsutdrag och andra citat från 153 pocketutgåvor av svenska deckare, utgivna på den svenska bokmarknaden mellan år 1998 och 2011. Dessa deckare är skrivna av de 24 mest framgångsrika författarna eller författarparen i genren under det tidiga 2000-talet.¹⁰ Med denna avgränsning framträder böckerna och recensionsutdragen som de har sett ut i kriminallitteraturens toppskikt under en högkonjunktur för genren. Exemplet visar hur recensionsutdrag under det tidiga 2000-talet i Sverige fungerar i den kommersiellt ledande sortens skönlitteratur och i det ledande mediet för konsumtion av skönlitteratur: pocketboken.

Paratext och peritext

I linje med Donald McKenzie och Jerome McGann vill jag diskutera och visa hur böckers utformning påverkar hur deras mening skapas. Intresset är dock inte riktat mot bibliografiska koder som delar av enskilda litterära verk, utan mot relationen mellan medium (i det här fallet pocketböcker) och litteratur (i det här fallet samtida svenska deckare). Här blir Gérard Genettes begrepp *paratext* användbart. Genette definierar paratext som alla de texter som cirkulerar kring den litterära texten, som presenterar den och hjälper oss att tolka den, och som därtill är auktoriserade på så sätt att de är mer eller mindre legitimerade av författaren.¹¹ I det senare inbegriper Genette förlagens arbete, som han förstår som per definition underställt författarens intentioner (något som med en litteratursociologisk utgångspunkt är klart problematiskt). Empiriskt rör det sig alltså om en i grunden relativt vag och svävande term, vilket även Genette är medveten om:

The paratext, then, is empirically made up of a heterogeneous group of practices and discourses of all kinds and dating from all periods which I federate under the term ”paratext” in the name of a common interest, or a convergence of effects, that seems to me more important than their diversity of aspect.¹²

Som Mats Dahlström påpekar är paratexter ”en kategori på det innehålls-
liga verkets nivå snarare än på det materiella dokumentföremålets nivå.

Lösomslag och titelblad är sålunda i sig inga paratexter, men däremot de omslagstexter och de titlar de bär¹³. Denna aspekt av Genettes terminologi passar mina syften bra. Det är alltså det paratextuella innehållets del i hur deckargenren förmedlas på bokmarknaden som behandlas, och inte de materiella dokumenten i sig. Det här är också en viktig skillnad mot McGanns bibliografiska kod, som möjliggör bokanalyser utanför det litterära verket samtidigt som de täta förbindelserna mellan huvudtext och peritext kvarstår.¹⁴

Genette skiljer vidare mellan paratexter som ingår i samma förpackning eller volym som texten (oftast i form av en bok) – *peritext* – och de paratexter som rör texten mer på avstånd – *epitext*.¹⁵ Många som utgår ifrån Genettes begrepp sätter i stort sett likhetstecken mellan paratext och peritext. Detta är dock problematiskt. Paratext är ett vittomfattande begrepp, svårt att använda vid konkreta analyser. Peritexter är tvärtom väl avgränsade till en relativt specifik sorts material. De har en tydlig avsändare och ett tydligt syfte – de vill genom att beskriva det litterära verket locka till läsning och bökköp. Det här gör peritexterna intressanta att studera ur ett bokmarknadsperspektiv.¹⁶ Epitexter, å andra sidan, har tillkommit av olika anledningar och av något olika upphovspersoner. Även om Genette säger att författaren alltid är avsändaren, räknar han till epitexten också material där detta gäller endast indirekt, som till exempel författarintervjuer i tidningar.¹⁷

Skotten mellan peri- och epitext är dock inte vattentäta, och har aldrig varit det i så låg grad som nu.¹⁸ Indirekt får böckers framsidesomslag, baksidestexter och författarpresentationer stor spridning via internet och i tidningar. Peritexter transformeras i sådana fall till epitexter. Författarmanuskript eller utkast som förs till inlagan i påkostade utgåvor är på motsvarande sätt epitexter som har omvandlats till peritexter. Med sådana förskjutningar förändras paratexterna.

Genettes begreppsapparat används i relation till de teoretiska perspektiv hämtade från litteratursociologi och förlagsstudier om genrer på bokmarknaden som har presenterats ovan. Det innebär att peritext i det följande tillämpas på ett sätt som på ett centralt plan avviker från Genettes egen förståelse och det gäller i synen på intention. För Genette är författarens intention den primära och den odiskutabelt mest intressanta, vilket vittnar om en författarauktoriserad grundsyn på såväl litterära verk som

paratexter.¹⁹ I linje med Jerome McGann invänder jag mot en sådan beskrivning och förstår paratexter som tillkomna i ett samspel mellan författare och förlagspersoner.²⁰

Men jag går också ett steg längre. Istället för att diskutera frågan om peritexters ursprung intresserar jag mig främst för hur deras auktorisering framställs gentemot läsaren. Peritexter fyller nämligen olika funktioner och får olika dignitet beroende på vem som förmedlas som upphovsperson. Vissa delar framställs i normalfallet som förlagsauktorisera- de (som omslagets formgivning och baksidestexten), medan andra framställs som författarauktoriserade (som titlar, förord och författartack). Vem som är den egentliga upphovspersonen spelar med mitt perspektiv mindre roll, då det är framställningen i sig som är av huvudsaklig betydelse. I det här sammanhanget är recensionsutdrag särskilt intressanta, då de framställs som auktoriserade av ytterligare en instans: litteraturkritiken. Som jag ska försöka visa är återgivna recensionsutdrag på bokomslag något helt annat än de ursprungliga recensionerna från vilka de är hämtade.

Recensionsutdrag och blurbar

På den svenska bokmarknaden har det länge varit regel snarare än undantag att förlagen fäster korta, hyllande citat på pocketböckers bokomslag. Sådana recensionsutdrag har blivit en så naturaliserad del av den samtida pocketboken att vi knappast tänker på dem. Snarast vore det konstigt om en pocketbok skulle säljas utan en medföljande hyllning. Bokomslagets små citat har blivit ett slags *förväntade superlativer*, en del i överenskommelsen mellan bokförlag och bokköpare.

Dessa utdrag är kopplade till titelns mottagande, till skillnad från de av förlaget beställda hyllningsord signerade författarkollegor eller andra kända personer, som föregår receptionen och som är närmast praxis i USA och Storbritannien. Sådana beställda hyllningsord på bokomslag brukar i regel kallas för ”blurbar”, även om termen ibland används också i vidare mening.²¹ De förekommer sällan på svenska böcker, även om de har blivit vanligare under de senaste åren.²²

I USA startade dock blurbandet redan under 1800-talet. En tidig och omtalad blurb finns på ryggen till den andra utgåvan av Walt Whitmans *Leaves of Grass* från 1856, där poeten Ralph Waldo Emerson ger Whitman

en klassisk kollegial ryggdunkning: "I Greet You at the Beginning of a Great Career."²³ Metoden började användas i större skala under 1890-talet och blev därefter snabbt populär då den hade positiv inverkan på försäljningen samtidigt som den var i stort sett gratis för förlagen. Begreppet "blurb" myntades 1907 och det har sedan dess varit en etablerad term.²⁴ Idag har de flesta böcker utgivna i USA eller Storbritannien en eller flera blurbar på omslaget.

I Sverige har recensionsutdrag använts under åtminstone större delen av 1900-talet. Även om de anglosaxiska bokmarknaderna och den svenska bokmarknaden har olika traditioner för den här typen av hyllningsord rör det sig med andra ord inte om några nya påfund från förlagens håll.

Peritextbegreppet är särskilt användbart för just recensionsutdrag på böcker. Recensioner är en viktig del i hur ett verk tas emot i den litterära offentligheten, men när utdrag ur samma recensioner av ett förlag placeras på böckers omslag så transformeras de till peritext, vilket också förskjuter deras betydelse. Ett utvalt recensionsutdrag på en pocketbok är något annat än recensionen som det är taget ifrån – det är en värdering omgjord till bokreklam. Citat som hämtas från bokrecensioner framstår som neutrala omdömen genom hur deras auktorisering framställs, men som Tore Rye Andersen konstaterar är neutraliteten skenbar:

Sådanne små udklip har i det mindste et skær af autenticitet over sig. Ganska vist må forlaget ofte benytte sig af en særdeles kreativ klippeteknik for at få vredet en positiv karakteristisk ud af anmeldelser, der ellers kan være temmelig forbeholdne, og ganske vist ender disse citater som følge af den kreative skamklipping ofte med at være lige så intetsigende i deres ophobning af superlativer som selv de mest skamløse blurbs, men de har dog deres oprindelse i en i princippet uafhængig smaksdom – boganmeldelsen – og det er derfor muligt at bevare illusionen om, at de i en vis forstand er mere ærlige og objektive end førsteudgavens blurbs.²⁵

Som Kate Douglas påpekar kan också utvalda recensioners betydelse öka: "they are perhaps the only reviews that are guaranteed to be read by the reader."²⁶ Citat av det här slaget befinner sig i skärningspunkten mellan litterär värdering och marknadsföring av litteratur, vilket ger dem en inneboende spänning. Jag analyserar med andra ord inte vad recensenter har skrivit om svenska deckare, utan försöker åskådliggöra vilka omdö-

men förlagen har ansett vara relevanta och marknadsföringsmässigt effektiva att använda på omslagen för att sälja böcker – och vad det i sin tur berättar om den samtida svenska deckargenren.

Mitt intresse för recensionsutdragen ligger som sagt främst i den framställda auktoriseringens effekter – hur utdragen kan uppfattas av en läsare. Det kan ändå påpekas att litteraturkritikern eller tidningen i fråga i normalfallet inte tillfrågas av förlag eller författare om det är okej att delar ur recensioner används i marknadsföringssyfte av böcker. Den som ligger bakom utformningen är normalt förlaget.

Genreindikatorer och illusorisk litterär prestige

På bokmarknaden av idag kan generellt sägas att recensionsutdrag och pressröster är populära på grund av sin anpassningsbarhet. De kan fungera som renodlade smakomdömen, men de kan lika gärna fastslå en berättelses genrehemvist. Sägs det i ett omslagscitatt att en bok är ”en välförtjänt försäljningssuccé” behöver det inte påpekas i andra förlagstexter på bokomslaget. Gör den citerade recensionen en utläggning om romanens huvudperson, räcker kanske denna beskrivning av protagonisten. Inte sällan är de omdömen som citeras snarlika de förlagsskrivna peritexterna. Men genom att överlåta omdömet till en extern part och därigenom framställa peritexten som kritikauktorisera istället för förlagsauktorisera stärks trovärdigheten gentemot läsaren – och det oavsett om det gäller en innehållsbeskrivning, ett värderande omdöme, en genrebestämning eller något annat. Detta ligger naturligtvis i förlagens intresse.

Samtida svenska deckare är inget undantag från denna förlagspraxis, men de följer också vissa andra mönster. Centralt är att recensionsutdragen används som genreindikatorer i stor omfattning. Förlagen väljer i sådana fall antingen citat som innehåller tydliga genreanspelningar (ord som mord, blod, poliser, spänning och så vidare) eller rena genrebestämningar (”En lysande kriminalroman”, ”överträffar det mesta inom deckargenren”). Att använda recensionsutdrag på detta sätt är regel snarare än undantag, vilket sannolikt beror på att det på ett smidigt sätt kombinerar ett neutralt påstående (”detta är en deckare”), med ett värderande (”detta är årets bästa deckare”). Även här är alltså den framställda kritikauktoriseringen central.

Av urvalets 153 deckare har alla utom en försetts med hyllande recen-

sionsutdrag på omslagen. Att ha tre eller fyra citat på omslaget är vanligast, men det varierar stort mellan författare. Det ska dock inte förstås som att författare med flest recensionsutdrag på sina böcker är kritikerfavoriter. Snarare beror skillnaderna på två saker. För det första har antalet recensionsutdrag ökat markant under perioden. För det andra använder de stora och mer kommersiella pocketförlagen avsevärt fler recensionsutdrag än de små förlagen i urvalet. Den generella ökningen i antal recensionsutdrag kan till viss del ses som ett utslag av att pocketboken har blivit en allt mer genomtänkt kommersiell förpackning under 2000-talets första decennium.

Intressant är även vilka källor det är som citeras på deckaromslagen. Ett citat som ”En fantastisk roman!” ger olika konnotationer beroende på om det är hämtat från *Bonniers Litterära Magasin* eller *Vecko-Revyn*. Generellt kan sägas att svensk press (och särskilt svensk dagspress) dominerar, medan andra typer av källor spelar en mer marginell roll.²⁷ Fördelningen återspeglar att förlagens val av citerad källa är förankrade i den traditionella bokrecensionen. Varken tv, radio eller internet verkar ha förmått att utmana dagspressens status när det kommer till litterära omdömen. Till viss del beror det antagligen på lathet från förlagens sida: tryckta recensioner är lättare att hitta och citera ur (inte minst tack vare digitalt åtkomliga prenumerationstjänster som till exempel Retriever). Ändå är det något förvånande att litteraturkritiken är utgångspunkten för att låta bästsäljande deckare framstå som högt värderade, inte minst med tanke på att genrens titlar – också de mer välkända – långt ifrån alla gånger anmäls på kultursidorna. Förlagen har löst denna ekvation genom att använda utdrag från boktipsidor, söndagsbilagor eller veckotidningar som vore det recensioner, genom att klippa ut mer fördelaktiga delar ur recensioner, och genom att använda citat från alla svenska tidningar oavsett storlek. Peritexternas framställda kritikauktorisering förlänar på detta vis deckarna ett slags illusorisk litterär prestige.

Det kan också noteras att enskilda kritikers namn endast i ett fåtal fall i hela urvalet anføres i anslutning till recensionsutdragen. Istället är det publikationen som i normalfallet framställs som citatens upphovsinstans. I linje med min argumentation om betydelsen av hur auktoriseringen framställs är det rimligt att anta att förlagen för sin deckarutgivning därför har ansett dagstidningens eller tidskriftens namn vara tyngre auktoriteter att åberopa gentemot de tänkta läsargrupperna: *Dagens Nyheter*

istället för Lotta Olsson; *Svenska Dagbladet* istället för Magnus Persson, och så vidare. Möjligen ser detta olika ut i olika litterära genrer, vilket vore intressant att undersöka vidare. En hypotes är att enskilda kritiker har större auktoritet för läsare av mer litterärt prestigefylld skönlitteratur och därför kanske åberopas i högre grad på omslagen till böcker i sådana genrer.

Kritikerklichéer om deckare

Recensionsutdrag på bokomslag är en genre med snäva ramar: grundläggande är att citaten är positiva och hyllar romanen ifråga i varierande superlativer.²⁸ Då citatens funktion är att sälja böcker är annat inte att vänta, men det gör utdragen problematiska då de trots allt framställs som om de är oberoende värderingar av litterära verk. Tore Rye Andersen har träffande beskrivit dessa citat som värdelösa värderingar.²⁹

Många av hyllningsorden i materialet är generella och skulle kunna placeras på alla slags bokomslag. Dock finns det vissa för deckargenren utmärkande drag när det gäller vilka styrkor som lyfts fram. Tydligast kommer det till uttryck i ett antal klichéer som används om och om igen. Dessa kan liknas vid ett slags överenskommelser mellan förlag, recensenter och läsare, där alla är införstådda med vad de signalerar. Sådana genreklichéer är på samma gång försäljningsargument och genremarkörer.

En första sådan kliché är omdömen av typen ”ska ni bara läsa en deckare i år ...”:

”Den som bara läser en deckare per år kan sluta välja nu. Kjell Erikssons tredje kriminalroman är antagligen den bästa som kommer att ges ut på svenska i år.” – *Hufvudstadsbladet*
(Kjell Eriksson, *Stenkistan*, Ordfront pocket 2002, baksida)

”Ska du bara läsa en deckare i år läs Tyskungen.”
– *Örnsköldsviks Allehanda*
(Camilla Läckberg, *Tyskungen*, Mån-pocket 2008, framsida)

”Om du bara ska läsa den där enda svenska deckaren i år, så måste det bli den här.” – *Helsingborgs Dagblad*
(Anders Roslund & Börge Hellström, *Box 21*, Piratpocket 2006, baksida)

Citaten är närmast identiska och skulle kunna byta plats med varandra om författarnamn och titlar undantas. Klichén är ett utmärkt exempel på den värdelösa värdering Andersen talar om. Ingenting sägs om varför eller på vilket sätt just den här deckaren står ut bland de andra, bara *att* den gör det. Därtill lyser en medvetenhet om påståendets klichéartade innehåll igenom, tydligt exempelvis i det tredje citatet. Såväl recensenter som förlag och läsare är införstådda med att det handlar om klichéer om deckare snarare än om litterära värderingar. För förlagen är därför dessa utsagor i lika stor utsträckning ett medel för att poängtera bokens genre-tillhörighet som för att framhäva dess förtjänster.

En andra kliché kan sammanfattas i uttrycket ”när du börjar läsa är du fast”:

”Jens Lapidus Snabba cash är nästan omöjlig att lägga ifrån sig.”

– *Expressen*

(Jens Lapidus, *Snabba cash*, Månocket 2007, baksida)

”När man börjat läsa är man fast och vill inte släppa den.”

– *Norrköpings Tidningar*

(Stieg Larsson, *Luftslottet som sprängdes*, Månocket 2008, baksida)

”Jag gillar att jag läste från första sidan till sista utan andhämtning och jag hade inte velat göra det på något annat sätt.”

– *Plaza Kvinna*

(Mari Jungstedt, *I denna ljuva sommartid*, Bonnierpocket 2008, framsida)

Att deckare förväntas fånga sina läsare med spänning är ett av genrens fundament. En deckare som inte är spännande är definitionsmässigt mindre lyckad, varför detta slags omdöme är ett av de högsta betyg en roman i genren kan få och en anledning till att det används ofta. Även kring den här klichén finns en medvetenhet som gör att den liknar en överenskommelse om hur man pratar om deckare snarare än en kritisk utsaga. Genom sådana citat visar förlagen på samma gång att boken är en deckare och att den är en bra sådan.

En tredje kliché är citat som lovar att boken du håller i handen är författarens bästa hittills:

”Åke Edwardsons bästa bok hittills. Ändå har hans tidigare produktion rivit ner rosor över honom.”

– *Blekinge Läns Tidning*

(Åke Edwardson, *Vänaste land*, Månocket 2007, baksida)

”Tursten är en av de sällsynta författare som bara blivit bättre och bättre för varje bok.” – *Norrköpings Tidningar*

(Helene Tursten, *Nattrond*, Anamma pocket, 2000, baksida)

”Tröstaren är den sjätte i ordningen i Karin Wahlbergs deckarserie om Claes Claesson, och enligt min mening den bästa.”

– *Värmlands Folkblad*

(Karin Wahlberg, *Tröstaren*, Månocket 2008, baksida)

I en genre där nästan alla bästsäljande titlar ges ut i serier är det givetvis av vikt för förlagen att poängtera att det inte är någon snabbt utmejslad löpande band-produkt du håller i handen. Istället betonas det omvända: att det är seriens juvel och författarens magnum opus. Genom att konsekvent välja ut den här sortens citat till genrens bokomslag skapar förlagen illusionen av att alla deckarförfattare hela tiden blir bättre och bättre, vilket rimligtvis inte är fallet. Betraktade ett åt gången är sådana omdömen inte anmärkningsvärda, men sammantagna tecknar de en smått komisk bild av ändlös progression.

Omslagscitat av den typen finns på alla slags böcker, men de är vanligare – och viktigare – för populärlitteratur som ges ut i sammanhängande serier. Det är dyrt att lansera ett nytt författarskap, varför förlagen omsorgsfullt arbetar för att maximera inkomsterna från sina redan etablerade och kommersiellt framgångsrika författare.³⁰ Citaten ovan är ett led i detta då de stärker författarvarumärket genom att betona den nya romanens relation till författarens tidigare deckare. Ett omslagscitat som påstår att du kommer att älska den här boken om du gillade den förra knyter samman författarens böcker till en enhet, där den senast utgivna boken alltid är den bästa.

En fjärde och sista återkommande trop är särskilt intressant, då den ställer den enskilda titeln *mot* deckargenren i sin helhet, där den senare kritiserar. Författaren framhävs alltså som läsvärd *till skillnad* från andra titlar i genren:

”Håkan Nesser behärskar alla format och har en spännvidd i sitt litterära skapande som man mycket sällan ser hos författare som gjort karriär i krimfacket.” – *Dala-Demokraten*
(Håkan Nesser, *Från doktor Klimkes horisont*, Månocket 2006, baksida)

”En välskrivnen, suggestiv berättelse som får många av Kallentofts kollegor att framstå som glada amatörer.”
– *Aftonbladet*
(Mons Kallentoft, *Sommardöden*, Pocketförlaget 2009, framsida)

”Det finns ett djup i boken som många andra deckare saknar. Läs!” – *Dagen*
(Viveca Sten, *I grunden utan skuld*, Månocket 2011, baksida)

En betydande del av det tidiga 2000-talets mest framgångsrika svenska deckarförfattare saluförs på sina bokomslag som bättre, mer välskrivande eller mer litterära än sina kollegor. Till viss del är detta ett utslag av omslagscitatens hyllande grundläge, men deckargenrens låga status spelar också in, då den övergripande kritiken mot genren så att säga finns internaliserad i marknadsföringen av den. Dessutom är recensenter ofta, för att inte riskera att tappa prestige i det litterära fältet, snabba med att framhäva att de inte gillar den lågt värderade deckargenren överlag. Enklaste vägen att framhäva att en deckare är bra är därför att påpeka att den skiljer sig från alla andra, dåliga titlar i genren.

Som tydligast kommer denna strategi till uttryck i de omslagscitat där 2000-talets deckarvåg beskrivs i negativa ordalag, till exempel på baksidan av Åke Edwardsons *Den sista vintern*: ”I den flod av mediokra deckare som väller över svenska bokhandelsdiskar tillhör han det lilla fåtal som håller internationell standard, en av dem man läser för mer än den triviala spänningens skull.”²³¹

Att den standardmässiga deckaren är undermålig har blivit ett slags överenskommelse mellan recensenter, förlag och läsare. Under 2000-talets första decennium, när genren har varit enormt kommersiellt framgångsrik och därför kritiserats hårt på kultursidorna, har detta mönster accentuerats. Detta har i sin tur förmodligen föranlett att så många omslagscitat poängterar att just den här deckaren är annorlunda, att just den är unik, att just den är undantaget som bekräftar regeln.

Sammantaget bildas en försäljningsstrategi för deckare där undantagen är regeln och där det normala är att vara unik. På detta vis kan alla deckare uppskattas som enskilda verk, samtidigt som deckargenrens status generellt sett är fortsatt låg.

Bokanalyser bortom verk och författarauktorisering

Jag har ovan försökt visa hur recensionsutdrag på omslagen till samtida svenska deckare i pocketutgåva är en liten men inte oviktig del i det genrekontrakt som via peritexten förmedlas till läsaren. Förlagen använder litteraturkritikens auktoritet genom att omvandla utvalda och ibland lätt förvanskade citat från recensioner, boktips och andra mediala omnämnananden till marknadsförande peritext. Centralt i det här sammanhanget är just hur auktoriseringen framställs för läsaren: det är den utomstående, oberoende auktoriteten som åberopas, samtidigt som sammanhanget förvandlar oberoendet till reklam. Recensionsutdrag på bokomslag kan därmed sägas vara tvetydiga till sin grund: de är partsinlagor som utger sig för att inte vara partsinlagor; deras faktiska auktorisering (i regel förlaget) är en annan än deras framställda auktorisering (litteraturkritiken, i regel det publicerande organet).

Avslutningsvis ska jag med utgångspunkt i dessa citat försöka göra två poänger som relaterar till den textkritik som bygger på Jerome McGanns modell om bibliografisk kod. Den första rör kopplingen till det litterära verket och den andra skiljelinjen mellan faktiskt auktorisering och framställd auktorisering.

1) I sitt bidrag till 2007 års NNE-konferens om ”Bokens materialitet” visar Petra Söderlund hur Selma Lagerlöf engagerade sig i sina böckers formgivning och hur hon medvetet anpassade olika utgåvor för olika läsargrupper. I slutklämman ställer Söderlund följande utmanande fråga:

Ingen seriös utgivare, förlagsredaktör eller förläggare skulle väl komma på tanken att ändra litet på Charlotte Löwenskölds karaktärsdrag, byta frisyr på Gunnar Hede i *En herrgårdssägen* eller låta Nils Holgersson färdas på en sångsvan istället för på en gås. Men tänk om det är lika illa att vid även en sentida publicering av *Jerusalem I* inte låta texten beledsagas av ett omslag med en

teckning av Nås kyrka, ett Jerusalem kors och en kurbitsblomma, d.v.s. just det omslag som ursprungligen hörde till verket?³²

Söderlunds poäng är förstås, i linje med McGann, att bokens materialitet (möjligen, eller åtminstone i vissa fall där författaren själv har varit engagerad i utformning etc.) bör ses som en del av själva verket.

För Söderlunds material och syfte är frågeställningen fullt rimlig och min avsikt är inte att kritisera hennes analys. Men om blicken vänds mot ett material som liknar det som analyserats ovan blir perspektivet mer problematiskt. De recensensutdrag jag diskuterar kan svårligen ses som delar av litterära verk då deras innehåll är hämtat från receptionen, det vill säga från något som av nödvändighet har tillkommit efter första gångs utgåvans publicering. Skulle också detta slags citat ses som delar av verket – i betydelsen delar av den bibliografiska koden – skulle det innebära att exempelvis pocketutgåvan av Mari Jungstedts *Den farliga leken* (Bonnierpocket 2011), med ett recensensutdrag på framsidan, är ett något annorlunda verk än den inbundna förstagångs utgåvan av Mari Jungstedts *Den farliga leken* (Bonniers 2010), som saknar recensensutdrag, eller åtminstone att verket *Den farliga leken* inbegriper även pocketmanifestationen från 2011.

Teoretiskt sett är det förstås en fullt möjligt hållning, men frågan är hur produktiv den skulle vara i det här fallet. Min första poäng är att andra analytiska snitt än relationen till det litterära verket många gånger kan vara nog så relevanta att anlägga vid bokanalyser, vilket ibland verkar glömmas bort i textkritiska diskussioner om paratext och bibliografisk kod. Att verket står i centrum i mycket textkritisk praktik är fullt naturligt, men att med utgångspunkt i detta därför inkludera den bibliografiska koden i verket, som McGann gör, kan bli principiellt problematiskt och riskerar att leda fel vid alla de bokanalyser där verket inte alls är en central parameter, eller vid alla de litteraturanalyser där den bibliografiska koden spelar marginell roll; det är, i mitt tycke, att utvidga verkbegreppet för mycket.³³

2) Mats Dahlström påpekar att paratexter är svårbestämbara till sin karaktär: ”Huruvida en paratext exempelvis skall antas utgöra en del av ett auktorieellt verks text eller ett bidrag från en förläggare till en särskild upplaga får avgöras från fall till fall.”³⁴ Jag kan bara instämma, med till-

lägget att detta endast är ett problem för den forskare vars primära intresse är att ta reda på vem som står bakom vilka paratexter. En litteratur-sociologisk analys av marknadsföring av samtida populärlitteratur riktar ganska naturligt stort intresse mot hur genrer och litteratur manifesteras på bokmarknaden och förmedlas till läsaren, och mindre intresse mot författarauktorisering och verkets gränser. Det innebär att också de peritexter som framställs som författarauktoriserade och som därför av de flesta läsare bedöms vara skrivna av författaren – som till exempel titlar, förord eller efterskrifter – i en sådan analys primärt förstås som delar i denna förmedling, det vill säga som delar av det större genrekontraktet snarare än som särskilt intressanta på grund av sin framställda författarauktorit. Om det faktiskt är författaren eller förlaget (eller någon helt annan) som har bestämt hur de ska utformas spelar i det här sammanhanget mindre roll. I fokus står istället praktikerna för hur auktorisering av olika slag framställs och vilka effekter det får för hur olika peritexter framträder för läsare: recensionsutdrag på vissa sätt, författartack på andra, omslagsformgivning på ett tredje, och så vidare. I peritext – precis som i litterär huvudtext – används inte sällan spel med olika markörer för autenticitet och auktorisering på ganska raffinerade vis.

Min andra huvudpoäng är alltså att det i peritexter inte sällan finns en skillnad mellan faktisk auktorisering och framställd auktorisering, och att det är viktigt att belysa och diskutera denna skillnad vid bokanalyser. Många gånger, åtminstone ur bokmarknadshistorisk synvinkel, kan den framställda auktoriseringen dessutom vara långt viktigare än den faktiska – åtminstone för de forskare som i en litteratur- och/eller textsociologisk tradition intresserar sig för aspekter som reception, publikt genomslag, förmedlingshistoria, etc.

*

Naturligtvis är det stor skillnad på olika slags bokanalyser, och att de varierar beroende av forskarens uppsåt och vilket slags litteratur och tids-epok de rör är fullt rimligt och som det ska vara. Men det är viktigt att inte glömma bort att peritexter (eller bibliografiska koder) *också* kan vara betydelsefulla utan att sammankopplas med det litterära verket eller med den faktiska författarauktoriseringen. Det går utmärkt väl att så att säga analysera dem i egen rätt, som de viktiga komponenter de faktiskt många

gångar är när det gäller hur litteratur sprids, läses, mottas och tolkas. Här har möjligen textkritiken något att lära av förlagsstudier och bokmarknadsforskning.

NOTER

1. Donald McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Cambridge 1999 [orig. 1986], s. 13.
2. Jerome McGann, *The Textual Condition*, Princeton 1991, s. 60–67.
3. McGann 1991, s. 66. För en historisk genomgång av olika perspektiv på författarintention inom textkritiken, se t.ex. Johan Svedjedal, ”Textkritisk litteraturteori. Några riktlinjer i svensk och anglosaxisk textkritisk debatt”, *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991, s. 42–78 (om McGann särskilt s. 58–66).
4. McGann 1991, s. 66–67.
5. McGann 1991, s. 62; jfr även Jerome McGann, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983, s. 104–105, 121–123; se även det föreslagna analys-schemat i Jerome McGann, *The Beauty of Inflections. Literary Investigations in Historical Method and Theory*, Oxford 1998 [orig. 1985], s. 82–84.
6. Se Karl Berglund, *Mordförpackningar. Omslag, titlar och kringmaterial till svenska pocketdeckare 1998–2011*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 70, Uppsala 2016. I boken analyseras i fem kapitel i tur och ordning: omslagens formgivning och typografi; titlar och undertitlar; recensionsutdrag, pressröster och blurbar; författartack, fiktionsförsäkringar och andra författarauktorerade peritexter; samt författarpresentationer, extramaterial och reklam.
7. Jfr Claire Squires, *Marketing Literature. The Making of Contemporary Writing in England*, Basingstoke 2007, s. 70–71; även Nicole Matthews, ”Introduction”, *Judging a Book by Its Cover. Fans, Publishers, Designers, and the Marketing of Fiction*, red. Nicole Matthews & Nickianne Moody, Aldershot 2007, s. xi.
8. Jfr Ann Steiner, ”Klassiker, fantasy och sanna berättelser – marknadens genrebeteckningar”, *Brott, kärlek, främmande världar. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman & Jerry Määttä, Lund 2015, s. 93–98.
9. För en noggrann genomgång, se Berglund 2016, s. 17–19; Karl Berglund, *Deckarboomen under lupp. Statistiska perspektiv på svensk kriminallitteratur 1977–2010*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 64, Uppsala 2012, s. 13–17.
10. För metodresonemang kring den kvantitativt urskilda gruppen ”de mest framgångsrika svenska deckarförfattarna”, se Berglund 2012, s. 51–54, 119–124.
11. Gérard Genette, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, övers. Jane E. Lewin, Cambridge 1997 [orig. 1987], s. 1–12, ang. legitimeringen särskilt s. 2.
12. Genette 1997, s. 2.
13. Mats Dahlström, *Under utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*, diss., Borås 2006, s. 86.

14. Genettes eget textbegrepp är dock av det vidare slaget och till paratexter räknar han själv även materiella karaktäristika som format och papperskvalitet, vilket går på tvärs mot den analytiska bibliografins förståelse av textbegreppet. Jerome McGann hävdar t.ex. att Genette genom att kalla begreppet för "paratext" exkluderar materiella aspekter som t.ex. bläck- och papperskvalitet: "They fall outside his concern because such textual features are not linguistic." (McGann 1991, s. 13.) Jag använder i det följande Genettes begreppsapparat utifrån den analytiska bibliografins textbegrepp, det vill säga i linje med hur Dahlström uppfattar termerna. För mig fångar det väl vad jag vill fästa uppmärksamheten på: hur litteratur förpackas och vad det betyder för förmedlingen av genrekontrakt.
15. Paratexten utgörs alltså av peritexten och epitexten tillsammans: "*paratext = peritext + epitext*". (Genette 1997, s. 1–12, citatet s. 5.)
16. Böcker och bokomslag är i regel också det mest kompletta bevarade materialet när det gäller marknadsföring av böcker. Reklamorienterat material sparas sällan av förlagen på ett systematiserat sätt. (Jfr Robert Darnton, "What is the History of the Book?", *Daedalus*, vol. 111, 1982:3, s. 76; Nicole Matthews, "Collins and the Commonwealth. Publishers' Publicity and the Twentieth-Century Circulation of Popular Fiction Titles", *Worlds of Print. Diversity in the Book Trade*, red. John Hinks & Catherine Armstrong, New Castle & London 2006, s. 45; Matthews 2007, s. xviii.)
17. Genette 1997, s. 344–370.
18. Nadine Desrochers och Daniel Apollon hävdar till och med att uppdelningen i peritext och epitext har blivit svår att överhuvudtaget göra för den som studerar digitala medier: "Despite the traditional or print-inspired lexicon of 'pages,' e-publishing, and citations, hypertextuality, source codes, and Web-based digital content have rendered the peritext/epitext dichotomy highly conjectural. What is 'location' in an object whose very materiality is debated?" (Nadine Desrochers & Daniel Apollon, "Introduction", *Examining Paratextual Theory and its Applications in Digital Cultures*, red. Nadine Desrochers & Daniel Apollon, Hershey 2014, s. xxxvi.)
19. Genette tillstår dock att det finns vissa delar av peritexten som förläggaren har ett visst inflytande över, men dessa – vilka kallas "publisher's peritext" och avhandlas på mindre än en sida – är han påtagligt ointresserad av (jfr Genette 1997, s. 16, 347).
20. Jfr McGann 1991, s. 66.
21. Termen blurb används ibland för alla slags citat på bokomslag, och ibland för all förlagstext på bokomslag. I Giles Clarks och Angus Phillips *Inside Book Publishing* (4 utg., Abingdon 2008), exempelvis, definieras blurb som "the selling copy that appears on the back cover or front jacket flap of the book" (s. 270). När jag fortsättningsvis talar om blurbar menar jag dock uteslutande citerade och av förlaget på förhand beställda hyllningsord från författarkollegor eller andra kända eller inflytelserika personer.
22. Av de 560 citat jag studerar är endast 7 blurbar, en andel om 1,2 % (jfr tabell 4 i Berglund 2016, s. 75).
23. Edward Whitley, "Presenting Walt Whitman. 'Leaves-Droppings' as Paratext", *Walt Whitman Quarterly* 19, 2001:1, s. 1.
24. Thomas Tanselle, "Book-Jackets, Blurbs, and Bibliographers", *The Library*, vol. xxvi, 1971:2, s. 102–103.
25. Tore Rye Andersen, "Omslag", *Passage. Tidsskrift för litteratur og kritik* 57, 2007, s. 78.
26. Kate Douglas, "Blurbing' Biographical. Authorship and Autobiography", *Biography* 2001:4, s. 809.

27. Svensk dagspress står sammantaget för ca 81 % av de 560 citaten (jfr tabell 4 i Berglund 2016, s. 75).
28. Susan Pickford har emellertid visat att negativa omdömen om ett litterärt verk kan användas på dess omslag i ett slags försäljningsstrategi med omvänd psykologi – hennes analys rör försäljningstricket att använda den negativa originalkritiken av Jerome K. Jeromes *Three Men in a Boat* (1889) på franska förlags klassikerutgåvor omkring ett sekel senare. (Susan Pickford, ”Jerome K. Jerome and the Paratextual Staging of Anti-elitism”, *Judging a Book by Its Cover. Fans, Publishers, Designers, and the Marketing of Fiction*, red. Nicole Matthews & Nickianne Moody, Aldershot 2007, s. 83–92.
29. Andersen 2007, s. 78.
30. Jfr t.ex. Angus Phillips, ”How Books Are Positioned in the Market. Reading the Cover”, *Judging a Book by Its Cover. Fans, Publishers, Designers, and the Marketing of Fiction*, red. Nicole Matthews & Nickianne Moody, Aldershot 2007, s. 25.
31. Åke Edwardson, *Den sista vintern*, Stockholm 2009, baksida.
32. Petra Söderlund, ”Blodigt rött eller sobert sepiabrunt? Selma Lagerlöf och den bibliografiska koden”, *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 8, red. Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund, Stockholm 2009, s. 112–113.
33. En utvidgning av verkbegreppet som liknar McGanns finns även bland bokhistoriskt influerade textkritiker, t.ex. hos Klaus Nielsen: ”Den boghistoriske tilgang betyder, at vi må se på værket som både en immateriel abstraktion og som uløseligt forbundet med dets manifestationer og disses materialitet. Værkbegrebet må altså udvides i to retninger. For det første er man nødt til at se ud over selve teksten og inddrage bogens materialitet og paratekst. Jeg har valgt at kalde dette greb for den *spatiale* udvidelse. [...] For det andet er man nødt til at se ud over selve bogen og inddrage værketets samlede transmissionshistorie. Jeg har valgt at kalde dette greb for den *temporale* udvidelse.” (Klaus Nielsen, *Døm altid bogen på omslaget. Om boghistorie og litteraturanalyse – og Gittes monologer*, diss., København 2012, s. 230–231.)
34. Dahlström 2006, s. 89.

LITTERATUR

- Andersen, Tore Rye, ”Omslag”, *Passage. Tidsskrift for litteratur og kritik* 57, 2007, s. 67–104.
- Berglund, Karl, *Deckarboomen under lupp. Statistiska perspektiv på svensk kriminallitteratur 1977–2010*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 64, Uppsala 2012.
- , *Mordförpackningar. Omslag, titlar och kringmaterial till svenska pocketdeckare 1998–2011*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 70, Uppsala 2016.
- Clark, Giles & Angus Phillips, *Inside Book Publishing*, 4 ed., Abingdon 2008.
- Dahlström, Mats, *Under utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*, diss., Borås 2006.

- Darnton, Robert, "What is the History of the Book?", *Daedalus*, vol. 111, 1982:3, s. 65–83.
- Desrochers, Nadine & Daniel Apollon, "Introduction", *Examining Paratextual Theory and its Applications in Digital Cultures*, red. Nadine Desrochers & Daniel Apollon, Hershey 2014, s. xxix–xxxix.
- Douglas, Kate, "'Blurring' Biographical. Authorship and Autobiography", *Biography* 2001:4, s. 806–826.
- Edwardson, Åke, *Vänaste land*, Stockholm 2007 [pocketutgåva, orig. 2006].
- , *Den sista vintern*, Stockholm 2009 [pocketutgåva, orig. 2008].
- Eriksson, Kjell, *Stenkistan*, Stockholm 2002 [pocketutgåva, orig. 2001].
- Genette, Gérard, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, övers. Jane E. Lewin, Cambridge 1997 [orig. 1987].
- Jungstedt, Mari, *I denna ljuva sommartid*, Stockholm 2008 [pocketutgåva, orig. 2007].
- , *Den farliga leken*, Stockholm 2010.
- , *Den farliga leken*, Stockholm 2011 [pocketutgåva, orig. 2010].
- Kallentoft, Mons, *Sommardöden*, Stockholm 2009 [pocketutgåva, orig. 2008].
- Lapidus, Jens, *Snabba cash*, Stockholm 2007 [pocketutgåva, orig. 2006].
- Larsson, Stieg, *Luftslottet som sprängdes*, Stockholm 2008 [pocketutgåva, orig. 2007].
- Läckberg, Camilla, *Tyskungen*, Stockholm 2008 [pocketutgåva, orig. 2007].
- Matthews, Nicole, "Collins and the Commonwealth. Publishers' Publicity and the Twentieth-Century Circulation of Popular Fiction Titles", *Worlds of Print. Diversity in the Book Trade*, red. John Hinks & Catherine Armstrong, New Castle & London 2006, s. 41–56.
- , "Introduction", *Judging a Book by Its Cover. Fans, Publishers, Designers, and the Marketing of Fiction*, red. Nicole Matthews & Nickianne Moody, Aldershot 2007, s. xi–xxi.
- McGann, Jerome, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983.
- , *The Beauty of Inflections. Literary Investigations in Historical Method and Theory*, Oxford 1998 [orig. 1985].
- , *The Textual Condition*, Princeton 1991.
- McKenzie, Donald, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Cambridge 1999 [orig. 1986].
- Nesser, Håkan, *Från doktor Klimkes horisont*, Stockholm 2006 [pocketutgåva, orig. 2005].
- Nielsen, Klaus, *Døm altid bogen på omslaget. Om boghistorie og litteraturanalyse – og Gittes monologer*, diss., København 2012.

- Phillips, Angus, "How Books Are Positioned in the Market. Reading the Cover", *Judging a Book by Its Cover. Fans, Publishers, Designers, and the Marketing of Fiction*, red. Nicole Matthews & Nickianne Moody, Aldershot 2007, s. 19–30.
- Pickford, Susan, "Jerome K. Jerome and the Paratextual Staging of Anti-elitism", *Judging a Book by Its Cover. Fans, Publishers, Designers, and the Marketing of Fiction*, red. Nicole Matthews & Nickianne Moody, Aldershot 2007, s. 83–92.
- Roslund, Anders & Börge Hellström, *Box 21*, Stockholm 2006 [pocketutgåva, orig. 2005].
- Squires, Claire, *Marketing Literature. The Making of Contemporary Writing in England*, Basingstoke 2007.
- Steiner, Ann, "Klassiker, fantasy och sanna berättelser – marknads genrebetäckningar", *Brott, kärlek, främmande världar. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman & Jerry Määttä, Lund 2015, s. 93–98.
- Sten, Viveca, *I grunden utan skuld*, Stockholm 2011 [pocketutgåva, orig. 2010].
- Svedjedal, Johan, "Textkritisk litteraturteori. Några riktlinjer i svensk och anglosaxisk textkritisk debatt", *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991, s. 42–78.
- Söderlund, Petra, "Blodigt rött eller sobert sepiabrunt? Selma Lagerlöf och den bibliografiska koden", *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 8, red. Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund, Stockholm 2009, s. 96–119.
- Tanselle, Thomas, "Book-Jackets, Blurbs, and Bibliographers", *The Library*, vol. xxvi, 1971:2, s. 91–134.
- Tursten, Helene, *Nattrond*, Göteborg 2000 [pocketutgåva, orig. 1999].
- Wahlberg, Karin, *Tröstaren*, Stockholm 2008 [pocketutgåva, orig. 2008].
- Whitley, Edward, "Presenting Walt Whitman. 'Leaves-Droppings' as Paratext", *Walt Whitman Quarterly* 19, 2001:1, s. 1–17.

JOHNNY KONDRUP

Nordisk Netværk for Editionsfilologer – i anledning af et 20-årsjubilæum

Jeg er blevet opfordret til at holde et jubilæumsforedrag, men lad det straks være sagt, at der ikke vil blive fortalt anekdoter. Den opgave, jeg har påtaget mig, er at give et overblik over NNE's aktiviteter i de første 20 år af dets historie, at indkredse det særlige ved netværket og eventuelt at vurdere dets betydning.

Nordisk Netværk for Editionsfilologer blev dannet den 24. november 1995. Det skete ved et møde mellem videnskabelige udgaver og udgiver-selskaber på kursusejendommen Lysebu uden for Oslo. Mødet var indkaldt af en gruppe nordmænd, som forberedte en ny, historisk-kritisk udgave af Henrik Ibsens skrifter, og formålet var dels at afdække *best practice* inden for det nyfilologiske udgivermiljø i Skandinavien, dels at skabe kontakter.

Tanken om at stifte et netværk for udgivere opstod i en samtale mellem Björn Meidal og mig, der repræsenterede hver sin udgave, henholdsvis *August Strindbergs brev* og *Søren Kierkegaards Skrifter*. Vi indkaldte spontant de øvrige deltagere til et lille møde samme aften, og da alle var positive over for tanken, var netværket i hvert fald i teorien dannet. Imidlertid flyttede Björn Meidal kort efter til Washington med sin diplomathustru og fik aldrig fulgt op på initiativet, som jeg altså blev alene om at føre ud i livet.

Formål

Efter at have tænkt mig om, foreslog jeg, at netværket skulle tjene to formål:

1. at være et forum for faglig udveksling mellem editionsfilologer i Norden
2. at styrke editionsfilologiens anseelse som faglig disciplin

Det sidste formål lyder måske lidt kryptisk, men i begyndelsen af 1990'erne var editionsfilologi ikke nogen alment respekteret disciplin. På universiteterne var den henvist til institutterne for klassisk og norrøn filologi, mens de såkaldt moderne filologier stort set var overtaget af litteraturvidenskaben med dens vekslende teoridannelser: nykritik, ideologikritik, psykoanalyse, strukturalisme, dekonstruktion, postkolonialisme og så videre. Her betragtede man gerne udgivervidenskaben som det, René Wellek og Austin Warren i deres *Theory of Literature* havde kaldt "Preliminary Operations".¹ Det ejendommelige var, at sådan så editionsfilologerne også selv på deres virksomhed. Det var almindeligt blandt udøverne at anskue editionsfilologien som et håndværksfag, der kunne overleveres i en art mesterlære; et fag uden hermeneutiske implikationer og uden behov for teori. Som en af mine ældre kolleger engang svarede en yngre, der spurgte, hvordan man laver en udgave: "Man sætter sig ned og går i gang".

Editionsfilologer betragtede det som deres egen opgave at levere en sikker tekst, som derefter kunne overlades til fortolkningsvidenskaberne, der måtte gøre med den, hvad de ville. Hvis editionsfilologien derfor skulle reintegreres i det nysproglige, litteraturvidenskabeligt dominerede fagspektrum og genvinde sin anseelse her, måtte vejen gå over en styrkelse af dens metodiske og teoretiske selvrefleksion. Sådan skal den anden formålsparagraf forstås.

Netværket skulle altså ikke selv udgive, men snarere opdyrke de teoretiske og hermeneutiske aspekter af udgivervirksomheden, som de kendte udgiverselskaber kun i ringe grad havde plejet. Der var ganske vist blevet gjort tilløb, som også tydede på et behov i denne retning: I Sverige havde Svenska Vitterhetssamfundet i 1990 afholdt et symposium om tekstudgivelse, og de bearbejdede akter udkom 1991 i samlebåndet *Textkritik*, redigeret af Barbro Ståhle Sjönell.² I Danmark havde Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i 1992 afholdt et tilsvarende seminar om tekstkritiske emner. Akterne herfra blev suppleret med et par andre artikler og udkom i samlebåndet *I tekstens tegn*, 1993, redigeret af Esther Kielberg og Jørgen Hunosøe. Bindet blev annonceret som det første i en editionsvidenskabe-

lig skriftserie, ORD & TEKST, der dog aldrig blev videreført, ligesom der heller ikke blev afholdt flere seminarer.³ I Norge var der allerede i 1990 udkommet et samlebind om *Den filologiske vitenskap*, redigeret af Odd Einar Haugen og Einar Thomassen. Det var en udløber af det videnskabs-teoretiske fællesseminar ved det historisk-filosofiske fakultet i Bergen nogle år tidligere og involverede altså ikke noget udgiverselskab.⁴ Bogen beskæftiger sig med klassisk og norrøn filologi samt elektronisk udgivelse, men kun indirekte med nysproglig editionsfilologi. Til gengæld rummer den alment teoretiske artikler om filologiens videnskabsbegreb og om hermeneutik og tekstfortolkning.

Man kan sige, at NNE samlede det behov op, som disse spredte initiativer var vidnesbyrd om, og førte initiativerne videre med betydelig energi.

Organisation

Netværket blev organiseret som en løs sammenslutning af videnskabelige udgivere. Enhver kunne (og kan) melde sig ind, uanset om man var medlem af et udgiverselskab eller ikke, og uanset om man var ansat på et udgaveprojekt eller ikke. Det var fra begyndelsen en prioritet, at individuelle udgivere skulle kunne være med og finde veje ind i et fagligt fællesskab via netværket. Der blev ikke stillet krav om noget kontingent, blandt andet fordi nogle af de individuelle udgivere var arbejdsløse, og de skulle have råd til at være med. Men det var sandt at sige også, fordi det ville blive svært og dyrt at administrere indbetalinger til samme konto fra forskellige lande.

Hvad der adskiller netværket fra en forening, er måske det manglende kontingent, men i højere grad den opsigtsvækkende omstændighed, at der ikke blev udarbejdet nogen vedtægter. Netværket har faktisk eksisteret i 20 år uden en eneste vedtægt. Derfor er der heller ingen nedskrevne procedurer for valg af ledelse og funktionærer; ja, der findes formelt ingen funktionærer: ingen formand, næstformand, sekretær, kasserer og så videre. Det må kaldes et klart anarkistisk træk.

Der findes ganske vist en slags ledelse. I praksis ledes netværket jo af den gruppe, som eufemistisk kaldes 'planlægningsgruppen.' Den består af otte medlemmer – to fra hvert af de fire lande, der er repræsenteret (Danmark, Norge, Sverige og det svensktalende Finland). Når et land

arrangerer en konference, kan det eventuelt udvide sin repræsentation i planlægningsgruppen med et tredje medlem, så antallet kommer op på ni.⁵ Men denne ledelsesstruktur er ikke nedfældet nogen steder, og der findes ikke procedurer for valg til planlægningsgruppen. I alle årene har den været selvsupplerende, hvilket fra et demokratisk synspunkt kan virke betænkeligt. Men mig bekendt har det kun været problematiseret en enkelt gang; måske fordi enhver kan se, at det kræver ganske meget arbejde at sidde i planlægningsgruppen. Internt i gruppen har der udkrystalliseret sig nogle rutiner for, hvem der tager sig af hvilke opgaver hvornår – hvem der for eksempel arrangerer konferencer, hvem der redigerer nyhedsbreve, hvem der læser korrektur på bidrag til skriftserien og så videre. Det meste fungerer efter princippet om, at opgaverne går på omgang mellem de fire lande, og der vælges ingen til at lede gruppen. Igen et anarkistisk træk.

Hvad der ydermere adskiller netværket fra en forening, er, at vi ikke har nogen central økonomi. Det kunne vi i princippet godt have, selv om vi ikke har kontingentindtægter; men faktisk har vi heller ingen fælles bankkonto. Vi bruger conti i de respektive lande, som nogle af planlægningsgruppens medlemmer tegner sig for, og når vi mødes med jævne mellemrum, orienterer vi hinanden om, hvor mange penge der står rundt omkring. Derved får vi et samlet billede af økonomien.

Alle netværkets omkostninger dækkes af fondsbevillinger, som søges fra gang til gang, eller af tilskud og gaver fra nærtstående selskaber og institutioner. For så vidt beror netværkets eksistens på et kludetæppe af tilskud fra offentlige og private fonde, institutioner og udgiverselskaber. I princippet er dette kludetæppe ganske skrøbeligt, men i praksis har det vist sig holdbart gennem to årtier. Dog må man heller ikke glemme den 'indtægtskilde', som hedder gratis arbejde: Alle involverede arbejder ulønnet.

Netværkets medlemstal lå i de første år omkring 40; i 1999 lå det på ca. 65. Men derefter steg det kraftigt, og i dag ligger det på ca. 250. Medlemmerne kommer hovedsagelig fra Danmark, Norge, Sverige og Finland, enkelte fra andre lande i Europa, blandt andre Tyskland, Schweiz, Holland, England og Frankrig. Mindst én gang har vi forsøgt at gøre islandske filologer til en del af netværket, men uden held; måske fordi deres behov er tilgodeset med de organisationer og miljøer, der har opdyrket den norrøne filologi.

Konferencer

Til trods for sin spinkle organisation har NNE haft et højt og stabilt aktivitetsniveau. Hovedaktiviteten har været at arrangere faglige konferencer, og indtil nu har der været afholdt 14. I de første otte år blev der afholdt én om året, mens rytmen efter 2003 har været én hvert andet år. På oversigten her ses konferencernes temaer og sted med deltagerantal i parentes bagefter:

- 1996: Edb-teknikkens muligheder for editionsfilologien; København (38)
- 1997: Brev- og dagbogsudgaver; Oslo (44)
- 1998: Valget af grundtekst; Stockholm (65)
- 1999: Kommentering; København (63)
- 2000: Forholdet mellem bogudgaver og elektroniske udgaver; Oslo (58)
- 2001: Tekst og tradition – om tekstudgivelse og kanondannelse; Stockholm (51)
- 2002: Varia – om variantapparat og bibliografisk beskrivelse; Helsingfors (64)
- 2003: Udgavetyper og målgrupper; Sønderborg (43)
- 2005: Filologi og hermeneutik; Oslo (57)
- 2007: Bogens materialitet; Uppsala (68)
- 2009: Trykte og elektroniske udgaver; Helsingfors (79)
- 2011: Editionshistorie og editionsfilologiens faglige status; Sønderborg (57)
- 2013: Censur og editionsfilologi; Oslo (59)
- 2015: Tekstkritik som analysemetode; Göteborg (58)

Som man ser, har editionsfilologiens teoretiske implikationer været stærkt repræsenteret blandt conferenceemnerne (tekstudgivelse og kanondannelse, filologi og hermeneutik, bogens materialitet, editionshistorie, tekstkritik som analysemetode). Også den digitale dimension i moderne udgivervirksomhed har fyldt godt (Edb-teknikkens muligheder, forholdet mellem bogudgaver og elektroniske udgaver, trykte og elektroniske udgaver). Men de mere traditionelle editionsfaglige spørgsmål savnes nu heller ikke: Grundtekstvalg, kommentering, variantapparater.

Konferencerne ambulerer mellem de involverede lande i en fast rytme: Danmark, Norge, Sverige, fra 2002 med Finland som fjerde station. I gennemsnit har de haft 57–58 deltagere, og antallet har været ret stabilt. Bortset fra en lille kernegruppe er det ikke de samme mennesker, som

deltager hvert år, så til trods for den numeriske stabilitet er der en vis gennemstrømning.

Konferencernes arbejdssprog er dansk, norsk og svensk, og det er der gode grunde til. Dels er editionsfilologiske problemer ofte så tæt knyttet til konkrete tekster, at forståelsen af dem er bundet til det sprog, teksterne er skrevet på. For det andet har planlægningsgruppen anset det for vigtigt, at oparbejdelsen og præciseringen af det editionsfilologiske begrebsapparat, som konferencerne jo skal bidrage til, kommer de nordiske sprog til gode. Endelig for det tredje er det en generel erfaring, at folk taler bedst og friest på deres modersmål. Siden 2011 har der dog været åbnet mulighed for, at særligt inviterede gæster fra lande uden for Skandinavien har kunnet tale på engelsk.

Efter at NNE holdt op med at arrangere årlige konferencer, har Literaturbanken i Sverige taget initiativ til at afholde workshops specielt for elektroniske udgivere, alternerende med de ordinære konferencer. Indtil nu (oktober 2015) har der været afholdt tre: de to i Göteborg 2010 og 2012, den tredje i København 2014. Derved er den elektroniske dimension i arbejdet blevet yderligere styrket. Disse workshops arrangeres altså ikke af planlægningsgruppen, men af såkaldt 'menige medlemmer' af Netværket – nogle af dem er dog også medlemmer af planlægningsgruppen – og der er ikke egentlige aftaler om ansvarsfordelingen. Igen dette karakteristiske, at tingene virker uden at være formaliseret.

Skriftserie

Efter konferencen i Stockholm 1998 besluttede planlægningsgruppen at udgive en skriftserie, blandt andet for at sikre, at de foredrag, der blev holdt på NNE's konferencer, i mere permanent form kunne indgå i uddannelsen og efteruddannelsen af editionsfilologer. Det førte til den nummererede serie Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter (strevet på både dansk, svensk, bokmål og nynorsk). Første bind udkom i 1999, og siden er alle konferencernes indlæg blevet udgivet, nogle i stærkt bearbejdet og udvidet form. På tidspunktet for denne konference foreligger der følgende 11 bind i skriftserien:

1. *Vid texternas vägsål. Textkritiska uppsatser*, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 1999

2. *Megen viden i forskellige hoveder. Om kommentering af nordiske klassikere*, red. Johnny Kondrup & Karsten Kynde. København: C.A. Reitzel 2000
3. *Bok og skjerm. Forholdet mellom bokbasert og digitalt basert tekstutgivelse*, red. Jon Gunnar Jørgensen, Tone Modalsli, Espen S. Ore & Vigdis Ystad. Oslo: Fagbokforlaget 2001
4. *Text och tradition. Om textedering och kanonbildning*, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2002
5. *Varianter och bibliografisk beskrivning*, red. Pia Forssell & Rainer Knapas. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland 2003
6. *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper*, red. Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde. København: C.A. Reitzel 2005
7. *Filologi og hermeneutikk*, red. Odd Einar Haugen, Christian Janss & Tone Modalsli. Oslo: Solum 2007
8. *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*, red. Mats Malm, Barbro Ståhle Sjönell & Petra Söderlund. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2009
9. *Digitala och tryckta utgåvor. Erfarenheter, planering och teknik i förändring*, red. Pia Forssell & Carola Herberts. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland 2011
10. *Editionshistorie*, red. Johnny Kondrup & Klaus Nielsen. København: Museum Tusulanums Forlag 2014
11. *Filologi og sensur*, red. Hilde Bøe, Christian Janss & Stine Brenna Taugbøl. Oslo: Novus 2015

Som det fremgår af oversigten, har NNE's serie ikke haft en fast redaktion, men været afhængig af skiftende redaktioner, også i de enkelte lande. Serien er heller ikke udkommet på samme forlag, men på skiftende forlag i fire forskellige lande; ja, både i Norge og Danmark har den skiftet forlag. Teknisk er det ordnet sådan, at bøgerne har ISBN-numre hidrørende fra det land, hvor de udkommer, men et fælles ISSN-nummer, hidrørende fra Danmark. De to finsk udgivne bind indgår både i NNE's skriftserie og i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland; derfor har de to ISSN-numre.

Sidst, men ikke mindst, har skriftserien måttet søge sin finansiering fra bind til bind. Når den alligevel er udkommet gennem 15 år, skal en del af forklaringen nok findes i, at netværkets planlægningsgruppe har fungeret som en støtte for de skiftende redaktioner: som konsulenter ved tilrettelægningen, som korrekturlæsere og undertiden som fagfællebedømmere (seriens bidrag er siden bind 9, 2011, officielt fagfællebedømt).

Bøgernes udstyr er enkelt, praktisk og nogenlunde uniformt. De udkommer i et relativt smalt oktavformat, trådhæftet i kartonnage (papirsbind) og med hvide smudsomslag, hvor titel og øvrige oplysninger står trykt med blå og sorte typer. Der er ingen omslagsillustrationer, men efter behov illustreres kapitlerne i sort-hvid og farve. Bindets overtræks-papir varierer lidt, idet svenskerne til deres tre bind har benyttet et lyseblåt, marmoreret papir, mens de øvrige har brugt en gråblå elefanthud. Efter at den ikke længere kan fås, er der konsensus om at benytte et gråblåt Geltex, som første gang blev brugt på bind 9. De første to bind i serien blev trykt med Times New Roman, men fra og med bind 3 (2000) har man været enige om at benytte skriftsnittet Minion. Langsomt, næsten umærkeligt, synes serien at have fundet sin form.

Tilsammen har de første 11 bind i NNE's skriftserie tilvejebragt et bibliotek af editionsfilologisk faglitteratur på de nordiske sprog, i alt omfattende ca. 2 400 sider. Inden for de seneste år er seriens bind også blevet gjort tilgængelige i elektronisk form via NNE's hjemmeside, først i pdf, men gradvist desuden i XML, fordi en gruppe frivillige medlemmer af netværket har påtaget sig at kode teksterne.

Forskeruddannelse

I praksis har NNE:s konferencer fungeret som led i flere litteraturforskernes uddannelse og efteruddannelse. Men derudover har netværket i årene 2002–2004 udbudt en serie af egentlige forskeruddannelseskurser. Baggrunden var, at de store nordiske udgaver havde et løbende behov for at rekruttere medarbejdere med editionsfilologisk viden og delvis også for at videreuddanne de allerede ansatte. Der blev nedsat et 'forskeruddannelsesudvalg' bestående af Vigdis Ystad (Oslo), Barbro Ståhle Sjönell (Stockholm), Lars Burman (Uppsala) og mig (fra København) – vi var dengang alle medlemmer af netværkets planlægningsgruppe. Vi udarbejdede en ansøgning til det, der dengang hed NorFA (Nordisk ForskeruddannelsesAka, i dag Nordplus), og i oktober 2001 fik vi bevilget i alt 900 000 NOK til formålet.

Der var tale om sommer-internatkurser af en lille uges varighed, i alt altså knap tre uger. Med forberedende læsning og en efterfølgende skriftlig opgave blev hvert kursus takseret til 7 ECTS-point (European Credit Transfer and Accumulation System). Ligesom netværkets konferencer

blev kurserne afholdt på skift i de tre involverede lande, og tilsammen skulle de give en grundlæggende uddannelse i editionsfilologi. Emnerne var følgende:

- 2002: Grundtekstvalg og tekstetablering. Lysebu, Norge.
- 2003: Kommentering. Visby, Sverige.
- 2004: Variantapparater, manuskriptbeskrivelse og bibliografi. Schæffergården, Danmark.

Som en del af kursuslitteraturen fungerede tre bind i netværkets egen skriftserie, nemlig bd. 1, 2 og 5. Kursusledelsen blev varetaget af Vigdis Ystad, Barbro Ståhle Sjönell og mig, mens en række af planlægningsgruppens og netværkets øvrige medlemmer deltog som lærere. Kurserne havde plads til mellem 21 og 24 deltagere, og de blev mod forventning fyldt op. Nogle blev endog overtegnet, så der måtte oprettes venteliste. Der blev også hurtigt forespurgt, om ikke netværket ville fortsætte kursusvirksomheden; men de tre kursusledere fandt, at arbejdsbyrden var for stor til, at der kunne blive tale om en gentagelse. Her ligger måske en opgave for yngre kræfter?

Netværksbevillingen (nyhedsbrev, hjemmeside og konference)

Bevillingen til forskeruddannelseskurserne var den ene af to overgribende bevillinger, som netværket har søgt og fået. Med 'overgribende' mener jeg bevillinger, som rækker længere end til en enkelt konference eller til trykning af et enkelt bind i skriftserien. Den anden overgribende bevilling – som egentlig var den første – kom fra Statens Humanistiske Forskningsråd i Danmark allerede i 1998. Den var på 400 000 DKK. Formålet var, som det hed, "at konsolidere og udbygge netværkets aktiviteter".

Pengene skulle bruges i årene 1999–2001 og gik dels til en konference i København, dels til tre andre formål:

1. at oprette en hjemmeside med medlemsliste og andre faciliteter.
2. at udsende et halvårligt nyhedsbrev, der ud over at oplyse om netværkets egne arrangementer skulle informere om medlemmernes udgivelser og andre begivenheder af faglig interesse.
3. at gøre det muligt for planlægningsgruppen at holde møder ind imellem konferencerne.

Hjemmeside og nyhedsbrev eksisterer fortsat. Hjemmesiden har i årevis været drevet af frivillig arbejdskraft uden for planlægningsgruppen (først Karsten Kynde og nu Kim Steen Ravn). Nyhedsbrevet, hvis første nummer udkom i marts 1999, har hele tiden været redigeret af planlægningsgruppen – hvervet går på omgang mellem landene ligesom konferenceplanlægning og redaktion af skriftserien. Til og med nr. 15 (maj 2006) blev det trykt og sendt pr. post til alle medlemmer. Siden nr. 16 er nyhedsbrevet blevet udsendt elektronisk, især fordi det efter bortfaldet af forskningsrådets bevilling blev uoverkommeligt at bekoste trykning og porto.

Betydning

Hvad har NNE så betydet? Det er en almindelig opfattelse, at betydningen har været stor. I indledningen til det bind om skandinavisk editions-historie, som i 2013 udkom i den tyske serie *Bausteine zur Geschichte der Edition*, skrev redaktørerne: ”Insgesamt hat in jüngerer Zeit das Netzwerk für die Entwicklung der Editions-wissenschaft im Norden große Bedeutung erlangt.”⁶ De to redaktører, Paula Henrikson og Christian Janss, er ganske vist medlemmer af netværkets planlægningsgruppe, men deres ord kan vist nok gælde for afbalancerede.

Hvis man skal præcisere deres konstatering, kan man for det første påpege, at der er blevet skabt et kontaktnet og et forum for faglig udveksling. Konkrete erfaringer viser, at netværket er præget af stor hjælpsomhed og uegennytte, bedst måske at sammenligne med den ånd, som man finder i edb-verdenens *open source*-miljøer. Ideer, udgivelsesmodeller og elektroniske kodestandarder deles tilsyneladende frit, også på tværs af landegrænserne. På den måde har netværket haft en betydning som laboratorium for en række større udgaveprojekter. Det fremgår af en anden udtalelse, som faldt i en evaluering af den danske udgave af N.F.S. Grundtvigs værker i februar i år. Den er skrevet af Hans Walter Gabler og Mats Malm: ”På nordiskt område har ett antal framåtsyftande utgivningsprojekt definierats och utvecklats kring Nordiskt nätverk för editionsfilologer, som i tjugo år utgjort ett nav för teknisk utveckling, teoretisk prövning och praktiskt arbete på området.”⁷

For så vidt som dette gælder – og for det andet – har netværket også befordret det internationale samarbejde, som ikke tidligere har haft noget nævneværdigt omfang, i hvert fald i nysproglig dansk editionsfilologi,

vist heller ikke i norsk eller svensk. Det gælder især naturligvis det inter-nordiske samarbejde, men via medlemmer og foredragsholdere som Hans Walter Gabler, Bodo Plachta og senest Peter Leonard er samarbejdet også blevet udvidet hinsides Nordens grænser.

For det tredje har netværket befordret det 'teoretiske opsving', som ellers kun sparsomt var trængt ind over Nordens grænser i årtierne efter 1970. Konferencerne, skriftserien og forskeruddannelseskurserne har hævet den generelle bevidsthed om, at editionsfilologien er en selvstændig videnskab med hermeneutiske og ideologiske implikationer.

Som det er fremgået af flere foredrag på denne konference, har de nordiske udgaveprojekter banet vej for nye forskningsinitiativer vedrørende maskinunderstøttet tekstanalyse inden for den såkaldte digitale humaniora. I denne udvikling af digitale materialer og metoder står personer med tilknytning til NNE centralt. For nylig (april 2015) dannede man på initiativ af Mats Malm, tidligere medlem af NNE's planlægningsgruppe, foreningen Digital humaniora i Norden, hvis første konference afholdes i Oslo i marts 2016. Foreningen er knyttet til den internationale organisation for digital humaniora og medvirker således yderligere til at styrke det internationale samarbejde. Det er ikke urimeligt at se dette initiativ som en udløber af NNE's virksomhed.

Har netværket også en fremtid? Det er ikke længere op til mig at afgøre, idet jeg nu definitivt overlader det til yngre kræfter. Men jeg håber det, for de formål, som det blev stiftet for at tjene, bliver ikke indfriet én gang for alle. Der er stadig brug for faglig udveksling på tværs af landegrænserne, og der er stadig brug for at re-integrere og fastholde editionsfilologien i de universitære fag, især de nysproglige.

At drive et så stort og ambitiøst netværk kræver arbejde, og arbejde bliver der leveret meget af i og omkring planlægningsgruppen. Men det kræver også entusiasme. Når jeg tænker tilbage på de første år, hvor vi arrangerede en konference om året, dernæst (fra 1998) også redigerede et bind i skriftserien om året, og lige efter årtusindskiftet desuden afholdt et forskeruddannelseskursus om året – så må jeg spørge mig selv, hvor vi fik kræfterne fra. Det var, som om det hele blev til i en rus af optimisme og medvind, og samarbejdet i den periode hører til mine bedste faglige erindringer.

Mit indtryk er, at det er blevet sværere at mobilisere sådanne følelser. Dels er *fund-raising* blevet vanskeligere i takt med, at stadig flere af

universiteternes forskningsmidler skal hentes eksternt. Konkurrencen er blevet skærpet. Dels er det mit indtryk, at yngre kolleger er hårdere presset af karrierehensyn, end vi var for 20 og 10 år siden, og dermed har mindre tid til den slags udenomsaktiviteter. Endelig er der måske noget om, at man er villig til at ofre mere tid og flere kræfter på et foretagende, som man selv har været med til at stifte, end på et, man har overtaget fra andre.

Men der skal ikke herske tvivl om, at netværket efter min opfattelse er – og har været – arbejdet værd. Tillad mig at slutte med en personlig bemærkning, som jeg dog naturligvis efter filologisk tilbøjelighed pakker ind i et citat. Det stammer fra den danske botaniker og godsejer Niels Hofman Bang (1776–1855), der i sin senere udgivne selvbiografi til det kongelige danske ordenskapitel i 1840 skrev: ”Erfaring har lært mig, at fælles Videnskab er et af de behageligste og varigste Baand, der knytter Menneskene til hverandre.”⁸

NOTER

1. René Wellek & Austin Warren, *Theory of Literature*, New York 1949, kapitel VI (s. 47–62).
2. *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 September 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991.
3. *I tekstens tegn*, red. Jørgen Hunosøe & Esther Kielberg. ORD & TEKST. Skriftserie udgivet af DSL, 1, København 1994.
4. *Den filologiske vitenskap*, red. Odd Einar Haugen & Einar Thomassen, Oslo 1990.
5. Ved 20-årsjubilatet bestod gruppen af følgende ordinære medlemmer: professor Johnny Kondrup, Københavns Universitet; udgaveleder Klaus Nielsen, *Grundtvigs Værker*, Aarhus Universitet; førstemanuensis Christian Janss, Universitetet i Oslo; teknisk redaktør Hilde Boe, Munch-museet, Oslo; docent Petra Söderlund, Svenska Vitterhetssamfundet; docent Paula Henrikson, Uppsala universitet; hovedredaktør Pia Forssell, *Zacharias Topelius Skrifter*, Svenska litteratursällskapet i Finland; redaktør Carola Herberts, *Zacharias Topelius Skrifter*, Svenska litteratursällskapet i Finland.
6. Paula Henrikson & Christian Janss, ”Skandinavische Editions geschichten: Bausteine aus verschiedenen Häusern?”, *Geschichte der Edition in Skandinavien*, Bausteine zur Geschichte der Edition, 4, red. Paula Henrikson & Christian Janss, Berlin & Boston 2013, s. 7.
7. Hans Walter Gabler & Mats Malm, ”Evaluering av *Grundtvigs værker – en tekstkritisk og kommenteret udgave af N.F.S. Grundtvigs trykte forfatterskab*”, Göteborgs universitet 17. februar 2015, s. 2. Tilgængelig på internetadressen http://grundtvigcenteret.au.dk/fileadmin/www.grundtvigcenteret.au.dk/om_centeret/Aarsberetning/International_evaluering_af_Grundtvigs_Vaerker.pdf.

8. Niels Hofman (Bang), ”Erindringer og Optegnelser af Niels Hofman (Bang)”, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 4. række, bd. 1, udg. L. Daae, 1898, s. 166–167.

LITTERATUR

- Den filologiske vitenskap*, red. Odd Einar Haugen & Einar Thomassen, Oslo 1990.
- Gabler, Hans Walter & Mats Malm, ”Evaluering av *Grundtvigs værker – en tekstkritisk og kommenteret udgave af N.F.S. Grundtvigs trykte forfatterskab*”, Göteborgs universitet 17. februar 2015. Tilgængelig på internetadressen http://grundtvigcenteret.au.dk/fileadmin/www.grundtvigcenteret.au.dk/om_centeret/Aarsberetning/International_evaluering_af_Grundtvigs_Vaerker.pdf, læst 27. marts 2017.
- Henrikson, Paula & Christian Janss, ”Skandinavische Editions geschichten: Bausteine aus verschiedenen Häusern?”, *Geschichte der Edition in Skandinavien*, Bausteine zur Geschichte der Edition, 4, red. Paula Henrikson & Christian Janss, Berlin & Boston 2013, s. 1–10.
- Hofman (Bang), Niels, ”Erindringer og Optegnelser af Niels Hofman (Bang)”, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 4. række, bd. 1, udg. L. Daae, 1898, s. 165–190.
- I tekstens tegn*, red. Jørgen Hunosøe & Esther Kielberg. ORD & TEKST. Skriftserie udgivet af DSL, 1, København 1994.
- Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter, 1–11, Stockholm, København, Oslo, Helsingfors 1999–2015.
- Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 September 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991.
- Wellek, René & Austin Warren, *Theory of Literature*, New York 1949.

Författare och redaktörer

Författare

Katrine Frøkjær Baunvig (f. 1983). Ph.d., lektor i religionsstudier, Syddansk Universitet. Författare till boken *Romantik* (2014) och ph.d.-avhandlingen *Forsamlingen først. N.F.S. Grundtvigs og Émile Durkheims syn på fællesskab* (2013). Därtill en rad artiklar om religionsteori och kristendomsinriktningar under 1800-talet, varav en icke oväsentlig del är metodologiskt baserad på ”text mining” av digitala textsamlingar. Har varit del av nätverket *Digital Arts Initiative* vid Aarhus Universitet och initierade etableringen av en digital humanistisk arbetsgrupp vid humaniora, Syddansk Universitet.

Karl Berglund (f. 1983). Fil. lic., doktorand i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet. Disputerar hösten 2017 på *Mordens marknad. Litteratursociologiska studier i samtida svensk kriminallitteratur*. Ingår fr.o.m. samma höst i ett samarbetsprojekt vid Uppsala universitet, som med utgångspunkt främst i Litteraturbanken syftar till att utveckla datorstödda metoder för kvantitativ litteraturforskning på svenskspråkiga material.

Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy (f. 1977). Dr.phil., førsteamanuensis i nordisk litteratur vid Universitetet i Oslo. Disputerade på avhandlingen *Verkets hviskelek. Teksthistorien til utvalgte norske skjønnlitterære verk utgitt gjennom 1900-tallet* (UiO, 2014). Utgav 2016 *Eit dikt vert aldri ferdig. Teksthistorien til Olav H. Hauges dikt* och ger hösten 2017, tillsammans med Ståle Dingstad, ut *Det litterære kretsløp. Bidrag til en norsk bokhistorie fra Maurits Hansen til Gunvor Hofmo*. Även engagerad i det bokhistoriska projektet *Literary Citizens of the World*.

Ståle Dingstad (f. 1965). Mag.art. och Dr.art., professor i nordisk litteratur vid Universitetet i Oslo. Mellan 2003 och 2008 editionsfilolog och kommentator vid Henrik Ibsens skrifter. Har sedan dess givit ut bland annat *Den smilende Ibsen. Henrik Ibsens forfatterskap – stykkevis og delt* (2013). *Det litterære kretsløp. Bidrag til en norsk bokhistorie fra Maurits Hansen til Gunvor Hofmo* har skrivits i samarbete med Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy och utkommer 2017.

Jon Haarberg (f. 1953). Dr. art., professor i allmän litteraturvetenskap vid Universitetet i Oslo, mångårig ledamot i styrelsen för Det norske språk- og litteraturselskap. Utgav Petter Dass' *Katekismesanger* (1715) på nätet och som e-bok år 2013. Har skrivit en lång rad artiklar om ämnen i den ämneshistoriska skärningspunkten mellan editionsfilologi och litteraturvetenskap. Petter Dass är en återkommande gestalt i *Nei, vi elsker ikke lenger* (2017), som handlar om nationallitteratur som historiskt fenomen, särskilt i Norge.

Johnny Kondrup (f. 1955). Dr.phil., professor i nordisk litteratur vid Københavns Universitet. Medlem av Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Det norske språk- og litteraturselskap och Det norske videnskaps-akademi. Har bl.a. utgivit verk av Johannes Ewald, Henrich Steffens och M.A. Goldschmidt. Medredaktör vid *Søren Kierkegaards Skrifter* 1993–2013. Medlem av styrgruppen för *Henrik Ibsens skrifter* 1998–2009. Medredaktör vid *Grundtvigs Værker* sedan 2010. Ledare för forskningsprojektet *Dansk Editions historie* sedan 2010. Medlem av NNE:s planläggningsgrupp 1995–2015 och redaktör för tre band i nätverkets skriftserie. Har senast utgivit *Editionsfilologi* (2011).

Peter Leonard (f. 1975). Ph.D. i Scandinavian Studies vid Washington University. Librarian for Digital Humanities och ledare för Digital Humanities Lab, Yale University. Var 2010–2012 en av ledarna för Google Digital Humanities Grant-projektet *Northern Insights: Tools & Techniques for Automated Literary Analysis, Based on the Scandinavian Corpus in Google Books*, UCLA. Leonard har publicerat artiklar om svensk samtidslitteratur och ingår i ledningen för Society for the Advancement of Scandinavian Study.

Kristoffer Nielbo (f. 1977). Ph.d., lektor vid Interacting Minds Centre, Aarhus Universitet. Hans forskning har i hög grad handlat om bruket av dataintensiva och datorstödda metoder i humanistisk forskning. Nielbo deltar i en rad interdisciplinära forskningsprojekt med automatiserad analys av text och beteenden. Hans egna forskningsintressen riktas mot kontinuitet och förändring i kulturella informationsrum.

Klaus Nielsen (f. 1977). Ph.d., ledare för utgåvan av Grundtvigs Værker, Grundtvig Centeret, Aarhus Universitet. Medlem av Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) sedan 2016. Har utgivit verk av bl.a. J.P. Jacobsen och Herman Bang för DSL. Försvarede 2012 ph.d.-avhandlingen *Døm altid bogen på omslaget*, som bygger en bro mellan editionsfilologi, bokhistoria och litteraturanals. Har nyligen utgivit *Bogen og værket. En introduktion til tekstkritik og boghistorie som litteraturteori* (2017), ”At møde litteraturen i dens materielle form” (2014; tillsammans med Krista Stinne Greve Rasmussen) och ”Lydtekster og auditiv filologi” (2013).

Christian-Emil Smith Ore (f. 1957). Førsteamanuensis vid Institutt for lingvistik og nordiske studier vid Universitetet i Oslo och ledare för Enhet for digital dokumentasjon (EDD). Har de senaste 25 åren arbetat med utveckling av digitala metoder för dokumentation av materiellt och immateriellt kulturarv samt e-lexikografi och editionsfilologi och har varit ledare för flera stora projekt inom dessa områden. Har också haft en rad internationella uppdrag och leder idag föreningen *Digital humaniora i Norden*. Tog år 2001, tillsammans med Claus Huitfeldt, initiativ till *Menota*-nätverket (Medieval Nordic Text Archive). Har vidare, i samarbete med Norske riksarkivet, byggt upp nätutgåvan av *Diplomatarium Norvegicum*, *Regesta Norvegica* och Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne*.

Anders Juhl Rasmussen (f. 1979). Ph.d., postdoc vid Institut for Kulturstudier på Syddansk Universitet. Författare till *Arena-modernisme. En position i dansk litteratur* (Gyldendal, 2012, ph.d.-avhandling). Arbetar på studien *Under stadig skælven. Peter Seebergs arkiv og værk*. Redaktör för forskningsantologin *Ind i arkivet! Danske litterære forfatterarkiver* (Museum Tusulanums Forlag, utges 2017–2018). Utgivare av och redaktör (med Jeppe Barnwell) för *Peter Seebergs romaner, noveller og kortprosa*, band 1–11 (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal, utges 2017–2019).

Redaktörer

Paula Henrikson (f. 1975). Docent i litteraturvetenskap och Pro Futura Scientia Fellow vid Swedish Collegium for Advanced Study och Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, med ekonomiskt stöd från Riksbankens Jubileumsfond. Vice ordförande för Svenska Vitterhetssamfundet och Svenska Litteratursällskapet, medlem av NNE:s planläggningsgrupp. Har forskat kring bland annat romantisk dramatik, editionshistoria och litterär filhellenism.

Mats Malm (f. 1964). Professor i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet. Ledamot i styrelsen för Svenska Vitterhetssamfundet. Har utgivit verk från 1600- och 1700-talen och är föreståndare för Litteraturbanken.se, som etablerar utgåvor av svensk litteratur och förbereder för bruk av digitala forskningsmetoder på digitala material. Har främst forskat kring transmission av idéer och kultur. Forskning som tydligare angår bokhistoria, editionsfilologi och forskning på digitala utgåvor inkluderar *Poesins röster. Avlyssningar av äldre litteratur* (2011) och artiklar inom digital humaniora.

Petra Söderlund (f. 1962). Docent i litteraturvetenskap, särskilt litteratursociologi, vid Uppsala universitet och huvudredaktör vid Svenska Vitterhetssamfundet samt ledamot i styrelsen. Biträdande huvudredaktör för C.J.L. Almqvists Samlade Verk och har också utgivit några verk av Almqvist. Har även utgivit verk av Selma Lagerlöf inom ramen för Selma Lagerlöf-arkivet, som är en digital struktur för Lagerlöfs verk i Litteraturbanken. Medlem av NNE:s planläggningsgrupp och redaktör för en tidigare volym i skriftserien.

Personregister

- Aabenhus, Jørgen 85
Aarseth, Asbjørn 105
Aasen, Ivar 116
Aidt, Naja Marie 147
Allén, Sture 20, 23
Alvtegen, Karin 142, 148
Andersen, Jørn Erslev 85
Andersen, Lotte Tyrring 85
Andersen, Per Thomas 104, 133
Andersen, Tore Rye 174, 177 f., 185 f.
Ansgar 58 f.
Apenes, Sverre Inge 157
Apollon, Daniel 34, 42, 185
Armstrong, Catherine 185
Arndt, Johan 117
Aronson, Harry 50, 64
Auken, Sune 55, 64 f.
Aukrust, Knut 42
- Bailey, Iain 74, 80, 87
Balle, Thorstein 64
Balling, Jakob 64
Bang, Herman 204
Barney, Stephen A. 165
Barnwell, Jeppe 204
Baron, Scarlett 74, 86
Barthes, Roland 74, 80
Bauer, Felice 70
Baunvig, Katrine Frøkjær 8, 65, 202
Beardsley, Monroe 64, 154
- Becket, Thomas 30
Beckett, Samuel 68, 70, 72, 74, 78–82, 84–87
Beckman, Bengt 41
Bellman, Carl Michael 21
Bennich-Björkman, Bo 127
Benzon, Karl 21
Berglund, Karl 10, 142, 148, 184 f., 186, 202
Bergsten, Staffan 132
Berners-Lee, Tim 38, 42
Beyer, Harald 166
Biasi, Pierre-Marc De 73, 80 f., 86 f.
Biegler, Hjalmar 112
Bjerring-Hansen, Jens 133, 147
Bjørby, Pål 105
Bjørkum, Andreas 105
Bjørkøy, Aasta Marie Bjorvand 9, 104, 128, 133, 137, 202 f.
Bjørnson, Bjørnstjerne 109, 114, 116, 118, 123, 126 f.
Blei, David M. 63
Bolin, John 86
Bollen, Jonathan 127
Boole, George 77
Brandes, Edvard 116
Brandes, Georg 113
Brett, Megan R. 63
Brod, Max 70
Bryant, John 147
Bultmann, Rudolph 51
Burke, Peter 63

Burman, Lars 23, 194–196
 Busa, Roberto 33, 41
 Byron, lord 125, 159, 165
 Bøe, Hilde 195, 200
 Börner, Katy 42

 Cammermeyer, Albert 114
 Cappelen, Bodil 91, 93, 104
 Castle, Gregory 132
 Cerquiglini, Bernard 29, 41, 158, 165
 Cervantes, Miguel de 76
 Churchill, Winston 124
 Clark, Giles 185
 Clausius, Rudolf 59
 Cohen, Margaret 14, 16, 23, 108
 Collett, Camilla 9, 108, 112–116
 Congreve, William 154, 159
 Conklin, Jeff 41
 Crossan, Steve 42
 Crusenstolpe, Magnus Jacob 21

 Dahl, Johan 114
 Dahl, Per 16 f., 23, 195
 Dahlström, Mats 171, 182, 184–186
 Dale, Johannes A. 118, 128
 Darnton, Robert 119, 127 f., 185
 Darwin, Charles 22
 Dass, Petter 10, 151, 155–158, 162 f., 165, 203
 Davidsen, Maria 85
 Debray Genette, Raymonde 73, 80, 86
 Delany, Paul 41
 Desrochers, Nadine 185
 Dietrichson, Lorentz 128
 Dingstad, Ståle 9, 127 f., 202 f.
 Doerr, Marin 42
 Douglas, Kate 174, 185
 Driscoll, Matthew 30, 41
 Drucker, Johanna 147
 Dunker, Bernhard 114
 Dunker, Conradine 114

 Duun, Olav 94
 Dvergsdal, Alvhild 105

 Edwardson, Åke 179 f., 186
 Egeland, Marianne 133, 147
 Eitrem, Hans 115
 Eivindsson, Ådne se Garborg, Arne
 Ekelund, Vilhelm 84 f.
 Ekerwald, Carl-Göran 84
 Elbek, Jørgen 58, 65
 Emerson, Ralph Waldo 173
 Ende, Michael 141
 Epikuros 85
 Erichsen, A.E. 156 f., 160, 165 f.
 Eriksson, Kjell 177
 Ewald, Johannes 203

 Fibiger, Johannes 132
 Flanders, Julia 166
 Flaubert, Gustave 73
 Foer, Jonathan Safran 140, 147
 Forssell, Pia 195, 200
 Foucault, Michel 111, 127
 Fowler, Don 161 f., 166
 Fraistat, Neil 166
 Francis, W. Nelson 41
 François de Sales, helgon 75
 Franzén, Carin 133, 147
 Fulsås, Narve 127
 Furuland, Gunnel 24
 Furuland, Lars 128

 Gabler, Hans Walter 198–200
 Garborg, Arne 9, 108, 113, 115–118, 128
 Garborg, Hulda 128
 Garton, Janet 119, 121 f., 128
 Genette, Gérard 82, 126, 134, 171 f., 184 f.
 Gil, Steinar 41
 Gilbert, Stuart 75, 86
 Gladstone, William 124

- Goethe, J.W. von 70, 85
 Gogarten, Friedrich 49 f.
 Gold, Matthew K. 64
 Goldschmidt, M.A. 203
 Goldsmith, Kenneth 63
 Gradmann, Stefan 42
 Greg, Walter Wilson 103, 106, 159, 166
 Grundtvig, N.F.S. 8, 45 f., 48–55, 57–65, 198
 Grundtvig, Svend 45
 Grønbech, Vilhelm 51, 65
 Gustavsson, Sven 41
- Haarberg, Jon 10, 147, 165 f., 203
 Hageberg, Otto 94, 104, 127
 Halvorsen, Haakon Hofgaard 165
 Hamsun, Knut 9, 108, 122–125, 128, 138
 Hanna, Ralph 158, 165
 Hansen, Maurits 113
 Hansen, Thorkild 71, 79
 Hauge, Olav H. 9, 89–91, 93–106
 Haugen, Odd Einar 42, 191, 195, 200
 Hay, Louis 71, 86
 Hayles, N. Katherine 147
 Hearst, Marti 47, 63
 Hedman, Dag 184
 Hegel, Fredrik 114, 119–120, 128
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 48
 Heggelund, Kjell 157
 Heiberg, Johan Ludvig 113
 Helland, Frode 127
 Hellström, Börge 177
 Hender, James 42
 Henrikson, Paula 11, 165, 198, 200, 205
 Herberts, Carola 195, 200
 Hinks, John 185
 Hodne, Bjarne 42
 Hofman (Bang), Niels 200 f.
 Holberg, Ludvig 127
 Holledge, Julie 127
 Homeros 76, 152
- Housman, A.E. 159, 165
 Hugo, Victor 124
 Huitfeldt, Claus 41, 204
 Hunosøe, Jørgen 190, 200
 Huseby, Olaf 116, 119 f., 128
 Højholt, Per 143
- Ibsen, Henrik 18, 32, 37, 94, 113, 116, 118, 123, 126 f., 162 f., 203
 Ide, Nancy 41
 Iser, Wolfgang 132, 134
 Iversen, Hans Raun 64
- Jacobsen, J.P. 22, 204
 Janss, Christian 165, 195, 198, 200
 Jauss, Hans Robert 134
 Jerome, Jerome K. 186
 Jewitt, Carey 147
 Johansen, Steen 54, 65
 Joyce, James 68–70, 72–81, 84 f., 87, 138
 Joyce, Lucia 75
 Juhl, Marianne 75
 Jungstedt, Mari 178, 182
 Jørgensen, Jon Gunnar 195
- Kafka, Franz 70, 72, 138
 Kallentoft, Mons 180
 Karlsen, Ole 94 f., 97–101, 105
 Kielberg, Esther 190, 200
 Kielland, Alexander 113, 123
 Kielland, Eugenia 128
 Kittang, Atle 104, 127
 Kjerkegaard, Stefan 148
 Kjetsaa, Geir 33 f., 41
 Kjældgaard, Lasse Horne 133, 147
 Kjærstad, Jan 139 f., 147
 Knapas, Rainer 195
 Kondrup, Johnny 10, 15, 23, 104, 147, 166, 195, 200, 203
 Korsgaard, Ove 64

- Koselleck, Reinhart 48
 Kristeva, Julia 74
 Krjukov, Fjodor 33
 Kucera, Henry 41
 Kurths, J. 65
 Kynde, Karsten 195, 198
 König, Christian 123
 Køppe, Simo 147 f.
- Lagerlöf, Selma 181, 205
 Landow, George P. 41
 Lapidus, Jens 178
 Larsen, Gorm 133
 Larsson, Stieg 178
 Lassila, Ora 42
 Lauvstad, Hanne 165
 Leonard, Peter 8, 24, 199, 203
 Lévi-Strauss, Claude 46 f.
 Lewin, Jane E., 126, 184
 Liberace 108, 126
 Lie, Jonas 123
 Locke, John 77
 Lundebj, Einar 165
 Luther, Martin 117 f.
 Lynnow, Ove 155, 163
 Lütken, Gerd 132
 Läckberg, Camilla 177
- Mai, Anne-Marie 85
 Malm, Mats 11, 24, 186, 195, 198–200, 205
 Marcus, Leah 158, 165
 Marwan, N. 65
 Matthews, Nicole 184–186
 Maxwell, J.C. 166
 McCarthy, Willard 147
 McGann, Jerome 10, 96, 105, 126 f., 147, 154, 159, 162, 164 f., 166, 168–173, 181 f., 184–186
 McKenzie, D.F. 127, 154 f., 159, 163, 165, 168, 171, 184
- Meidal, Björn 189
 Menzer, Melinda 29, 41
 Modalsli, Tone 195
 Moi, Toril 93, 104
 Molven, Frode 127
 Montaigne, Michel de 85
 Moody, Nickianne 184, 186
 Moretti, Franco 16, 23, 35, 42, 47 f., 63–65, 108, 126 f.
 Mose, Gitte 133
 Most, Glenn 166
 Mueller, Martin 17 f., 23
 Murray, James 33
 Musil, Robert 75
 Müller, Amalie se Skram, Amalie
 Müller, Ludvig 128
 Määttä, Jerry 184
 Mølgaard, Niels 132
 Møller, Jes Fabricius 64 f.
 Møller, Lis 133
- Nabokov, Vladimir 138
 Nansen, Peter 123
 Nesser, Håkan 180
 Nevers, Jeppe 64
 Nichols, Stephen G. 28, 41
 Nielbo, Kristoffer L. 8, 204
 Nielsen, Klaus 9, 104, 133, 186, 195, 200, 204
 Nielsen, Mikkel Crone 50, 63–65
 Nietzsche, Friedrich 77, 85
 Norheim, Thorstein 133
 Nunberg, Geoff 14, 23
 Nyborg, Ole 55, 65
 Nygaard, Fredrik 116
 Nygard, Olav 94
 Næss, Harald, S. 128
 Nørvig, Peter 156, 166
- Oldman, Domenic 42
 Olsson, Anders 85, 87

- Olsson, Lotta 177
 Ore, Christian-Emil Smith 8, 204
 Ore, Espen S. 195
- Padden, William D. 29, 41
 Pedersen, David Budtz 147
 Pedersen, Kim Arne 63 f.
 Pedersen, Knud se Hamsun, Knut
 Persson, Magnus 132, 177
 Pettersen, Hjalmar 156, 165
 Pickford, Susan 186
 Pindaros 85
 Philipsen, P.G. 116
 Phillips, Angus 185 f.
 Plachta, Bodo 69–71, 85 f., 199
 Pressman, Jessica 147
 Proust, Marcel 34, 82
- Quinn, Judy 41
- Rasmussen, Anders Juhl 9, 86, 204
 Rasmussen, Krista Stinne Greve 133, 147, 204
 Rasmussen, René 133
 Ravn, Kim Steen 198
 Rees, Ellen 127
 Rem, Tore 128
 Richardson, Brian 82, 87
 Rist, Johann 156
 Romano, M.C. 65
 Rosetti, Dante Gabriel 162
 Roslund, Anders 177
 Rubery, Matthew 148
 Rygh, Oluf 204
 Rønning, Frederik 64
- Sanders, Hanne 63
 Sars, Ernst 109, 127
 Sauerberg, Lars Ole 132
 Scheibe, Siegfried 85
- Schjørring, Jens-Holger 64
 Schmidt, Arno 85
 Schmidt, Ben 23
 Schreibman, Susan 42
 Schwartz, Hugo 114
 Seeberg, Hanne 74
 Seeberg, Mathias Ussing 86
 Seeberg, Peter 9, 68–79, 81 f., 84–87
 Seip, D.A. 158
 Sejersted, Jørgen Magnus 97, 105
 Shakespeare, William 18–20, 124, 159
 Shannon, C.E. 59, 65
 Shillingsburg, Peter 143, 147 f.
 Siemens, Ray 42
 Sjolochov, Michail 33
 Skram, Amalie 9, 108, 118–121, 128
 Skram, Erik 121
 Skredes, Ragnvald 99
 Sloterdijk, Peter 65
 Smith, Carrie 86
 Solzjenitsyn, Alexander 33
 Sperberg-McQueen, Michael 41
 Squire, Claire 170, 184
 Stead, Lisa 86
 Steen, Ellisiv 115, 128
 Steiner, Ann 184
 Steffens, Henrich 203
 Stegane, Idar 99 –101, 105
 Sten, Viveca 180
 Stjernfelt, Frederik 147
 Strindberg, August 18, 20
 Ståhle Sjönell, Barbro 23, 184, 186, 190, 194–197, 200
 Sunesen, Christel 64 f.
 Svedjedal, Johan 127 f., 184
 Svendsen, Hanne Marie 74, 77, 85 f.
 Swanström, Lars 123
 Sverdrup, Johan 109
 Söderlund, Petra 11, 181 f., 186, 195, 200, 205
 Søndergaard, Leif 132

- Sørensen, Villy 138 f., 147
- Tangherlini, Tim 14, 21, 24, 42
- Tanselle, Thomas, 185
- Taugbøl, Stine Brenna 195
- Thaller, Manfred 32, 41
- Thaning, Kaj 45 f., 48–55, 59 f., 63–65
- Thiel, M. 65
- Thodberg, Christian 58, 64 f.
- Thoiron, P. 65
- Thomas av Aquino 33
- Thomassen, Einar 42, 191, 200
- Thomsen, Mads Rosendahl 63
- Thoresen, Magdalene 114
- Thurah, Thomas 132
- Thyssen, Anders Pontoppidan 64
- Toldberg, Helge 55, 65
- Tolstoj, Lev 124
- Tompkins, Joanne 127
- Torhell, Sven-Erik 147
- Tursten, Helene 179
- Tveterås, Egil 127 f.
- Tveterås, Harald 127 f.
- Tønnesen, Terje 105
- Ullmann, Vilhelmine 120
- Unsworth, John 42
- Ussing, Katrine 86
- Valéry, Paul 103
- Van Hulle, Dirk 70 f., 73, 79 f., 81 f., 86 f.
- Veronis, Jean 41
- Vind, Ole 63
- Vinje, Aasmund Olavsson 94, 111, 116
- Vold, Jan Erik 97, 102, 106
- Wahlberg, Karin 179
- Warren, Austin 96, 152 f., 165, 190, 200
- Weber, Max 48, 63
- Wellek, René 96, 152–154, 165, 190, 200
- Wergeland, Henrik 109, 111
- Wergeland, Jacobina se Collett, Camilla
- Whitley, Edward 185
- Whitman, Walt 173
- Wigh-Poulsen, Henrik 64
- Wilcken, Patrick 63
- Wilkens, Matthew 63 f.
- Wimsatt, William K. 64, 154
- Winchester, Simon 41
- Wing, Betsy 41, 165
- Winsnes, Hannah 114
- Winter, Thomas Nelson 41
- Wirtmand, Steen 155 f., 159 f.
- Wittkower, D.E. 148
- Woodmansee, Martha 111, 127
- Wyatt, Edward 23
- Ystad, Vigdis 195–197
- Zhang, Y. 65
- Åkerlund, Eric 86
- Åmås, Knut Olav 90, 93, 95–97, 104 f.
- Økland, Einer 96
- Østergaard, Anders 133

